

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Europa Środkowa i Wschodnia z perspektywy głównych francuskich ośrodków analitycznych i badawczych

Author: Mateusz Hudzikowski

Citation style: Hudzikowski Mateusz. (2013). Europa Środkowa i Wschodnia z perspektywy głównych francuskich ośrodków analitycznych i badawczych. Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski

© Korzystanie z tego materiału jest możliwe zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa, a korzystanie w szerszym zakresie wymaga uzyskania zgody uprawnionego.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

mgr Mateusz Hudzikowski

**Europa Środkowa i Wschodnia
po 2004 roku z perspektywy głównych
francuskich ośrodków analitycznych
i badawczych**

Praca doktorska

Promotor: prof. UŚ dr hab. Marek Barański

Uniwersytet Śląski

Katowice 2013

Dr BG 3365

Wstęp 5

Rozdział I. Ośrodki analityczne i badawcze i ich współczesna rola 25

- 1.1. Nazewnictwo, definicje i typologia think tanków 25
 - 1.1.1. Nazewnictwo 25
 - 1.1.2. Definicje 26
 - 1.1.3. Typologia 33
- 1.2. Rola i znaczenie think tanków 38
- 1.3. Geneza i ewolucja ośrodków analitycznych i badawczych na świecie 46

Rozdział II. Francuskie ośrodki ośrodków analitycznych i badawczych 55

- 2.1. Rozwój francuskich think tanków i stan obecny 55
- 2.2. Wpływ francuskich think tanków na stosunki międzynarodowe 68

Rozdział III. Miejsce problematyki Europy Środkowej i Wschodniej w działalności głównych francuskich think tanków 85

- 3.1. Think tanki quasi-państwowe 85
 - 3.1.1. Institut français des relations internationales (IFRI) – think tank klasyczny 85
 - 3.1.2. Fondation pour la recherche stratégique (FRS) – specjalizacja: obronność i bezpieczeństwo 93
- 3.2. Think tanki akademickie 97
 - 3.2.1. Centre d'études de relations internationales (CERI) – przedstawiciele Grande École 97
 - 3.2.2. Le Centre Thucydide – nurt prawniczy i interdyscyplinarność w stosunkach międzynarodowych 105
- 3.3. Think tanki pozarządowe 110
 - 3.3.1. Institut de relations internationales et stratégiques (IRIS) – think tank komercyjny 110
 - 3.3.2. Centre géopolitique i portal Diploweb.com – think tank innowacyjny 119

Rozdział IV. Region EŚW w świetle publikacji francuskich think tanków 133

- 4.1. Integracja europejska i pytanie o granice Europy 133
 - 4.1.1. Rozszerzenie UE na Wschód – nieuniknione ryzyko 133
 - 4.1.2. Korzystny bilans integracji i potrzeba kontynuacji 140

4.1.3. Granice i podziały w Europie. Rozszerzać, ale dokąd?	145
4.2. Ocena sytuacji społeczno-gospodarczej w Europie Środkowej i Wschodniej	149
4.2.1. PECO – dekada pozytywnych zmian	149
4.2.2. Silne i słabe strony krajów nowych państw członkowskich	156
4.2.3. EŚW - społeczny i gospodarczy dystans do Zachodu	164
4.3. Relacje Francji z EŚW – niewykorzystany potencjał?	170
Rozdział V. Polska w świetle publikacji francuskich think tanków	181
5.1. Polska jako „nowa regionalna potęga” i „zielona wyspa”	181
5.2. Polska – „inna Europa”	191
5.3. Historia i geopolityka – wyznaczniki pozycji Polski w Europie	200
Rozdział VI. Rosja w świetle publikacji think tanków francuskich	209
6.1. Putinizm i mocarstwowość	209
6.2. Kraj słabości i paradoksów	215
6.3. Osłabiona potęga, silny partner	224
Rozdział VII. Francuskie think tanki wobec EŚW – próba syntezy	243
7.1. Porównanie działalności think tanków quasi-rządowych, akademickich i pozarządowych	243
7.2. Podejścia badawcze think tanków akademickich, quasi-rządowych i pozarządowych	249
7.3. Podobieństwa i różnice w poglądach na EŚW	253
Zakończenie	265
Źródła	275
Aneksy	300

Wstęp

Stosunek francuskich ośrodków analitycznych i badawczych do Europy Środkowej i Wschodniej, zwłaszcza Rosji, jest tematem wartym podjęcia z kilku powodów.

Współczesną myśl polityczną na całym świecie kształtują – co najmniej w pewnym stopniu – ośrodki analityczne i badawcze. Zagadnienie wpływu tych organizacji na kreowanie i wdrażanie polityki zagranicznej, czy to we Francji, czy gdziekolwiek indziej, stanowi osobny problem badawczy. Można jednak założyć, że praktyka polityki międzynarodowej jest w jakimś zakresie inspirowana i posilkowana przez te podmioty. Według twórców i działaczy jednego z francuskich think tanków, ich misją jest między innymi wspomaganie procesów decyzyjnych, dostarczanie ekspertyz, przewidywanie kierunków zmian¹. Odbywa się to przez analizowanie i prognozowanie wydarzeń, systematyzowanie wiedzy, dyskutowanie, wysłuchiwanie i wyjaśnianie problemów². W tym świetle ośrodki analityczne i badawcze stanowią element układu tworzącego to, co nazywamy polityką w szerokim rozumieniu tego słowa. Aby badać politykę, należy badać „produkty” powstające w think tankach, na równi deklaracjami politycznymi, klasycznymi koncepcjami i doktrynami politycznymi, dokumentami programowymi, źródłami prawa i praktyką polityczną. Za wartościowe źródło wiedzy o stosunkach międzynarodowych czołowe think tanki francuskie uznał M. Lakomy³.

Polityka wschodnia (wobec europejskich krajów socjalistycznych i ZSRR) od lat 70. XX wieku była we francuskiej polityce zagranicznej kierunkiem ważnym⁴. Przemiany związane z rozpadem ZSRR sprawiły, że zarówno Francja, a także i Niemcy (najwięksi partnerzy w zjednoczonej Europie⁵) zaczęły obserwować sytuację w Europie Środkowej i Wschodniej nie tylko z nadzieją, ale i z licznymi obawami⁶. Część krajów EŚW była zdecydowana stać się częścią Zachodu, co jednak z wielu względów spotkało się z ambiwalentną reakcją zachodnioeuropejskich partnerów. Proces integracji jednak

¹ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=6>, dostęp: 18 czerwca 2012.

² <http://www.ifri.org/index.php?page=missions>, dostęp: 18 czerwca 2012.

³ Lakomy M., Stany Zjednoczone w polityce zagranicznej Francji w okresie pozimnowojennym, praca doktorska, Katowice 2010, s. 19.

⁴ Anczewski I., Miazgowski W., Popiński R., Francja, Wielka Brytania, kraje nordyckie wobec Europy Wschodniej, Warszawa 1987, s. 9.

⁵ Zob. Francja i Niemcy - siły napędowe europejskiej integracji, Olszewski L., (red.), Wrocław 2006.

⁶ Anczewski I., Współpraca Francja-RFN : implikacje dla Europy i Polski, Warszawa 1990, s. 106.

powiódł się: NATO i Unia Europejska przyjęły do swego grona państwa, które kilkanaście lat wcześniej znajdowały się po drugiej stronie żelaznej kurtyny.

Zakres czasowy rozprawy obejmuje EŚW po 2004, czyli pierwszego rozszerzenia UE o kraje postkomunistyczne. To wydarzenie było punktem zwrotnym w historii Europy. Pół wieku istnienia Unii Europejskiej było najdłuższym w historii kontynentu okresem bez konfliktów zbrojnych. Roszerzenie UE na kraje byłego bloku wschodniego sprawiło, że piętnaście lat po zakończeniu zimnej wojny polityczny podział na Zachód i Wschód został ostatecznie zatarty. Pojawiła się szansa na rozwój projektu bezprecedensowego projektu integracji europejskiej. Pytanie o to, czy rozszerzać zjednoczoną Europę, przestało być aktualne. Pojawiło się inne: jak, kiedy i o jakie państwa ją poszerzyć? Francja również musiała zmienić swą politykę. Zaskoczona końcem zimnej wojny, upadkiem muru berlińskiego i rozpadem ZSRR była ona niechętna integracji obszaru EŚW z UE i NATO. Kiedy przesunięcie granic Unii na wschód stało się faktem, Paryż musiał odnaleźć się w nowej rzeczywistości, tym bardziej że nowi członkowie pokazali swą niezależność i asertywność nie tylko na arenie europejskiej, ale też w kontaktach ze światowymi potęgami: uważanymi za sojusznika Stanami Zjednoczonymi oraz postrzeganą jako wrogą Federacją Rosyjską. Prezydentura Chiraca zaznaczyła się krytyką USA, prorosyjskim nastawieniem i niefortunnymi wypowiedziami pod adresem nowych członków UE. N. Sarkozy polepszył relacje euroatlantyckie, był bardziej wyrozumiały wobec nowych państw UE i bardziej realistyczny względem Rosji. Prezydentura Hollande'a, z którą niektórzy komentatorzy wiążą pewne nadzieje (po wizycie w Polsce i wobec niezgody z Rosją a propos wojny domowej w Syrii), wciąż pozostaje niewiadomą.

Globalne trendy wskazują na stopniowe kształtowanie się multicentrycznego porządku światowego, co jest związane z przesunięciem „punktu ciężkości” z obszaru euroatlantyckiego (USA, NATO, UE) – dotychczasowego niekwestionowanego lidera - w kierunku azjatyckim (Chiny, Indie)⁷. Trwające od 2008 roku perturbacje gospodarcze sprawiły, że coraz częściej mówi się o dominującej roli Azji (zwłaszcza Chin) na świecie⁸. Znaczenie Unii Europejskiej w nowym porządku świata stoi pod znakiem

⁷ Kuźniar R., *Zmierzch dominacji Zachodu [w:] Kryzys 2008 a pozycja międzynarodowa Zachodu*, red. Kuźniar R., Wyd. Scholar, Warszawa 2011, ss. 22-45.

⁸ Białowąs T., *Dynamika gospodarcza i wzrost znaczenia Chin w gospodarce światowej [w:] Współczesna gospodarka światowa : główne centra gospodarcze*, Mucha-Leszko B. (red.), Lublin 2005, s. 301-320.

zapytania. Unia Europejska – mocarstwo opierające się na „soft power”⁹ – może utracić swoją polityczną pozycję z powodu niekorzystnych zjawisk gospodarczych i demograficznych. Wiele będzie zależało od współdziałania z Rosją, która chociaż zaliczana jest przez środki masowego przekazu do wzrastających gospodarek nieformalnego klubu BRICS (wraz z Brazylią, Indiami i Chinami, a od niedawna – Republiką Południowej Afryki)¹⁰ i wciąż aspiruje do roli mocarstwowej, prawdopodobnie będzie zbyt słaba¹¹, by stanowić samodzielny ośrodek siły i stanie przed koniecznością określenia się jako państwo związane bądź z Europą, bądź z Azją¹².

Federacja Rosyjska, z racji swego położenia na dwóch kontynentach, ma możliwość współdziałania z każdym z tych ośrodków; historycznie występowało w Rosji co najmniej kilka nurtów polityki zagranicznej, od prozachodniego okcydentalizmu po koncepcję euroazjatycką, zorientowaną w kierunku azjatyckim. Rosja nie dokonała ostatecznego wyboru pomiędzy tymi nurtami, chociaż obecnie można mówić o dominacji orientacji pragmatycznej, zakładającej politykę umiarkowanie proeuropejską. Zintegrowanie Rosji z państwami europejskimi mogłoby zapewnić Europie dostęp do największych na świecie zasobów surowców naturalnych; to z kolei wzmocniłoby pozycję zjednoczonej Europy. Rosjanie otrzymaliby w zamian dostęp do nowoczesnej technologii militarnej i cywilnej oraz szansę, by dzięki europejskiemu know how nadrobić braki rozwojowe. Relacje Unii Europejskiej i Rosji będą więc nabierać znaczenia dla obu stron.

Drugą rzeczą, na którą należałoby zwrócić uwagę, jest obszar między Berlinem a Moskwą. Słabsze od Rosji kraje Europy Środkowej i Wschodniej mogą różnie zapatrywać się na rozwój stosunków swych zachodnioeuropejskich sojuszników z bądź

⁹ Borkowski P. J., Unia Europejska – soft power jako modelowy aktor geoeconomiczny [w:] Geoeconomia, red. Haliżak E., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, ss. 565-589. Zob. też: Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych, Parzymies S. (red.), Warszawa 2009.

¹⁰ New era as South Africa joins BRICS, southafrica.info, 11 kwietnia 2011, <http://www.southafrica.info/global/brics/brics-080411.htm>, dostęp: 18 czerwca 2012.

¹¹ Kucera J., China vs. Russia in Central Asia, eurasianet.org, 1 listopada 2010, <http://www.eurasianet.org/node/62277>, dostęp: 18 czerwca 2012, por. Spasskiy N., The Island of Russia. Can Russia Become a Superpower Again – and Does It Really Need It?, globalaffairs.ru, 22 czerwca 2011, <http://eng.globalaffairs.ru/number/The-Island-of-Russia-15237>, dostęp: 18 czerwca 2012. Zob. też T. A. Kisielewski, Schyłek Rosji, Poznań 2007.

¹² O związaniu Rosji z Europą (w mniejszym lub większym stopniu) piszą cytowane w niniejszej pracy francuskie źródła. Z kolei amerykański think tank STRATFOR twierdzi, że w XXI w. „granica europejsko rosyjska pozostanie linią uskokową”. Friedman G., Następne 100 Lat. Prognoza na XXI Wiek, Warszawa 2009, ss. 87-91.

co bądź potężnym wschodnim sąsiadem. Czynniki o charakterze historycznym oraz współczesne realia polityczne na terenie Środkowej i Wschodniej Europy będą wpływać na postrzeganie tego procesu w Europie.

Ważnym zagadnieniem dla tej problematyki jest polityka, jaką wobec Rosji prowadzą „europejscy dyrygenci”: Francja i Niemcy. Wydaje się, że to od inicjatywy tych aktorów – oraz Rosjan – zależeć będzie ewentualne „przyciągnięcie Rosji do Europy”. Ciekawym kontekstem relacji unijnego tandemu z Federacją Rosyjską jest historia i uwarunkowania geopolityczne: Rosjanie upatrują pierwszoplanowego partnera spośród krajów Europy w Niemczech, lecz ich zbliżeniu niechętnie są (ze względu na przeszłość) niektóre kraje Europy Środkowo-Wschodniej oraz Francja, obawiająca się umocnienia Berlina¹³. Tematyka relacji niemiecko-rosyjskich jest dość często poruszana w polskiej literaturze naukowej i w analizach¹⁴. Dla Paryża natomiast Moskwa nie jest najważniejsza, ale zawsze była ważna dla równoważenia pozycji USA w wymiarze globalnym i neutralizowania Niemiec w skali Europy. We Francji mówi się o wzajemnym zbliżeniu z Rosją w wymiarze europejskim. Umocnienie tej tendencji ma swoje historyczne uzasadnienie i mogłoby wpłynąć na kształt wzajemnych relacji pomiędzy unijnymi partnerami, na ewentualne miejsce Federacji Rosyjskiej w Europie, a co za tym idzie, na globalny układ sił¹⁵. Trwający kryzys gospodarczy (czy też ściślej: finansowy), pytania o sens integracji europejskiej oraz zmiana globalnego układu sił stanowią interesujący kontekst dla relacji Francji z Europą Środkową i Wschodnią.

Pytanie o rolę Europy Środkowej i Wschodniej – w szczególności nowych krajów członkowskich i tych, które do integracji z UE dążą – jest bardzo istotne. Dzięki EŚW Unia znacznie poszerzyła terytorium i potencjał ludnościowy. Zwiększył się zasięg wspólnego rynku. Pojawiły się nowe inicjatywy polityczne. Należałoby poszukać odpowiedzi na pytanie, jak postrzegana jest „nowa Europa” przez francuskie think tanki i czy przypisuje się jej szczególne znaczenie dla przyszłych losów kontynentu?

¹³ Stefanowicz J., *Polityka bezpieczeństwa Francji u progu XXI wieku* [w:] *Bezpieczeństwo państw Europy, Koncepcje i problemy lat dziewięćdziesiątych*, Łomiński B. (red.), Katowice 1997, ss. 87-100. Zob. też: Soutou G. H., *L'alliance incertaine. Les rapports politico-stratégiques franco-allemands 1954-1996*, Paris 1996.

¹⁴ Zob. np. *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Raport OSW i CSM, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2006.

¹⁵ *Poutine à Paris: partenariat économique franco-russe et navire Mistral*, Le Point, 10 czerwca 2010, http://www.lepoint.fr/societe/poutine-a-paris-partenariat-economique-franco-russe-et-navire-mistral-10-06-2010-465538_23.php, dostęp: 18 czerwca 2012, <http://www.diploweb.com/+Partenariat-strategique-UE-Russie-+.html>, dostęp: 18 czerwca 2012.

Istnieje też inne uzasadnienie przyjętej cezury czasowej. Większość francuskich think tanków powstała i rozwinęła się w latach 90. XX wieku. Zasięg ich oddziaływania zwiększył się raptownie wraz z upowszechnieniem i rozwojem internetu. Strony internetowe, periodyki i inne publikacje w wersji elektronicznej zaczęły się pojawiać po 1999 roku, a intensyfikacja tego zjawiska zbiegła się z pracami nad integracją europejską (2002-2004). Od tej daty niewyobrażalne jest, zarówno przez wzgląd na charakter działalności think tanków, jak i potencjał internetu, by jakikolwiek ośrodek nie posiadał strony internetowej i nie wydawał swoich tekstów w wersji elektronicznej.

Rysunek 1. Z francuskiej perspektywy polityczna Europa obejmuje północ geograficznej Eurazji; cała Rosja znajduje się w Europie. Źródło: francuskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, <http://diplomatie.gouv.fr/fr/pays-zones-geo/>, dostęp z 16 czerwca 2012.

Główne pytanie badawcze, które postawił autor niniejszej pracy, brzmi: W jaki sposób postrzegana jest Europa Środkowa i Wschodnia po 2004 roku z punktu widzenia głównych francuskich ośrodków analitycznych i badawczych?

Pytania pomocnicze to:

1. Czym charakteryzuje się działalność francuskich think tanków oraz jaka jest ich rola dla debaty publicznej, polityki zagranicznej państwa, rozwoju myśli politycznej i dorobku nauk politycznych (w szczególności nauki o stosunkach międzynarodowych)?

2. Jak definiowany jest obszar EŚW i jego poszczególne części? Czy różnicuje się podejście do poszczególnych państw regionu?

3. Jakie miejsce zajmuje EŚW w sferze zainteresowań badawczych i analitycznych tych ośrodków?

4. Jaki postrzega się obszar EŚW, a w szczególności Polskę i Rosję w publikacjach ośrodków analitycznych i badawczych?

5. Czy podejście think tanków rządowych, pozarządowych i akademickich jest zróżnicowane i jakie są cechy charakterystyczne określające perspektywę każdego typów tych organizacji?

Celem pracy, pozwalającym na uzyskanie odpowiedzi na główne pytanie badawcze, jest zbadanie zainteresowania francuskich think tanków obszarem Europy Środkowej i Wschodniej. Rozprawa będzie dotyczyć sposobu postrzegania regionu EŚW przez francuskie ośrodki analityczne i badawcze zajmujące się tematyką międzynarodową. Ośrodki tego typu bywają zwane ogólnie think tankami, choć stosowanie tego anglicyzmu bywa krytykowane w literaturze naukowej. Podejmowano liczne próby, między innymi w Polsce i we Francji, zastąpienia nazwy *think tank* innym, rodzimym i w zamierzeniu bardziej trafnym określeniem. We Francji forum wymiany myśli na tematy polityczne, gospodarcze i społeczne jest bardzo rozwinięte pod postacią niezależnych organizacji pozarządowych, stowarzyszeń i fundacji tworzonych z inicjatywy publicznej bądź prywatnej czy też ośrodków stanowiących ramię struktur akademickich, spośród których wiele aspiruje do miana think tanków.

Organizmy te udostępniają rezultaty analiz i badań szerokiej opinii publicznej, kształtując jej punkt widzenia, lecz co ważniejsze, dostarczają efekty swojej pracy podmiotom mającym wpływ na kształtowanie polityki (bezpośrednio lub pośrednio). Podmiotami tymi mogą być politycy, władze, urzędnicy, przedsiębiorcy, naukowcy, etc. Z tego względu uzasadnione jest poznanie punktu widzenia francuskich think tanków na Europę Środkową i Wschodnią. Poglądy francuskich ośrodków analitycznych i badawczych mogą bowiem mieć znaczenie dla kształtu francuskiej polityki; niewątpliwie poznanie myśli tworzonej w tamtejszych think tankach ułatwia zrozumienie francuskiej kultury politycznej, dorobku współczesnej francuskiej myśli politycznej i nadsekwańskiej perspektywy wobec wydarzeń międzynarodowych. S. Musiał uznał, że francuskie ośrodki badawcze miały wielki wpływ na rozwój francuskiej nauki o stosunkach międzynarodowych¹⁶.

¹⁶ Musiał S., Ewolucja i stan francuskiej nauki o stosunkach międzynarodowych, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, nr 3-4 (t.28/2003), ss. 97-100.

W jego opinii nauka o stosunkach międzynarodowych we Francji rozwijała się już od kilkudziesięciu lat, kiedy w końcu na przełomie lat 70. i 80. nastąpiły próby jej usamodzielnienia i instytucjonalizacji. Ma zatem bardzo długą tradycję, jednak wysiłki R. Arona i J.-B. Duroselle'a obliczone na zbudowanie oryginalnej francuskiej ogólnej teorii stosunków międzynarodowych zakończyły się fiaskiem. Stosunki międzynarodowe we Francji wciąż cechuje „metodologiczna i teoretyczna” niedojrzałość. Charakterystyczne dla francuskiej nauki o stosunkach międzynarodowych są: dominacja prawników wśród badaczy, interdyscyplinarność, podział na nurty badawcze, państwowocentryzm w postrzeganiu rzeczywistości międzynarodowej, empiryzm metodologiczny, otwartość na praktykę polityczną (ważna rola kształcenia zawodowego w zakresie stosunków międzynarodowych). Główne nurty badawcze to: nurt prawniczy (D. Colard, J. Laroche, M. Bettati), nurt historyczny (P. Renouvin, J.-B. Duroselle, F. Braudel), nurt geograficzny i geopolityczny (Y. Lacoste, A. Chauprade, M. Foucher), nurt socjologiczny (R. Aron, M.-C. Smouts), nurt ekonomiczny (P. Lorot), nurt politologiczny podkreślający interdyscyplinarność (T. de Montbrial, P. Boniface, J.-J. Roche)¹⁷.

Do analizy wybrano czołowe think tanki francuskie, reprezentujące trzy typy organizacji: think tanki powiązane z rządem, pozarządowe oraz akademickie. Wybór został dokonany na podstawie francuskich i międzynarodowych rankingów, posiadanej renomy i doświadczenia, wpływu na współczesną myśl polityczną, personaliów badaczy oraz ilości publikacji poświęconych EŚW. Zdaniem autora, wybór ten w pełni obrazuje zróżnicowane spektrum francuskich think tanków, reprezentujących różne nurty badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych. Omówiony zostanie na think tank prezentujący podejście interdyscyplinarne i związany ze środowiskiem znawców prawa międzynarodowego Centrum Tukidydesa, klasyczny think tank oparty na modelu amerykańskim z lat 70. XX wieku – IFRI, komercyjny IRIS, silnie związane ze środowiskiem akademickim CERI, specjalizujące się w tematyce obronności i bezpieczeństwa FRS oraz Centrum Geopolityczne z portalem Diploweb.com, działające non profit.

Wśród pomocniczych celów badawczych pierwszym krokiem jest opisanie otoczenia think tanków francuskich, ich genezy i ewolucji, ze szczególnym uwzględnieniem charakterystyki głównych (wybranych jako przedmiot badań) ośrodków analitycznych

¹⁷ Musiał S., *Ewolucja i stan francuskiej nauki...*, ss. 97-120.

i badawczych. Należy tutaj zaznaczyć, że celem niniejszej pracy nie jest ani zbadanie otoczenia, w jakim funkcjonują te organizmy, ani ich samych, toteż autor poprzestał na zasygnalizowaniu najważniejszych kwestii. Ważną rzeczą odnośnie samych ośrodków analitycznych i badawczych jest także podjęcie próby wskazania, na czym polega ich ogólna rola oraz znaczenie z punktu widzenia nauki. Jest to zagadnienie bardzo rozległe i dotychczas słabo opisane w literaturze nauk społecznych (w tym nauk ekonomicznych oraz nauk prawnych). Dlatego też autor, aby nie odchodzić od tematu dysertacji, wskazał jedynie i krótko zreferował pewne aspekty, których poznanie niezbędne jest do zrozumienia istoty działalności think tanku i jego znaczenia na obszarach takich jak: debata publiczna (według niektórych: społeczeństwo obywatelskie), wpływ na kreowanie polityki, wpływ na praktykę polityczną, kształtowanie myśli politycznej, wzbogacanie dorobku naukowego.

W celu uzyskania odpowiedzi na kolejne pytania pomocnicze istotne jest zbadanie działalności analitycznej i badawczej think tanków w zakresie problematyki EŚW, w szczególności aktywności wydawniczej oraz takich obszarów jak organizowanie konferencji, seminariów i spotkań oraz współpraca międzynarodowa z podmiotami z obszaru Europy Środkowej i Wschodniej. Wskazane zostaną periodyki poświęcone tematyce EŚW i zawierające artykuły na ten temat, wydane publikacje książkowe oraz inne sposoby komunikacji z odbiorcami, jak np. newslettery, podcasty itp. Ważnym elementem będzie wymienienie badaczy zajmujących się daną tematyką. Bardzo często są oni rozpoznawalnymi intelektualistami o dużym wpływie na opinię publiczną. Niezbędna jest charakterystyka struktury badań i analizy, bowiem pozwala na umiejscowienie problematyki EŚW w hierarchii zainteresowań danego think tanku.

Następnie konieczne będzie scharakteryzowanie poglądów organizacji na problematykę EŚW. Podane zostaną ich punkty widzenia na EŚW jako obszar geograficzny i polityczny. Wymienione i zdefiniowane zostaną będące w użyciu określenia regionu i subregionów oraz akronimy, tj. PECO, CEI, NEM, bardzo często używane w publikacjach poświęconych Europie Środkowej i Wschodniej. Poszczególne ośrodki analityczne i badawcze w różny sposób kreślą granicę tego obszaru, co przekłada się na strukturę badań i będące ich efektem publikacje. Do państw EŚW zaliczane są różne kraje regionu. Bywa, że badacze z tego samego ośrodka definiują Europę Środkową i Wschodnią w odmienny sposób. Najczęściej obszar szeroko rozumianej w Polsce Europy Środkowej i Wschodniej francuskie think tanki dzielą na ugrupowanie nowych krajów członkowskich UE oraz Rosję i związany z nią

obszar WNP. Często wyróżnia się również Bałkany – region przyszłych rozszerzeń UE, obszar niestabilny i stanowiący potencjalne źródło zagrożeń. Taki podział pojawia się w strukturze badawczej większości podmiotów i w ich publikacjach. Jednakże występują także pewne różnice i pojawiają się również inne podobszary.

Obszar Europy Środkowej i Wschodniej oraz państwa tego regionu pojawiają się w materiałach udostępnianych przez ośrodki w różnych kontekstach. Również struktura badań każdego ośrodka traktuje odmiennie tą problematykę. Najczęściej spotykanym tematem jest kwestia skutków minionych i przyszłych rozszerzeń UE, pytanie o granice Europy, o znaczenie obszaru EŚW – bardzo różnie definiowanego – dla przyszłości kontynentu. Popularnym tematem jest kwestia relacji międzynarodowych pomiędzy krajami Środkowej i Wschodniej Europy oraz sprawy związane z bezpieczeństwem. Powraca również kwestia wspólnej polityki unijnej w tych obszarach. Ważnym zagadnieniem są problemy społeczne i gospodarcze na obszarze wciąż zmagającym się z dziedzictwem komunizmu. Poglądy think tanków na EŚW przeanalizowane zostaną w świetle wydawanych przez te ośrodki publikacji w formie artykułów, tekstów internetowych, analiz, periodyków i wydawnictw książkowych. Nie wszystkie think tanki w równym stopniu poświęcają uwagę badanej problematyce. Akcenty kładzione są w różny sposób: niektóre z nich mają swoją specjalizację (jak FRS), inne koncentrują się na badaniu problematyki horyzontalnej (bez podziału geograficznego), jeszcze inne stosują kryterium geograficzne. Źródła dotyczące Polski odnaleźć można w różnych ilościach u różnych podmiotów. Polsce dużą uwagę poświęca IFRI. Z perspektywy tego ośrodka jest to kraj, z którym wiązano duże obawy przed akcesją w roku 2004, choć think tank ten uważał je za przesadzone. Zauważa się potencjał Polski i chęć posiadania wpływu na decyzje UE oraz znaczenie polityki wschodniej. Niemal każdego roku publikuje się analizy poświęcone Polsce, z akcentem na rozgrywki polityczne i kwestie społeczne (migracje) oraz gospodarcze („zielona wyspa”). Również Diploweb.com wydał wiele publikacji na temat Polski. Małe kraje widziane są w konieksie indywidualnych zagadnień lub znaczenia dla francuskiej wizji Europy. To Federacji Rosyjskiej poświęca się wszędzie najwięcej miejsca. Jest to specjalny partner, ważny zarówno dla Francji, jak i UE. Przyszłość kontynentu wiązana jest z miejscem i rolą Federacji Rosyjskiej. Rosja traktowana jest zawsze jako kraj europejski o europejskiej kulturze, chociaż niektórzy autorzy analizują pozycję tego kraju w Azji, rywalizację z Chinami i Japonią itd. Z drugiej strony, realistycznie oceniana jest epoka rządów Putina, problemy społeczne i gospodarcze, zatargi z opozycjonistami i oligarchami.

Tym zagadnieniom poświęca się bardzo wiele miejsca. Kraje WNP postrzega się z jednej strony przez pryzmat obecności potężnego sąsiada, a z drugiej przez ich potencjalne dążenia do jakiejś formy integracji ze strukturami zachodnimi. Stosunkowo niewiele uwagi poświęcono Bałkanom. Pojawiają się one w kontekście przyszłych rozszerzeń UE, a jednocześnie podkreśla się niestabilność obszaru bałkańskiego i problemy republik powstałych po rozpadzie Jugosławii.

Aby jak najwierniej oddać stosunek francuskich think tanków do problematyki Europy Środkowej i Wschodniej, a jednocześnie ograniczyć obszar badań ze względów podyktowanych charakterem i objętością niniejszej pracy, jej autor postanowił wybrać z publikacji think tanków kilka zagadnień problemowych. Pierwszym z nich jest postrzeganie EŚW jako regionu – obszaru badawczego, ze szczególnym uwzględnieniem integracji europejskiej i poglądów na polityczne granice Europy, oceny poziomu rozwoju cywilizacyjnego EŚW w kontekście jej znaczenia dla Unii Europejskiej oraz stosunków Francji z tą częścią Kontynentu. Są to jednocześnie najpopularniejsze tematy poruszane przez badaczy i analityków think tanków. Następnie uwagę poświęcono wizerunkowi Polski, co jest o tyle ciekawe, że ujęcia prezentowane przez think tanki bardzo się różnią. Podobnie rzecz się ma z Rosją, dlatego jako kolejne zagadnienie autor bada także odmienne postrzeganie Federacji Rosyjskiej przez poszczególne ośrodki badawcze i analityczne. Rozważania kończy rozdział, który jest próbą syntetycznego opisanie perspektywy francuskich think tanków na sprawy związane z Europą Środkową i Wschodnią.

Jako tezę pracy przyjęto sformułowanie: Europa Środkowa i Wschodnia stanowi przedmiot zróżnicowanego zainteresowania francuskich ośrodków analitycznych i badawczych.

Hipotezy robocze brzmią:

- Region EŚW, kraje tego regionu oraz związana z nim problematyka stanowią w różnym stopniu przedmiot działalności badawczej i analitycznej francuskich think tanków rządowych, pozarządowych i akademickich.
- Nazewnictwo regionu, jego jednorodność i granice są różnie określane przez poszczególne ośrodki analityczne i badawcze; w sposób odmienny wyliczają one państwa w obrębie EŚW i poszczególnych subregionów.
- Think tanki francuskie wyróżniają na obszarze EŚW kilka ugrupowań państw (m.in.: nowe kraje członkowskie, kraje Wspólnoty Niepodległych Państw,

państwa bałkańskie), co ma to odzwierciedlenie w strukturze badań i w publikacjach tych ośrodków.

- Największe znaczenie na badanym obszarze przypisuje się Federacji Rosyjskiej, co wynika z paradygmatu badawczego dominującego we francuskiej nauce o stosunkach międzynarodowych.
- Dominująca problematyka związana z regionem jest w różny sposób podejmowana przez think tanki rządowe, pozarządowe i akademickie.

Autor zastosował następujące metody i techniki badawcze:

- Metoda opisowa - do opisu konkretnych zjawisk, będących punktem wyjścia w dalszej analizie. Metoda opisowa jest najczęściej stosowaną metodą w niniejszej pracy. Użyto jej do teoretycznej charakterystyki think tanków, ich definicji, typologii, roli i znaczenia oraz genezy i ewolucji. Następnie opisano sferę francuskich think tanków i ich wpływ na stosunki międzynarodowe. Kluczowym elementem było przybliżenie sześciu wybranych organizmów, ich struktury oraz pola działania. Kolejnym istotnym krokiem było zreferowanie poglądów think tanków zawartych w udostępnianych przez nie treściach. Badana problematyka objęła Europę Środkową i Wschodnią jako region, Rosję oraz Polskę. W jej obrębie streszczono idee i oceny dotyczące integracji europejskiej, rozszerzenia UE, granic Europy, sytuacji społeczno-gospodarczej, relacji Francji z państwami EŚW, koncepcje i oceny względem sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej Polski oraz Rosji.
- Metoda analizy systemowej - przydatna w analizie miejsca i roli think tanków w kształtowaniu polityki międzynarodowej oraz w kreowaniu wiedzy o stosunkach międzynarodowych, przydatna także w analizie punktu widzenia think tanków na miejsce i rolę państw EŚW w systemie międzynarodowym. Metoda została zastosowana w celu charakterystyki działalności think tanków i ich znaczenia w życiu społecznym i politycznym oraz dla szeroko pojętych stosunków międzynarodowych. Określno dzięki niej sposoby wpływania think tanków na zasoby wiedzy, naukę, politykę i polityków oraz na społeczeństwo. Ta metoda dominuje w pierwszym rozdziale.

- Metoda porównawcza – została zastosowana do porównania charakterystyki ośrodków analitycznych i badawczych i skonfrontowania sposobów, w jaki postrzegają one obszar EŚW, państwa tego regionu i problematykę badawczą. Porównano postrzeganie badanej problematyki przez poszczególne think tanki oraz poszczególnych badaczy, ponieważ nierzadko nawet analitycy w obrębie tego samego think tanku posiadają znacząco różne poglądy. Dokonano także syntezy ujęć think tanków quasi-państwowych, akademickich i pozarządowych oraz próby konfrontacji ich poglądów w celu odnalezienia potencjalnych wspólnych elementów oraz różnic w podejściach badawczych. Metoda porównawcza jest często stosowana w niniejszej pracy, a najważniejszą rolę pełni w rozdziałach traktujących o stosunku think tanków do badanej problematyki oraz w rozdziale VII, będącym próbą syntezy.
- Analiza dokumentów – posłuży do zbadania materiałów wydawanych przez think tanki oraz inne podmioty; materiały takie mogą dostarczyć dodatkowych danych. Z poglądami czołowych badaczy oraz pozostałych intelektualistów zapoznano się wykorzystując wywiady w mediach (radio, telewizja, prasa) oraz prywatne strony internetowe (blogi), np. P. Verluise’a, P. Boniface’a, S. Sura i innych.
- Analiza treści – zostanie zastosowana do zbadania treści mediów, jakimi komunikują się think tanki, tj. stron internetowych, publikacji, tekstów, wywiadów itp. Zbadano sposób komunikacji podmiotu z odbiorcą (czytelnikiem), rodzaje publikatorów takich jak periodyki naukowe, biuletyny analityczne, informacje, artykuły o charakterze naukowym publikowane jedynie w wersji on-line (bez paginacji), ogłoszenia o konferencjach i innych wydarzeniach, relacje ze spotkań i konferencji, informacje na temat współpracy. Poddano analizie materiały o charakterze graficznej prezentacji danych, takie jak mapy, wykresy, tabele, rysunki. Użytecznym źródłem informacji były też oficjalne strony internetowe agend państwowych, organizacji naukowych, uczelni wyższych oraz innych niż francuskie ośrodków analitycznych i badawczych.
- Badania jakościowe – przydatne w analizie materiałów udostępnianych przez think tanki. W niektórych aspektach autor porównał francuski punkt widzenia

z polską perspektywą badanej problematyki, w szczególności w zakresie poglądów dotyczących Federacji Rosyjskiej oraz roli Polski. Skonfrontowanie tych perspektyw było niezbędne dla podkreślenia różnic (a czasami podobieństw) w postrzeganiu tematu przez francuskie think tanki.

- Wywiad, ankieta i kwestionariusz – do zbadania poglądów badaczy francuskich na problematykę EŚW. Rozesłano kilkanaście kwestionariuszy badawczych celem przeprowadzenia wywiadów z badaczami pracującymi w think tankach, specjalizującymi się w zagadnieniach związanych z EŚW. Kwestionariusze zawierały m.in. pytania o rolę i znaczenie Rosji dla Europy i UE, rolę i znaczenie regionu EŚW (tzn. mniejszych krajów regionu), wizerunek EŚW (zwłaszcza Polski) we Francji. Pytania były spersonalizowane, uwzględniały specjalizację badaczy (ekspertów w zakresie stosunków gospodarczych i makroekonomii, rozszerzenia UE, problematyki bałkańskiej etc.). Uzyskano trzy wypełnione kwestionariusze (załączone w aneksie) od osób reprezentujących najważniejsze środowiska analityczne: IFRI, IRIS, Diploweb.

Ponieważ głównym „produktem” wytwarzanym przez think tanki nie są publikacje książkowe, autor oparł się przede wszystkim na periodykach i innych publikatorach wydawanych przez ośrodki analityczne i badawcze, które stanowią większość treści publikowanych przez ośrodki analityczne i badawcze. Jako pomost między światem nauki i światem polityki instytuty opracowują informacje w takiej formie, by była przystępna i użyteczna dla odbiorcy: zwięzła, krótka, aktualna. W analityce think tanki posługują się komunikatami umieszczanymi na stronach internetowych, builetynami, newsletterami, artykułami publikowanymi w wersji internetowej¹⁸. W działalności badawczej, która siłą rzeczy zajmuje więcej czasu, publikacje zwiększają swą objętość i zmieniają formę: pojawiają się periodyki, wydawane czasami w postaci papierowej, aczkolwiek preferuje się wersję elektroniczną. Wciąż jednak rzadkością są monografie czy prace zbiorowe, bardziej utożsamiane ze światem akademickim niż środowiskiem analityczno-badawczym¹⁹. Do ich przygotowania potrzeba więcej czasu, istnieje zatem ryzyko dezaktualizacji. Ponadto odbiorcy przekazu generowanego przez think tanki

¹⁸ Często jest to format html, który w odróżnieniu od tekstów w formacie pdf nie posiada podziału na strony.

¹⁹ Sienkiewicz B., Jak to się robi? Radykalny poradnik analityczny [w:] Okręt Koszykowa, praca zbiorowa, Wydawnictwo Naukowe PWN i Warszawski Ośrodek Studiów Wschodnich, 2007.

w zasadzie nie są zainteresowani taką formą komunikacji, która zarezerwowana jest dla naukowców.

Pewnym utrudnieniem, poza znikomą liczbą zwartych druków, jest trudność w przypisywalności zawartych tam poglądów do danego ośrodka myśli. W zasadzie tylko najbardziej znani pracownicy think tanków wydają własne książki; istnieje ryzyko, że poglądy w nich zawarte są ich własnymi, a nie poglądami danego think tanku, nawet jeśli książka jest wydana pod jego egidą. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że uznani i doświadczeni eksperci bywają zaangażowani jednocześnie w różne inicjatywy akademickie, analityczne i badawcze. Horyzont inspiracji jest zatem szeroki. Nawet niektóre artykuły, choć publikowane przez ośrodki akademickie i badawcze (oraz w ramach ich serii wydawniczych) zawierają klauzulę mówiącą, że tekst wyraża opinie autora, lecz nie danego ośrodka. Powstaje również pytanie, jak potraktować te wypowiedzi (ustne i pisemne) analityków i badaczy, które mają miejsce poza ich rodzimym think tankiem (w czasopismach akademickich, publicystyce, na prywatnych stronach internetowych). W niniejszej pracy przyjęto szeroką perspektywę: autor nie pomija tych treści autorstwa ekspertów spraw międzynarodowych, które pojawiają się poza ich „oficjalną” i „główną” działalnością, jednakże koncentruje się na źródłach autoryzowanych przez think tanki.

Problematyka francuska w Polsce cieszy się zainteresowaniem od wielu lat, co spowodowane jest wielowiekowymi wzajemnymi kontaktami²⁰. Francja cieszyła się w społeczeństwie polskim raczej pozytywną opinią, motywującą do poznawania tego kraju w różnych wymiarach. To zainteresowanie wyprzedziło nawet intensyfikację relacji politycznych i gospodarczych²¹. Kultura i język (frankofonia) stanowią dla Francji ważny instrument kształtowania relacji międzynarodowych²². Wielkim znawcą politycznej historii Francji był prof. Jan Baszkiewicz, którego dzieła stanowią do tej pory kanon literatury naukowej poświęconej temu krajowi²³. I. Anczewski badał pozycję Francji w Europie, francuskie wizje Europy oraz francuską politykę

²⁰ Tomczak A., *Polska - Francja : dziesięć wieków związków politycznych, kulturalnych i gospodarczych*, Warszawa 1987.

²¹ Już w 1965 roku wydano w Polsce, nakładem PWN, pozycję *Historia kultury francuskiej* autorstwa G. Duby i R. Mandrou.

²² Gołosz K., *Zagraniczna polityka kulturalna V Republiki (1958-1974)*, Katowice 1982, ss. 86-152.

²³ Baszkiewicz J., *Francja. Historia państw świata w XX wieku*, 1997; Baszkiewicz J., *Francja nowożytna: szkice z historii wieków XVII-XX*, 2002, Baszkiewicz J., *Historia Francji*, 2008.

zagraniczną, również wobec obszaru Europy Środkowej i Wschodniej²⁴. R. Bielecki poddał analizie między innymi francuskie społeczeństwo i jego reprezentację polityczną²⁵. W. Żelazny zajął się problematyką mniejszości narodowych oraz frankofonią²⁶. A. Hall opisał sylwetki słynnych polityków francuskich, w tym obszernie czasy de Gaulle'a, od którego datuje się wielką zmianę we francuskiej polityce zagranicznej, oraz jego następców²⁷. Niesposób pominąć S. Parzymiesa i jego bogatego dorobku naukowego dotyczącego Francji i jej relacji z EŚW. Popularność Francji w naszym kraju sprawia, że istnieje wiele przykładów publicystycznych pozycji poświęconych historii czy polityce Francji, pisanych na przykład przez dziennikarzy²⁸.

Choć w literaturze spotyka się opracowania dotyczące relacji UE – Rosja, to o wiele więcej miejsca poświęca się stosunkom Rosji z poszczególnymi krajami UE. Po pierwsze, UE – formalnie prowadząca własną politykę zagraniczną – nie wykształciła mechanizmu zapewniającego wspólną, efektywną politykę wobec Rosji. Unia przemawia wprawdzie głosem swych członków, którzy jednak niechętnie pozbywają się kompetencji do prowadzenia niezależnej polityki zagranicznej, ze względu na nierzadko sprzeczny interes własny. Ton dyskursowi nadają tzw. duże państwa unijne, a zwłaszcza tandem Francja – Niemcy. Po drugie, Federacja Rosyjska preferuje osobny dialog ze swoimi partnerami.

Problematyka francuskich ośrodków analitycznych i badawczych nie została do tej pory poruszona w polskiej literaturze naukowej. Ogólnie rzecz biorąc, temat francuskich poglądów na EŚW czy praktyki politycznej nie jest zagospodarowany. Istnieją publikacje, które dotyczą jedynie fragmentu relacji Francji z naszym regionem Europy, w tym z Polską. Książka K. Helnarskiej opisuje politykę V Republiki wobec niektórych państw regionu po Zimnej Wojnie, w większości dotycząc sfery deklaracji i dokumentów programowych (traktaty, umowy, oświadczenia) i szeroko rozumianej praktyki, tzn. kontaktów politycznych, kulturalnych, gospodarczych²⁹. Dzieło to definiuje naszą część Europy z polskiego, a nie francuskiego punktu widzenia

²⁴ Anczewski I., *Francja wobec zachodnioeuropejskiej integracji politycznej*, Warszawa 1989; Anczewski I., *Francuska wizja Europy. Ogóлноeuropejska konfederacja: implikacje dla Polski*, Warszawa 1990; Anczewski I., *Polityka zagraniczna Francji. Wybrane kierunki*, Warszawa 1989.

²⁵ Bielecki R., *Francja : anatomia władzy*, Warszawa 1980.

²⁶ Żelazny W., *Mniejszości narodowe we Francji : etniczność, etnopolityka, etnosocjologia*, Tyczyn 2000; Żelazny W., *Świat frankofoński*, „Przegląd Zachodni” 2000, nr 1.

²⁷ Hall A., *Francja i wielcy Francuzi*, Wydawnictwo Iskry, Warszawa 2007, ss. 929-1006.

²⁸ Stefanowicz J., *Od Kapeta do Mitteranda*, PWN, Warszawa 1996; Stomma L., *Z owsa ryż : po co nam Francja*, Warszawa 2003; Stettner-Stefańska B., *Francja po polsku*, Warszawa 2008.

²⁹ Helnarska K. J., *Polityka Francji wobec Europy Środkowej po Zimnej Wojnie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002.

i prezentuje relacje Francji z kilkoma krajami regionu z polskiej, lecz nie francuskiej perspektywy. Nie dostarcza więc odpowiedzi na pytanie, jak EŚW jest postrzegana przez stronę francuską.

Dorobek naukowy w zakresie relacji V Republiki z EŚW, zwłaszcza z Polską, zawdzięczamy także M. Kazanie³⁰ i A. Szeptyckiemu. Ich publikacje dotyczą deklaracji politycznych i relacji dyplomatycznych; nie poruszają one sfery doktryn ani współczesnych koncepcji tworzonych przez ośrodki badawcze i analityczne we Francji. Chociaż dostarczają wielu ważnych informacji i odnoszą się do istotnych źródeł, mankamentem jest zawężenie pola badań do obszaru polityki, z pominięciem gospodarki i kultury. M. Kazana opublikował artykuły dotyczące bilateralnych relacji Polska-Francja oraz Trójkąta Weimarskiego³¹. A. Szeptycki wydał książki o spuściznie de Gaulle'a we współczesnej polityce zagranicznej Francji oraz o ciągłym dążeniu do potwierdzenia statusu globalnej potęgi³². Opublikował także szereg artykułów: o perspektywach tandemu francusko-niemieckiego³³, bezpieczeństwie Francji³⁴, wyzwaniom niesionym przez globalizację³⁵, stanowiskom Francji i Polski wobec polityk unijnych³⁶ oraz o kolejnych rządach Francji³⁷.

³⁰ Kazana M., Halamski A., Współpraca polityczna i wojskowa w ramach Trójkąta Weimarskiego, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 1997; Kazana M., Stanowisko Francji wobec problemów bezpieczeństwa państw Europy Środkowej i Wschodniej, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 1996.

³¹ Kazana M., Stosunki dwustronne Polska – Francja. Trójkąt Weimarski, Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2002, Warszawa 2002; Kazana M., Stosunki dwustronne Polski – Francja, Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2003, Warszawa 2003; Kazana M., Stosunki dwustronne. Stosunki Polski z Francją, Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2006, Warszawa 2006; Kazana M., Stosunki z Francją. Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2000, Warszawa 2000; Kazana M., Stosunki z Francją. Trójkąt Weimarski. Frankofonia. Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1999, Warszawa 1999; Kazana M., L'Union europeenne a la veille de son elargissement. Regards croises de Pologne et de France. „Actes du colloque. Mouvement Europeen – France. La Lettre des Europeens n°12, decembre 2001, Paris 2001.

³² Szeptycki A., Francja czy Europa. Dziedzictwo de Gaulle'a w polityce zagranicznej V Republiki, Warszawa 2005; Szeptycki A., Francja - odzyskać należne miejsce w Europie, (w:) L. Jesień (red.), Zmiana i kontynuacja. Polityka europejska wybranych państw UE, Warszawa 2008.

³³ Szeptycki A., Adamski Ł., Perspektywy rozwoju stosunków francusko-niemieckich, „Biuletyn” [Polski Instytut Spraw Międzynarodowych], 24 maja 2007 r., nr 23 (437), http://www.pism.pl/biuletyny/files/20070524_437.pdf.

³⁴ Szeptycki A., Czynniki morskie w polityce bezpieczeństwa Francji, „Przegląd morski”, marzec 2004 (rok LXIX), zeszyt 3, s. 19 – 32, <http://www.mw.mil.pl/zasoby/prasa/przeglاد/pobierz/2004.03.pdf>.

³⁵ Szeptycki A., Philip H. Gordon, Sophie Meunier Le Nouveau Défi français. La France face à la mondialisation, Paris, Éditions Odile Jacob, 2002, 242 s., „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2003, nr 1 – 2 (t. 27), s. 253 – 259 (recenzja).

³⁶ Szeptycki A., Ewolucja stanowisk Francji i Polski wobec Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, Stosunki Międzynarodowe – International Relations, nr 3-4 (t.42/2010).

³⁷ Szeptycki A., „Lekcje z historii” : francuscy przywódcy wobec powojennych Niemiec, „Sprawy Międzynarodowe” 2001, nr 4; Szeptycki A., Monarchia republikańska – refleksje o stylu rządów gen. de Gaulle'a, cz. I, „Przegląd Powszechny”, październik 2002, nr 10 (974), s. 35 – 51, cz. II, tamże, listopad 2002, nr 11 (975), s. 180 – 193.

O współczesnej francuskiej myśli geopolitycznej (z uwzględnieniem kierunku wschodniego) pisał W. Kazanecki³⁸. Jest on także autorem interesujących artykułów dotyczących francuskiej geopolityki i Europy Środkowej i Wschodniej³⁹.

Zbadanie postulowanego tematu jest o tyle istotne, że sposób postrzegania EŚW przez Francję rzutuje na praktykę stosunków z krajami tego regionu, niezależnie od tego, czy mamy na myśli relacje Francji z "małymi" krajami, czy z Rosją. Bez względu na to, czy UE jako całość bądź najsilniejsi jej członkowie będą dążyć do "przyciągania" Rosji ku Europie, zbadanie francuskiej myśli politycznej w kontekście widzenia naszego regionu jest ważne. Pozwala bowiem odpowiedzieć na pytanie, czy ośrodki kształtujące francuskie koncepcje polityki rozumieją specyfikę relacji wewnątrz obszaru EŚW, w szczególności stosunki Federacji Rosyjskiej z krajami byłego bloku wschodniego. Cenną rzeczą byłoby uzyskać wiedzę o tym, jak francuskie elity intelektualne wyobrażają sobie obecną i przyszłą rolę Rosji, a jak mniejszych państw.

W chwili obecnej Francja wydaje się być zainteresowana wzmacnianiem relacji z Rosją jako jednym ze swoich ważniejszych partnerów; słabsze państwa EŚW nie wydają się być dla Francji partnerami do rozmowy: na tym obszarze – politycznie – V Republika nie widzi dla siebie korzyści. Region – nie licząc Rosji – jest bowiem zbyt słaby, by cokolwiek Francuzom dać. Inną kwestią jest fakt, że francuskie przedsiębiorstwa chętnie inwestują na obszarze EŚW, gdyż wiąże się to z korzyściami gospodarczymi dla Paryża. Podobnie rzecz się ma jeśli chodzi o wymianę kulturalną – która w praktyce jest ekspansją francuskiego "soft power". Prezydentura Hollande'a rozpoczęta w 2012 roku może doprowadzić do zmiany francuskich poglądów na EŚW. Jeżeli tak się stanie, być może to z ośrodków analitycznych i badawczych wyjdzie inspiracja tej zmiany.

³⁸ Kazanecki W., *Współczesna francuska myśl geopolityczna: główne tendencje i ich reprezentanci*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.

³⁹ Kazanecki W., *Geopolityka krytyczna – skuteczna metoda wyjaśniania w XXI wieku?*, [w:] *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. nauk. Z. Lach, J. Wendt, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2010, s. 93-107. Wersja ON-LINE geopolityka.net; Kazanecki W., *Narodziny geopolityki we Francji*, „*Geopolityka. Biuletyn Naukowo Analityczny Instytutu Geopolityki*”, Nr 2(3)/2009, Rok II, ss. 63-71; Kazanecki W., *Kształtowanie się narodu we francuskiej myśli geopolitycznej – zarys zagadnienia*, [w:] *Europa narodów*, pod red. G. Tokarza, Wrocław 2008, s. 67-77; Kazanecki W., *Wiek XXI a metody analizy przestrzeni międzynarodowej: geopolityka czy geoeconomia?* [w:] *Z badań nad geografą polityczną i gospodarczą*, pod red. T. Dębowskiego i M. Sienkiewicza, Wrocław 2008, s. 11-32; Kazanecki W., *Europa Środkowa we współczesnej francuskiej myśli geopolitycznej*, „*Racja Stanu. Studia i materiały*”, Nr 2 (2) 2007, Wrocław 2007, s. 185-200; Kazanecki W., *Generał Pierre-Marie Gallois i jego wizja geopolityczna*, „*Racja Stanu. Studia i materiały*”, Nr 1 (1) 2007, Wrocław 2007, s. 229-244.

Istnieją także bardziej pesymistyczne scenariusze. Francuska myśl polityczna jest prześlągnięta geopolityką, którą Y. Lacoste definiuje jako „termin, który odnosi się do tego, co jest związane z rywalizacją o władzę lub wpływy na jakieś terytoria i zamieszkującą je ludność”, zaznaczając, że słowo to jest używane w rozmaitych kontekstach⁴⁰. Z punktu widzenia geopolityki rysują się dwa skrajne scenariusze dla Europy; oba wydają się być groźne dla Polski, jeżeli przyjmiemy dominujące w naszym kraju wyobrażenia o międzynarodowej polityce (Rosja i Niemcy jako wróg, lawirująca Francja niemogąca być sojusznikiem). Otóż w pierwszym scenariuszu dochodzi do zbliżenia Rosji z UE. Małe kraje EŚW, w szczególności Polska, są uważane przez Francję za "przeszkadzające" w procesie niezbędnym dla umocnienia Europy z francuskiego punktu widzenia. W tym ujęciu, z francuskiego punktu widzenia, Europa tylko w ścisłym sojuszu z Rosją może odegrać swą rolę na świecie w XXI w., a Polska "polityka historyczna" może w tym przeszkodzić. Drugi scenariusz to wizja rozkładu struktur integracyjnych; Francja i Niemcy zaczynają grać osobno; Rosja dołącza się do gry, lecz nie jest zainteresowana zbliżeniem do słabnącej Europy, gdyż i bez tego może uzyskać profity. W tej wersji wydarzeń kraje EŚW to pionki w grze między silnymi krajami; Rosja jest jednym z głównych graczy. Uwzględniając zarówno funkcję predykatywną nauki, jak i deskryptywną, dotyczącą stanu obecnego – zbadanie francuskiego punktu widzenia na EŚW wydaje się być zasadne z punktu widzenia nauki o stosunkach międzynarodowych.

Rozważania w rozdziale I należy zacząć od przytoczenia definicji tych instytucji oraz ustalenia prawidłowego nazewnictwa. Definicje polskie, francuskie i anglosaskie różnią się między sobą, choć wskazują na podobne cechy zasadnicze think tanków. Określenie think tank jest najpopularniejsze. Próby zastąpienia go nazwą w językach narodowych nie zakończyły się sukcesem, choć przyczyniły się do popularyzacji nazewnictwa alternatywnego. Należy wskazać, co jest, a co nie jest think tankiem, zwłaszcza w rozumieniu badaczy francuskich, choć temat jest otwarty i w świetle dostępnej wiedzy nie można wydać jednoznacznego orzeczenia. Omówiona zostanie charakterystyka działalności ośrodków analitycznych i badawczych, ich typy i główne zadania, jakie przed sobą stawiają. W dalszej kolejności zreferowana zostanie geneza i ewolucja tych organizmów, która zaowocowała ich gwałtownym rozwojem i wzrostem liczności nie tylko we Francji, ale na całym świecie.

⁴⁰ Lacoste Y., *Geopolityka Śródziemnomorza*; przekład Radosław Stryjewski. - Warszawa : Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2010, s. 17.

W rozdziale II omówiony zostanie rozwój działalności think tanków francuskich oraz wybrane aspekty wpływu na stosunki międzynarodowe.

W rozdziale III zostało opisane miejsce problematyki środkowo- i wschodnioeuropejskiej w działalności francuskich ośrodków analitycznych i badawczych z podziałem na think tanki quasi-rządowe, akademickie i pozarządowe. Zbadano charakter działalności tych ośrodków, strukturę działalności analitycznej i badawczej, aktywność w organizowaniu konferencji, spotkań i seminariów, działalność wydawniczą (publikowane periodyki, biuletyny i inne materiały), projekty edukacyjne. Zastosowano tu przede wszystkim analizę treści stron internetowych.

Rozdział IV dotyczy poglądów prezentowanych przez publikacje francuskich think tanków na region Europy Środkowej i Wschodniej. Ze szczególną uwagą potraktowano trzy osie problemowe: ocenę i perspektywy procesu integracji europejskiej, opinię na temat poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu i jego znaczenia dla przyszłości Europy ogarniętej kryzysem oraz stan i potencjał stosunków Francji z krajami EŚW w kontekście relacji UE-Rosja.

Postrzeganiu Polski poświęcono rozdział V. Zwrócono uwagę na zróżnicowany wizerunek Polski w różnych ośrodkach i u różnych badaczy. Wskazano wspólne mianowniki w postrzeganiu największego z nowych członków UE.

W rozdziale VI przedstawiono wizerunek Federacji Rosyjskiej w publikacjach francuskich think tanków. Ze szczególną uwagą potraktowano kwestię mocarstwowości Rosji, stosunek do jej działań na arenie międzynarodowej i znaczenie wewnętrznej sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej.

Rozdział VII będzie próbą syntezy rozważań na temat perspektywy think tanków francuskich w ich badaniu problematyki Środkowej i Wschodniej Europy. Autor wskaże cechy charakterystyczne dla działalności tych organizacji i sposobu widzenia stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru EŚW. Porównane zostaną ujęcia prezentowane przez rządowe ośrodki analityczne i badawcze, think tanki - organizacje pozarządowe oraz think tanki akademickie badane w poprzednich rozdziałach. Zostaną wskazane podobieństwa i różnice w stosunku do analizowanej tematyki, główne tendencje i istotne punkty w ich działalności i publikacjach.

Rozdział I. Ośrodki analityczne i badawcze i ich współczesna rola

1.1. Nazewnictwo, definicje i typologia think tanków

1.1.1. Nazewnictwo

Nazwa think tank jest około pół wieku późniejsza niż same instytucje tego rodzaju i sięga swoim rodowodem czasów II wojny światowej. Początkowo termin ten miał silne konotacje wojskowe: oznaczał grupę ekspertów zajmujących się strategicznie istotnymi zagadnieniami. Ze względu na czas II wojny światowej (a następnie zimnej wojny), osoby takie gromadziły się w bunkrach i innych pomieszczeniach należących do wojska. Ich działalność miała przede wszystkim wymiar militarny, związany z obronnością i sprawami o strategicznym znaczeniu dla USA¹.

Mimo prób nie udało się w Polsce zastąpić angielskiego wyrażenia *think tank*: w 2006 roku Instytut Spraw Publicznych rozpisał nierozstrzygnięty konkurs na polski odpowiednik nazwy dla „organizacji pozarządowych, które prowadzą działalność badawczą i ekspercką”². W konkursie nie przyznano pierwszej nagrody; wyróżniono propozycje: fabryka idei, kuźnia myśli, myśliwiec. Według organizatorów „przeważały zwroty akcentujące badawczo - ekspercki charakter think-tanków oraz nastawienie na formułowanie rekomendacji dla rozwiązywania aktualnych problemów”, np. forum badawcze, ośrodek analityczny, zespół ekspertów, grupa doradcza, zespół konsultacyjny, ośrodek badawczy, zespół analityków, forum eksperckie, forum badawczo-eksperskie, forum naukowe, instytut badań, ośrodek analizy, ośrodek koncepcyjny³. Trzeba przyznać, że wymienione określenia, choć bliskie sedna sprawy, nie oddają w pełni istoty think tanku. Z drugiej strony, angielska nazwa think tank jest enigmatyczna. Być może byłoby zasadne używanie – chociażby na równi z think tankiem - pełniejszych wyrażen: ośrodek analityczno-badawczy bądź ośrodek analityczny, badawczy i doradczy (konsultacyjny). Inne synonimy think tanku to

¹ Ziętara W., *Think tanks. Na przykładzie USA i Polski*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010, ss. 7-8.

² W ten sposób zdefiniowano think tanki. Zob.

<http://isp.org.pl/oldsite/index.php?v=page&id=337&c=2&ln=pl>, dostęp: 4 listopada 2012.

³ Tamże.

fabryka myśli (od niemieckiego *Denkfabrik*), zbiornik myśli, kuźnia nowych idei, laboratorium nowych pomysłów, instytut ds. publicznych⁴.

Nazwa think tank powszechna jest także we Francji. Délégation générale à la langue française et aux langues de France (DGLFLF)⁵, podlegająca Ministerstwu Kultury i Komunikacji⁶, oraz Commission générale de terminologie et de néologie⁷ – instytucje zajmujące się między innymi zastępowaniem anglicyzmów określeniami francuskimi – zaproponowały, by określić think tank mianem laboratoriów idei - *laboratoire d'idées*. Sformułowano definicję tego organizmu: „Grupa mniej lub bardziej formalna, której członkowie uczestniczą w debatach publicznych dotyczących ważnych tematów gospodarczych lub społecznych, równoległe z pracami prowadzonymi przez władze publiczne (administrację publiczną).”⁸. Mimo tych sugestii większość czołowych instytutów analitycznych i badawczych we Francji nawiązuje do nazwy angielskiej; *laboratoire d'idées* to określenie rzadko spotykane na ich stronach internetowych. F.B. Huyghe użył nazw *clubs de réflexion et influence* (kluby refleksji i wpływu), *réservoir des idées* (zbiornik idei), *réservoir de pensées* (zbiornik myśli).

1.1.2. Definicje

Zdaniem M. Mierzwę: „Think tanki to obecnie instytucje analityczno-badawcze promujące określone idee, koncepcje i praktyczne rozwiązania, analizujące rzeczywistość. Są pomysłodawcami dla polityk publicznych (począwszy od polityk socjalnych, a kończąc na strategiach międzynarodowych). Nie zawsze motywacja think tanków jest klarowna, bowiem zdarza się, że ich raporty wspierają dane grupy interesów.”⁹.

T. Kaczmarek definiuje think tank jako „laboratorium, w którym rodzą się nowe pomysły i nowe idee”¹⁰.

P. Zbieranek opracował sumaryczną definicję think tanku, bazując na definicjach znalezionych w wielu źródłach zagranicznych: „Think tank to niezależna (formalnie,

⁴ Kaczmarek T. T., Kto kieruje globalizacją? Think tanki – kuźnie nowych idei, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011, s. 185.

⁵ <http://www.dglf.culture.gouv.fr>

⁶ Ministère de la Culture et de la Communication, <http://www.culturecommunication.gouv.fr>

⁷ <http://franceterme.culture.fr>

⁸ Journal officiel du 14/08/1998, *laboratoire d'idées*, zob. hasło: think tank, France Terme, dostęp: 4 listopada 2012.

⁹ Mierzwa M., Think tanki, Infos nr 12 (104), Biuro Analiz Sejmowych, 26 maja 2011, s.1.

¹⁰ Kaczmarek T. T., Kto kieruje globalizacją? Think tanki..., s. 17.

finansowo i badawczo) organizacja pozarządowa, której główną aktywnością, wyróżniającą ją spośród innych tego typu podmiotów, jest prowadzenie działalności analityczno-badawczej w sferze polityk publicznych oraz aktywne upowszechnianie jej wyników (przy zastosowaniu różnych środków) wśród przedstawicieli instytucji politycznych oraz abstrakcyjnej opinii publicznej m.in. przez moderowanie i kreowanie dyskursu publicznego. Ich przedsięwzięcia są oficjalnie podporządkowane nadrzędnemu celowi działalności, służbie na rzecz różnorodnie rozumianego interesu publicznego. Praktycznym zaś celem tej działalności jest tworzenie oraz upowszechnianie innowacyjnych rozwiązań dotyczących polityk publicznych (...). Organizacja ta operuje na przecięciu dwóch podsystemów społecznych: społeczeństwa obywatelskiego i systemu politycznego, będąc wobec nich wysoce funkcjonalna (...); wchodzi w kontakty z innymi aktorami życia społecznego (...).”¹¹.

Inna definicja mówi, że „współczesne think-tanki prezentują siebie jako niezależne ośrodki badawczo-analityczne. Chcą stanowić pomost między reprezentantami i dorobkiem nauk społecznych - głównie politologią i socjologią - a tymi, którzy zajmują się prowadzeniem polityki publicznej. W rezultacie think-tanki stawiają sobie za cel inicjowanie debat publicznych oraz zajmują się realizowaniem badań poświęconych problemom społecznym, ekonomicznym i politycznym, które następnie można zastosować w politykach publicznych. Innymi słowy, postrzegają siebie jako rodzaj zaplecza intelektualnego dla polityki i polityków. Ponadto, wiele think-tanków chce spełniać rolę strażników dobra publicznego poprzez informowanie o potencjalnych zagrożeniach dla jakości życia publicznego.”¹².

W. Ziętara umiejscawia think tanki we współczesnym systemie politycznym, w obrębie którego znajdują się one „między wiedzą a władzą”. Autor ten zaproponował następującą definicję: „Think tanki to przykład organizacji pozarządowych, będących niezależnymi ośrodkami badawczymi typu non-profit, które poprzez wykorzystanie wiedzy ekspertów dążą do wywierania wpływu na proces decyzyjny w sferze publicznej”¹³.

¹¹ Zbieranek P., *Polski model organizacji typu think tank*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2011, ss. 30-31.

¹² Grzymski J., *Myślący Czołg, czyli jak pracuje się w think-tanku?*, <http://employerbrandingclub.com/myslacy-czolg-czyli-jak-pracuje-sie-w-think-tanku.html>, dostęp: 4 listopada 2012.

¹³ Ziętara W., *Think tanks...*, ss. 17, 28.

Już badacze w USA – gdzie klasyczne ośrodki analityczne i badawcze powstały najwcześniej i najsilniej zaznaczyły swoją obecność w życiu publicznym – zwrócili uwagę na problem z jednoznacznym zdefiniowaniem think tanku. J. McGann stwierdził, że można wiedzieć, czy się ma do czynienia z think tankiem dopiero, gdy się pozna daną organizację¹⁴. Według J. Gaffney’a „think tanki stawiają sobie za cel informowanie struktur politycznych, co prowadzi do wpływania na rządzenie”. J. Smith stwierdził, że think tanki to „prywatne grupy badawcze działające nie dla zysku (non-profit), które funkcjonują na marginesie formalnych procesów politycznych”. W świetle innej anglosaskiej definicji, think tanki to „instytucje badawcze non-profit działające w obszarze publicznym z zachowaniem istotnej autonomii organizacyjnej”¹⁵.

W ramach The Think Tanks and Civil Societies Program (TTCSP) (część International Relations Program) na Uniwersytecie Pensylwania od 2006 roku publikowany jest coroczny ranking think tanków. Zestawienie z 2011 roku podaje następującą definicję think tanku: „(...) organizacja prowadząca działalność badawczą, analityczną i doradczą w zakresie polityki wewnętrznej i międzynarodowej. Celem działalności jest umożliwienie podmiotom tworzącym politykę oraz społeczeństwu podejmowania decyzji politycznych opartych na informacji. Think tanki mogą być związane z partiami politycznymi, rządami, grupami interesu lub prywatnymi podmiotami gospodarczymi; mogą także być niezależnymi organizacjami pozarządowymi (NGO). Instytucje takie działają często jak pomost między środowiskami akademickimi i ośrodkami decyzyjnymi, służąc publicznemu interesowi w roli niezależnego głosu tłumaczącego podstawowe i stosowane badania na taki język i formę, które są zrozumiałe, wiarygodne i przystępne dla decydentów i społeczeństwa. Posiadając trwałe struktury (...), think tanki przeznaczają znaczącą część swoich zasobów finansowych i ludzkich na opracowywanie i publikowanie badań i analiza z zakresu nauk społecznych: politologii, ekonomii, nauk o administracji czy stosunków międzynarodowych. Zasadniczymi przejawami ich funkcjonowania (*outputs*) są książki, monografie, raporty, streszczenia, konferencje, seminaria, formalne oraz nieformalne spotkania i dyskusje z przedstawicielami rządu, podmiotami kreującymi politykę oraz kluczowymi interesariuszami (*stakeholders*).”¹⁶

¹⁴ Ziętara W., Think tanks..., s.13.

¹⁵ Ziętara W., Think tanks..., ss. 13-14.

¹⁶ Global Go To Think Tanks Report 2011, Final United Nations University Edition, red. McGann J.G., University of Pennsylvania, 18 stycznia 2012, s. 17.

Jedna z francuskich definicji mówi: „Think tank albo laboratorium idei jest instytucją prawa prywatnego, w zasadzie niezależną od partii, o charakterze non-profit, zrzeszającą ekspertów który opracowują studia i propozycje w dziedzinie polityki państwa. Podczas gdy laboratorium idei rekrutuje zawodowców do sformalizowanej struktury i wytwarza w sposób systematyczny studia i raporty, klub lub koło refleksji jest dużo mniej formalne. Łączy, często wokół polityka lub partii, wolontariuszy pragnących zastanawiać się nad problemami istotnymi dla polityki państwa poza ramami zawodowymi¹⁷.

Thierry de Montbrial, założyciel i szef Institut Français des Relations Internationales, jednego z najstarszych francuskich think tanków, zajmującego się sprawami międzynarodowymi i wzorowanego wprost na podobnych instytucjach amerykańskich stawia granicę pomiędzy instytucją, jaką jest think tank, a klubem dyskusyjnym. Think tank definiuje następująco: „każda otwarta organizacja powstała wokół stałej grupy badaczy, mająca na celu opracowanie, na podstawie obiektywnych kryteriów, koncepcji związanych z prowadzeniem przez aktorów publicznych bądź prywatnych działań politycznych lub strategicznych, służących w tej czy innej formie interesowi ogółu”¹⁸. Jego zdaniem to właśnie otwartość – czyli gotowość na dialog, wymianę opinii, komunikację ze „światem zewnętrzym” – jest istotą think tanku odróżniającą go od formalnego lub nieformalnego kręgu doradców osoby czy osób sprawujących władzę w demokracji czy w reżimach niedemokratycznych.

Według L’Observatoire Français des Think Tanks¹⁹, francuskiego stowarzyszenia badającego od 2006 tego typu podmioty, monitorującego i popularyzującego pracę francuskich i światowych think tanków, „są one najczęściej postrzegane jako organizacje, instytucje oraz mniej lub bardziej formalne grupy osób, których celem jest opracowanie idei, gromadzenie wiedzy bądź wydanie strategicznie istotnych rekomendacji po to, by wpływać na życie społeczne i polityczne. Czasami think tanki uznaje się za rodzaj „zbiorowych doradców Księcia”²⁰. To ostatnie określenie nawiązuje do Machiavellego; wspomniany Książę w tym kontekście to nie tylko monarcha czy tylko kluczowe stanowisko nowożytnych systemów politycznych

¹⁷ http://fr.wikipedia.org/wiki/Think_tank, dostęp: 7 listopada 2012.

¹⁸ Montbrial T. de, O roli „laboratoriów idei”, czyli think tank we współczesnym świecie, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, nr 1 (t. 45) 2012.

¹⁹ <http://www.oftt.eu>

²⁰ Riedel M., Comment étudier les think tanks ? Le choix d’apprendre, *Think no. 1*, Observatoire français des think tanks, październik 2006, s. 4.

(prezydent, premier), ale także władza w ujęciu kolegialnym: wszyscy mający prawo podejmować decyzję w zakresie polityki państwa.

François-Bernard Huyghe z IFRI wymienia określenia think tanków: zbiorniki idei, źródła wpływu, w zasadzie niezależne, czasami prawdziwi kreatorzy opinii w polityce zagranicznej. Ich zadania są następujące: badania naukowe, niezależna ekspertyza, „doradzanie Księżciu”, propagowanie ideologii poprzez elity i media, reprezentowanie społeczeństwa obywatelskiego, lobbying, wpływ²¹.

Pod względem formalnoprawnym think tank może być instytucją prywatną lub publiczną. Jako organizacja może mieć osobowość prawną, statut (choć nie jest to obowiązkowe); zwykle przybiera on formę stowarzyszenia lub fundacji. Ośrodek analityczny i badawczy może być powiązany organizacyjnie z inną instytucją (na przykład z uczelnią lub administracją publiczną) i w związku z tym odrębność pod względem prawnym zostanie ograniczona lub wykluczona. W przypadku powiązań takich jak patronat czy finansowanie, w dalszym ciągu istnieje możliwość zachowania osobnej formy prawnej.

M. Mierzwa wymienia następujące elementy organizacji typu think tank²²:

- zespół osób
- organizacja wydarzeń medialnych
- redagowanie tekstów
- umiejętności menedżerskie (zmysł zarządzania, zmysł organizacyjny)
- trafna ocena ważności tematów (zmysł polityczny)
- posiadanie kontaktów ze światem polityki (zmysł polityczny)
- warsztat dziennikarski (komunikacja, PR, retoryka)
- prowadzenie badań i analiz (zdolności eksperckie)
- orientacja na „stronę popytową” (partie, społeczeństwo, administracja państwowa, instytucje europejskie, koncerny)

W powyższym (bardzo praktycznym, wręcz biznesowym) ujęciu think tank to grupa osób (nie tylko specjalistów w badanych dziedzinach, ale także menedżerów, specjalistów public relations, dziennikarzy), które przede wszystkim zajmują się organizacją wydarzeń takich jak konferencje, dyskusje, seminaria, wykłady oraz redakcją tekstów stanowiących główne medium komunikacji z otoczeniem. Na

²¹ Huyghe F.B., Qu'est-ce qu'un think tank?, <http://www.huyghe.fr>, 23 sierpnia 2012.

²² Mierzwa M., Think tanki, Infos nr 12 (104), Biuro Analiz Sejmowych, 26 maja 2011, s.2.

pierwszy plan – przed działalność analityczną, badawczą i doradczą – wysuwa się zarządzanie organizacją i jej działalnością (pozyskiwanie zleceń, finansowania, poszukiwanie „zbytu”, „reklama”), dbanie o formę przekazu, posiadanie umiejętności skutecznej komunikacji i „sprzedaży swoich produktów” (idei, badań, analiz, publikacji etc.) odpowiednim klientom (politykom, urzędnikom, instytucjom, przedsiębiorstwom, społeczeństwu). Merytoryczny rdzeń pozostaje w cieniu.

F.B. Huyghe charakteryzuje formę i praktykę działalności think tanków następująco: organizacja, w szczególności prawa prywatnego, zrzeszająca ekspertów, powołana dla prowadzenia badań nad ideami lub nowymi rozwiązaniami politycznymi, usiłująca wpływać na sprawy publiczne. Jest to, używając terminologii wojskowej, rodzaj bunkra lub sztabu opracowującego swoje plany. Think tanki dostarczają rozwiązania zbieżne z interesem wspólnym, nie uczestnicząc bezpośrednio w sprawowaniu władzy ani nie usiłując jej zdobyć. Ich zadaniem jest inspirować i wpływać. Ich skuteczność i wpływowość mierzy się więc w wymiarze intelektualnym oraz poprzez trwałość ich analiz. Często są sieciami wpływu i klubami dyskusyjnymi dla elit. Istnieją think tanki sensu largo: należą do nich wszystkie „koła zadumy”, nawet pozbawione stałego personelu, jeżeli tylko dostarczają analizy i sugestie na temat polityki, ekonomii etc. Atrakcyjny jest prestiż związany z nazwą think tank. W wąskim rozumieniu, think tank musi posiadać formę organizacyjną, siedzibę, personel, pewną niezależność funkcjonowania, a przede wszystkim wytwarzać „profesjonalne produkty” w postaci publikacji, konferencji, doradztwa. Rola think tanku to przede wszystkim dostarczanie rozwiązań problemów, nowych idei czy argumentacji uzasadniającej politykę partii politycznych czy instytucji rządowych. Adresatami produktów wytwarzanych w think tankach może być też sektor prywatny i opinia publiczna. Druga funkcja to stała obecność w mediach, promowanie swoich pomysłów, a nawet rola „tuby propagandowej”. Trzecie zadanie ma wymiar socjologiczny: rekrutacja i kształtowanie elit, dbanie o młodych, obiecujących członków tychże elit poprzez zapewnienie wsparcia starszych pokoleń, a przez to dążenie do odnowy grupy²³.

Zdaniem Huyghe’a, organizacja nazywająca się think tankiem „powinna spełniać następujące warunki:

²³ Huyghe F.B., *Qu'est-ce qu'un think tank?...*

- czynnik ludzki – kadry „wytwarzające produkty” think tanku; muszą zdobyć oni pewnego rodzaju reputację wśród opinii publicznej, do której się zwracają. O opinii decyduje wykształcenie, publikacje, uczestnictwo w debatach). Pracownicy i współpracownicy think tanków muszą przedstawiać coś więcej niż dobre chęci, muszą być profesjonalistami.
- współpraca w realistycznym postrzeganiu świata – badacze i analitycy powinni widzieć świat taki, jaki jest w istocie i próbować go wyjaśniać. Jednocześnie ich powołaniem nie może być propagowanie religii (w tym zastrzeżeniu można dopatrywać się przejawów postawy republikańskiej – świeckiego państwa – i kartezjańskiego racjonalizmu). Think tank nie jest współczesną Akademią Platonską, ponieważ jego celem nie jest dążenie do uzyskania mądrości. Nie jest rodzajem uniwersytetu, gdyż nie popularyzuje znanej już wiedzy, lecz dąży do zdobycia nowej perspektywy. Nie stanowi on Akademii Sztuk Pięknych, inspirującej powstawanie dzieł sztuki rozumianej jako wytwory ludzkiego intelektu. Think tank nie jest też podobny do szkoły francuskiej: nie zajmuje się krytykowaniem cywilizacji i obalaniem uznanych idei. Think tank zajmuje się badaniami mającymi na względzie wymiar praktyczny. Idee, które wytwarza, są oryginalne i mocno osadzone w kontekście historycznym.
- uniwersalizm - badacze i analitycy powinni patrzeć z uniwersalnego punktu widzenia lub co najmniej kierować się interesem ogółu. W praktyce bywają jednak zaangażowani w sprawy, którymi się zajmują i zależni od interesów, których bronią.
- praktyka - ich pomysły, oceny, analizy itp. muszą przekładać się na konkretne propozycje, formułowane otwarcie lub wynikające z materiałów, które tworzą. Odbiorcy tych przekazów będą mogli wdrożyć je w praktykę życia publicznego. Refleksja powinna zatem iść w parze z próbą wywarcia wpływu.

Think tank plasuje się zatem pomiędzy dwiema skrajnościami, których winien unikać, gdyż zaprzeczy swojej istocie. Tymi ekstremami są dwa inne typy zbiorowości ludzkich powołanych do tworzenia idei: grupa myślicieli i grupa ekspertów. Z jednej strony propagowanie, obrona i obalanie ideologii, filozofii, to zadanie dla myślicieli, ideologów, filozofów. Po drugiej stronie skali znajdują się eksperci, którzy pełnią rolę

instrumentalną – próbując dokonać ewaluacji problemu i rozwiązać go, będąc w pełni zależnym od danych, które dostarczy zleceniodawca”²⁴.

Nazwa think tank to termin bardzo pojemny: T. T. Kaczmarek nazywa „mega think tankiem” CIA, ponieważ „zajmuje się pozyskiwaniem i analizą informacji o zagranicznych rządach, korporacjach i osobach prywatnych oraz opracowywaniem, na podstawie tych informacji, raportów dla instytucji rządowych USA”²⁵. Struktury analityczne Centralnej Agencji Wywiadowczej autor ten porównuje do struktur think tanku; CIA jest jego zdaniem najpotężniejszym think tankiem na świecie²⁶. Nie ma powszechnej zgody do tego co jest, a co nie jest think tankiem. Towarzystwo Fabiańskie, uważające się za pierwszy think tank na świecie i mające podobną opinię w różnych źródłach (o czym niżej), nie został uznany za think tank przez T. de Montbrial, który określił je mianem „stowarzyszenia intelektualnego” i przeciwstawił właściwym think tankom²⁷.

Problematyka think tanków stanowi wciąż zbyt słabo rozpoznany obszar. Zaproponowano wiele definicji, które dość dobrze opisują think tank, jednak nie ujmują jednoznacznie istoty rzeczy. Istnieją rozbieżne, a nawet przeciwstawne opinie na temat tego, czym są think tanki i jakie podmioty można zaklasyfikować jako „laboratoria myśli”. Nie próbując rozstrzygać sporów teoretycznych, które mogłyby być przedmiotem oddzielnej pracy badawczej, autor niniejszej dysertacji przyjął, że think tankiem nazwać można organizację, której głównym celem jest działalność badawcza, analityczna i doradcza w dziedzinie polityki wewnętrznej lub międzynarodowej.

1.1.3. Typologia

Istnieje wiele typologii ośrodków analitycznych i badawczych. Często spotykana typologia bazuje na kontekście historycznym. W toku rozwoju tych instytucji wykształciły się kolejno trzy odmiany, z których każda istnieje do dzisiaj. Typologię taką podaje T. Kaczmarek²⁸:

²⁴ Huyghe F.B., Think tanks et influence: Pouvoir des idées et idées du pouvoir, <http://www.huyghe.fr>, 20 lipca 2009.

²⁵ Kaczmarek T. T., Kto kieruje globalizacją? Think tanki..., s. 185.

²⁶ Tamże, ss. 188-189.

²⁷ Montbrial T. de, O roli „laboratoriów idei”, czyli think tank we współczesnym świecie, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, nr 1 (t. 45) 2012.

²⁸ Kaczmarek T. T., Kto kieruje globalizacją? Think tanki..., ss. 22 – 33.

- „Uniwersytety bez studentów” (Universities without Students) – finansowane najczęściej dzięki okazałym funduszom filantropów zajmowały się celami dość idealistycznymi w tym znaczeniu, że rezultaty ich pracy rzadziej niż obecnie stosowane były w praktyce rządzenia; uprawiały one „naukę dla samej nauki”. Ich powstanie i rozwój w USA związany był z dynamicznym rozwojem socjologii i pozytywizmu w nauce. Na początku XXI w. think tanki tego typu powiązane są ze środowiskiem akademickim personalnie, a nierzadko również podlegają uniwersytetom na gruncie organizacyjnym i formalnoprawnym. Gros działalności opiera się na wydawaniu monografii i periodyków o charakterze naukowym. Dominuje długoterminowy horyzont badawczy, rzadko zajmują się aktualnymi wydarzeniami politycznymi. Najśłynniejszym think tankiem tego typu jest Brookings Institution, a we Francji CERI.
- Instytuty działające na zamówienie (Contract Research Institute) – rozwój instytutów działających na zamówienie utożsamiany jest z zakończeniem II wojny światowej, kiedy RAND Corporation na zlecenie rządu USA zrealizował szeroko zakrojone projekty badawcze dotyczące sektora wojskowego. Metodologicznie okres ten charakteryzuje fascynacja naukami przyrodniczymi i zastosowaniem między innymi analizy matematycznej w naukach społecznych. Celem funkcjonowania tej odmiany ośrodków analitycznych i badawczych jest rozwiązanie jakiegoś problemu poprzez realizację zleconego projektu badawczego. Problem może dotyczyć wydarzeń zaistniałych ad hoc albo przewidywanego rozwoju sytuacji. Zlecniodawca nie musi być przedstawicielem administracji rządowej czy samorządowej – może być to podmiot prywatny, na przykład przedsiębiorstwo. Wśród think tanków francuskich wskazać można IRIS i specjalizujący się w obronności FRS.
- Jednostki doradcze (Advocacy Think Tanks) – wykształcenie się tego typu jednostek datuje się na lata 70. XX w. Istotą działania takiej organizacji nie jest realizacja idei dobra społecznego czy rozwoju nauki, ani zapewnianie pomostu między światem uniwersytetów a decydentami. Celem advocacy think tanks jest dostarczanie argumentów w sporze politycznym, w walce o ideę; naukowość i rzetelność raportów (które są krótsze i bardziej przystępne od klasycznych artykułów i publikacji książkowych) obdarzona jest mniejszą

wagę; chodzi bardziej o efektywność (w sensie erystycznym) i zgodność z ideami głoszonymi przez polityka. Tego typu organizacje nie rozwiązują problemów na zlecenie, lecz uzasadniają, że już obrane rozwiązanie jest słuszne; związane są bardzo często z partiami politycznymi, a przynajmniej tworzy się je z inspiracji politycznej. Znanym przykładem jest Heritage Foundation (think tank związany z republikanami, ogólnie rzecz biorąc więcej powstało prawicowych think tanków tego typu) czy wspomagający demokratów Center for American Progress. We Francji Terra Nova to najpopularniejszy ostatnio think tank zajmujący się głównie polityką wewnętrzną i debatą publiczną. Jest on utożsamiany z socjalistami.

Podobie podzielił think tanki K. Weaver – uniwersytety bez studentów, think tanki kontraktowe oraz think tanki ideowe²⁹. Think tanki ideowe to odpowiednik advocacy think tanks. P. Zbieranek rozbudowuje tę typologię, dodając do advocacy think tank, think tanków kontraktowych i akademickich jeszcze jeden typ, a mianowicie think tanki partyjne („party thank”)³⁰, choć wydaje się, że ośrodki analityczne i badawcze związane z ugrupowaniami politycznymi z racji pełnionej funkcji (uzasadnianie polityki, dostarczanie argumentów politykom) są odmianą advocacy think tanków.

Inny podział przebiega według tego, z jakim środowiskiem związany jest think tank. P. Zbieranek podaje, że jest to typologia właściwa dla każdego kraju i każdego systemu³¹. Wskazuje on następujące typy think tanków:

- Think tank niezależny i autonomiczny – jest to typ idealny – organizacja niezależna pod względem organizacyjnym, finansowym i badawczym (neutralna ideologicznie);
- Organizacja podlegająca partii politycznej i będąca częścią systemu politycznego – nawet jeżeli think tank jest niezależny formalnie od partii politycznej, to może być związany finansowo;
- Think tank stowarzyszony z władzą polityczną – jest częścią systemu politycznego państwa jako podmiot funkcjonujący w ramach administracji publicznej, a więc powiązany formalnie ze strukturami państwa i otrzymujący od niego wsparcie finansowe;

²⁹ Ziętara W., *Think tanks...*, s. 17.

³⁰ Zbieranek P., *Polski model organizacji typu think tank...*, ss. 27-29.

³¹ Tamże, ss. 25-26.

- Think tank częściowo stowarzyszony z władzą polityczną – organizacja formalnie niezależna, lecz założona przez państwo i wspierana przez nie finansowo;
- Organizacja uzależniona od sponsorów (według innych źródeł: organizacja prawie niezależna³²) – stopień autonomii takiego think tanków zależy wprost od źródeł jego finansowania, z którymi mogą wiązać się naciski płynące na przykład od grup nacisku lub zleceńodawców;
- Think tank stowarzyszony ze szkołą wyższą – uniwersytet stanowi bazę instytucjonalną dla organizacji; nie ogranicza to niezależności badań, ale może wpływać na profil działalności;

Ponieważ budżet think tanku w mniejszym lub większym stopniu konstutuuje poziom jego autonomii, źródła finansowania mogą być cechą, według której dokona się podział instytucji na samofinansujące się i polegające na finansowaniu zewnętrznym. Think tanki – będące często organizacjami pozarządowymi – można także podzielić na działające non profit oraz funkcjonujące dla zysku.

Biorąc pod uwagę zaangażowanie ideologiczne think tanków można wyróżnić – najogólniej rzecz biorąc – think tanki neutralne oraz zaangażowane. Inną typologią jest podział według orientacji politycznej i ideologicznej, na przykład na think tanki prawicowe, lewicowe i centrowe. Odmiany typologii dokonanej według tego kryterium można mnożyć (podział na konserwatywne i liberalne, skrajne i umiarkowane, podział odzwierciedlający system partyjny istniejący w danym państwie, na przykład na organizacje republikańskie i demokratyczne w USA etc.)³³. Poza orientacją polityczną elementem różnicującym może być każda ideologia czy doktryna (polityczna, społeczna, ekonomiczna): think tanki zajmujące się gospodarką mogą reprezentować neoliberalizm, keynesizm, monetaryzm itd.

Istnieją typologie odnoszące się do struktury i działalności think tanków: M. Weidenbaum wskazał think tanki duże i wyspecjalizowane, duże i zdywersyfikowane oraz małe i wyspecjalizowane³⁴. Interesującym i adekwatnym do ery szybkiego rozwoju internetu jest podział na think tanki tradycyjne, think-and-do tanki oraz do-thanki³⁵.

³² Ziętara W., Think tanks..., s. 17.

³³ Zbieranek P., Polski model organizacji typu think tank..., s. 27.

³⁴ Tamże, s. 29.

³⁵ Tamże, ss. 29-30.

Tradycyjne think tanki są skoncentrowane na działalności analitycznej i badawczej. Rezultaty swoich prac mogą udostępniać opinii publicznej, lecz czynią to w sposób pasywny. To, czy analiza znajdzie odbiorcę, zależy od odbiorcy, który danej analizy szuka. Jeżeli taki think tank pracuje na rzecz ograniczonych odbiorców (przykładowo ministerstwa), „produkty” wytwarzane przez instytut trafiają do określonego, wręcz elitarnego grona osób. Jeżeli nie ma zapotrzebowania na pracę wykonywaną przez daną organizację, badacze i analitycy piszą „na półkę” (czy też „do szuflady”) z nadzieją, że publikacja zostanie kiedyś przez kogoś przeczytana. Ponieważ opracowania na tematy bieżących wydarzeń szybko tracą aktualność, think tank pasywny poświęca się głównie abstrakcyjnym problemom i zadaniom długofalowym. Finansowanie ze źródeł zewnętrznych jest sprawą kluczową dla istnienia ośrodka: utrata publicznych pieniędzy, brak grantu czy darowizny może zaważyć na jego „być albo nie być”.

Jego przeciwieństwem jest do-thank, który nie wytwarza analiz ani nie prowadzi własnych badań, lecz jedynie udostępnia i promuje idee pochodzące od innych podmiotów. Natomiast think-and-do thank to think tank kompletny, zorientowany rynkowo, traktujący konkurencję o fundusze jako rzecz normalną. Drugim obliczem jego działalności jest aktywne promowanie swych usług, wyników analiz, rezultatów badań. Można nawet rzec, że aktywność marketingowa jest w organizacji tego typu ważniejsza od spraw merytorycznych, gdyż bez znalezienia odbiorcy, publicznego czy prywatnego, think tank traci rację bytu. Opracowanie „produktu” jest sprawą drugorzędną, kwestią kluczową jest „wyjście do klienta” i pozyskanie funduszy na działalność. Ten typ ośrodka analitycznego lub badawczego może być albo organizacją non profit, albo think tankiem-przedsiębiorstwem. W pierwszym przypadku promowanie działalności będzie ukierunkowane na zdobywanie finansów od fundacji, państwa, sponsorów prywatnych w takim stopniu, by zrównoważyć budżet organizacji i móc funkcjonować przez czas objęty finansowaniem. Kadry think tanku muszą specjalizować się w wyszukiwaniu źródeł finansowania i w skutecznym aplikowaniu o te środki. Źródła finansowania mogą mieć istotny wpływ na zakres i kierunek działalności, podejmowane badania, opracowywane publikacje etc. W przypadku think tanku podobnego do przedsiębiorstwa, kadry uczą się polegać na sobie: think tank sprzedaje swoje usługi i publikacje, co stanowi główną pozycję w budżecie. To rynek określa, czym zajmuje się think tank. Organizacja wykorzystuje różne kanały promocji, również zaawansowane techniki marketingu internetowego charakterystyczne dla sektora e-commerce, pozwalające dotrzeć z przekazem do właściwego odbiorcy

i spieniężyć promowane idee. W ten sposób funkcjonuje amerykański STRATFOR, który odpłatnie udostępnia część treści na stronie internetowej, a mailingi wykorzystuje do proponowania zakupu płatnych publikacji. Francuski IRIS znalazł inne źródło utrzymania i promocji jednocześnie: organizuje kursy (w tym językowe), szkolenia dla administracji i biznesu, a także studia z zakresu szeroko pojętych spraw międzynarodowych (również o charakterze menedżerskim i ekonomicznym).

1.2. Rola i znaczenie think tanków

Think tanki, niezależnie od dziedziny, w której się specjalizują, pełnią istotną rolę i mają złożone znaczenie dla państwa i społeczeństwa. Praktyczny wymiar działalności think tanków sprowadza się do realnego znaczenia tych organizmów dla społeczeństwa, gospodarki, polityki. Przede wszystkim, są one elementem systemu politycznego w szerokim ujęciu, „ożywiają” życie społeczne i polityczne, pobudzają debatę publiczną, przyczyniają się do rozwoju rynku idei, stanowią stały element krajobrazu społeczno-politycznego w krajach demokratycznych. Ich pierwszą, najważniejszą i chyba jednoznacznie pozytywną rolą jest funkcja pośrednika w trójkącie nauka – polityka – obywatele. Think tanki stanowią element pośredniczący w komunikacji między nauką a polityką (głos doradczy wobec władzy), co jest charakterystyczne dla think tanków eksperckich. Jest to również zjawisko pozytywne przy założeniu, że jakość ekspertyzy wpłynie na jakość polityki. Instytucjonalnym fundamentem prognozowania międzynarodowego nazywa think tanki M. Sułek³⁶. Ośrodki analityczne i badawcze to także pomost między społeczeństwem a politykami, szczególnie użyteczny w momencie niedomagania systemu partyjnego i poszczególnych partii politycznych (co złożyło się na przyczynę powstania specyficznego typu advocacy think tanks w USA i obecnego rozwoju think tanków we Francji). Ułatwiają wtedy komunikację w obie strony, zrozumienie intencji polityków i żądań wyborców. Think tanki mogą także przekładać język nauki o polityce (ekonomii, innych nauk społecznych i nie tylko) na język zrozumiały dla laika. Przyciągając społeczeństwo w stronę nauki i przybliżając naukę społeczeństwu, pełnią funkcję popularyzatorską (niemal jak media czy literatura popularnonaukowa).

³⁶ Sułek M., *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*, Warszawa 2010, ss. 18-21.

Inne pozytywne przejawy działania tych organizacji są dość trudne do naukowego udowodnienia. Warto przytoczyć badania przeprowadzone przez J. McGanna i E. Johnsona w krajach reprezentujących wszystkie zamieszkane kontynenty na temat statystycznego związku między spadkiem lub wzrostem liczby ośrodków analitycznych i badawczych a kilkunastoma zmiennymi. Badane czynniki to: wolność polityczna, system polityczny, liczba lat rozwoju demokracji, liczba i znaczenie partii politycznych, istota i znaczenie społeczeństwa obywatelskiego, wolność prasy, wolność gospodarcza, PKB per capita, wpływ analiz politycznych na sektor publiczny, ludność, kultura filantropijna, liczba uniwersytetów i szkół wyższych, stopień integracji globalnej. W wyniku badań okazało się, że liczba think tanków w danym kraju nie ma związku z wolnością prasy i wolnością gospodarczą, ilością analiz, kulturą filantropijną, stopniem globalizacji ani „wiekiem” demokracji w danym państwie. Co ciekawe, choć filantropię uznaje się za czynnik sprzyjający rozwojowi think tanków w USA, to już w innych krajach nie ma ona takiego znaczenia. Decydujące jest zapotrzebowanie na niezależne analizy polityczne ze strony podmiotów publicznych bądź prywatnych: jeżeli go nie ma, to nawet w wysoko rozwiniętych krajach z kulturą filantropijną think tanki nie będą się rozwijać³⁷. Przykład francuski pokazuje to dobitnie: potencjał ilościowy i jakościowy francuskich think tanków jest w samej Francji i poza nią oceniany dość krytycznie w porównaniu z Niemcami czy Wielką Brytanią, o USA nie wspominając. „W systemie francuskim istnieją alternatywy funkcjonalne, skutecznie zastępujące think tanki, co blokuje rozwój tego sektora mimo stosunkowo przyjaznych charakterystyk systemowych” – podaje P. Zbieranek³⁸. Zapotrzebowanie na analizę polityczną zaspokaja sama administracja państwowa, środowiska uniwersyteckie, środowisko intelektualistów i publicystów. Drugim istotnym zjawiskiem jest brak związku liczby think tanków z liczbą lat rozwoju demokracji: w „młodych demokracjach” liczba think tanków generalnie nie jest mniejsza niż w dojrzałych demokracjach. Istnieje natomiast powiązanie pomiędzy liczebnością think tanków a wolnością polityczną, systemem politycznym, znaczeniem partii politycznych, społeczeństwem obywatelskim, PKB per capita, liczbą ludności i uniwersytetów. W demokracji think tanki mają większe szanse na rozwój, gdyż mogą uczestniczyć w debacie publicznej, głosić poglądy w wolnych mediach (choć wolność prasy – jak wspomniano – nie jest tak istotna) i z pozycji ekspertów informować społeczeństwo na temat polityki. Sam fakt istnienia

³⁷ Ziętara W., *Think tanks...*, ss. 23-26.

³⁸ Zbieranek P., *Polski model organizacji typu think tank...*, s. 168.

społeczeństwa obywatelskiego nie stanowi jeszcze wystarczająco korzystnych warunków dla think tanków: funkcjonowanie (nawet licznych) organizacji pozarządowych nie oznacza, że są to think tanki, które uczestniczą w procesie decyzyjnym i mogą kontrolować władzę³⁹. Poziom zamożności państwa i społeczeństwa ma oczywisty wpływ na funkcjonowanie „laboratoriów myśli”: łatwiej o fundusze na działalność czy to z budżetu państwa, czy od innych podmiotów lub indywidualnych darczyńców. Podsumowując, trudno o jednoznaczną i dobitną ocenę wpływu danych czynników na środowisko think tanków. Również odwrotne oddziaływanie nie zostało udowodnione: wpływ think tanków na zjawiska takie jak wolność polityczna, medialna i gospodarcza, demokracja, rozwój społeczeństwa obywatelskiego etc. nie został potwierdzony. Można jednak wysnuć wniosek, że korelacja liczby think tanków z niektórymi analizowanymi czynnikami pozwala mówić o tym, że rozwój niezależnych instytutów badawczych i ich aktywna działalność są symptomami pozytywnych zjawisk w życiu publicznym danego państwa. Te zjawiska to rozwój społeczeństwa obywatelskiego, wzrost zamożności państwa i obywateli (w długim okresie), wolność polityczna i wolność mediów, zapotrzebowanie na analizy polityczne ze strony władzy i innych podmiotów (potrzeba jakości), czynna debata publiczna z udziałem ekspertów, pluralizm opinii.

Istnienie i funkcjonowanie think tanków pociąga też za sobą pewne zagrożenia. Wiążą się one głównie z utratą niezależności przez organizacje, które z definicji powinny być finansowo, prawnie i organizacyjnie autonomiczne i neutralne światopoglądowo. Według deklaracji powinny one dążyć do zachowania obiektywizmu i rzetelności, reprezentować „wspólne dobro” i kierować się kryterium naukowej prawdy. Nie można postawić jednoznacznie brzmiącej tezy, że ograniczenie czy utrata niezależności jest sama w sobie zagrożeniem dla misji think tanków i negatywnym przejawem ich działalności. Żaden think tank nie jest w zupełności samodzielny: typ w pełni niezależny jest typem idealnym, w rzeczywistości musiałby to być think tank autarkiczny. Problemy może spowodować dopiero wykorzystanie zależności do osiągnięcia pewnych celów. Przejawiać się to może w użyciu think tanku jako narzędzia walki politycznej, środka wpływu, instrumentu manipulacji, tuby propagandowej, sposobu na dezinformację. Stawia to think tank w roli zupełnie innej, niż tej, do której został powołany.

³⁹ Ziętara W., Think tanks..., ss. 23-26.

Sytuację komplikuje fakt, że nawet think tank działający w dobrej wierze (i w dobrej wierze wykorzystany przez decydentów) wywołuje jakieś negatywne skutki wbrew zasadom, na których się opiera. Każda skuteczna polityka jednego podmiotu może bowiem pogorszyć sytuację innego podmiotu. Think tank francuski dążący do wzmocnienia pozycji państwa francuskiego w Unii Europejskiej mógłby wygenerować pomysł uderzający (nawet rykoszetem) w Polskę i jej obywateli, bez względu na to, że oba państwa i oba społeczeństwa współistnieją w jednej organizacji politycznej. Takie przykłady można mnożyć.

Think tanki bardzo często promują się jako organizacje pozarządowe i niezależne (w domyśle: niezależne od rządu, który utożsamiany jest z potencjalnym naciskiem). Forma organizacji pozarządowej (w Polsce rozumiana jako fundacja lub stowarzyszenie⁴⁰) i rzeczywista niezależność od administracji publicznej nie gwarantuje jednak tego, że podmiot nie jest podatny na inne wpływy; może on nawet wprost realizować pewne interesy (albo działać w zgodzie z pewnymi narzuconymi poglądami) mimo danej formy prawnej i składanych deklaracji etycznych. Think tanki są przede wszystkim ciałami tworzonymi przez ludzi – działaczy, ekspertów, naukowców – którzy posiadają pewne poglądy i wywodzą się z pewnych środowisk. Jeszcze większy wpływ na think tanki mogą mieć podmioty, które je finansują, a większość instytutów analitycznych i badawczych nie jest samowystarczalna finansowo. Jak pisze Jan Grzymski: „(...) propozycje działań publicznych think-tanków łatwo jest rozszyfrować politycznie, nawet jeśli przyjmują one image obiektywności i naukowości.”⁴¹.

Stereotyp, że think tanki to organizacje niezależne przez sam fakt bycia organizacją niezwiązaną z władzą, organizacją pozarządową czy niepubliczną, bierze się stąd, że „przedstawiciele administracji nie mają a priori tej samej swobody wyrażania swoich opinii, co prywatne instytucje, niemniej w niektórych przypadkach publicznych think tank może dysponować – w pewnym zakresie – rzeczywistą niezależnością i możliwością udziału w debacie społecznej. Prawdziwe jest również odwrotne

⁴⁰ Portal organizacji pozarządowych ngo.pl stawia znak równości pomiędzy organizacjami pozarządowymi a tzw. III sektorem. III sektor w odróżnieniu od państwa i biznesu wszelkie organizacje nie nastawione na zysk (non-profit), nie będące częścią struktur państwa. Szeroka definicja III sektora obejmuje bardzo zróżnicowane organizacje grup obywatelskich, m. in. kościoły i partie polityczne. Potocznie używana jest wąska definicja ograniczająca to pojęcie do fundacji i stowarzyszeń: <http://osektorze.ngo.pl/x/631717;jsessionid=8F1DD2E55B6A97D3AA4504012D7AC60F>, dostęp: 4 listopada 2012. Czy jednak w przypadku think tanków „non profit” oznaczać będzie rzeczywistą niezależność do państwa i biznesu?

⁴¹ Grzymski J., *Myślący Czołg, czyli jak pracuje się w think-tanku?*, <http://employerbrandingclub.com/myslacy-czolg-czyli-jak-pracuje-sie-w-think-tanku.html>, dostęp: 4 listopada 2012.

stwierdzenie – status instytucji niepublicznej nie gwarantuje sam przez się swobody i otwartości na świat zewnętrzny. W długim okresie kluczową rolę odgrywają postanowienia statutowe (sposób zarządzania) i dywersyfikacja źródeł finansowania.”⁴². Tak więc think tank rządowy (czy szerzej: związany z władzami lub uwikłany w zależności polityczne) może być niezależny; może być równie bezstronny czy obiektywny, co think tank pozarządowy, a może nawet spełniać te standardy etyczne w większym stopniu. Z kolei niezależność od rządu czy sfery publicznej nie oznacza całkowitej niezależności, bezstronności ani rzetelności. Źródła nacisku są bowiem liczne; wiele zależy od „czynnika ludzkiego”, czyli dobrej woli zarządzających organizacją, aby trzymać się pewnych przyjętych zasad. Problematyczna i niejednoznaczna jest kwestia finansowania: brak własnych środków czy ich niewystarczający zasób uzależnia think tank od pozyskiwania ich z zewnątrz, w formie darowizn, dotacji, grantów itp. Zależność finansowa idzie w parze z zależnością na pozostałych płaszczyznach. Niezależność think tanku samofinansującego się wcale nie jest sprawą oczywistą: organizacja zorganizowana jak przedsiębiorstwo – nawet wbrew deklarowanemu celowi non profit – jest zorientowana na zysk, choćby ten zysk miał jedynie równoważyć budżetowe wydatki. Musi ona szukać dochodu na własną rękę i taka komercyjna działalność również może być zagrożeniem dla etycznych deklaracji think tanku: mogą one tak dobierać profil swojej działalności, kształtować własne poglądy i wpływać na członków, by mieć większe szanse zysku. Przykładowo, jeżeli think tank utrzymuje się z płatnych publikacji, będzie miał interes w „produkcji” tekstów zgodnych z panującymi trendami myślowymi, gdyż w ten sposób będzie mieć największe możliwości zbytu. Tematy naprawdę istotne mogą zostać pominięte jako rynkowo nieatrakcyjne. Możliwa jest też sytuacja odwrotna, w której think tank decyduje się iść pod prąd utartym schematom, by zagospodarować pewną niszę, zaspokoić popyt na mało popularne treści, nawet jeżeli z punktu widzenia nauki, zawodowej rzetelności czy fachowości byłoby to nieuzasadnione. Wskazane przypadki wydają się być jednak skrajnościami.

P. Zbieranek wskazuje trzy postaci zależności: formalną, badawczą oraz finansową. Kluczową cechą dla każdego think tanku jest stopień zależności badawczej. Występuje ona wtedy, gdy organizacja jest ideologicznie zaangażowana, co wpływa na stronniczość „produktów” wytwarzanych przez think tank: analiz, raportów,

⁴² Montbrial T. de, O roli „laboratoriów idei”, czyli think tank we współczesnym świecie, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, nr 1 (t. 45) 2012.

rekomendacji etc. Utrata niezależności badawczej pozbawia think tank wiarygodności, a jest to najważniejsza (i często reklamowana) zaleta, która pozwala na wypełnianie funkcji oddziaływania na sferę publiczną, „udostępniania” masom (lub elitom) opracowanych idei i udziału w tworzeniu polityki. Wiarygodność legitymizuje think tank w oczach odbiorców. Utrata wiarygodności przez ograniczenie bądź pozbawienie niezależności badawczej grozi w największym stopniu tzw. advocacy think tankom, które bardzo łatwo mogą przekształcić się z think tanków w grupę propagatorów idei. Drugą krytyczną cechą jest zależność finansowa (z oczywistych przyczyn). Zależność organizacyjna (formalna) rzutuje na bezstronność think tanku w nieco mniejszym stopniu i nie oznacza automatycznego nadwyreżenia reputacji, choć dopiero pełna niezależność organizacyjna (w połączeniu z niezależnością finansową i badawczą) daje gwarancję obiektywności. Think tanki są w trudnej sytuacji, gdyż muszą unikać uwikłania w dwuznaczne relacje z innymi podmiotami, a jednocześnie utrzymywanie relacji, kontaktów personalnych i komunikowanie się ze społeczeństwem jest podstawą ich działalności⁴³. Uzasadniona wydaje się być teza, że w niektórych krajach większość think tanków jest bardzo mocno uzależniona od różnych podmiotów w sposób formalny; nie przeszkadza to jednak w uznaniu tych organizacji za bardzo ważną część społeczeństwa obywatelskiego⁴⁴.

Poza niezależnością think tanków kontrowersje budzi kwestia transparentności ich działań i wzajemnych relacji z podmiotami należącymi do systemu politycznego. Jak podaje W. Ziętara, think tanki są istotną częścią systemu politycznego, jednak występują w roli „szarej eminencji”, pozostając za kulisami i nie ponosząc adekwatnej odpowiedzialności. Niezależnie od uregulowań formalnych, w dużym stopniu korzystają z sieci nieformalnych, wzajemnych powiązań pomiędzy administracją rządową, ośrodkami władzy, partiami, lobbystami, mediami i organizacjami trzeciego sektora. Funkcjonowanie think tanków niesie za sobą zagrożenia dla demokracji, ponieważ są one niezby jawną i przejrzystą częścią systemu demokratycznego⁴⁵.

Zagrożeniem rosnącym wraz z rozwojem i popularnością think tanków jest ich „niereprezentatywność” (termin użyty przez W. Ziętare). Polega ona na tym, że deklarowanym celem jest funkcjonowanie w zgodzie z zasadami jawności, przejrzystości, ujawnianie źródeł finansowania, podczas gdy w rzeczywistości każdy

⁴³ Zbieranek P., *Polski model organizacji typu think tank...*, ss. 21-23.

⁴⁴ Tamże, s. 18.

⁴⁵ Tamże, ss. 9-10.

think tank realizuje określoną politykę. Ryzyko bierze się z dostosowania tych organizmów do realiów zglobalizowanego świata, dzięki czemu mają przewagę nad tradycyjnymi aktorami, jak państwa czy partie polityczne. Think tanki mogą łatwiej udostępniać swoje idee społeczeństwu informacyjnemu, na przykład dzięki internetowi czy mediom społecznościowym. Jednocześnie mają potencjalną możliwość promować niezależny, ekspercki, specjalistyczny czy neutralny charakter swoich pomysłów, czego z oczywistych względów rząd czy partia polityczna nie są w stanie czynić równie skutecznie. Ośrodki analityczne i badawcze mogą mieć transnarodowy charakter, tworząc ponadpaństwowe związki czy uruchamiając regionalne oddziały na całym świecie. Są w tym skuteczniejsze niż tradycyjne podmioty polityki, jak partie i państwa, mające własne, różniące je interesy i koncentrujące się na wymiarze narodowym. Wraz z przeniesieniem decyzji strategicznych na poziom regionalny i globalny pozapaństwowe podmioty działające w skali transnarodowej zyskały na znaczeniu. Think tanki są lepiej niż państwa dostosowane do potrzeb społeczeństwa sieciowego i lepiej czują się w świecie, w którym coraz więcej decyzji jest podejmowanych na nieformalnym poziomie i na płaszczyźnie społeczeństwa obywatelskiego⁴⁶.

Podsumowując rozważania o praktycznym wymiarze działalności think tanków warto przywołać zestawienie ich głównych działań i ról w ujęciu M. Mierzwę⁴⁷:

- pomost między światem nauki a światem polityki (naukowcy – politycy, urzędnicy);
- przepływ informacji, pomysłów, osób między różnymi dziedzinami życia publicznego;
- bieżąca diagnoza rzeczywistości, kreatywne rozwiązania problemów
- budowa społeczeństwa obywatelskiego (poprzez pobudzanie aktywności społecznej i stopnia zorganizowania społeczeństwa)
- „dyplomacja intelektualna” na forum międzynarodowym – bardzo istotny poziom nieformalnych relacji pomiędzy badaczami, którzy utrzymują kontakty z przedstawicielami własnych władz i porozumiewają się z podobnie usytuowanymi partnerami międzynarodowymi; mogą sondować, sugerować, wypracowywać przedwstępne rozwiązania bez ciężaru oficjalnej dyplomacji;

⁴⁶ Ziętara W., Think tanks..., ss. 27-28..

⁴⁷ Mierzwa M., Think tanki..., s. 2-4.

- wypełnianie luki między medialną publicystyką a akademickimi badaniami teoretycznymi – funkcja „popularnonaukowa”
- dla partii i polityków: medium komunikacji z „inteligentnym wyborcą” (do którego przemawiają argumenty racjonalne w większym stopniu, niż emocjonalne), który wymaga programu, argumentacji i idei o wyższym poziomie złożoności, większej fachowości i gruntownego uzasadnienia proponowanych rozwiązań;
- wspomaganie partii politycznych w wykonywaniu ich roli (komunikacja między wyborcami a wybieranymi oraz jako zaplecze eksperckie).
- ryzyko analiz „na polityczne zamówienie”, instrumentalizacja think tanków;
- szum medialny zamiast rzetelnej analizy – przedkładanie formy ponad treść i działań marketingowych (public relations) przez aktywność badawczą;
- schematy i kompilacje zamiast kreatywności („grupa podobnie wykształconych osób, które myślą to samo o tym samym”, podtrzymywanie „modnej” tematyki);
- niefachowy odbiorca nie może zweryfikować wartości informacji – ryzyko nadużyć ze strony eksperta; think tank nie ponosi żadnej odpowiedzialności;
- realizacja partykularnych interesów – think tank w funkcji lobby;
- ryzyko monopolu – brak konkurencji na rynku idei;
- wysoka jakość bez wysokich nakładów jest niemożliwa – poza kilkunastoma potentatami z USA, Wielkiej Brytanii i Niemiec, dla tysięcy światowych think tanków codzienna działalność polega na zdobywaniu funduszy, a nie na aktywności badawczej; mimo nieustannego niedofinansowania te instytucje „wytwarzają” pewne treści; ich jakość stoi zatem pod znakiem zapytania.

1.3. Geneza i ewolucja ośrodków analitycznych i badawczych na świecie

Geneza think tanków sięga Towarzystwa Fabiańskiego działającego u boku angielskich socjalistów w XIX wieku. Fabian Society uważa się za najstarszy think tank świata (1884); obecnie jest think tankiem związanym z brytyjską Partią Pracy⁴⁸.

⁴⁸ <http://www.fabians.org.uk/about/>, dostęp: 5 listopada 2012.

Niektórzy badacze upatrują początków instytutów analitycznych i badawczych w czasach jeszcze dawniejszych i umiejscawiają je w Stanach Zjednoczonych – w kraju, w którym think tanki i ich pierwowzory powstały (prawdopodobnie) najwcześniej i najliczniej. Ponieważ pierwsze ekspertyzy dla rządu USA mogły zostać opracowane przez indywidualnych ekspertów lub przez środowiska uniwersyteckie, początek ery think tanków utożsamia się z powstaniem najstarszego amerykańskiego uniwersytetu Harvard w 1636⁴⁹. Jest to kontrowersyjne stwierdzenie, bo choć środowiska akademickie do dziś pozostają w silnych powiązaniach z think tankami, to należy je odróżnić. Kolejną istotną datą w amerykańskiej historii think tanków jest rok 1832, kiedy Sekretarz Skarbu zlecił pracownikom Franklin Institute of Philadelphia przygotowanie rozwiązania problemu wybuchających kotłów parowych na amerykańskich parowcach. Miało to zapoczątkować relacje rząd – NGO, charakterystyczne dla funkcji pełnionych przez think tanki⁵⁰. Inna teza głosi, że geneza „laboratoriów myśli” wiąże się gwałtownym rozwojem stowarzyszeń naukowych po zakończeniu wojny secesyjnej w USA. Pierwszym z nich było American Association for the Promotion of Social Science, przekształcone następnie w American Social Science Association (ASSA), które powołano do życia po spotkaniu intelektualistów w Bostonie w 1865 roku⁵¹. Towarzystwa naukowe nie były jednak think tankami i podobnie jak dziś pełnią one inną funkcję. Na przełomie XIX i XX wieku powstały załączki organizacji badawczych w postaci stowarzyszeń zajmujących się polityką komunalną, zwłaszcza korupcją na poziomie lokalnym i stanowym. Ten etap jest o tyle istotny, że w Chicago Civic Federation oraz w National Civic Federation działali późniejsi założyciele think tanków The Carnegie Endowment for International Peace (CEIP) oraz The Twentieth Century Fund – A. Carnegie i E. A. Filene⁵². W latach 1904-1906 R. Ely, J. Commons, A. Carnegie oraz inni ekonomiści tworzący ekspertyzy dotyczące przemysłu i polityki zatrudnienia doprowadzili do powstania American Association of Labor Legislation (AALL). Te i inne inicjatywy charakteryzowały cechy właściwe dla „prawdziwych” think tanków: wsparcie sponsora, próby przeniesienia opracowanych rozwiązań do praktyki politycznej oraz podobieństwo do typu advocacy think tank⁵³.

⁴⁹ Ziętara W., *Think tanks. Na przykładzie USA i Polski*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010, s. 31.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże., s. 32.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże, s. 33.

Pierwsze dekady ewolucji think tanków związane są z krajami anglosaskimi: ich szybki rozwój nastąpił w Stanach Zjednoczonych w czasach pierwszej wojny światowej i w latach ją poprzedzających. Andrew Carnegie założył Carnegie Endowment for International Peace (1910); jest to najstarszy amerykański think tank zajmujący się sprawami międzynarodowymi⁵⁴. CEIP klasyfikowany jest jako organizacja centrowełwicowa. W 1916 roku Robert S. Brookings założył Institute for Government Research (IGR) będący poprzednikiem dzisiejszego Brookings Institution, think tanku uważany za czołowy w skali całego świata: najczęściej cytowany, najbardziej wpływowy i najbardziej wiarygodny⁵⁵. Brookings kojarzony jest obecnie z liberalną lub centrowełwicową częścią sceny politycznej USA i osobą Strobe'a Talbotta, związanego z administracją B. Clintona. T. T. Kaczmarek pisze o liberalnej i jednocześnie konserwatywnej orientacji tego think tanku⁵⁶. W latach 1917-1918 wokół prezydenta Wilsona funkcjonowała grupa badaczy uniwersyteckich znana jako „The Inquiry”. Ich zadaniem było rozważanie możliwych scenariuszy rozwoju sytuacji na świecie po zakończeniu wojny. Członkowie grupy „pomagali szkicować granice powojennej Europy Środkowej”, a samo The Inquiry stało się załącznikiem think tanku Council on Foreign Relations – można dowiedzieć się ze strony internetowej instytutu⁵⁷. CFR ma opinię think tanku centrowego. W 1919 roku powstał The Hoover Institution, związany z Uniwersytetem Stanforda⁵⁸. Hoover utożsamiany jest ze środowiskiem konserwatywnym, podczas gdy Uniwersytet Stanforda ma opinię uczelni lewicowej. Tarcia pomiędzy obiema instytucjami nastąpiły w latach 60. XX wieku. Pierwsze think tanki były „uniwersytetami bez studentów”, miejscem, w którym elity dyskutowały nad swoimi pomysłami na politykę USA. „Pierwsza fala” think tanków ma swoje przyczyny w rozwoju nauk społecznych, naukowym pozytywizmie, globalizacji polityki zagranicznej, wzroście znaczenia spraw globalnych dla polityki państwa, globalnym zjawiskom takim jak pierwsza wojna światowa czy ogólnoświatowy kryzys ekonomiczny. Państwa demokratyczne – organizmy stosunkowo młode – poszukiwały sposobów na sprostanie wyzwaniom rzeczywistości politycznej, społecznej i gospodarczej, które zaistniały wraz z szybkim rozwojem cywilizacji technicznej. W efekcie tych trendów powstały think tanki.

⁵⁴ <http://carnegieendowment.org/about/index.cfm?fa=centennial>, dostęp: 5 listopada 2012.

⁵⁵ <http://www.brookings.edu/about/reputation>, dostęp: 5 listopada 2012.

⁵⁶ Kaczmarek T. T., Kto kieruje globalizacją? Think tanki..., s. 54.

⁵⁷ <http://www.cfr.org/about/history/cfr/inquiry.html>, dostęp: 5 listopada 2012.

⁵⁸ <http://www.hoover.org/>

Ideale wspólnego dobra oraz tradycja amerykańskich nauk społecznych, mocno nastawiona na praktyczny rezultat badań, spowodowały, że z usług tego typu instytucji zaczęły korzystać amerykańskie władze. Było to już po drugiej wojnie światowej i działalność ówczesnych think tanków była zdominowana przez zagadnienia wojskowe i kwestie zimnowojenne. Była to druga generacja think tanków; wykształcił się wtedy typ think tanku realizujący badania na zlecenie. Najczęściej był to kontrakt zawierany z władzami państwowymi. Czołowym think tankiem drugiej generacji jest RAND Corporation⁵⁹, utworzona w 1948 roku w celu prowadzenia badań nad rozwojem uzbrojenia armii amerykańskiej. RAND zajmował się symulacją konfliktów zbrojnych, w tym nuklearnych w oparciu o analizę matematyczną i teorię gier. Do dziś jest to jeden z najbogatszych i największych think tanków, mający oparcie w resorcie obrony USA⁶⁰. „Druga fala” think tanków utożsamiana jest ze wzrostem poziomu globalnego ryzyka (zimna wojna, zagrożenie nuklearną zagładą), przy czym monopol na rozwiązanie tego typu problemów miało mieć w dalszym ciągu państwo. Będąc jednak świadomym swoich ograniczeń, władze zaczęły stosować swoisty „outsourcing” nawet w tak wrażliwych kwestiach, jak bezpieczeństwo narodowe, obronność, przemysł zbrojeniowy. W czasach ciągłego zagrożenia każda idea, która mogła przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa i szans na przetrwanie państwa w przypadku wojny światowej była uważana za godną uwagi, niezależnie od jej pochodzenia.

W latach siedemdziesiątych powstały „advocacy think tanks”, wywodzące się początkowo ze środowisk konserwatywnych. Były to organizacje zaangażowane ideologicznie, które wypełniały lukę komunikacyjną pomiędzy partiami politycznymi a elektoratem. Cechami charakterystycznymi tych think tanków było skoncentrowanie się na polityce wewnętrznej oraz odejście od długofalowych, abstrakcyjnych analiz na rzecz krótkich raportów na aktualne tematy. Polityka zagraniczna była ich tematem zainteresowania o tyle, o ile mogła mieć wymierne znaczenie w partyjnej grze politycznej. Skrócenie form przekazu obliczone było na zwiększenie efektywności (wpływu na polityków i wyborców) kosztem merytorycznej wartości treści (popartej rzetelnymi badaniami naukowymi). Think tanki „trzeciej fali” wzorowały się zatem na greckich sofistach, będących doradcami polityków, gotowymi uzasadnić każdą decyzję i każdy pogląd poprzez dobór skutecznych argumentów. Najbardziej znanymi organizacjami tego okresu są The American Enterprise Institute for Public Policy

⁵⁹ <http://www.rand.org/>

⁶⁰ Ziętara W., Think tanks..., s. 41.

Research (AEI)⁶¹, The Heritage Foundation⁶² oraz Cato Institute⁶³. AEI jako pierwszy jawnie opowiedział się po stronie konserwatystów i zgromadził wokół siebie ekonomistów podzielających podobne poglądy. Był to także pierwszy instytut, który rozpoczął zakrojone na szeroką skalę działania marketingowe. Heritage zapoczątkował publikowanie jedno- lub dwustronicowych abstraktów zamiast wielostronicowych analiz, co ułatwiło dotarcie przekazu do polityków. Ten ośrodek funkcjonował niemal jak partia polityczna, pozyskując zwolenników i sponsorów dla konserwatywnych polityków. Cato Institute⁶⁴ był think tankiem związanym z libertarianami. „Boom” think tanków o orientacji prawicowej, zaangażowanych ideologicznie i właściwie zaprzeczających głoszonym przez poprzedników hasłom niezależności, rzetelności i neutralności zbiegło się z trzema tendencjami: politycznym zaangażowaniem biznesu na szeroką skalę, wzrastającą popularnością ugrupowań prawicowych w USA (również w reakcji na lewicowe ruchy lat 60.) oraz powrotu teorii klasycznych w ekonomii⁶⁵.

Think tanki, a przynajmniej podmioty je naśladujące, zorganizowano także w po drugiej stronie „żelaznej kurtyny”. W ZSRR był to utworzony w ramach Akademii Nauk IMEMO (Instytut Gospodarki Światowej i Stosunków Międzynarodowych)⁶⁶, funkcjonujący zresztą do tej pory i dość wysoko ocenionym w rankingu McGanna, a także Instytut Stanów Zjednoczonych i Kanady i inne. Ich funkcjonowanie było to tyle specyficzne, że z jednej strony miały prowadzić obiektywne badania i analizy, a z drugiej – uprawiać propagandę⁶⁷. Rozpoznawalnym think tankiem funkcjonującym obecnie w Rosji jest Carnegie Moscow Center⁶⁸, ramię Carnegie Endowment for International Peace. Podobnie jak w ZSRR było w ChRL, gdzie po dojściu do władzy Denga Xiaopinga utworzono w 1980 roku CICIR (China Institutes for Contemporary International Relations)⁶⁹. Obejmuje do tej pory wiele różnych instytutów, z których każdy ma swoją specjalizację⁷⁰. Skala tego przedsięwzięcia koresponduje zatem z potencjałem Chin.

⁶¹ <http://www.aei.org>

⁶² <http://www.heritage.org>

⁶³ Ziętara W., *Think tanks...*, s. 43.

⁶⁴ <http://www.cato.org>

⁶⁵ Ziętara W., *Think tanks...*, s. 42-49.

⁶⁶ <http://www.imemo.ru>

⁶⁷ Montbrial T. de, O roli „laboratoriów idei”, czyli think tank we współczesnym świecie, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, nr 1 (t. 45) 2012.

⁶⁸ <http://carnegie.ru>

⁶⁹ <http://www.cicir.ac.cn>

⁷⁰ Montbrial T. de, O roli „laboratoriów idei” ...

Europejskie think tanki są w przeważającej większości młodsze od ich amerykańskich odpowiedników. Jedynie brytyjskie Fabian Society (założone jeszcze w XIX w.) i Chatham House (1920) mogą wykazać podobne do Amerykanów doświadczenie. Należą do najstarszych na Wyspach Brytyjskich. Pozostałe think tanki na Wyspach Brytyjskich powstawały w latach 50., 70. i 90. XX wieku. W dziedzinie spraw międzynarodowych liczącym się ośrodkiem jest International Institute for Strategic Studies⁷¹. Anglosaskie organizacje zajmujące się Europą Środkową i Wschodnią wymienia British Association for Soviet, Slavonic and East European Studies⁷². Ciekawym zjawiskiem w tradycyjnie eurosceptycznej Wielkiej Brytanii są think tanki prezentujące unijną perspektywę: European Council on Foreign Relations (ECFR)⁷³ i Centre for European Reform⁷⁴. Podobną inicjatywą jest akademicki projekt Ideas on Europe⁷⁵ pod egidą University Association for Contemporary European Studies⁷⁶.

Kraj ten jest czwarty na świecie i pierwszy w Europie pod względem ilości ośrodków analitycznych i badawczych. Mają one renomę, międzynarodowy zasięg i są rozpoznawalne, jak zajmujące się prawami człowieka Amnesty International i Human Rights Watch.

Drugie w Europie i piąte na świecie są Niemcy. Niemieckie think tanki powstały po II wojnie światowej (lata 60. i 70. XX w.) oraz na przełomie XX i XXI wieku. Tych instytutów jest dość sporo i dysponują one pokaźnym potencjałem finansowym, personalnym i intelektualnym, jak na przykład Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)⁷⁷. Obok SWP⁷⁸ warto wymienić Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik⁷⁹.

Według raportu McGanna wiodącym współczesnym ośrodkiem analitycznym i badawczym w Polsce jest warszawski Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, założony w 1990 roku. Jest to think tank podlegający rządowi i finansowany ze środków publicznych. OSW zajmuje się polityką wschodnią. Inną rządową organizacją badającą stosunki międzynarodowe jest Polski Instytut Spraw

⁷¹ <http://www.iiss.org>

⁷² <http://www.basees.org.uk/links.shtml>, dostęp: 6 grudnia 2012.

⁷³ <http://www.ecfr.eu>

⁷⁴ <http://www.cer.org.uk>

⁷⁵ <http://ideason europe.eu>

⁷⁶ <http://www.uaces.org>

⁷⁷ Kaczmarek T. T., Kto kieruje globalizacją? Think tanki..., s. 81-94.

⁷⁸ <http://www.swp-berlin.org>

⁷⁹ <https://dgap.org>

Międzynarodowych⁸⁰ utworzony w 1996 roku. Do pozarządowych instytutów specjalizujących się w sprawach międzynarodowych należą: Centrum Stosunków Międzynarodowych⁸¹, DemosEUROPA – Centrum Strategii Europejskiej⁸², Centrum Europejskie Natolin⁸³, Instytut Studiów Strategicznych⁸⁴. Pozostałe ośrodki mają szerszy zakres zainteresowań, są to między innymi Instytut Sobieskiego⁸⁵ (kojarzony z partią Prawo i Sprawiedliwość), Instytut Obywatelski⁸⁶ (zaplecze Platformy Obywatelskiej), Instytut Kościuszki⁸⁷. Polskie think tanki – poza stosunkami międzynarodowymi – zajmują się między innymi zagadnieniami rozwoju państwa i społeczeństwa, edukacją, rynkiem pracy, patriotyzmem⁸⁸. Powstało również wiele organizmów specjalizujących się w innych dziedzinach, głównie ekonomii i prawie, jak CASE⁸⁹, Centrum im. Adama Smitha⁹⁰, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową⁹¹, Instytut Spraw Publicznych⁹², Fundacja Batorego⁹³, Helsińska Fundacja Praw Człowieka⁹⁴.

Mniejsze kraje Kontynentu również posiadają think tanki wysoko klasyfikowane w międzynarodowych zestawieniach. W Norwegii są to: Norwegian Institute of International Affairs (NUPI)⁹⁵ i Peace Research Institute Oslo (PRIO)⁹⁶; w Szwecji: Stockholm International Peace Research Institute⁹⁷, Institute for Security and Development Policy⁹⁸, Institute for Central Asian and Caucasian Studies⁹⁹; w Belgii International Crisis Group¹⁰⁰; w Holandii The Netherlands Institute of International

⁸⁰ <http://www.pism.pl>

⁸¹ <http://csm.org.pl>

⁸² <http://www.demoseuropa.eu>

⁸³ <http://www.natolin.edu.pl>

⁸⁴ <http://www.iss.krakow.pl>

⁸⁵ <http://www.sobieski.org.pl>

⁸⁶ <http://www.institutobywatelski.pl>

⁸⁷ <http://ik.org.pl>

⁸⁸ Kompetencje dla rozwoju. Głos polskich think tanków, red. Szomburg J., Wolność i Solidarność nr 37, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011.

⁸⁹ Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, <http://www.case-research.eu>

⁹⁰ <http://www.smith.org.pl>

⁹¹ <http://www.ibngr.edu.pl>

⁹² <http://www.isp.org.pl>

⁹³ <http://www.batory.org.pl>

⁹⁴ <http://www.hfhr.pl>

⁹⁵ <http://www.nupi.no>

⁹⁶ <http://www.prio.no>

⁹⁷ <http://www.sipri.org>

⁹⁸ <http://www.isdp.eu>

⁹⁹ <http://www.ca-c.org>

¹⁰⁰ <http://www.crisisgroup.org>

Relations Clingendael¹⁰¹. Czołowym think tankiem szwajcarskim jest Center for Security Studies (CSS)¹⁰². Godny uwagi jest jego projekt International Relations and Security Network, będący otwartą bazą danych na temat stosunków międzynarodowych¹⁰³. Geopolityką w Szwajcarii zajmuje się Académie Suisse de Géopolitique¹⁰⁴. W Czechach funkcjonuje partner francuskiego IFRI, Ústav mezinárodních vztahů¹⁰⁵. Instytuty ze Środkowej i Wschodniej Europy komunikują się z zachodnioeuropejskimi odpowiednikami, jednak wnioskuje z raportu McGanna, mają zasięg regionalny: stworzono dla nich osobną klasyfikację, w rankingach ogólnoswiatowych czy ogólnoeuropejskich widnieją nieliczne – polskie i rosyjskie¹⁰⁶.

Choć europejskie think tanki uważane są przez badaczy za pozostające w tyle za amerykańskimi, jest ich dość sporo, są zróżnicowane, rozwijają się i ciągle powstają nowe. Na szczęblu państw już wiele dekad temu dostrzeżono zapotrzebowanie na takie organizacje. Na poziomie unijnym również utworzono podobne inicjatywy. Oficjalnym unijnym think tankiem jest The European Union Institute for Security Studies (EUISS)¹⁰⁷. Europejski rynek idei i koncepcji dotyczących spraw międzynarodowych na poziomie akademickim i pozarządowym jest w dobrej kondycji, o czym świadczą takie inicjatywy jak European Standing Group on International Relations¹⁰⁸ czy Journal of Contemporary European Research¹⁰⁹.

*

Think tank to organizacja, której głównym celem jest działalność badawcza, analityczna i doradcza w zakresie polityki wewnętrznej lub międzynarodowej. Istnieje wiele różnych i zazwyczaj rozbudowanych definicji think tanku. W dotychczas opublikowanej – bardzo skromnej – literaturze naukowej nie osiągnięto w tym zakresie konsensusu. Najpopularniejsza jest angielska nazwa – think tank – choć usiłuje się spopularyzować inne określenia, jak fabryka myśli czy laboratorium idei. W języku

¹⁰¹ <http://www.clingendael.nl>

¹⁰² <http://www.css.ethz.ch>

¹⁰³ <http://www.isn.ethz.ch>

¹⁰⁴ <http://www.realites-geopolitiques.com>

¹⁰⁵ <http://www.iir.cz>

¹⁰⁶ Global Go To Think Tanks Report 2011, Final United Nations University Edition, red. McGann J.G., University of Pennsylvania, 18 stycznia 2012.

¹⁰⁷ <http://www.iss.europa.eu>

¹⁰⁸ <http://www.sgir.eu>

¹⁰⁹ <http://www.jcer.net>

polskim używane są synonimy takie jak ośrodek czy instytut analityczny, badawczy, doradczy. Różnorodna jest także typologia think tanków. Klasyczna dotyczy charakteru istoty działań takiej organizacji. Wyróżnia ona think tanki – uniwersytety bez studentów, których celem jest gromadzenie wiedzy; advocacy think tanks będące eksperckim zapleczem dla ideologii politycznej oraz think tanki „produkujące” ekspertyzy odpowiadając na zapotrzebowanie podmiotów publicznych lub prywatnych. Najczęściej spotykany podział bazuje na afiliacji i wskazuje na think tanki rządowe, uniwersyteckie i niezależne. Think tanki trwale wpisały się w polityczny i społeczny krajobraz. Stanowią pomost między uniwersytetami a polityką oraz pomiędzy polityką a społeczeństwem. Doradzają i udostępniają wiedzę. Ich organizacyjna, personalna, finansowa bądź doktrynalna zależność może jednak nieść za sobą ryzyko manipulacji. Za „ojczyznę” think tanków można przyjąć Stany Zjednoczone, gdzie powstały najwcześniej i mają duże osiągnięcia mierzone zarówno dorobkiem badawczym, jak i rzeczywistym wpływem na decyzje polityczne. W Europie w czołówce znajdują się think tanki niemieckie i brytyjskie. Dopiero za nimi plasują się francuskie.

Rozdział II. Francuskie ośrodki analityczne i badawcze

2.1. Rozwój francuskich think tanków i stan obecny

Podobnie jak w pozostałej części kontynentu europejskiego, we Francji think tanki zaczęły powstawać później niż w Stanach Zjednoczonych. Mimo tego, że francuska myśl polityczna miała wielki wkład w rozwój stosunków międzynarodowych¹ oraz geopolityki², zarówno w kontekście merytorycznym, jak i instytucjonalnym, przed II wojną światową nie powołano do życia żadnego ośrodka analitycznego czy badawczego, w przeciwieństwie do USA i Wielkiej Brytanii. W porównaniu do długiej tradycji francuskich klubów i kół dyskusyjnych, „moda” na think tanki jest młodsza³. Jako przykład jednego z pierwszych nadsekwanskich think tanków podają Institut français des relations internationales, założony w 1979. Nie jest to prawdą: po II wojnie światowej francuskie „laboratoria myśli” powstawały – tak jak wszędzie indziej – w trzech głównych „falach”: na przestrzeni lat 50. i 60., w latach 70. i z dużą intensywnością od początku lat 90.

Spośród francuskich ośrodków analitycznych i badawczych zajmujących się tematyką międzynarodową, nestorem jest CERI – Centre d'études et de recherches internationales. Centrum jest właściwie wielkim projektem badawczym Instytutu Studiów Politycznych w Paryżu - Institut d'études politiques de Paris – który jest jedną z elitarnych uczelni (Grandes Écoles) zwaną potocznie Science Po Paris. Choć ośrodek CERI sam nie używa nazwy think tank ani „laboratorium idei”, to jest za taką organizację uważany przez J. McGanna, który umieścił go na 25. miejscu wśród wszystkich think tanków zachodnioeuropejskich, na 19. miejscu na świecie w klasyfikacji think tanków zajmujących się tematyką międzynarodową i na 10. miejscu na świecie wśród think tanków akademickich⁴. Foreign Policy Research Institute⁵ ujął francuski instytut w katalogu think tanków badających zagadnienia

¹ Kazanecki W., Francuskie instytuty badawcze zajmujące się tematyką stosunków międzynarodowych i geopolityką – przykład Instytutu Choiseul, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych”, Zeszyt Specjalny Nr 6, Wrocław, wrzesień 2006, s. 23-40.

² Moczulski L., Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni, Wyd. Bellona, Warszawa 2010, ss. 7 – 78.

³ Takie opinie znaleźć można we francuskim internecie.

⁴ Global Go To Think Tanks Report 2011, Final United Nations University Edition, red. McGann J.G., University of Pennsylvania, 18 stycznia 2012.

⁵ <http://www.fpri.org>.

bezpieczeństwa i sprawy międzynarodowe obejmującym instytucje z całego świata⁶. CERI znalazł się również w katalogu programu badawczego Think Tanks and Civil Societies Program / International Relations Program Uniwersytetu Pensylwania⁷. CERI zostało założone w 1952 roku pod pełną nazwą Centre d'études de relations internationales (Centrum Studiów nad Stosunkami Międzynarodowymi) przez historyka i dyplomatę Jean-Baptiste Duroselle'a⁸ i Jeana Myriat, przedstawiciela nauk o komunikacji, który przewodził centrum do 1976 roku⁹.

Na początku kadencji socjologa i politologa, autora prac o Ameryce Łacińskiej i przemianach demokratycznych, Guya Hermet (1976-1985) postanowiono zmienić nazwę centrum na Centrum Studiów i Badań Międzynarodowych. Kolejnymi szefami CERI byli: Jean-Luc Domenach - politolog, historyk i sinolog (1985-1994), Jean-François Bayart – specjalizujący się w socjologii polityki (1994-2000), Christophe Jaffrelot – politolog, specjalizujący się w problematyce Azji Południowej (2000-2008) oraz od 2009 Christian Lequesne – politolog i europeista¹⁰.

W 1960 powstał załączek kolejnego ośrodka zajmującego się problematyką globalną i międzynarodową: Bertrand de Jovenel, pisarz, dziennikarz, prawnik, politolog, ekonomista, prekursor prognozowania we Francji, zgromadził wokół siebie międzynarodowe grono przedstawicieli różnych dyscyplin. Utrzymując się dzięki finansowemu wsparciu Fundacji Forda, publikowali analizy dotyczące przyszłości. W 1967 roku inicjatywa przybrała formę stowarzyszenia i zaczęła korzystać z subwencji państwowych. Association internationale Futuribles pełniło podwójną rolę: archiwum i biblioteki futurologicznej oraz forum futurologicznego. W kolejnych dekadach Futuribles zdywersyfikowało swoje źródła finansowania, rozpoczynając komercyjną działalność wydawniczą (przegląd pod tą samą nazwą) oraz dostarczając analizy nie tylko administracji centralnej i samorządom, lecz także przedsiębiorstwom¹¹. Mimo tego organizacyjnie i personalnie jest związane z sektorem publicznym. Choć bywało nazywane „kołem refleksji”, to ze względu na prowadzenie studiów nad przyszłością, opracowywanie analiz i prognoz, stowarzyszenie to jest think

⁶ <http://thinktanks.fpri.org/>, dostęp: 6 grudnia 2012.

⁷ <http://www.gotothinktank.com/directory>, dostęp: 6 grudnia 2012.

⁸ Autora m.in.: Duroselle J.-B., *Europa - historia narodów*; [przekł.: Piotr Wrzosek et al.]. - Wyd. 2 popr. i uzup. - Warszawa : Horyzont - Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, cop. 2002; Duroselle J.-B., *Tout empire périra : théorie des relations internationales*. - Paris : A. Colin, 1992.

⁹ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/historique>, dostęp: 20 października 2012.

¹⁰ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/historique>, dostęp: 20 października 2012.

¹¹ <http://www.futuribles.com/fr/qui-sommes-nous/propos/histoire>, dostęp: 6 grudnia 2012.

tankiem¹²; również Foreign Policy Research Institute umieścił je w katalogu think tanków¹³.

W 1973 roku Michel Jobert, minister spraw zagranicznych w czasie prezydentury G. Pomidou, zdecydował o utworzeniu komórki analitycznej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych: Centrum Analiz i Prognozowania - Centre d'analyse et de prévision (CAP). Pierwszym szefem CAP był T. de Montbrial, późniejszy twórca i szef think tanku IFRI. Zależność organizacyjna przeważała nad deklarowaną niezależnością i Centrum musiało w swojej działalności uwzględnić zdanie zwierzchników. Podejmowanymi tematami były: kryzys naftowy, komunizm, broń jądrowa, kwestie gospodarcze i inne. De Montbrial pozostawał w ścisłym kontakcie z ówczesnym premierem R. Barre. Dużą wagę – oprócz oficjalnych kontaktów dyplomatycznych z zagranicą – przywiązywano do „dyplomacji intelektualnej” i kontaktów nieformalnych, na przykład na forum Grupy Bilderberg. Doświadczenia pierwszego dyrektora CAP pozwoliły mu następnie stworzyć profesjonalny think tank już poza strukturami rządowymi. Natomiast Centrum zostało przemianowane w 2010 roku na Dyрекcję do spraw Futurologii - Direction de la Prospective¹⁴.

W 1978 roku R. Barre stworzył Centre d'études prospectives et d'informations internationales (CEPII) – rządowy think tank zajmujący się światową i krajową ekonomią¹⁵. CEPII jest obecnie organizacyjnie zależne od Centre d'analyse stratégique (CAS), które ma za zadanie dostarczać premierowi danych niezbędnych do prowadzenia polityki wewnętrznej w różnych dziedzinach¹⁶. CAS jest młodą agendą: powstało w 2006 roku z przekształcenia się Generalnego Komisariatu Planowania - Commissariat général du Plan – który od 1946 roku odpowiedzialny był między innymi za opracowywanie planów pięcioletnich. Instytucją o podobnym znaczeniu, ale specjalizującą się w dziedzinie ekonomii, jest powstałe w 1997 roku Conseil d'analyse économique (CAE)¹⁷. Sektor analityki rządowej służącej polityce wewnętrznej jest znacznie bardziej rozbudowany niż sektor badający sprawy międzynarodowe i globalne. Jednak trzeba podkreślić, że wymienione agencje nie mają długiego doświadczenia.

¹² <http://fr.wikipedia.org/wiki/Futuribles>, dostęp: 6 grudnia 2012.

¹³ <http://thinktanks.fpri.org>, dostęp: 6 grudnia 2012.

¹⁴ Montbrial T. de, O roli „laboratoriów idei”, czyli think tank we współczesnym świecie, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, nr 1 (t. 45) 2012.

¹⁵ <http://www.cepii.fr>

¹⁶ <http://www.strategie.gouv.fr>

¹⁷ <http://www.cae.gouv.fr>

Za czołowy think tank francuski zajmujący się stosunkami międzynarodowymi uważany jest Institut Français des Relations Internationales (IFRI). Jest to założona w 1979 roku i kierowana do tej pory przez Thierry'ego de Montbriala paryska organizacja pozarządowa o statusie organizacji pożytku publicznego. Według informacji pochodzących z materiałów udostępnianych przez ośrodek, jest to „niezależne centrum badawcze, informacyjne i dyskusyjne zajmujące się ważnymi kwestiami międzynarodowymi”¹⁸. W corocznym rankingu Uniwersytetu Pensylwania IFRI został sklasyfikowany na 12 miejscu wśród nieamerykańskich think tanków (jako jedyny ośrodek francuski)¹⁹. IFRI posiada oddział w Brukseli, który ma za zadanie zbliżać badaczy do centrum decyzyjnego struktur europejskich. Według dyrektora ośrodka: „Misja IFRI wpisuje się w tradycje starszych ośrodków anglosaskich. Jego główne zadania to obiektywna analiza międzynarodowych stosunków politycznych i gospodarczych – zarówno w wymiarze funkcjonalnym, jak i regionalnym – ze szczególnym uwzględnieniem ich przyszłej ewolucji; udział w opracowaniu metod zarządzania, umacniających stabilność strukturalną systemu międzynarodowego (powrócę nieco niżej do tego ostatniego pojęcia); w efekcie wsparcie aktorów publicznych i prywatnych – w szczególności przedsiębiorstw – w opracowaniu ich własnych strategii na arenie międzynarodowej; udział na wszystkich poziomach w dyskusjach na powyższe tematy we Francji, w Europie i w świecie.”²⁰. IFRI jest formalnie niezależną instytucją, która jednak niemal ponad jedną trzecią budżetu opiera na subwencjach udzielanych przez premiera na podstawie wieloletniej umowy zadaniowej z państwem²¹. Mimo zapewnień dyrektora instytutu o jego prawnej i faktycznej niezależności, w świetle faktów i literatury przedmiotu nie można mówić o tym ośrodku inaczej niż think tank częściowo zależny od rządu.

Za think tank uznawany jest także Institut français de géopolitique²², kontynuujący działalność Centre de recherche et d'analyse en géopolitique (CRAG)²³. Institut français de géopolitique w momencie powstania w 1989 roku był pierwszą we Francji jednostką

¹⁸ J. Nocetti, *Le Kremlin à La Mecque : le pèlerinage saoudien de la diplomatie russe*, Russie.Nei.Visions, n° 52, juin 2010, <http://www.ifri.org/downloads/ifrinocettirussearabiesaouditefrmai2010.pdf>, dostęp z 14 czerwca 2012.

¹⁹ <http://www.gotothinktank.com/wp-content/uploads/2012/01/2011-Global-Go-To-Think-Tanks-Report.pdf>,

²⁰ Montbrial T. de, *O roli „laboratoriów idei”, czyli think tank we współczesnym świecie*, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, nr 1 (t. 45) 2012.

²¹ Ibidem, por. http://www.ifri.org/?page=chiffres_cles, dostęp: 6 grudnia 2012.

²² Zob. <http://thinktanks.fpri.org>, dostęp: 6 grudnia 2012.

²³ http://fr.wikipedia.org/wiki/Institut_français_de_géopolitique, dostęp: 6 grudnia 2012.

uniwersytecką umożliwiającą zdobycie dyplomu z geopolityki i przyjmującą doktorantów. W 1992 utworzono pierwszą w tym kraju Katedrę Geopolityki na Wydziale Geografii Uniwersytetu Paris 8²⁴. Instytut związany jest z tzw. szkołą Hérodote²⁵, grupą badaczy geopolityki z Yvesem Lacoste²⁶ na czele, który od 1976 roku wraz z Béatrice Giblin wydaje znany periodyk geopolityczny Hérodote²⁷. Instytut na swoich stronach internetowych nie przedstawia się jako ośrodek analityczny czy badawczy, lecz podmiot akademicki. Nie negując ogromnego wkładu, jaki Instytut oraz środowisko Hérodote włożyli w rozwój myśli geopolitycznej oraz tego, że periodyk zawiera artykuły analizujące problematykę globalną z punktu widzenia geopolityki, uznanie Instytutu za think tank jest dyskusyjne. Jego działalność ma bowiem w przeważającym stopniu charakter naukowy²⁸.

L'Institut de relations internationales et stratégiques²⁹ z siedzibą w Paryżu został założony z prywatnej inicjatywy w 1991 roku. Potocznie określa się go za pomocą akronimu IRIS. Dyrektorem Instytutu jest Pascal Boniface, który był jednocześnie założycielem ośrodka IRIS, dysponującego największym budżetem spośród organizacji pozarządowych tego typu. Pascal Boniface to znane nazwisko we Francji, kojarzone przede wszystkim ze sprawami międzynarodowymi³⁰. Według biogramu na stronie IRIS, Boniface jest równocześnie wykładowcą l'Institut d'Etudes européennes de l'Université de Paris 8. Wikipedia podaje, że Boniface – absolwent nauk politycznych i doktor prawa międzynarodowego – jest geopolitykiem i był związany ze środowiskiem francuskiej Partii Socjalistycznej. Przez pewien czas pełnił funkcję doradcy ministrów obrony i spraw wewnętrznych: Jean-Pierre'a Chevènement i Pierre'a Joxe³¹.

²⁴ <http://www.geopolitique.net/institut/presentation>, dostęp z 6 grudnia 2012.

²⁵ Kazanecki W., Geopolityka we Francji. Przypadek szkoły Hérodote, „Racja Stanu. Studia i materiały”, Półrocznik nr 1 (5) 2009. Wrocław 2009, ss. 199-217.

²⁶ Nazwisko bardzo utożsamiane z geopolityką, autor m.in. Lacoste Y., Géopolitique, Larousse 2009; Dictionnaire de géopolitique / sous la dir. de Yves Lacoste. - Paris : Flammarion, 1994.

²⁷ <http://www.herodote.org>

²⁸ Akapit dotyczący Hérodote został wykorzystany przez M. Hudzikowskiego w referacie na konferencję naukową „V Zjazd Geopolityków Polskich” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu 12-13.04.2013.

²⁹ Instytut Stosunków Międzynarodowych i Strategicznych.

³⁰ Autor m.in.: Boniface P., Atlas wojen XX wieku : konflikty współczesne i w przyszłości / Pascal Boniface [& IRIS] ; tł. [z ang.] Agata i Zdzisław Dominik. - Warszawa : "Bellona", cop. 2001; Boniface P., Atlas wojen XX wieku : konflikty współczesne i w przyszłości / Pascal Boniface [& IRIS] ; tł. [z ang.] Agata i Zdzisław Dominik. - Warszawa : "Bellona", cop. 2001.

³¹ http://fr.wikipedia.org/wiki/Pascal_Boniface, dostęp z 22 września 2012.

Drugą bardzo znaną postacią, którą działa w omawianym instytucie, jest Pierre Verluise. To naukowiec i analityk utożsamiany z portalem Diploweb.com, który stworzył w 2000 roku. Według Verluise'a, była to pierwsza francuska strona internetowa poświęcona geopolityce³². Sam Verluise jest doktorem geopolityki³³. Obecnie pełni on funkcję jednego z dyrektorów naukowych IRIS (*directeur de recherche*), specjalizując się geopolityce i zagadnieniach dotyczących Unii Europejskiej. Jak podaje biogram Pierre'a Verluise, szczególnym zainteresowaniem darzy on konsekwencje rozszerzeń Unii Europejskiej, zarówno tych minionych, jak i potencjalnych³⁴.

Celami działalności ośrodka IRIS od początku jego istnienia było: uczestnictwo w badaniach i w debacie na tematy strategiczne i międzynarodowe, prezentując podejście wartościowe, lecz inne od pozostałych; stworzenie prawdziwie niezależnego centrum ekspertyz, wykreowanie platformy dyskusyjnej dla wszystkich podmiotów tworzących „wspólnotę strategiczną” (*la communauté stratégique*). Do podmiotów tych zaliczono specjalistów w tej tematyce, zarówno praktyków, jak i teoretyków: polityków, urzędników wyższego szczebla, przemysłowców, wojskowych, ekspertów i wykładowców oraz badaczy akademickich³⁵. Główne przedmioty leżące w kręgu zainteresowania IRIS to: polityka zagraniczna, kwestie strategiczne, tematyka bezpieczeństwa i obronność. Stowarzyszenie określa swoją tożsamość anglojęzycznym pojęciem think tank (*un véritable think tank*)³⁶.

W 1992 roku założono Fondation pour la Recherche Stratégique. Mieszcząca się w Paryżu Fondation pour la Recherche Stratégique posiada status prawny fundacji - organizacji pożytku publicznego. Prezentuje się ona jako niezależna instytucja utrzymująca się ze składek oraz zleceń wykonywanych na rzecz podmiotów publicznych i prywatnych. Chociaż deklaruje się jako niezależna, organizacja istnieje dzięki fundatorom, których przedstawiciele zasiadają w Zarządzie (*Conseil d'Administration*). Są to reprezentanci przemysłu zbrojeniowego, między innymi koncernów Dassault i EADS. W strukturach administracyjnych FRS mają swoje miejsce przedstawiciele ministerstw: obrony, spraw zagranicznych, spraw

³² http://www.diploweb.com/IMG/pdf/Pierre_Verluise_CV_janvier_2012.pdf, dostęp z 22 września 2012.

³³ Docteur en Géopolitique de l'Université Paris-Sorbonne (Paris IV)

³⁴ <http://www.iris-france.org/cv.php?fichier=cv/cv&nom=verluise>, dostęp z 22 września 2012.

³⁵ <http://www.iris-france.org/iris/presentation.php>, dostęp z 3 września 2012.

³⁶ Tamże.

wewnętrznych, badań naukowych i edukacji narodowej. Działalność Fundacji koncentruje się na zagadnieniach obronności i bezpieczeństwa.

W 1996 roku Jacques Delors założył think tank Notre Europe. Notre Europe – Institut Jacques Delors – prezentuje się jako europejski think tank, którego celem jest wytwarzanie analiz i propozycji kierowanych do europejskich decydentów oraz do szerokiej publiczności, a także wspomaganie debaty na tematy europejskie. Ośrodek wydaje periodyczne publikacje, organizuje seminaria i konferencje³⁷.

Centrum Tukidydesa (Centre Thucydide) – z dewizą: „Analityka i badania stosunków międzynarodowych” przedstawia się następująco: „Centrum (...) zostało stworzone w 1999 roku w ramach Uniwersytetu Panthéon-Assas (Paris 2). Centrum w sposób ogólny zajmuje się stosunkami międzynarodowymi w ich różnych wymiarach; przejawia się to poprzez publikowanie, od 2000 roku, Francuskiego Rocznika Stosunków Międzynarodowych, wydawanego corocznie przez Wydawnictwo Bruylant. Centrum organizuje, samoistnie lub we współpracy z innymi podmiotami, seminaria i konferencje we Francji i za granicą oraz realizuje projekty badań akademickich bądź badań stosowanych, których efektem są publikacje (...). Składa się z ekipy około dwudziestu badaczy, doktorantów i doktorów. Jest także kolejnym etapem w karierze naukowej absolwentów z magisterium stosunków międzynarodowych Uniwersytetu oraz doktorantów ze Szkoły Doktoranckiej Prawa Międzynarodowego, Prawa Europejskiego, Stosunków Międzynarodowych i Prawa Porównawczego. Od powstania Centrum jest kierowane przez profesora Serge’a Sur. Swoje imię zawdzięcza greckiemu historykowi Tukidydesowi (460 - 400 p.n.e.), autorowi Wojny Peloponeskiej (431 – 404 p.n.e.), uważanemu za jednego z prekursorów nauk historycznych, ale także realistycznego podejścia do stosunków międzynarodowych. Tukidydes był też jednym z pierwszych geopolityków: analizował konflikty i rywalizację o wpływy między ośrodkami politycznymi. Grecki pisarz poruszał równocześnie problematykę instytucji publicznych i rozpoczął dyskusję o sprawach wojny i pokoju, sojuszy, decyzji politycznych. Przedstawiał to, co odnosi się do ludzkiego działania, kalkulacji, strategii, wartości i obiektywnych czynników, które warunkują to działanie i wpływają na jego skutki. Humanista i realista zarazem, stworzył na wskroś nowoczesną myśl polityczno-filozoficzną.”³⁸

³⁷ <http://www.notre-europe.eu/011-359-Presentation-generale.html>, dostęp: 27 stycznia 2013.

³⁸ <http://www.afri-ct.org/-Presentation-?lang=fr>, dostęp z 25 października 2012.

Diploweb.com – portal powiązany ze stowarzyszeniem Centre géopolitique – przedstawia się czytelnikom prezentując artykuł prasowy na swój temat: „Uruchomiona w roku 2000, Diploweb.com stała się pierwszą francuskojęzyczną stroną internetową dotyczącą geopolityki. Studia i gruntowne analizy, fotografie, materiały wideo oraz podcasty audio – ten periodyk w wersji elektronicznej gromadzi wszelkie zasoby pozwalające dowiedzieć się więcej na ważne tematy międzynarodowe. Czytelnik może również sięgnąć po tematyczne mapy, które wyjaśniają na przykład perspektywy demograficzne czy kwestie gospodarcze. „Strona dedykowana jest obywatelom poszukującym informacji źródłowych” – wyjaśnia Pierre Verluise, doktor geografii politycznej paryskiej Sorbony i założyciel Diploweb.com. O ile publikowane artykuły pisane są piórem ekspertów – dyplomatów, strategów, wykładowców, czy – nieco rzadziej – dziennikarzy, to strona Diploweb.com, „niezależna, otwarta, transparentna” nie dąży do bycia elitarną. Wręcz przeciwnie: „Chcielibyśmy udostępnić czytelnikom intelektualny pokarm i uczynić informację dostępną na wyciągnięcie ręki” – precyzuje założyciel serwisu. Wszystkie regiony geograficzne są tu przedmiotem zainteresowania obok tematów takich jak międzynarodowa korupcja czy dyplomacja humanitarna. Aby być na bieżąco z najnowszymi publikacjami Diploweb.com, internauci mogą śledzić stronę portalu na Facebooku (www.facebook.com/geopolitique) lub na Twitterze (twitter.com/diploweb), gdzie geopolityczne newsy codziennie udostępnia Pierre Verluise.”³⁹ Francuskie think tanki często są powiązane personalnie albo w inny sposób. Przykładowo, Diploweb.com promował jedną z publikacji Instytutu Choiseul, który też zajmuje się geopolityką⁴⁰.

Instytut Choiseul⁴¹ został utworzony w 2002 jako „think tank do spraw stosunków międzynarodowych” (pełna nazwa: L’Institut Choiseul pour la politique internationale et la géoéconomie, czyli Instytut Choiseul dla Polityki Międzynarodowej i Geoekonomii)⁴². Dyrektorem jest Pascal Lorot⁴³. Instytut deklaruje się jako niezależne centrum badań kwestii strategicznych o znaczeniu międzynarodowym, a jego działania

³⁹ Pellenec M., Pour comprendre les mouvements géopolitiques, La Croix, décembre 2011, <http://www.diploweb.com/Presenter-le-site-geopolitique.html>, dostęp: 24 października 2012.

⁴⁰ Gourdin P., Géopolitiques, manuel pratique, Choiseul, Paris 2010.

⁴¹ Akapit wykorzystany przez M. Hudzikowskiego w referacie na konferencję naukową „V Zjazd Geopolityków Polskich” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu 12-13.04.2013.

⁴² <http://www.choiseul.info/missions>, dostęp: 27 stycznia 2013.

⁴³ W jego dorobku znajdują się pozycje poświęcone polityce wschodniej: Lorot P., La conquête de l’Est - Les atouts de la France dans le nouvel ordre européen (avec Georges Ayache), Calmann-Lévy, 1991; Lorot P., Les pays baltes, "Que-sais-je ?", P.U.F. 1991. 2e éd.; Lorot P., Le réveil balte, collection "Pluriel-intervention", Hachette, 1991; Lorot P., Les nouvelles frontières de l’Europe (direction de l’ouvrage), Economica, 1993.

mają być „poświęcone obronie oddziaływania strategicznego i gospodarczego Francji”⁴⁴. Think tank ma się również zajmować analizą stosunków międzynarodowych, strategii i układu sił w sferach międzynarodowej ekonomii, polityki i kultury, a ogólnie rzecz biorąc: geopolityką i geoekonomią⁴⁵.

Jednym z najmłodszych ośrodków we Francji jest założony w 2004 roku Institut Thomas More, „think tank opiniotwórczy, europejski i niezależny”, działający w Paryżu i Brukseli⁴⁶. Charakterystyka jego działalności jest podobna jak pozostałych think tanków. Zajmuje się polityką europejską, międzynarodową oraz polityką wewnętrzną Francji.

Istnienie i funkcjonowanie think tanków jest charakterystyczne dla anglosaskiej kultury politycznej, która sprzyja ich powstawaniu. Rozwój i działalność takich instytutów w innych kulturach politycznych może napotykać różne ograniczenia. Użyteczność think tanków dla władzy i społeczeństwa często uzasadnia się tym, że jest to „wynalazek” anglosaski, a anglosaska kultura polityczna ma opinię efektywnej i wzorcowej. Taka opinia jest silna zwłaszcza w państwach upatrujących w Stanach Zjednoczonych ważnego (choć odległego) partnera politycznego. Przykładem może być Polska i inne kraje regionu Europy Środkowej i Wschodniej, które pozbywając się komunistycznego „dziedzictwa” bardziej ciążyły ku USA niż ku Europie Zachodniej z jej kontynentalną kulturą polityczną, chociaż same wywodzą się i należą do kultury kontynentalnej, a nie anglosaskiej. Ciekawym przypadkiem jest Francja, gdzie poczucie dumy ze zdobyczy francuskiej kultury i cywilizacji oraz świadomość francuskiego wkładu w budowę politycznej kultury nowożytnej Europy często przejawia się w dążeniu do rywalizacji ze wszystkim, co amerykańskie (czy szerzej: anglosaskie). W efekcie nielubiane Stany Zjednoczone zaskakująco często stawiane są przez samych Francuzów jako wzór w tych dziedzinach, w których Francuzi czują się zdominowani. Absolutna dominacja amerykańskich think tanków na świecie i słaba pozycja think tanków francuskich (nie tylko na świecie, ale i w samej Europie) może być jednym z przykładów takiego zjawiska⁴⁷. Już w latach 70. Thierry de Montbrial, zakładając

⁴⁴ <http://www.choiseul.info/missions>, dostęp: 27 stycznia 2013.

⁴⁵ Kazanecki W., Francuskie instytuty badawcze zajmujące się tematyką stosunków międzynarodowych i geopolityką – przypadek Instytutu Choiseul, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych”, Zeszyt Specjalny Nr 6, Wrocław, wrzesień 2006, ss. 23-40.

⁴⁶ <http://www.institut-thomas-more.org/fr/a-propos.html>, dostęp: 27 stycznia 2013.

⁴⁷ Guisnel J., Les think tanks français massacrés dans un classement américain, LePoint.fr, Publié le 21/05/2009, zob. Komentarze pod artykułem, <http://www.lepoint.fr/actualites-monde/2009-05-21/les-think-tanks-francais-massacres-dans-un-classement-americain/1648/0/345628>, dostęp: 3 grudnia 2012.

Institut français des relations internationales (IFRI), wzorował się na think tankach amerykańskich, co do dzisiaj otwarcie głosi⁴⁸.

Think tanki mają swoje korzenie w krajach anglosaskich, gdzie życie publiczne było bardziej otwarte na inicjatywy obywatelskie (na przykład na filantropię). W tych społeczeństwach think tanki mogły się żywiołowo rozwijać i na stałe wpisać w krajobraz społeczeństwa obywatelskiego jako organizmy działające dla dobra ogółu. Odmienne sytuacja jest właściwa krajom kontynentalnym (takim jak między innymi Francja, Niemcy, Polska), gdzie dominuje pogląd, że interesy ogółu reprezentuje jedynie władza publiczna. W tych krajach think tanki często posadza się o lobbowanie na rzecz partykularnych interesów – w najlepszym przypadku rządowych lub partyjnych⁴⁹. We Francji to właśnie administracja i środowisko akademickie mają największy wpływ na władzę w sensie tworzenia myśli politycznej, a think tanki stoją w cieniu⁵⁰, choć z uniwersytetami bywają związane personalnie (FRS) albo organizacyjnie (CERI).

We Francji mianem think tanków określa się bardzo różne organizacje: poza think tankami sensu stricto zalicza się do nich także kluby dyskusyjne, komitety wydawnicze, miejsca spotkań elit. Inaczej niż w krajach anglosaskich podchodzi się do finansowania tych organizacji – na przykład za oceanem przeznaczany na te cele kapitał jest większy, utożsamia się go z filantropią, darami na cele dobroczynne, a prawo ułatwia przekazywanie darowizn dla think tanków. Nad Sekwaną zjawisko krążenia elit występuje w mniejszym stopniu: wymiana kadr między instytutami analitycznymi i badawczymi a na przykład administracją państwową wysokiego szczebla jest czymś egzotycznym; w USA natomiast powszechne jest zjawisko „drzwi obrotowych” polegające na tym, że analityk czy szef think tanku może na pewien czas zostać politykiem, a czołowy polityk znajduje na jedną czy dwie kadencje „przechowalnię” w postaci think tanku. Ponadto władza jest tam bardziej zdecentralizowana, dokonuje „outsourcingu” pewnych obowiązków na inne podmioty i dlatego częściej niż we Francji sięga po opinię, radę czy pomysły organizacji pozarządowych.

⁴⁸ <http://www.ifri.org/?page=missions>, dostęp: 3 grudnia 2012.

⁴⁹ Mierzwa M., Think tanki, Infos nr 12 (104), Biuro Analiz Sejmowych, 26 maja 2011, s.1. M. Mierzwa odnajduje źródła tej dychotomii u Locka („pragmatyczna” kultura polityczna) i Rousseau („idealistyczna” kultura polityczna).

⁵⁰ Smoczyński W., Myślą i rządzą. Raport o think tankach, Polityka, 8 października 2009.

Na Kontynencie rządzący preferują korzystać z tego, co sami wypracują we własnym gronie⁵¹.

Pierwszy ranking Uniwersytetu Pensylwania wydany w roku 2009⁵² spowodował medialną krytykę francuskich think tanków. „W dziedzinie analizy strategicznej i refleksji nad stosunkami międzynarodowymi, paryskie centra badawcze (think tanki) zostały niemal zupełnie pominięte w amerykańskim studium klasyfikującym światowe instytucje badawcze. Ranking jest bardzo „amerykocentryczny”, co jednak można zrozumieć zważywszy, że think tanki amerykańskie to organizacje „z wysokiej półki”. Liczące 53 strony opracowanie zatytułowane *The Global Go-To Think Tanks* przeszło w Francji nieostrzeżone, podczas gdy jest dość pouczające. Mniej jeśli chodzi o rzeczywistą wartość francuskich instytutów, bardziej gdy brać pod uwagę ich postrzeganie przez Waszyngton. Ale nie tylko: ranking opracowany przez badacza Jamesa McGann opiera się na globalnym badaniu przeprowadzonym w różnych instytutach; tak więc koledzy po fachu oceniali się wzajemnie.” – donosi *Le Point*⁵³. Zdaniem gazety miejsce poza czołówką może więc sygnalizować rzeczywisty problem. Sytuacja taka ma swoje globalne przyczyny: „W ujęciu liczbowym think tanki francuskie są w ogonie, zwłaszcza za Zjednoczonym Królestwem, które liczy sobie 263 instytuty, a także za Niemcami (186). Paryż nie jest wymieniany pomiędzy miastami stanowiącymi „skrzyżowania kontynentów”, ponieważ jedynie Berlin, Londyn i Bruksela są cytowane w Europie.”⁵⁴

Wśród słabych punktów francuskich instytutów analitycznych i badawczych wymienia się prowincjonalizm, zamknięcie na myśl pochodzącą z zagranicy, słabość organizacyjną, zasięg lokalny, a nie globalny, kontynentalny czy chociażby krajowy. Francuskie think tanki mają podobno niewielki wpływ na decyzje podejmowane w zakresie polityki zagranicznej. Frapujące, że taka krytyka spadła na think tanki ze strony samych Francuzów, stereotypowo uważanych za dumnych ze swych osiągnięć. Jak podaje francuski tygodnik, w nocy dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych Centrum Analiz i Prognoz Quai d’Orsay (francuskiego MSZ) wypowiada nieprzychylnie opinie o francuskich think tankach. Są one oskarżane o coś w rodzaju francuskocentrycznego prowincjonalizmu: „Funkcjonują głównie jako „koła zadumy”, ich wpływ ogranicza się

⁵¹ Huyghe F.B., *Qu'est-ce qu'un think tank?*, <http://www.huyghe.fr>, 23 sierpnia 2012.

⁵² *Global Go To Think Tanks Report 2008*, red. McGann J.G., University of Pennsylvania, 2009.

⁵³ Guisnel J., *Les think tanks français massacrés dans un classement américain*, *LePoint.fr*, Publié le 21/05/2009.

⁵⁴ Tamże.

do formułowania idei dla bieżących polityk lokalnych. Organizmy te wpływają w marginalnym stopniu na procesy decyzyjne dotyczące kwestii międzynarodowych.”⁵⁵ CAP skrytykowało również „przekonanie, że we Francji instytucjonalizacja organizacji eksperckich i ich finansowanie jest funkcją władz państwowych. (...) (Think tanki) usiłują czasami mieszać syntezę czy parafrazę z rzeczywistymi badaniami. Istnieje ryzyko, że jeżeli część z nich nie zaproponuje nowej alternatywy dla pomysłów formułowanych przez eksperów administracji państwowej, stracą rację bytu i ich intelektualna wartość dodana na światowym rynku idei nie będzie w wystarczającym stopniu uznawana.”⁵⁶ Le Point jest uważany za gazetę otwartą na różne opcje polityczne, z przewagą konserwatyzmu i liberalizmu⁵⁷. Krytyka ze strony MSZ może mieć „drugie dno”, biorąc pod uwagę fakt, że francuski rząd, w odróżnieniu od amerykańskiego, rzadko wspiera się niezależnymi od państwa think tankami i woli opierać się na ideach kreowanych przez własnych intelektualistów. CAP przy MSZ Francji jest zatem rządową konkurencją dla pozarządowych think tanków. Inne media, jak na przykład Le Monde, również dostrzegają relatywną słabość francuskich think tanków, którym „jeszcze bardzo daleko do władzy i możliwości wpływu, jakie mają ich amerykańskie odpowiedniki”. Sugerowanym powodem jest stosunkowo niski budżet takiej organizacji we Francji: wskazuje się tu na sumy od kilkudziesięciu tysięcy euro, poprzez kilkaset tysięcy euro do nawet 1 – 3 milionów euro rocznie, co jest niewielką kwotą w porównaniu do ponad 100 milionów euro rocznie dla niemieckiej Fundacji Friedricha-Eberta⁵⁸.

Mimo tego instytutów analitycznych i badawczych jest w Francji coraz więcej: 176 według klasyfikacji Global Go To Think Tank Uniwersytetu Pensylwania z 2012 roku⁵⁹ w porównaniu z 165 ujętymi w publikacji z 2008 roku⁶⁰. W sierpniu 2012 roku F.B. Huyghe ocenił ich liczbę na „około setkę lub więcej”⁶¹. W XXI wieku powstało we Francji więcej think tanków niż przez wcześniejsze półwiecze⁶². Niewątpliwie są bardziej obecne w mediach. Pytany o dynamiczny rozwój think tanków we Francji w okresie kampanii wyborczej poprzedzającej wybory prezydenckie w 2012 roku,

⁵⁵ Tamże..

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ http://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Point, dostęp: 6 listopada.

⁵⁸ G. Courtois, Les think tanks, des idées en l'air, Le Monde, 7 stycznia 2012.

⁵⁹ Global Go To Think Tanks Report 2011, Final United Nations University Edition, red. McGann J.G., University of Pennsylvania, 18 stycznia 2012, s. 25.

⁶⁰ Global Go To Think Tanks Report 2008, s. 13.

⁶¹ http://www.huyghe.fr/actu_446.htm, dostęp: 6 listopada 2012.

⁶² O. Urrutia, La France des think tanks, LesEchos.fr, 18 lipca 2011.

Sélim Allili, przewodniczący l'Observatoire Français des Think Tanks, wyjaśnił: „Zbiegło się tu wiele przyczyn. Jedną z nich jest bez wątpienia pewien kryzys wśród partii politycznych jako kreatorów idei. Od wielu lat partie stoją wobec problemu programowego: jak tworzyć idee w łączności z całością społeczeństwa, wiedząc że członkowie tych partii – a ich liczba jest bardzo zmienna – są od strony socjologicznej dość homogeniczni? W moim poczuciu, istnieje prawdziwy kryzys reprezentacji.”⁶³. Innym czynnikiem wymienianym przez Sélima Allilego jest lepszy know how think tanków w dziedzinie marketingu i komunikacji. Choć na tym polu instytuty mają jeszcze sporo do nadrobienia, nabyły umiejętność propagowania swoich tez, na przykład przez artykuły w czołowych dziennikach (Libération). Wychodzą tym samym naprzeciw oczekiwaniu pewnej grupy społeczeństwa francuskiego, która ma potrzebę zainteresować się sprawami publicznymi i samodzielnie się nad nimi zastanowić, unikając ram narzucanych przez partie polityczne, związki zawodowe i organizacje będące częścią establishmentu. Zdaniem przewodniczącego OFTT, think tank oznacza stałą instytucję powołaną do tworzenia rozwiązań dla polityki, a sama nazwa jest obecnie we Francji dość pochopnie używana, na przykład przez grupy polityków. Zagrożeniem dla think tanków mogą być ich kadry: część badaczy to absolwenci Grandes Écoles – zatem ludzie wywodzący się z homogenicznego, elitarnego środowiska, które mogło w dużym stopniu ukształtować ich postrzeganie rzeczywistości („myślą to samo o tym samym”). Jednak większym problemem jest ewentualny niedobór innowacyjności i nowatorskich rozwiązań. Struktury think tanków we Francji są podobne: kadry tworzą młodzi ludzie w wieku 25-35 lat pod przewodnictwem dużo starszych osobowości, które mogą wykorzystać swoje kontakty osobiste i zawodowe, na przykład w celu pozyskania finansowania⁶⁴.

Boom think tanków w roku 2012 dotyczy głównie organizacji zajmujących się polityką wewnętrzną Francji, a w szczególności skoncentrowanych na prezydenckiej kampanii wyborczej, która zakończyła się zwycięstwem François Hollande’a, co zauważył dziennik Le Monde⁶⁵. Za przyczynę takiego wzrostu ich popularności również uważa on kryzys ugrupowań partyjnych oraz – jeżeli chodzi o domenę polityki zagranicznej – słabość instytucji państwa: „Do tego dochodzi osłabienie zdolności analizy strategicznej państwa. Tą rolę pełnił Generalny Komisarjat Planowania, ale

⁶³ "Les think tanks ont gagné en savoir-faire", wywiad z Sélimem Allilim, leJDD.fr, 13 sierpnia 2012.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ G. Courtois, Les think tanks.....

został zlikwidowany w 2006 roku. Nie został zastąpiony przez Radę Analizy Strategicznej ani przez Radę Analizy Społeczeństwa. Kryzys finansowy i cięcia budżetowe trzymają za gardło gabinety ministerialne, podkreśla Laurent Bigorgne (dyrektor Instytutu Montaigne). Dominique Reynié (politolog związany ze Science Po Paris, analityk): My (ludzie tworzący think tanki) jesteśmy pośrednikami między zasobami dostępnej wiedzy a światem polityki, który nie ma czasu do namysłu.”⁶⁶

2.2. Wpływ francuskich think tanków na stosunki międzynarodowe

Mówiąc o znaczeniu think tanków dla polityki międzynarodowej mamy na myśli związek, jaki zachodzi między ideami, koncepcjami, rozwiązaniami głoszonymi przez te podmioty a kształtem rzeczywistej polityki wdrażanej przez państwo lub instytucję będącą podmiotem stosunków międzynarodowych. Znaczenia think tanków dla polityki międzynarodowej nie powinno się sprowadzać jedynie do wpływu, jaki posiadają na jej kreowanie, choć jest to niewątpliwie element zasadniczy. W praktyce jest możliwe również użycie think tanków jako „dyplomacji intelektualnej” czy kanału komunikacyjnego do przekazywania idei bądź informacji. Kanał ten może być wielokierunkowy i prowadzić od badaczy do rządzących, od rządzących do innych rządzących (na przykład innych państw) czy od rządzących do obywateli. W skrajnych przypadkach think tank może być tubą propagandową władzy lub narzędziem dezinformacji. Wraz ze wzrostem roli aktorów niepaństwowych w stosunkach międzynarodowych i rozwojem pozarządowych ośrodków analitycznych i badawczych pozostających w zróżnicowanych relacjach współzależności z podmiotami publicznymi i prywatnymi rośnie prawdopodobieństwo wykorzystania think tanków do celów instrumentalnych, na przykład przez organizacje międzynarodowe, grupy nacisku czy prywatne przedsiębiorstwa.

Naczelnym celem każdego think tanku jest skuteczna pomoc w prowadzeniu polityki przez podmiot będący odbiorcą tej pomocy. Cel ten wynika z eksperckiej (doradczej) roli, jaką ośrodek analityczny i badawczy pełni wobec władzy⁶⁷. Jest to najistotniejsza

⁶⁶ G. Courtois, Les think tanks.....

⁶⁷ Takie oddziaływanie think tanków klasyfikuje je w gronie czynników kształtujących stosunki międzynarodowe (czynników organizacyjno-społecznych): Bryła J., Czynniki kształtujące stosunki międzynarodowe [w:] Stosunki międzynarodowe, Mojsiewicz Cz., Molendowski W. (red.), Wrocław

funkcja pełniona przez think tanki z całego spektrum znaczeń, które organizacje tego typu mają dla państwa i społeczeństwa⁶⁸. Nie bez znaczenia jest rola tych ośrodków w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego⁶⁹. Think tanki mogą też oddziaływać na politykę (i gospodarkę) poprzez oddziaływanie na społeczeństwo dokonujące politycznych (i nie tylko politycznych) wyborów.

Think tank ma zatem do dyspozycji dwie drogi kreowania polityki. Pierwszą i najważniejszą jest bezpośrednie oddziaływanie na podmioty kreujące politykę (decydentów, urzędników, polityków, dyplomatów). Drugim sposobem jest oddziaływanie na tych, którzy następnie sami wpływają na ludzi podejmujących decyzje polityczne⁷⁰. Najszerszym przykładem są wyborcy, którzy swoją opinię wyrażają przy okazji wyborów i referendum, a także poprzez badania społeczne, których wyniki nie mogą być przez władze zignorowane. Think tanki mogą także wpływać na kształt polityki państwa przez przekazywanie swoich koncepcji mediom, będącym „czwartą władzą”, a te z kolei tymi ideami „zarażają” zarówno rządzących, jak i obywateli. Innym pośrednim kanałem przekazywania impulsów do świata polityki są szeroko pojęte grupy wpływu. Przejmując idee wygenerowane przez think tanki, mogą ich użyć do realizacji własnych interesów, mogą również utożsamiać się z tymi ideami i dążyć do ich wcielenia w życie. Wreszcie – *last but not least* – odbiorcami „produktów” wytwarzanych przez think tanki są przedsiębiorstwa: prywatne, państwowe, transnarodowe. Idee pochodzące z instytutów mogą wpływać na zachowanie przedsiębiorstw jako aktorów stosunków międzynarodowych i uczestników systemu politycznego w obrębie państwa. Przedsiębiorstwa mogą także „przekazać dalej” teorię autorstwa ośrodka analitycznego i badawczego: do władz narodowych i międzynarodowych, czyli innych podmiotów stosunków międzynarodowych,

2004, ss. 23-33, zob. też: Kukułka J., Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych, Warszawa 2004, ss. 51-66.

⁶⁸ Ośrodki analityczne mogą próbować prognozować zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, np. zamachy terrorystyczne. Zob. też: Bajeroski T., Kowalczyk A., Prognozowanie (typowanie) lokalizacji zdarzeń terrorystycznych z wykorzystaniem zasad ekonomii menedżerskiej [w:] Bezpieczeństwo XXI wieku. Asymetryczny świat, red. Liedel K., Difin, Warszawa 2011.

⁶⁹ SIPRI (którego dyrektorem był A.D. Rotfeld) wykazał nowatorskie podejście do problematyki bezpieczeństwa międzynarodowego: Gasteyger C., Nowe i stare rubieże bezpieczeństwa międzynarodowego [w:] Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian : zagrożenia, koncepcje, instytucje, Kuźniar R., Lachowski Z. (red.) Warszawa 2003, s. 265.

⁷⁰ Włoch R., Proces decyzyjny w polityce zagranicznej państwa [w:] Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa, Zięba R. (red.), Warszawa 2007, ss. 99-116.

do systemu politycznego i podmiotów, które go konstytuują, do wyborców etc⁷¹. Bezpośrednie oddziaływanie think tanków na władzę pokonuje najkrótszą drogę, natomiast oddziaływanie pośrednie jest o wiele bardziej złożonym zjawiskiem i wcale nie jest mniej efektywnym sposobem osiągnięcia celu. Poza nieformalną „dyplomacją intelektualną” wyspecjalizowane ośrodki mogą uprawiać dyplomację gospodarczą⁷².

Analizując funkcjonowanie think tanków zajmujących się polityką, a w szczególności polityką międzynarodową, należałoby zbadać ich wpływ zarówno na praktykę polityczną, jak i na warstwę teoretyczną polityki. Można w tym wypadku mówić o przedmiotowym ujęciu wpływu think tanków na politykę. Przedmiotem oddziaływania mogą być na przykład decyzje polityczne. Oddziaływanie think tanków na praktykę polityczną jest ich głównym i ostatecznym celem. Inne rodzaje aktywności są obszarami, których zagospodarowanie ma doprowadzić do takiego stanu rzeczy, w którym myśl wychodząca z think tanku zostanie przez decydenta-odbiorcę idei zamieniona w czyn. Przesądza to o skuteczności „laboratorium idei”. Jednak niezależnie od tego, czy „produkt” „fabryki myśli” zostanie wykorzystany w praktyce, think tanki dodają swoje koncepcje do puli idei krążących pomiędzy politykami, naukowcami, analitykami i innymi członkami społeczeństwa. Taka idea może mieć wpływ na politykę, jeżeli zostanie „wyłowiona” i zastosowana w praktyce. Ośrodki analityczne i badawcze mogą generować wartość dodaną do warstwy teoretycznej polityki. Obejmuje ona stan wiedzy o polityce, bogactwo myśli politycznej, zasoby idei, doktryn, koncepcji politycznych, dorobek nauki o polityce w rozumieniu akademickim. Z tego zbioru mogą skorzystać polityczni decydenci. Think tanki zajmujące się problematyką międzynarodową, niezależnie od stopnia oddziaływania na praktykę polityczną, powiększają dorobek nauki o stosunkach międzynarodowych i bogactwo wizji rzeczywistości międzynarodowej⁷³.

Dokładna ocena stopnia, w jakim think tanki kreują politykę zagraniczną, jest zadaniem bardzo trudnym, jeżeli w ogóle wykonalnym. W literaturze i innych źródłach

⁷¹ Zgodnie z założeniem, że żaden podmiot, proces czy zjawisko w stosunkach międzynarodowych nie jest niezależne od pozostałych: Kukułka J., *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000, ss. 236-247.

⁷² Molendowski E., Polan W., *Dyplomacja gospodarcza. Rola i znaczenie w polityce zagranicznej państwa*, 2007, ss. 46-88.

⁷³ Często są to wizje alternatywne i neorealistyczne, które zyskują na popularności po okresie dominacji koncepcji liberalnych. Zob. Sałajczyk S. P., *Wizje rzeczywistości międzynarodowej [w:] Stosunki międzynarodowe : geneza, struktura, dynamika*, Haliżak E., Kuźniar R. (red.), Warszawa 2006, ss. 35-64. Por. Osica O., *Postgeopolityka*, *Przegląd Polityczny* nr 115/116, 2012; Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007.

przykłady, w których daną ideę zastosowano bezpośrednio (i w postaci nie poddanej znaczącym modyfikacjom) w praktyce polityczne nie są liczne. Pochodzą one przede wszystkim ze Stanów Zjednoczonych, gdzie think tanków jest najwięcej, są najlepiej zorganizowane, najbardziej doświadczone i dysponują największym budżetem. Co najważniejsze, w USA istnieje – jak już zasygnalizowano – największe zapotrzebowanie na ekspertyzy polityczne ze względu na mocarstwową pozycję tego kraju i skalę jego polityki zagranicznej oraz sprzyjająca kultura polityczna, która pozwala politykowi przyznać wprost, kto jest autorem wdrażanej przez niego koncepcji. Są to bezdyskusyjne przejawy udziału think tanków w prowadzeniu polityki. W pozostałych przypadkach można co najwyżej domniemywać na podstawie pewnych przesłanek, czy think tanki były, są lub potencjalnie mogłyby być źródłem wpływu i inspiracji dla decydentów i aktorów międzynarodowych.

Po pierwsze, można wnioskować, że skoro misją danego organizmu, do której został powołany, jest doradzanie, ekspertyza, czy rozwiązywanie problemów i organizm ten rzeczywiście funkcjonuje, to *ex definitione* dysponuje jakąś możliwością uczestniczenia w podejmowaniu decyzji politycznych.

Drugą grupą przesłanek jest omawiana już zależność think tanków od innych aktorów społeczno-politycznych. Zależność może występować w różnej postaci. Jeżeli dany uczestnik systemu politycznego utworzył ośrodek analityczny lub ten ośrodek jest organizacyjnie podległy na przykład ministerstwu, premierowi czy prezydentowi, to istnieje spore prawdopodobieństwo, że organy państwa korzystają z jego usług. Think tank zależny od uniwersytetu ma zapewne podobne oddziaływanie, jak idee tworzone w świecie akademickim. Identyczne wnioski można wyciągnąć z powiązań finansowych pomiędzy think tankami a strukturami publicznymi: świadczy to nie tylko o podległości ośrodków idei wobec władzy, lecz także o tym, że władza czerpie z niej jakieś korzyści. Możliwe jest nie tylko korzystanie z analiz przygotowanych przez tą instytucję, ale i wykorzystywanie think tanku jako „dyplomacji intelektualnej”, kanału komunikacji czy nawet tuby propagandowej. Podobnie rzecz się ma przy powiązaniach think tanków z podmiotami niepublicznymi. Brak neutralności badawczej, deklaracje ideologiczne czy choćby utożsamianie ośrodka myśli z jakimś środowiskiem politycznym może wiele powiedzieć o jego roli. Zaangażowany doktrynalnie think tank ma większe szanse wpływu na otoczenie głoszące podobne poglądy i może łatwiej stać się instrumentem polityki.

Po trzecie, wraz ze wzrostem znaczenia nieformalnej płaszczyzny uprawiania polityki, istotną przesłanką świadczącą o możliwych bliskich relacjach z ośrodkiem władzy są powiązania personalne. Często osobiste znajomości decydują o pozycji think tanku, jego znaczeniu dla decydentów, możliwości dotarcia z przekazem do osób decyzyjnych. Personalnia wiele mówią o nastawieniu badawczym, faworyzowanych doktrynach, specjalizacji think tanku, możliwym czerpaniu inspiracji z innych środowisk i inspirowaniu tychże.

Kolejną przesłanką potencjalnego wpływu na politykę są deklaracje o współpracy. Do tego elementu stosunkowo łatwo dotrzeć, gdyż niemal każdy think tank otwarcie wylicza podmioty (a przynajmniej sektory), którym dostarcza swoje ekspertyzy. Potwierdzenie tych deklaracji jest jednak utrudnione, gdyż treść, wartość i ilość zleceń, a także dane zlecającego często są objęte tajemnicą.

Podsumowując, znaczenie think tanków dla polityki międzynarodowej wychodzi poza sam wpływ na jej kształtowanie, choć jest to ich najważniejszy cel, do którego zostały powołane. Oprócz kreowania polityki think tanki mogą też – świadomie lub nieświadomie – uczestniczyć w polityce prowadzonej przez podmioty państwowe i niepaństwowe, publiczne i prywatne. Think tanki mogą wpływać na politykę pośrednio – przez inspirowanie organizmów przekazujących ich koncepcje kolejnym podmiotom lub powiększając bazę teoretyczną polityki międzynarodowej. Bezpośrednie oddziaływanie na politykę przejawia się w doradzaniu decydentom i w praktycznym zastosowaniu wymyślonych koncepcji. O pośrednim czy potencjalnym wpływie think tanków na politykę międzynarodową oraz ich roli w tej polityce można wnioskować z różnych przesłanek. Konkretnie i nieodważalne przykłady bezpośredniego zaangażowania są nieliczne i mają wartość historyczną.

Think tanki zajmujące się sprawami międzynarodowymi określa się czasami mianem instytutów spraw międzynarodowych. Współcześnie instytuty spraw międzynarodowych zaliczane są do think tanków, choć ich historia i zakres zainteresowań były początkowo odmienne. Koncentrowały się one na polityce międzynarodowej lub polityce zagranicznej danego państwa. Obecnie działalność think tanków w dziedzinie spraw międzynarodowych obejmuje również studia regionalne, bezpieczeństwo międzynarodowe, bezpieczeństwo narodowe, współpracę międzynarodową i rozwiązywanie konfliktów międzynarodowych. Zdaniem W. Ziętarey, instytuty „odgrywają dużą rolę w wypracowywaniu stanowisk i kształtowaniu polityki

państwa oraz mobilizowaniu opinii społecznej w zakresie polityki międzynarodowej”⁷⁴. Ich historia związana jest z pierwszą fazą rozwoju think tanków. Początkowo instytuty były nieformalnymi klubami dyskusyjnymi, skupiającymi elity społeczne, na przykład absolwentów prestiżowych uniwersytetów, ludzi „otwartych na problemy ówczesnego świata bez jednowymiarowego postrzegania zjawisk społecznych, tym bardziej, że rzeczywistość dostarczała dychotomicznych argumentów”⁷⁵. Jednym z ISM był Council on Foreign Relations, przekształcony z klubu towarzyskiego w formalną organizację. Działalność instytutów miała wymiar praktyczny: odegrały one rolę w Paryskiej Konferencji Pokojowej po zakończeniu I wojny światowej, poprzez aktywny udział w delegacji amerykańskiej opracowywały różne materiały przyczyniając się do przyjęcia stanowiska delegacji oraz przekazywały nastroje opinii publicznej. CFR brał udział w konferencjach finansowych i morskich oraz przyczynił się do wypracowania kompromisu w ramach Anglo-American Trade Agreement w 1938 roku⁷⁶.

Wpływ think tanków na politykę międzynarodową był jeszcze większy po II wojnie światowej. ISM mobilizowały opinię na rzecz poparcia amerykańsko-brytyjskiej współpracy, udzielanej pomocy i systemu Bretton Woods. Międzynarodowa sieć tych instytutów pełniła funkcję nieoficjalnej dyplomacji, będąc zarazem organizmem kształtującym i prezentującym opinię społeczeństwa⁷⁷. Spotkania o charakterze naukowym, popularnonaukowym, badawczym, analitycznym czy towarzyskim, które mogły być organizowane niemal na całym świecie przy udziale dowolnych gości stanowiły okazję do nieoficjalnego zaprezentowania stanowiska jednej ze stron bez ryzyka zaangażowania dyplomacji i skutków, jakie mogłyby się z tym wiązać. Intelktualne elity mogły wstępnie podjąć tematy, nad którymi następnie pracowały przedstawicielstwa władz państwowych; unikano dyplomatycznej porażki, sondowane opinie partnera, dawano możliwość „wyjścia z twarzą”, szukano wspólnych rozwiązań. Prowadzono dyplomatyczną grę nie przyciągając uwagi mediów, która zwrócona była w stronę „rzeczywistej” dyplomacji. Współcześnie think tanki tego rodzaju „wciąż stanowią elitarną sieć powiązań ponadnarodowych, co stwarza możliwości przy wypracowywaniu współczesnej polityki międzynarodowej”⁷⁸.

⁷⁴ Ziętara W., *Think tanks...*, s. 28.

⁷⁵ Tamże, s. 35.

⁷⁶ Tamże, s. 26.

⁷⁷ Tamże, s. 36.

⁷⁸ Tamże, s. 36.

Od początku swojego istnienia klasyczne think tanki bardzo intensywnie zajmowały się polityką międzynarodową, badając ją oraz wdrażając proponowane rozwiązania, jak wspomniana już grupa The Inquiry i think tank CFR. Często było to możliwe dzięki personalnym kontaktom badaczy, sponsorów i polityków. W badaniu znaczenia instytutów analitycznych i badawczych dla stosunków międzynarodowych istotny jest także wpływ think tanków na proces decyzyjny i politykę wewnętrzną w danym państwie, gdyż to wewnątrz państwa powstają idee i decyzje, których skutki rozciągają się na zewnątrz. Ponadto, z punktu widzenia stosunków międzynarodowych ważne jest również to, co dzieje się wewnątrz podmiotu będącego uczestnikiem tych stosunków: kto rządzi i kto może dojść do władzy, jakie są główne wyzwania w polityce wewnętrznej, jakie wdraża się koncepcje, co się planuje i jakie mogą być tego skutki. Pozycja think tanków w systemie politycznym danego kraju, stosunek takich organizacji wobec wydarzeń wewnętrznych, wpływ na rządzenie i temu pokrewne kwestie są interesujące z punktu widzenia badacza stosunków międzynarodowych. W. Ziętara, charakteryzując think tanki amerykańskie, podkreśla ich niebagatelne znaczenie dla procesu decyzyjnego w Stanach Zjednoczonych oraz personalny, finansowy, organizacyjny i intelektualny potencjał. Autor podpira to stwierdzenie przykładem The Institute of for Government Research, który zajmując się usprawnieniem zarządzania administracją przevorsował swoje rozwiązania dotyczące reformy budżetu państwa w 1921⁷⁹. Teoretycznie podobne oddziaływanie na kształtowanie polityki państwa mogą mieć think tanki w każdym innym miejscu na świecie – do tego bowiem zostają powołane. Innym rodzajem oddziaływania na władzę publiczną jest kształcenie kadr dla administracji i biznesu, co zapoczątkował Brookings Institution we współpracy ze szkołami wyższymi w latach 20. XX wieku. Podobna relacja może zachodzić wszędzie tam, gdzie ośrodki analityczne i badawcze są powiązane ze światem uniwersyteckim.

Nie można zignorować wpływu think tanków, na podmioty gospodarcze i międzynarodowe stosunki gospodarcze. Przejawia się on w kształceniu decydentów i menedżerów oraz w formułowaniu koncepcji polityki gospodarczej, także w wymiarze zagranicznym, oraz w pełnieniu funkcji „ekonomicznej dyplomacji” dzięki kapitałowi relacyjnemu. Wzorem do naśladowania pod tym względem jest amerykański Council on Foreign Relations, gdzie 30% składu to przedstawiciele biznesu, którzy od niemal

⁷⁹ Ziętara W., Think tanks..., s. 37.

wieku działają na rzecz rozwoju międzynarodowych powiązań gospodarczych USA z krajami OECD. CFR posiada opinię organizacji formułującej strategię polityki zagranicznej USA od samego początku tego think tanku, przez II wojnę światową, kwestie bezpieczeństwa i zbrojeń w czasie zimnej wojny, relacje z Chińską Republiką Ludową w epoce Kissingera i Nixona⁸⁰. Konferencje CFR odbywają się zgodnie z „regułą Chatham House”⁸¹, która oznacza, że uczestnicy spotkań mogą podawać do publicznej wiadomości ich szczegółową treść, lecz zobowiązują się do utrzymania w tajemnicy personaliów autora danej wypowiedzi oraz instytucji, którą reprezentuje⁸². Określenie reguły pochodzi od nazwy partnerskiej dla CFR instytucji po drugiej stronie oceanu, The Royal Institute of International Affairs, zwanej potocznie Chatham House⁸³. Jest czołowy brytyjski think tank (i zdaniem wielu jeden z najlepszych na świecie). Jednym z podobieństw są wydawane przez oba think tanki renomowane naukowe periodyki z dziedziny stosunków międzynarodowych: Council on Foreign Relations wydaje *Foreign Affairs*, podczas gdy Chatham House jest wydawcą *International Affairs*. Personalne i finansowe powiązania obu instytucji ze światem wielkiej polityki i korporacyjnego biznesu oraz reguła Chatham House sprawiły, że organizacje te stały się celem krytyki ze stron różnych środowisk, a na ich temat powstały tzw. teorie spisku⁸⁴.

O tym, jak wielkie znaczenie dla światowej polityki mogą mieć ośrodki analityczne i badawcze może świadczyć wpływ amerykańskiego potentata wśród think tanków, Brookings Institution, na utworzenie ONZ, powołanie Planu Marshalla oraz inne elementy polityki USA. Jest to think tank mający opinię najbardziej wpływowego – obok American Enterprise Institute oraz Heritage Foundation – i najczęściej cytowanego w mediach. W ostatnim czasie Brookings sformułował koncepcję *The 21st Century Defense Initiative (21CDI)* dotyczącą polityki bezpieczeństwa USA⁸⁵. Heritage Foundation był natomiast architektem i adwokatem doktryny Reagana, wspierającej antykomunistyczne ruchy na całym świecie. Fundacja wspierała dysydentów w bloku wschodnim i wymyśliła określenie ZSRR: „imperium zła”, stworzyła koncepcję „wojen gwiazdnych” oraz Strategic Defense Initiative (SDI)⁸⁶. Inne spektakularne dokonania

⁸⁰ Kaczmarek T. T., Kto kieruje globalizacją? Think tanki..., s. 55-60.

⁸¹ Tamże, s. 55-60.

⁸² http://en.wikipedia.org/wiki/Chatham_House_Rule, dostęp: 4 grudnia 2012.

⁸³ <http://www.chathamhouse.org>.

⁸⁴ Kaczmarek T. T., Kto kieruje globalizacją? Think tanki..., s. 55-60.

⁸⁵ Tamże, ss. 54.

⁸⁶ Tamże, ss. 77.

amerykańskich think tanków to wkład w powstanie internetu ze strony RAND Corporation, która wysunęła pomysł Arpanetu, „przodka” internetu⁸⁷, doktryna wzajemnego zniszczenia (MAD) opracowana również przez RAND, koncepcje reaganowskiej polityki wobec ZSRR (Heritage Foundation), reforma polityki społecznej w czasach Clintona (Brookings Institution) czy skokowe zwiększenie kontyngentu wojskowego w Iraku (American Enterprise Institute)⁸⁸. Mniej znane amerykańskie think tanki mogą pochwalić się znanymi osobistościami ze świata polityki, które należą do ich struktur. W Center for Strategic and International Studies (CSIS) do rady nadzorczej należą: Z. Brzeziński, H. Kissinger, B. Scowcroft. Project for the New American Century (PNAC) kierowany był przez W. Kristola (którego ojciec I. Kristol związany był z AEI), a jego członkami byli D. Rumsfeld, P. Wolfowitz, J. Bush, L. Libby⁸⁹.

Na tym tle działalność europejskich, w tym francuskich think tanków wypada dużo słabiej. Częściowo wynika to z mocarstwowej pozycji Stanów Zjednoczonych, które miały potrzebę i możliwość wprowadzania w życie różnych koncepcji wpływających na politykę zagraniczną, wypracowanych przez liczną grupę amerykańskich ośrodków analitycznych i badawczych. W odróżnieniu od USA polityka krajów europejskich i Unii Europejskiej kształtowana jest głównie przez organy funkcjonujące w ramach oficjalnej władzy politycznej. Ponadto think tanki europejskie powstały i rozwinęły się dość późno, a europejska polityka zagraniczna nie miała takiego rozmachu jak amerykańska. Z tego względu łatwiej jest wskazać dokonania europejskich think tanków w polityce wewnętrznej. Brytyjski Adam Smith Institute opracował polityki prywatyzacji i programy reformatorskie w czasach M. Thatcher. Jego następca Adam Smith International Ltd. zajmował się polityką podatkową i społeczną; te koncepcje częściowo wdrożono do praktyki politycznej. Podobnie działają mniejsze ośrodki brytyjskie. Fabian Society pozostaje zapleczem Partii Pracy. Pozycja think tanków jest raczej silna w Niemczech, gdzie w większym stopniu docenia się głos bezpartyjnych ekspertów i badaczy akademickich niż związanych z jakąś orientacją polityczną⁹⁰. Ta przesłanka może tłumaczyć, dlaczego niemieckie think tanki rozwijają się prężniej niż w innych europejskich krajach, na przykład we Francji.

Historia organizacji typu think tank udowadnia, że oprócz oczywistych relacji ze światem polityki od samego początku istnienia były one związane ze światem nauki

⁸⁷ Huyghe F.B., Qu'est-ce qu'un think tank?, <http://www.huyghe.fr>, 23 sierpnia 2012.

⁸⁸ Smoczyński W., Myślą i rządzą. Raport o think tankach, Polityka, 8 października 2009.

⁸⁹ Kaczmarek T. T., Kto kieruje globalizacją? Think tanki..., s. 78 – 80.

⁹⁰ Tamże, s. 81-94.

i biznesu. Podobnie jest we Francji gdzie CERI to think tank akademicki związany organizacyjnie i personalnie z Sciences Po Paris⁹¹, Centre Thucyde utrzymuje więzi z Uniwersytetem Panthéon-Assas (Paris 2)⁹², a Institut français de géopolitique, wydający słynne czasopismo Hérodote, to jednostka Université Paris 8⁹³. CERI jest związane z Centre national de la recherche scientifique (Narodowym Komitetem Badań Naukowych, CNRS)⁹⁴ od 1967. CNRS to utworzony w 1939 roku organ państwowy zajmujący się badaniami naukowymi i największa tego typu instytucja we Francji oraz jedna z największych na świecie, ciesząca się jednocześnie dużym zaufaniem społecznym. Ma ona charakter uniwersytecki⁹⁵ i podlega Ministerstwu Szkolnictwa Wyższego i Badań Naukowych⁹⁶. W 2002 Centre d'études et de recherches internationales stał się wspólną jednostką badawczą (UMR) pod patronatem Science Po i CNRS⁹⁷. Dyrektor CERI jest mianowany przez władze Science-Po. Nominacja musi być zatwierdzona przez Dyрекcję CNRS⁹⁸.

Według Jeana Myriat, pierwszym celem CERI było pogłębiać wiedzę na temat państw i narodów oraz badać stosunki pomiędzy nimi – na płaszczyźnie współpracy i konfliktów. Guy Hermet mówi w tym kontekście o analizie zjawisk w polityce międzynarodowej i ponadnarodowej po 1976 roku. Jean-Luc Domenach wspomina ukierunkowanie na zagadnienia aktualne w latach osiemdziesiątych, takie jak przyszłość obozu sowieckiego czy procesy globalizacyjne. Zdaniem byłego dyrektora CERI, w owym czasie dokonano wyboru metodologii: zamiast interpretować świat w kategoriach strategii i dyplomacji, sprawy międzynarodowe analizowano z perspektywy nauk politycznych wzbogaconych o podejście multidyscyplinarne (socjologia, ekonomia, antropologia, lingwistyka). Jean-François Bayart koncentrował się w latach dziewięćdziesiątych na odbudowie komparatystyki i analityki międzynarodowej, a także na rozwoju studiów europeistycznych i ekonomii politycznej. Instytut miał się otworzyć nie tylko na środowiska akademickie, naukowców i wykładowców, lecz także na przedstawicieli władz, biznesu i organizacji pozarządowych. Christophe Jaffrelot nawiązuje do partnerskich kontaktów

⁹¹ <http://www.sciencespo.fr/>

⁹² <http://www.u-paris2.fr/>

⁹³ <http://www.univ-paris8.fr/>

⁹⁴ <http://www.cnrs.fr>.

⁹⁵ http://fr.wikipedia.org/wiki/Centre_national_de_la_recherche_scientifique, dostęp: 5 grudnia 2012.

⁹⁶ Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr>.

⁹⁷ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/historique>, dostęp: 20 października 2012.

⁹⁸ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/conseil-dunite>, dostęp: 20 października 2012.

nawiazywanych z think tankami z całego świata i podkreśla znaczenie, jakie obecnie ma szeroka popularyzacja efektów badań na przykład pod postacią publikacji w prestiżowych wydawnictwach⁹⁹.

CERI zostało założone jako „centrum dokumentacji spraw międzynarodowych” (*un centre de documentation sur les questions internationales*), jednak bardzo szybko przekształciło się w instytut badawczy. Zdaniem obecnego dyrektora, Christiana Lesquesne, jest to największe w chwili obecnej francuskie centrum badań nad stosunkami międzynarodowymi. W tym kontekście podaje on sformułowanie: *centre français de recherche en sciences sociales de l'international* (dosłownie: francuskie centrum badawcze nad środowiskiem [domeną] międzynarodowym w ujęciu nauk społecznych). Podobnie jak w przytaczanym wyżej stwierdzeniu Domenacha, podkreślono tutaj multidyscyplinarność podejścia. W tym ujęciu właściwe jest zatem badanie stosunków międzynarodowych przy użyciu całego spektrum nauk społecznych¹⁰⁰. CERI jest instytucją kształcącą młodych badaczy (141 doktoratów powstało tam w latach 2007 – 2012), promującą się jako czołowa francuska jednostka kształcąca i badająca sprawy zagranicy i stosunki międzynarodowe¹⁰¹.

CERI mówi wprost o promowaniu podejścia interdyscyplinarnego w badaniach prowadzonych na gruncie komparatystyki wspólnot politycznych, stosunków międzynarodowych i międzynarodowej ekonomii politycznej. Czerpie się głównie z dorobku nauk politycznych. Uzupełniającą rolę odgrywa socjologia, antropologia, historia, ekonomia i filozofia.¹⁰² Znakiem rozpoznawczym CERI jest nacisk na empiryczny wymiar prowadzonych badań, nawet jeżeli wymaga to znajomości rzadkich języków czy długotrwałych pobyków za granicą. Badania w dużym stopniu uwzględniają rolę społeczeństw (wspólnot) w zjawiskach politycznych; stąd wielkie znaczenie dla projektów badawczych CERI mają społeczeństwa, a nie tylko elity rządzące; chodzi o rzeczywiste zachowania ludzkie, a nie jedynie regulacje narzucane przez administrację, czy to na poziomie krajowym, czy w wymiarze wspólnoty międzynarodowej. Podkreśla się także znaczenie procesów historycznych (historii państw, organizacji międzynarodowych, ewolucji grup społecznych)¹⁰³.

⁹⁹ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/historique>, dostęp: 20 października 2012.

¹⁰⁰ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/mot-du-directeur>, dostęp: 22 października 2012.

¹⁰¹ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/mot-du-directeur>, dostęp: 22 października 2012.

¹⁰² <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/projet-scientifique>, dostęp: 22 października 2012.

¹⁰³ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/projet-scientifique>, dostęp: 22 października 2012.

Centrum Tukidydesa może pochwalić się okazałym potencjałem akademickim. Jego dyrektor Serge Sur jest znanym teoretykiem stosunków międzynarodowych i profesorem Uniwersytetu Panthéon-Assas¹⁰⁴. Jest także sędzią ad hoc Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze¹⁰⁵. Profesorem Panthéon, visiting fellow London School of Economics i radcą francuskiego Trybunału Obrachunkowego (Cour des comptes) jest G. Andréani, który pełnił funkcję dyrektora Centre d'analyse et de prévision. Centrum opiera się na wielu profesorach i doktorach francuskich i zagranicznych uniwersytetów, wśród których wymienić można następujące nazwiska: J.-P. Collin, J. Fernandez, N. Haupais, M. Milanov (były ambasador Bułgarii), N. Mourtada Sabbah (Uniwersytet Amerykański w Sharjah), J.-P. Pancraccio, S. Parzymies.

Wpływ na świat biznesu przejawia się w działalności ośrodka IRIS: znaczną jej część prowadzi on w zakresie kursów, szkoleń i studiów między innymi dla urzędników i kadry zarządzającej przedsiębiorstwami. Znaczące osobistości są także związane z IRIS. Dyrektorem jest P. Boniface, a jednym z członków P. Verluise, znani w środowiskach akademickich badacze stosunków międzynarodowych i geopolityki. Imponujący skład posiada zarząd Instytutu (Conseil d'Administration). Honorowym przewodniczącym jest Pascal Lamy, szef Światowej Organizacji Handlu. Wiceprzewodniczącym jest Hubert Védrine, były minister spraw zagranicznych. Wśród członków zarządu znalazł się Michel Barnier, były minister spraw zagranicznych, obecnie pełniący funkcję w Komisji Europejskiej. Znaczenie IRIS polega na fakcie, że od początku swojego istnienia doradza francuskiemu ministerstwu spraw zagranicznych oraz ministerstwu obrony, a przedstawiciele instytutu występują przed komisjami parlamentarnymi Zgromadzenia Narodowego i Senatu. IRIS posiada także wpływ na instytucje wspólnotowe: Komisję Europejską, Europejską Agencję Obrony, Agencję Praw Podstawowych, komisję spraw zagranicznych Parlamentu Europejskiego¹⁰⁶. IRIS prowadzi również doradztwo dla podmiotów gospodarczych.

Pod względem powiązań z podmiotami gospodarczymi, francuskim odpowiednikiem amerykańskiego CFR (lecz o mniejszej renomie i skali działalności) jest Fondation pour la recherche stratégique (FRS). Jego specjalizacja w dziedzinie obronności i bezpieczeństwa nasuwa skojarzenie z RAND Corporation. Think tank ten przejął

¹⁰⁴ Autor m.in.: Sur S., *Le système politique de la Ve République*. - 4e éd. mise à jour. - Paris : Presses Universitaires de France, 1991; Sur S., *Stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2012, Dialog.

¹⁰⁵ <http://www.sergesur.com/Articles.html>, dostęp: 16 grudnia 2012.

¹⁰⁶ <http://www.iris-france.org/entreprise/consultance.php>, dostęp: 24 września 2012.

funkcje Fondation pour les Études de Défense i Centre de Recherches et d'Études sur les Stratégies et les Technologies (związane z sektorem obrony i publicznymi uczelniami politechnicznymi). FRS jest zależny od rządu. W zarządzie fundacji zasiadają przedstawiciele francuskiego MSZ¹⁰⁷, MON¹⁰⁸, MSW¹⁰⁹, MEN¹¹⁰ i Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i Badań Naukowych oraz reprezentanci francuskich koncernów zbrojeniowych i lotniczych oraz Commissariat à l'énergie atomique et aux énergies alternatives (Komisariatu do Spraw Energii Atomowej i Energii Odnawialnych)¹¹¹, który reprezentuje D. Monvoisin, zastępca dyrektora ds. zastosowań wojskowych¹¹². Wspomniane koncerny to SAFRAN¹¹³ (przemysł raketowy i bezpieczeństwo), ODAS¹¹⁴ (przemysł zbrojeniowy), EADS¹¹⁵ (obronność i przemysł kosmiczny) i Dassault Aviation¹¹⁶ (przemysł lotniczy). FRS pracuje na rzecz instytucji takich jak francuskie Ministerstwo Obrony (DAS¹¹⁷, DGA¹¹⁸, sztaby generalne¹¹⁹), Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Europejskich, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, służby podległe Premierowi; agencje państwowe (m.in. CEA¹²⁰, CNES¹²¹, INSERM¹²², ONERA¹²³, ANR¹²⁴); instytucje europejskie (m.in. Komisja Europejska, Sekretariat

¹⁰⁷ Ministère des Affaires étrangères, <http://www.diplomatie.gouv.fr>.

¹⁰⁸ Ministère de la Défense, <http://www.defense.gouv.fr>.

¹⁰⁹ Ministère de l'Intérieur, <http://www.interieur.gouv.fr>

¹¹⁰ Ministère de l'Éducation nationale, de la Jeunesse et de la Vie associative, <http://www.education.gouv.fr>.

¹¹¹ <http://www.cea.fr>

¹¹² <http://www.frstrategie.org/barreFRS/frs/frsDirection.php>, dostęp: 4 grudnia 2012.

¹¹³ <http://www.safran-group.com>

¹¹⁴ <http://www.odas.fr>

¹¹⁵ <http://www.eads.com>

¹¹⁶ <http://www.dassault-aviation.com>

¹¹⁷ Délégation aux Affaires Stratégiques – podporządkowana Ministerstwu Obrony służba analityczna (zob. http://www.defense.gouv.fr/das/la-delegation/node_73904/la-das-et-la-defense), zajmująca się m.in. zbrojeniami, handlem bronią, rozprzestrzeniem broni masowego rażenia, analizą sytuacji strategicznej, <http://www.defense.gouv.fr/das>, dostęp: dnia 16 października 2012.

¹¹⁸ Direction générale de l'armement – Generalna Dyrekcja Uzbrojenia – podlegające Ministrowi Obrony ciało zajmujące się opracowaniem, zakupem i ewaluacją systemów uzbrojenia armii, <http://www.defense.gouv.fr/dga>, dostęp: 16 października 2012.

¹¹⁹ État-majors; EMA: état-major des armées, EMAT: état-major de l'armée de terre, DGGN: Direction générale de la Gendarmerie nationale, EMM: état-major de la marine nationale, EMAA : état-major de l'armée de l'air.

¹²⁰ Commissariat à l'énergie atomique et aux énergies alternatives – Komisariat do Spraw Energii Atomowej i Alternatywnych Źródeł Energii, <http://www.cea.fr>.

¹²¹ Centre national d'études spatiales – Narodowe Centrum Badań Kosmicznych, <http://www.cnes.fr>.

¹²² Institut national de la santé et de la recherche médicale – Narodowy Instytut Zdrowia i Badań Medycznych, <http://www.inserm.fr>.

¹²³ Office National d'Etudes et de Recherches Aéronautiques – Narodowe Biuro Studiów i Badań Aeronautycznych, <http://www.onera.fr>.

¹²⁴ Agence nationale de la recherche – Narodowa Agencja Badawcza, <http://www.agence-nationale-recherche.fr>.

Generalny Rady, Parlament Europejski, Europejska Agencja Kosmiczna); organizacje międzynarodowe (m.in. ONZ, NATO); przedsiębiorstwa z Francji i z zagranicy. FRS współpracuje z zagranicznymi partnerami, utrzymuje także ścisłe relacje z francuskim szkolnictwem wyższym. Kadra instytutu wykłada bądź pracuje w innym charakterze na uczelniach francuskich: w tak zwanych Grandes Écoles, zarówno cywilnych, jak i wojskowych (École polytechnique, ENA, Saint-Cyr, Sciences Po¹²⁵) oraz na uniwersytetach¹²⁶.

Na czele instytucji stoją: Camille Grand – dyrektor, a także jego zastępcy – Yves Boyer i Jean-François Daguzan. Charakterystyczne, że wspomniana tematyka obronności i bezpieczeństwa nie jest gołosłownym sloganem, lecz bardzo silnie pojawia się w zainteresowaniach naukowych kadry FRS. Zarówno wśród piastujących stanowiska administracyjne, jak i u badaczy FRS znaleźć można liczne przykłady kierunkowego wykształcenia i podobne doświadczenie zawodowe w dziedzinie bezpieczeństwa, rozbrojenia, nieprolifracji broni masowego rażenia i tym podobne. Część pracowników FRS była związana z IRIS (między innymi Camille Grand) i pracowała w administracji rządowej, dyplomacji oraz organizacjach międzynarodowych takich jak UE i NATO, zajmując się tematyką negocjacji rozbrojeniowych czy zapobieganiu rozprzestrzeniania broni masowego rażenia.

¹²⁵ Sciences Po, Sciences Po Paris – popularne określenie Instytutu Nauk Politycznych w Paryżu (Institut d'Études Politiques de Paris – IEP Paris), jednej z Grandes Écoles. Jeżeli po słowach Sciences Po podaje się nazwę miasta innego niż Paryż, oznacza to filię IEP poza stolicą. IEP posiada filie w sześciu miastach poza Paryżem, między innymi w Dijon, gdzie specjalizują się w regionie Europy Środkowej i Wschodniej. Pozostałe filie: Reims, Poitiers, Menton, Havre, Nancy.

Spotyka się także wyrażenie Sciences Po połączone z nazwami innych miast niż filialne wobec IEP Paris. Wtedy ma się na myśli Instytut Nauk Politycznych z danego miasta, niezwiązany z IEP Paris, lecz z miejscowym ośrodkiem akademickim. Instytuty Nauk Politycznych to po prostu publiczne uczelnie wyższe zajmujące się naukami politycznymi. We Francji istnieje dziewięć ośrodków sieci IEP: Aix-en-Provence, Bordeaux, Grenoble, Lille, Lyon, Paris (wspomniana Grande École), Rennes, Strasbourg i Toulouse. IEP z Bordeaux i Lille są partnerami Uniwersytetu Śląskiego w ramach Międzynarodowej Szkoły Nauk politycznych (wraz z Uniwersytetem w Louvain w Belgii).

Słowa Sciences Po pochodzą od skrótu wyrażenia sciences politiques – nauki polityczne – który potocznie używany jest jako określenie kierunku studiów politologicznych.

¹²⁶ Grandes Écoles funkcjonują w nieco odmienny sposób od francuskich uniwersytetów, choć jedne i drugie stanowią część systemu szkolnictwa wyższego we Francji. Podstawowa różnica polega na tym, że Grandes Écoles mają opinię elitarnych, a ich ukończenie utożsamiane jest z przepustką do kariery. Wstąpienie w szeregi studentów Grande École wymaga zdania egzaminu wstępnego (zazwyczaj poprzedzonego dwuletnim kursem przygotowawczym), podczas gdy pozostałe szkoły wyższe przyjmują chętnych na podstawie wyników matury bądź konkursu świadectw licealnych. Grandes Écoles reprezentują różne dyscypliny nauki: kierunki techniczne i rolnicze (politechniki), ekonomiczne (głównie szkoły handlowe) oraz nauki polityczne i administrację. Najstojniejszą ze Szkół Wyższych (Wielkich Szkół) jest École nationale d'administration (ENA); jej studentów określa się jako énarques, wielu absolwentów ENA to znani politycy i dyplomaci, np. François Hollande.

Zależny finansowo od budżetu państwa Institut français des relations internationales poprzestaje na ogólnikowym stwierdzeniu, że jego działalność „skierowana jest przede wszystkim do decydentów politycznych, środowisk akademickich, podmiotów opiniotwórczych i przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego”¹²⁷. Więcej szczegółów z jego działalności zdradza *Rapport d'activité 2011*. W ramach intensywnej „dyplomacji intelektualnej” IFRI gościł wiele postaci ze świata nauki, biznesu i polityki, m.in.: M. Barniera, J. M. Barosso, M. Dowgielewicza, P. Necasa, P. Kagame, M. Fouchera, L. Gallois. Instytucjami partnerskimi i wspierającymi ośrodek są francuskie banki i przedsiębiorstwa, m.in. Veolia, Vinci, Areva, Axa, Orange, BNP Paribas, Sodexo, Total, Renault, Société Générale i wiele innych¹²⁸. Świadczy to o kapitale relacyjnym tego think tanku. Nie można też zapominać o wkładzie, jaki wnosi sam dyrektor IFRI, T. de Monbrial, niegdyś urzędnik wysokiego szczebla.

Zagadnienie znaczenia think tanków dla prowadzonej przez państwo polityki polityki jest złożone. Ich bezpośredni udział na przykład w opracowywaniu projektów stanowionego prawa trudno ocenić, gdyż think tanki nie są jedynymi podmiotami, które mogłyby być zainteresowane wpływaniem na przebieg spraw: są jeszcze związki zawodowe, lobbyści etc. Z kolei będąc obecnymi w mediach i pojawiając się w przestrzeni publicznej, pozwalają zaistnieć swoim pomysłom w społeczeństwie i wywierają pośredni wpływ na życie publiczne. Nawet jeżeli polityk świadomie zainspiruje się ideą „wyprodukowaną” przez think tank, nie może się do tego publicznie przyznać ze względu na „problem legitymacji”. W opinii Sélima Allilego: „We Francji jesteśmy jeszcze na dość klasycznym etapie. Jest rzeczą bardzo trudną dla polityka powiedzieć, że nie zostało się bezpośrednio zainspirowanym przez organizm, z którego się wywodzi, a przez think tank.”¹²⁹. Niektóre opinie głoszą, że Francja nie potrzebuje think tanków. Polityka jest zdominowana przez absolwentów elitarniej ENA – Krajowej Szkoły Administracji Publicznej, tzw. *énarques*. Dzięki wykształceniu i bogatemu doświadczeniu nie potrzebują oni wsparcia ekspertów. Rozwiązania i analizy dostarczają albo środowiska akademickie, albo organizmy rządowe. Idee tworzone są przez intelektualistów, publicystów, dziennikarzy i polityków. Ich głoszeniem zajmują

¹²⁷ <http://www.ifri.org/?page=missions>, dostęp: 7 grudnia 2012.

¹²⁸ <http://www.ifri.org/downloads/ra2011ifrifinal.pdf>, dostęp: 7 grudnia 2012

¹²⁹ „Les think tanks ont gagné en savoir-faire”, wywiad z Sélime Allilim, leJDD.fr, 13 sierpnia 2012.

się nie ukrywające politycznych sympatii media¹³⁰. A jednak istnieją tam i działają instytuty analityczne i badawcze, w tym zajmujące się stosunkami międzynarodowymi. Jest ich więcej niż w Polsce i są w lepszej kondycji, choć uważa się, że pozostają w tyle za ośrodkami niemieckimi i brytyjskimi, nie mówiąc o amerykańskich.

Jeżeli za uczestników stosunków międzynarodowych uznać nie tylko państwa i organizmy quasi-państwowe (jak organizacje międzynarodowe), ale też podmioty relatywnie niezależnie od władz publicznych, jak korporacje międzynarodowe, prywatne przedsiębiorstwa i organizacje pozarządowe, to obszar wpływu think tanków rozszerza się. Think tanki są zaliczane do pozapaństwowych, transnarodowych lub subpaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych¹³¹. Biorąc pod uwagę, że niektóre think tanki mają swoje oddziały w więcej niż jednym kraju, to mogą posiadać status transnarodowej organizacji pozarządowej (NGO), a takie uważane są za podmioty stosunków międzynarodowych¹³². Bycie aktorem stosunków międzynarodowych nie tyle zależy od formy, co od realnego wpływu na politykę¹³³. Ośrodki analityczne i badawcze mogą – przynajmniej teoretycznie – oddziaływać na inne niż państwa rodzaje graczy w globalnej polityce; mogą wpływać na pozostałe podmioty kreujące politykę międzynarodową, takie jak grupy lobbingowe, sugerując im pewne rozwiązania. Znaczenie „laboratoriów myśli” dla spraw globalnych pozostaje równie nieokreślone, jak ich rola w polityce prowadzonej przez państwo. W literaturze zauważa się, że „nie ma jednego miejsca, z którego dałoby się kierować globalną gospodarką”, ale też globalizacja nie jest zjawiskiem spontanicznym, które mogłoby powstać samoistnie i swobodnie się rozwijać¹³⁴. Zatem w powszechnym przekonaniu instytuty analityczne i badawcze posiadają jakieś możliwości kierowania polityką. T. Kaczmarek umieścił think tanki w gronie ośrodków kierowania i rządzenia gospodarką, obok rządów państw, organizacji międzynarodowych, religii,

¹³⁰ Smoczyński W., Oni wymyślają przyszłość, *Przekrój*, 21 września 2006, http://demoseuropa.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=770%3Aprzekroj-21-wrzenia-2006-&catid=111%3A2006media&Itemid=139&lang=pl, dostęp: 27 stycznia 2013.

¹³¹ Czachór Z., Uczestnicy stosunków międzynarodowych [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Malendowski W., Mojsiewicz Cz. (red.), Poznań 1996, ss. 43-50.

¹³² Pietraś M., Piórko K., Podmioty transnarodowe [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. Pietraś M., Wyd. UMCS, Lublin 2007, ss. 139-168.

¹³³ Cziomer E., Zyblikiewicz L., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2007, ss. 39-106.

¹³⁴ Kaczmarek T. T., *Kto kieruje globalizacją? Think tanki...*, s. 17.

uniwersytetów oraz konferencji międzynarodowych, takich jak w Davos i w Bilderberg¹³⁵.

Think tanki są zaliczane do najbardziej istotnych aktorów nieinstytucjonalnej sfery polityki. Sfera nieinstytucjonalna zastępuje dotychczas dominującą sferę instytucjonalną: w polityce coraz większą rolę odgrywają nieformalne relacje, kontakty, a więc pewne przejawy kapitału społecznego¹³⁶ oraz niejawnie procesy decyzyjne. Aktorzy sfery nieinstytucjonalnej nie dążą do zdobycia władzy, lecz do wpływu na jej sprawowanie i uczestniczenie w procesie decyzyjnym poprzez aktywizację i mobilizację opinii publicznej. Tego typu podmiotami o największej sile oddziaływania na struktury państwa są właśnie think tanki¹³⁷.

*

Scena francuskich think tanków rozwija się od lat 50. i 60. XX wieku. Od lat 70. postępuje ich profesjonalizacja. Choć już pierwsze francuskie ośrodki były wzorowane na czołowych instytutach amerykańskich, zdaniem samych Francuzów pozostają one daleko w tyle stawki za swoimi odpowiednikami zza Oceanu Atlantyckiego i to pod wieloma względami: liczebności, organizacji, finansowania, wymiany myśli i ludzi z zagranicą oraz pod względem wpływu na politykę. W odróżnieniu od anglosaskiej kultury politycznej, francuska tradycja polityczna poszukuje rady na uniwersytetach i wśród niezależnych, indywidualnych intelektualistów. Francuska klasa polityczna jest także relatywnie dobrze wykształcona i nierzadko składa się ze specjalistów z różnych dziedzin. Minimalizuje to popyt na ekspertyzy wytwarzane przez think tanki. Z drugiej strony, francuskie ośrodki posiadają silne powiązania organizacyjne, finansowe i personalne z administracją publiczną, światem akademickim, przedsiębiorstwami państwowymi oraz prywatnymi. Świadczy to o możliwości potencjalnego wpływu na ich decyzje oraz wymiany idei pomiędzy tymi środowiskami.

¹³⁵ Tamże, s. 17.

¹³⁶ Zob. Hudzikowski M., *Kapitał społeczny w polityce. Ruch Autonomii Śląska* [w:] *Kapitał społeczny i polityka w procesie transformacji ustrojowej Europy Środkowej i Wschodniej*, red. Barański M., Katowice 2012, ss. 99-112.

¹³⁷ Ziętara W., *Think tanks...*, Lublin 2010, s. 7.

Rozdział III. Miejsce problematyki Europy Środkowej i Wschodniej w działalności głównych francuskich think tanków

3.1. Think tanki quasi-państwowe

3.1.1. Institut français des relations internationales (IFRI) – think tank klasyczny

W Institut français des relations internationales w ujęciu geograficznym jako pierwszoplanowe obszary zainteresowań wymienia się Unię Europejską, Stany Zjednoczone, Rosję i republiki postradzieckie. W dalszej kolejności pojawiają się Azja (zwłaszcza potęgi regionalne: Chiny, Indie, Japonia, Korea), Afryka (Maghreb, obszar subsaharyjski) oraz Bliski Wschód (Turcja, Iran)¹. IFIRI przykłada więc wagę z jednej strony do sfery euroatlantyckiej (UE + USA) i euroazjatyckiej (UE + Rosja + republiki postradzieckie). Z drugiej strony, ogniskuje się na silnych aktorach globalnych i regionalnych, z pominięciem kontynentu amerykańskiego. Jest to przybliżeniu zgodne z hierarchią priorytetów francuskiej polityki zagranicznej².

Preferencje badawcze IFRI mają odzwierciedlenie w strukturze działu badań. Wśród krajów europejskich, samodzielny dział poświęcono Niemcom, krajom środkowoeuropejskim na czele z Austrią oraz Rosji i republikom postradzieckim. Tematyką niemiecką zajmuje się Komitet Studiów nad Stosunkami Francusko-Niemieckimi - Comité d'études des relations franco-allemandes (CERFA)³ - gdzie widnieją następujące wyróżnione projekty badawcze: przyszłość Unii Europejskiej w kontekście polityki niemieckiej i francuskiej wobec kryzysu finansowego, francusko-niemiecki dialog o przyszłości, współpraca Niemiec i Francji w obszarze wysokich

¹ <http://www.ifri.org/index.php?page=thierry-de-montbrial,-fondateur-et-directeur-general>, dostęp: 14 czerwca 2012.

² Zob. Bozo F., *La politique étrangère de la France depuis 1945*, Paris 1997; Ciupiński A., *Podstawowe elementy współczesnej strategii Francji*, Warszawa 1997; *La France et l'OTAN 1949-1996*, red. Bozo F., Mélandri P., Vaïsse M., Paris 1996; Lakomy M., *Rola Sojuszu Północnoatlantyckiego w polityce zagranicznej Francji N. Sarkozy'ego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wyzwania i zagrożenia XXI wieku*, red. P. Olszewski, T. Kapuśniak, W. Lizak, Radom 2009; Lakomy M., „Stosunki transatlantyckie w polityce zagranicznej Francji na początku XXI wieku”, [w:] M. Stolarczyk (red.), *Problemy polityki zagranicznej Polski i stosunków międzynarodowych na początku XXI wieku*, Katowice 2008.

³ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=21>, dostęp: 16 czerwca 2012.

technologii. Ponadto, IFRI zajmuje się szeroko rozumianymi stosunkami z Niemcami⁴ – co jest zupełnie jasne, biorąc pod uwagę rolę obu krajów we współczesnym krajobrazie politycznym Europy⁵.

Ciekawym aspektem działalności IFRI jest inicjatywa o nazwie Le Centre franco-autrichien pour le rapprochement en Europe (CFA) – Francusko-austriackie Centrum dla Zbliżenia w Europie. Jest to organizacja międzyrządowa zbudowana na bazie porozumienia władz francuskich i austriackich, zainicjowana w 1976 roku przez ówczesnego premiera Francji Jacquesa Chiraca i kanclerza austriackiego Bruno Kreisky'ego. Jej celem było rozwinięcie współpracy ekonomicznej między krajami Europy Zachodniej i Wschodniej, by doprowadzić do pokojowego zbliżenia obu stron. Po upadku muru berlińskiego CFA skoncentrowało się na problematyce rozszerzenia Unii Europejskiej o Polskę, Słowację, Czechy, Węgry, Słowenię, kraje bałtyckie, Rumunię i Bułgarię⁶. Obecnie CFA zajmuje się m.in. problemami geostrategicznymi państw Europy Środkowej i Wschodniej, czyli tzw. krajów PECO – (akronim od francuskiego sformułowania *pays d'Europe centrale et orientale*)⁷. Wśród kierunków badawczych wymienia się Europę Środkową i Wschodnią (Polskę, Słowację, Czechy, Węgry, Słowenię, kraje bałtyckie, Białoruś), Bałkany (podział badań na wymienione z nazwy poszczególne kraje bałkańskie oraz konflikty bałkańskie) oraz tzw. nowe sąsiedztwo UE – (franc. *Nouveau voisinage de l'UE*). W tym obszarze CFA bada Białoruś, Ukrainę, Gruzję i Mołdawię oraz ich relacje z Rosją i z członkami UE, gdyż „Rosja posiada jeszcze pewien wpływ na te kraje, które zresztą usiłują walczyć o swoją niezależność zarówno wobec Rosjan, jak i wobec Europejczyków”⁸.

Taka klasyfikacja „europejskich potęg” przez ośrodek IFRI może wywoływać rozmaite skojarzenia. Niemcy, Rosja i Austria, którym przypisano czołowe znaczenie na obszarze między Paryżem a Moskwą, często kojarzą się w Polsce z wieloletnimi zaborcami i „odwiecznymi wrogami”. Przypisanie czołowej roli w Europie Środkowej Austriakom może niepokojąco przypominać koncepcje Mitteleuropy i być odbierane za

⁴ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=21§ion=axes#anchorcenter>, dostęp: 16 czerwca 2012.

⁵ Por. La Serre F. de, Lequesne Ch., Rupnik J., *L'Union européenne : ouverture à l'Est ?* - Paris : Presses universitaires de France, 1994; Cziomer E., *Polityka zagraniczna Niemiec : kontynuacja i zmiana po zjednoczeniu ze szczególnym uwzględnieniem polityki europejskiej i transatlantyckiej*, Warszawa 2005; Cziomer E., Zyblikiewicz L., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2007.

⁶ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=23>, dostęp: 16 czerwca 2012.

⁷ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=23>, dostęp: 16 czerwca 2012.

⁸ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=23§ion=axes#anchorcenter>, dostęp: 16 czerwca 2012.

francuską akceptację dominującej roli Niemiec i Austrii w Europie Środkowo-Wschodniej⁹. Z kolei łączne traktowanie Rosji i krajów powstałych po rozpadzie ZSRR (z wyjątkiem, o czym niżej, Litwy, Łotwy i Estonii) mogłoby zostać zinterpretowane jako zgoda na utrwalenie rosyjskiej strefy wpływów na obszarze byłego Związku Radzieckiego¹⁰. Byłyby to jednak wnioski nieuprawnione.

Uznanie przez IFRI ważnej roli Niemiec w tej części Unii Europejskiej jest zupełnie zrozumiałe w świetle historii integracji europejskiej: „przymusowe małżeństwo” Francji i Niemiec (dziś określane mianem tandemu) miało być w wyobraźni polityków francuskich i europejskich budujących zjednoczoną Europę ponad pół wieku temu receptą na możliwość odrodzenia się silnych militarnie i agresywnych Niemiec. Miało także kierować „niemiecką siłę” na gospodarcze tory z pożytkiem dla dobrobytu Zachodniej Europy (co się niewątpliwie powiodło). W końcu, duet Francja-Niemcy miał stanowić jądro Zachodniej Europy, ośrodek siły będący przeciwwagą dla ZSRR, mocarstwa leżącego we wschodniej części kontynentu¹¹.

Wspólna z Austriakami inicjatywa dotycząca Europy Środkowej zrodziła się – zupełnie logicznie – z następujących realiów: Francja prowadziła w czasie zimnej wojny pewien rodzaj „słonecznej polityki” wobec Związku Radzieckiego (znaczenie de Gaulle’a w kształtowaniu wschodniej doktryny w polityce zagranicznej Francji¹² i hasła „Europy ojczyzn” i „Europy od Atlantyku po Ural”¹³), dążąc do przewyciężenia zimnowojennych podziałów i złagodzenia agresywnego tonu obu stron: świata kapitalistycznego i komunistycznego. Z kolei Austria była krajem neutralnym. Obustronna współpraca na rzecz połączenia Zachodniej, Środkowej i Wschodniej Europy więzami gospodarczymi doskonale wpisywała się we francuską politykę zimnowojenną i była zgodna z austriackim statusem neutralności. Kooperacja ekonomiczna uważana była za sprawdzony (w procesie integracji europejskiej) sposób na przełamanie podziałów i pokojowe współistnienie z „efektem ubocznym” w postaci wzrastającego dobrobytu.

⁹ Por. Koszel B., *Francja i Niemcy w procesie integracji Polski ze Wspólnotami Europejskimi/Unią Europejską (1989 - 2002)*, Poznań 2003; Sulowski S., *Uwarunkowania i główne kierunki polityki zagranicznej RFN*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2002.

¹⁰ Por. Delcour L., *Shaping the Post-Soviet Space? EU Policies and Approaches to Region-Building*, Ashgate 2011, zob. też: Bodio M., *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską*, Warszawa 2005.

¹¹ Zob. też: Kukułka J., *Historia stosunków międzynarodowych 1945 -2000*, wyd. V, Warszawa 2007.

¹² Kuźniar R., *Doktryna wschodnia w polityce zagranicznej Francji (1958-1981)*, Warszawa 1981, ss. 15-49.

¹³ Kuźniar R., *Polityka i siła : studia strategiczne : zarys problematyki*, Warszawa 2006, ss. 189-197.

Po upadku komunizmu Le Centre franco-autrichien pour le rapprochement en Europe konsekwentnie zajęło się nowymi, równie ważnymi i bardzo licznymi wyzwaniami: akcesją nowych członków do UE, przyszłością Bałkanów i krajami leżącymi pomiędzy nowym mocarstwem - Unią Europejską, a starą potęgą – Rosją. Najwyraźniej IFRI i jej agenda uznaje, że te zagadnienia nie mogą być z założenia jednostronnie opisywane: Francuzi mieli przecież do rozszerzenia UE o Polskę i jej bliższych i dalszych sąsiadów ambiwalentny stosunek, a szybki rozpad bloku wschodniego nie był we Francji odbierany jednoznacznie pozytywnie. Cytowane zdanie o walce wspólnych sąsiadów UE i Rosji o niezależność od obu tych ośrodków wprowadza interesujący, trzeci punkt widzenia do dyskusji na temat przyszłości Ukrainy, Białorusi, Mołdawii i Gruzji.

Wspólna francusko-austriacka inicjatywa badawcza jest być może ukłonem wobec austriackiej „tradycji” i „doświadczenia” na terenie Europy Środkowej i Wschodniej. Zapewne austriaccy badacze żywo interesują się obszarem, nad którym niegdyś rozciągała się władza Habsburgów i posiadają cenną dla Francuzów wiedzę. Ponadto Austriacy to przecież naród mówiący tym samym językiem, co partner Francuzów w europejskim tandemie – Republika Federalna Niemiec.

Kraje Europy Południowowschodniej, gdzie kiedyś sięgały wpływy Monarchii Austro-węgierskiej, w tym kraje bałkańskie, stanowią dla IFRI cel osobnego programu badawczego, prowadzonego we współpracy z LSEE (LSE Research on South East Europe) i Fundacją Johna S. Latsisa¹⁴. Program dzieli się na następujące działania:

- *Une cartographie régionale* („Kartografia regionu”)¹⁵ – zwraca uwagę użycie słowa „kartografia” w znaczeniu: regionalny układ sił, sytuacja polityczna w regionie; mapy – kojarzące się w Polsce głównie z geopolityką – są we francuskiej debacie politycznej na tematy międzynarodowe powszechnie spotykane i to nawet w publicystyce¹⁶; to działanie IFRI związane jest z trzema krajami: Serbią, Mołdawią i Kosowem. Odnosnie Serbii, bada się możliwości przystąpienie tego kraju do struktur UE w 2014 roku, jako

¹⁴ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=47>, dostęp: 16 czerwca 2012.

¹⁵ Akapit dotyczący „Kartografii regionu” został wykorzystany przez M. Hudzikowskiego w referacie na konferencję naukową „V Zjazd Geopolityków Polskich” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu 12-13.04.2013.

¹⁶ Zob. np. <http://www.monde-diplomatique.fr/cartes/>, dostęp: 16 czerwca 2012.

kolejnego kraju po Chorwacji i Islandii¹⁷ oraz stan serbskiej gospodarki¹⁸. W przypadku Mołdawii, analizowana jest pozycja tego kraju w stosunkach międzynarodowych¹⁹. Stabilność sytuacji politycznej na Bałkanach utożsamiana jest z problematyką niepodległości Kosowa²⁰.

- *Problématiques énergétiques* („Problematyka energetyczna”) – działanie poświęcono problematyce gospodarczego rozwoju regionu, zapotrzebowania na energię, ubóstwa w społeczeństwie krajów bałkańskich²¹.

Rosją w ramach IFRI zajmuje się Centre Russie/NEI. Skrót NEI oznacza „Nouveaux Etats indépendants” i tłumaczy się jako „kraje powstałe po rozpadzie Związku Radzieckiego”. Termin NEI nie obejmuje Rosji – wymienionej z osobna, leżącej przecież w kręgu zainteresowań autorów – a także nie dotyczy republik nadbałtyckich (Litwy, Łotwy, Estonii). Do krajów NEI zalicza się zatem: Białoruś, Ukrainę, Mołdawię, Armenię, Gruzję, Azerbejdżan, Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kirgistan, Tadżykistan²².

Wymieniono następujące kierunki badań²³:

- Systemy władzy w Eurazji – procesy powstawania elit cywilnych i wojskowych, sposoby dochodzenia do władzy, zderzanie się wpływów, procesy decyzyjne; funkcjonowanie władz centralnych w ujęciu porównawczym, relacje między władzą cywilną i wojskową²⁴.
- Strategiczne partnerstwo Rosji z Unią Europejską – wg IFRI przechodzące obecnie kryzys zaufania, w związku z czym utworzono grupę specjalną opracowującą recepty na zbliżenie obu stron; w tym zakresie bada się

¹⁷ A. Boodts, Serbie: cap 2014 ?, Les actuelles de l'Ifri, Europe du Sud-Est, janvier 2010, http://www.ifri.org/index.php?page=detail-contribution&id=5816&id_provenance=103&provenance_context_id=47, dostęp: 16 czerwca 2012.

¹⁸ A. Boodts, L'économie serbe dans un contexte régional, communautaire et international, Europe du Sud-Est n°3, décembre 2010, http://www.ifri.org/index.php?page=detail-contribution&id=6330&id_provenance=88&provenance_context_id=47, dostęp: 16 czerwca 2012.

¹⁹ Harbo F., Moldova: A Status Quo of EU Institutional Relations, Europe du Sud-Est n°1, avril 2010, http://www.ifri.org/index.php?page=detail-contribution&id=5972&id_provenance=103&provenance_context_id=47, dostęp: 16 czerwca 2012.

²⁰ S. Gricourt, Kosovo : deux ans après la déclaration d'indépendance, Europe du Sud-Est n°2, juillet 2010, http://www.ifri.org/index.php?page=detail-contribution&id=6167&id_provenance=88&provenance_context_id=47, dostęp: 16 czerwca 2012.

²¹ Zob. Domański R., Geografia ekonomiczna: ujęcie dynamiczne, Warszawa 2005.

²² Nocetti J., Le Kremlin à La Mecque : le pèlerinage saoudien de la diplomatie russe, Russie.Nei.Visions, n° 52, juin 2010, <http://www.ifri.org/downloads/ifrinocettirussiearabesaouditefrmai2010.pdf>.

²³ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=6§ion=axes#anchorcenter>, dostęp: 16 czerwca 2012.

²⁴ Zob. Gomart T., Russian Civil-Military Relations. Putin's Legacy, Carnegie Endowment, Washington, 2008; Dellecker A., Gomart T., Russian Energy Security and Foreign Policy, Routledge 2011.

również możliwości integracji Rosji z organizacjami ponadnarodowymi (WTO) oraz relacje Rosji i UE z Ukrainą²⁵.

- Polityka zagraniczna a polityka energetyczna Rosji – przekształcanie się „energetycznego krajobrazu” Rosji a relacje z krajami sąsiedzkimi, wykorzystywanie zaopatrzenia w energię jako instrumentu politycznego; ten kierunek badań jest komplementarny z zainteresowaniami jednego z ogólnych działów, który poświęcono kwestiom energii²⁶.
- Innowacje technologiczne i badania naukowe – tu analizuje się przemiany gospodarki rosyjskiej, zwłaszcza kwestie nowych technologii i badań naukowych, dzięki którym Rosja – o której mówi się, że potrzebuje zachodniej technologii tak, jak Zachód potrzebuje energii ze Wschodu – mogłaby nawiązać współzawodnictwo ze światowymi graczami²⁷.

IFRI bada zagadnienie o oczywistym dla Francuzów znaczeniu: możliwości zacieśnienia współpracy z Rosją. Zbliżenie do Rosji promowane jest jako wspólny europejski interes. Stąd nomenklatura badanego zagadnienia, akcentująca wagę relacji Unii Europejskiej z Federacją Rosyjską, przywołująca ich „strategiczny” charakter: długofalowy, niezbędny, być może nie pilny, ale w dłuższej perspektywie bardzo ważny. Jednakże Unia kierowana jest w praktyce przez tandem Niemcy-Francja, toteż w praktyce może to być projekcja pewnych francuskich (i być może także niemieckich) interesów, nie będących zarazem interesami pozostałych krajów członkowskich. Należy jednakże zwrócić uwagę na to, jak dokładnie analizowany jest temat współpracy z Rosją. Poza tematykę partnerstwa UE – Rosja „wyciągnięto” kwestię rosyjskich zasobów i ich użyteczności w polityce zagranicznej, co stanowi oddzielne zagadnienie. Osobnym tematem są również sprawy rosyjskiej „luki technologicznej”, a przecież wymiana „technologia za energię” jest głównym aspektem postulowanego partnerstwa z Federacją Rosyjską. Analizy są zatem kompletne: poza politycznym tłem zbliżenia, patrząc z Zachodu, bada się także przez partnerstwo z Rosją przez pryzmat gospodarki, nauki i techniki strony rosyjskiej, nie pomijając spraw rosyjskiej polityki zagranicznej. Co więcej, poza Centre Russie/NEI istnieje

²⁵ Por. Fean D., *Les relations avec la Russie* [w:] *L'Union Européenne et le Monde en 2020 : visions prospectives franco-allemandes*, L-M Clouet and A Marchetti (eds.), Ifri/ZEI, 2011.

²⁶ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=16§ion=axes#anchorcenter>, dostęp: 16 czerwca 2012.

²⁷ Więcej o zależnościach gospodarczych współczesnego świata: *Geografia ekonomiczna*, Kuciński K. (red.), Kraków 2009; *Geografia gospodarcza świata*, Fierla I. (red.), PWE, Warszawa 2005.

wspomniany, rozbudowany dział zagadnień związanych z szeroko pojętą tematyką światowych, w tym europejskich zasobów energii oraz geopolityki energii - Centre Gouvernance Européenne et Géopolitique de l'énergie²⁸ (Centrum Rządzenia Europejskiego i Geopolityki Energii)²⁹. Dział ten analizuje m.in. zapotrzebowanie Unii Europejskiej na energię i możliwości jego zaspokojenia. Obszary zainteresowań badawczych to:

- Światowe zasoby węglowodorów;
- Efekt cieplarniany i zmiany klimatyczne;
- Globalne zarządzanie energią;
- Regulacja i deregulacja europejskich rynków energii;
- Geopolityczne implikacje ewolucji rynków energii³⁰.

Prace Centre Gouvernance Européenne et Géopolitique de l'énergie stanowią uzupełnienie działań Centre Russie/NEI, wspólnie dostarczając wiedzy na temat współpracy energetycznej, technologicznej i politycznej UE i Rosji. Tło ekonomiczne odnaleźć można także w pracach będących efektem Programu Studiów Ekonomicznych IFRI - Programme Études économiques. Jest to dział IFRI zajmujący się m.in. gospodarkami wschodzącymi (w tym Rosją), kryzysem finansowym i wyzwaniem globalizacji oraz gospodarczym dialogiem francusko-niemieckim³¹.

Centre Russie/NEI realizuje również następujące inicjatywy badawcze związane z problematyką rosyjską:

- Aires géographiques – Przestrzenie Geograficzne;
- Décideurs – Decydenci;
- Energie/Russie – Energia w Rosji;
- Le système d'innovation en Russie – System innowacji w Rosji ;
- Relations Union Européenne/Russie – Stosunki UE – Rosja.

Badaczami realizującymi tematykę rosyjską w ramach Centre Russie/NEI są Thomas Gomart, Tatiana Kastouéva-Jean i Julien Nocetti. Ich główne zainteresowania naukowe to: szkolnictwo wyższe w Rosji, potencjał technologiczny w Rosji, innowacje w Rosji,

²⁸ Fragment dotyczący CGEG został wykorzystany przez M. Hudzikowskiego w referacie na konferencję naukową „V Zjazd Geopolityków Polskich” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu 12-13.04.2013.

²⁹ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=16>, dostęp: 16 czerwca 2012.

³⁰ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=16§ion=axes#anchorcenter>, dostęp: 16 czerwca 2012.

³¹ <http://www.ifri.org/index.php?page=detail-centre-recherche&id=20>, dostęp: 16 czerwca 2012.

rosyjski soft power, polityka Rosji na Bliskim Wschodzie, w świecie arabsko-muzułmańskim i wobec krajów OPEC, wpływ internetu na politykę w Rosji, interakcje państwo / sfera internetu, blogosfera rosyjska, strategie aktorów internetowych.

IFRI wydaje periodyk elektroniczny zatytułowany *Russie.Nei.Visions*, poświęcony Rosji oraz krajom NEI. Jest to miesięcznik ukazujący się po francusku, angielsku i rosyjsku. Uzupełnieniem *Russie.Nei.Visions* są *Russie.Nei.Reports* po francusku i angielsku, zawierające analizy związane z problematyką danego obszaru.

Ponadto, IFRI wydaje rocznik *Ramses* o ewolucji sytuacji politycznej na świecie. Co trzy miesiące wychodzi przegląd *Politique étrangère* zawierający dyskusje i analizy dotyczące zagadnień polityki międzynarodowej. IFRI ma w swoim dorobku także inne regularne publikacje elektroniczne oraz pozycje książkowe.

Zagranicznymi partnerami IFRI na obszarze Europy Środkowej i Wschodniej są: Centrum für angewandte Politikforschung (CAP), Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik (DGAP), Freie Universität Berlin, Friedrich Ebert Stiftung, German Institute for Global and Area Studies (GIGA), Institut für Afrika-Kunde, Institut für Europäische Politik (IEP), Konrad Adenauer Stiftung, Robert Bosch Stiftung, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), Zentrum für Europäische Integrationsforschung (ZEI), Wiener Institute für International Wirtschaftsvergleiche (WIIW), Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW), Instytut Studiów Strategicznych, Instytut Stosunków Międzynarodowych UW, Ústav mezinárodních vztahů (Praga), Carnegie Endowment for International Peace, Center for Policy Studies in Russia (PIR), Center for Political and International Studies (CPIS), Institute for United States and Canada (ISKAN), Institute of Europe - Russian Academy of Sciences, Institute of World Economy and International Relations - Russian Academy of Sciences, Moscow State Institute of International Relations (MGIMO), New Eurasia Foundation, Russia's Institute for Strategic Studies, Institute of International Relations - Tarass Shevchenko National University, Institute of Strategic and Defence Studies at the National Defence University.

3.1.2. Fondation pour la recherche stratégique (FRS) – specjalizacja: obronność i bezpieczeństwo

Strona internetowa FRS, mieszcząca się pod adresem <http://www.frstrategie.org>, podkreśla, że głównym obiektem zainteresowań instytucji jest obronność i bezpieczeństwo³². Gremium kilkudziesięciu ekspertów, składające się z politologów, specjalistów do spraw międzynarodowych i strategicznych, inżynierów, naukowców i byłych wojskowych ma za zadanie opracowywać wysokiej jakości ekspertyzy na szeroko pojętą tematykę obronności i bezpieczeństwa, korzystając ze swych interdyscyplinarnych kompetencji.

IRIS prezentuje pięć osi badawczych:

- Kwestie wojskowe i strategiczne – proliferacja broni masowego rażenia, rozbrojenie, przestrzeń kosmiczna, broń rakietowa i obrona antyrakietowa, polityka wojskowa i doktryny wojskowe, współpraca europejska i transatlantycka (NATO, Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony);
- Strategia, przemysł, technologie – między innymi kwestie przemysłu i ekonomiki obronności, polityki technologicznej;
- Kryzysy i konflikty - prewencja, zarządzanie, stabilizacja, odbudowa;
- Bezpieczeństwo państwa i obywatela – aktorzy i techniki terroryzmu, antyterroryzm, katastrofy naturalne i przemysłowe, zarządzanie ryzykiem, etyka a technologia, zdrowie i bezpieczeństwo sanitarne, zarządzanie wodą, bezpieczeństwo i środowisko;
- Problematyka obronności i bezpieczeństwa w przestrzeni regionów o znaczeniu strategicznym – Europa, Stany Zjednoczone, Rosja i Wspólnota Niepodległych Państw, Azja, obszar Morza Śródziemnego i świat arabsko-muzułmański, Afryka Subsaharyjska.

Środowisko FRS podkreśla swoje zaangażowanie w publiczną dyskusję nad powyższymi tematami na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Oprócz działalności analitycznej i badawczej trudni się również wydawaniem publikacji będących nośnikiem współczesnej myśli strategicznej. Na uwagę zasługuje fakt, że FRS wydaje dość sporo publikacji – kilka kategorii różnych wydawnictw składa się obszerny katalog materiałów dostępnych za darmo na stronie internetowej instytutu. Otwarty charakter FRS podkreśla również biblioteka instytucji dostępna dla wszystkich zainteresowanych,

³² <http://www.frstrategie.org/barreFRS/frs/frsPresentation.php>, dostęp: dnia 27 września 2012.

aczkolwiek w pierwszej kolejności dla pracowników organizacji. FRS udostępnia katalog pozycji na stronie www. Zasoby biblioteczne obejmują także stan posiadania archiwów Fundacji Studiów nad Obronnością - Documentation de la Fondation pour les Etudes de Défense (FED) oraz Centrum Badań i Studiów nad Strategią i Technologią - Centre de Recherches et d'Etudes sur les Stratégies et les Technologies (CREST)³³.

FRS prezentuje na stronie internetowej następujące kategorie publikacji elektronicznych:

- „Notatki” (*Notes*) – mają na celu przedstawienie, w skróconej formie, aktualnych tematów badań prowadzonych przez personel fundacji. Przykładowo, najnowsze publikacje o tym charakterze to³⁴: *Any Chance for Inclusive Intergovernmentalism? The Prospects for a Franco-Polish Partnership in the European Union* (autorzy: Elżbieta Kaca, Krzysztof Soloch)³⁵, *La politique étrangère sous « Poutine III » : quels choix de partenariats pour la Russie?* (Isabelle Facon)³⁶, *EADS - BAE Systems. Défis, contraintes et opportunités d'un rapprochement* (Hélène Masson)³⁷.
- „Badania i dokumenty” (*Recherches & Documents*) – podejmują tematykę prac badawczych FRS przy ewentualnym udziale ekspertów zewnętrznych; aktywność ta jest możliwa dzięki wsparciu finansowemu, zarówno ze źródeł publicznych, jak i prywatnych. Jedne z najnowszych przedstawionych na stronie www to³⁸: *Pakistan's nuclear programme: a net assessment* (Bruno Tertrais)³⁹, *Cyber dissuasion* (Bruno Gruselle, Bruno Tertrais, Alain Esterle)⁴⁰, *Technology transfers and the Arms Trade Treaty - Issues and Perspectives* (Bruno Gruselle, Perrine Le Meur)⁴¹.

³³ <http://www.frstrategie.org/barreFRS/documentation/cdPresentation.php>, dostęp: 27 września 2012.

³⁴ <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/notes.php>, dostęp: 18 października 2012.

³⁵ Kaca E., Soloch K., *Any Chance for Inclusive Intergovernmentalism? The Prospects for a Franco-Polish Partnership in the European Union*, Policy Paper no. 43, PISM, FRS, september 2012.

³⁶ Facon I., *La politique étrangère sous 'Poutine III' : quels choix de partenariats pour la Russie ?* Notes de la FRS nr 4/12, 11 maja 2012.

³⁷ Masson H., *EADS - BAE Systems. Défis, contraintes et opportunités d'un rapprochement*, Note no. 9/12, 8 października 2012.

³⁸ <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/rd.php>, dostęp: 18 października 2012.

³⁹ Tertrais B., *Pakistan's nuclear programme: a net assessment*, *Recherches & Documents*, n°04/2012, FRS, 13 czerwca 2012.

⁴⁰ Gruselle B., Tertrais B., Esterle A., *Cyber dissuasion*, *Recherches & Documents*, n°03/2012, marzec 2012.

⁴¹ Gruselle B., Le Meur P., *Technology transfers and the Arms Trade Treaty - Issues and Perspectives*, *Recherches e & Documents*, n°02/2012, marzec 2003.

„Teczki” (Dossiers) – źródła zebrane w powiązaną tematycznie całość. Zawartość „teczki” obejmuje krótki wstęp, poprzedzający listę materiałów opracowanych na dany temat przez fundację (takich jak linki do artykułów oraz miejsc na stronie www fundacji, gdzie czytelnik może odnaleźć informacje powiązane z tematem podejmowanym w dossier, linki do innych dossiers, które zawierają komplementarną wiedzę o problemie) oraz propozycje źródeł zewnętrznych (najczęściej są linki do artykułów w mediach elektronicznych i do publikacji na stronach innych organizacji typu think tank)⁴². Gwoli przykładu, dossier na temat sytuacji politycznej w Rosji po kolejnych wyborach wygranych przez Władimira Putina (*"Poutine III" : quelle évolution pour la politique étrangère russe?* z 11 maja 2012) wprowadza we wstępie w problematykę relacji Rosji Putina z otoczeniem międzynarodowym Federacji Rosyjskiej (Unia Europejska, Chiny)⁴³. Następnie autorzy strony odwołują się do artykułu z serii *Notes* o tym samym co dossier tytule⁴⁴, wskazują na zasoby działu poświęconego Rosji i Eurazji⁴⁵ oraz na specjalne dossier pod patronatem Instytutu Choiseul poświęcone Rosji w Azji⁴⁶. W omawianym dossier znajdują się też linki do publikacji spoza strony internetowej FRS⁴⁷.

- „Studia i debaty” (*Etudes & Débats*) – efekt seminariów, na których przedstawiciele FRS spotykają się z badaczami akademickimi

⁴² <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/dossiers.php>, dostęp: 18 października 2012.

⁴³ <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/dossiers/poutineIII/>, dostęp: 19 października 2012.

⁴⁴ Facon I., *La politique étrangère sous 'Poutine III' : quels choix de partenariats pour la Russie ?* Notes de la FRS nr 4/12, 11 maja 2012, <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/notes/2012/201204.pdf>, dostęp: 19 października 2012.

⁴⁵ *Russie / Eurasie*,

<http://www.frstrategie.org/barreCompetences/approchesRegionales/russieEspacePostSovietique.php>, dostęp: 19 października 2012.

⁴⁶ Dossier spécial « La Russie en Asie », coordonné par Isabelle Facon pour la revue *Monde chinois*, Editions Choiseul, n° 28, Hiver 2011-2012, http://choiseul-editions.com/Num_Revues.php?idNum=238&pg_aff=0&artParPage=6, dostęp: 19 października 2012.

⁴⁷ Zob. Meister S., *An Alienated Partnership. German-Russian Relations after Putin's Return*, FIIA Briefing Paper, n° 105, 10 mai 2012; *Le nouveau monde, les nouveaux défis et les changements dans la diplomatie russe, discussion d'experts internationaux sur l'impact de l'investiture de Vladimir Poutine sur la politique étrangère*, RIA Novosti, 4 mai 2012; Kuchins A. C., *Russia Drifts Eastward?*, Global Forecast 2012, CSIS, 16 avril 2012; *Putin Again. Implications for Russia and the West*, par Philip Hanson, James Nixey, Lilia Shevtsova, Andrew Wood, Chatham House Report, février 2012; *La Russie et un monde qui change*, par Vladimir Poutine, *Moskovskie Novosti*, 27 février 2012, traduction en anglais sur Johnson's Russia List; Racz A., *Good Cop or Bad Cop? Russian Foreign Policy in the New Putin Era*, Analysis, Transatlantic Academy, 25 janvier 2012; Halbach U., *Vladimir Putin's Eurasian Union. A New Integration Project for the CIS Region?*, SWP Comments, n° 1, janvier 2012; Kuchins A. C., Zeveloff I. A., *Russian Foreign Policy: Continuity in Change*, *The Washington Quarterly*, hiver 2012; Loukianov F., *Chronique Un monde changeant*, par Fiodor Loukianov, rédacteur en chef de la revue *Rossiia v global'noi politike* [La Russie dans la politique globale], RIA Novosti.

i przedstawicielami administracji publicznej. Celem tychże spotkań jest konfrontacja poglądów i analiz na najważniejsze sprawy międzynarodowe⁴⁸. Takim wydarzeniem była niewątpliwie dziesiąta rocznica zamachów z 11 września 2001 roku – materiały pokonferencyjne z seminarium poświęconego tej tematyce dostępne są na stronie FRS⁴⁹.

- „Punkty widzenia” (*Points de vue*) – dział nie wznawiany od 2007 roku (obejmujący tylko materiały z tamtego okresu). Ciekawostką jest fakt, że zawiera odnośnik do publikacji autorstwa analityka Polskiego Instytutu Spraw międzynarodowych⁵⁰.
- „Kroniki” (*Chroniques*) – Rubryka prowadzona przez dziennikarza Michele’a Tatu, który opisuje aktualne „kwestie strategiczne i geopolityczne”⁵¹, zamieszczając jednocześnie odnośniki do innych artykułów medialnych dotyczących danego zagadnienia. Wśród analizowanych tematów jest wojna w Syrii, al.-Kaida, „arabska Wiosna Ludów” i inne bliskowschodnie wydarzenia⁵².

Think tank FRS nie wyodrębnia Europy Środkowej i Wschodniej jako osobnego działu analityczno-badawczego, gdyż stosuje problemowy, a nie geograficzny, podział swojej aktywności. Poruszany tematami są: pokój i konflikty, rozprzestrzenianie broni masowego rażenia, bezpieczeństwo wewnętrzne, terroryzm, strategia etc. Wyjątkiem jest kategoria Rosja / Eurazja oraz dział poświęcony Azji. Wyróżnienie kontynentu azjatyckiego jest zapewne spowodowane uznaniem jego wzrastającej roli dla bezpieczeństwa międzynarodowego w XXI wieku. Dział eurazjatycki również uznawany jest za istotny; utożsamianie Rosji z zasadniczą częścią Eurazji odpowiada geograficznej rozciągłości tego kraju, jego mocarstwowym dążeniom i częstym

⁴⁸ <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/colloques.php>, dostęp: 19 października 2012.

⁴⁹ Dix ans après les attentats du 11 septembre 2001 : bilan et perspectives de la lutte contre le terrorisme Séminaire, 26 09 2011, http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/colloques/ED_201104.pdf, dostęp: 19 października 2012.

⁵⁰ L. Kulesa, La perspective polonaise, 12 kwietnia 2007, http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/pv/defenseAntimissile/pv_20070412.pdf, dostęp: 19 października 2012.

⁵¹ <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/chroniques.php>, dostęp: 19 października 2012.

⁵² Akapit na temat „Kronik” został wykorzystany przez M. Hudzikowskiego w referacie na konferencję naukową „V Zjazd Geopolityków Polskich” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu 12-13.04.2013.

podkreślaniem wagi tego ośrodka siły przez francuskie środowiska tworzące myśl polityczną⁵³.

3.2. Think tanki akademickie

3.2.1. Centre d'études de relations internationales (CERI) – przedstawiciele Grande École

CERI to think tank akademicki. Oprócz działalności badawczej, CERI zajmuje się analityką. Ośrodek dostarcza ekspertyzy i analizy instytucjom publicznym, przedsiębiorstwom, trzeciemu sektorowi. Strona internetowa CERI wymienia pięć osi tematycznych, wokół których koncentruje się aktywność naukowa ośrodka. Każda z osi obejmuje zarówno badania prowadzone indywidualnie przez badaczy, jak i zbiorowe projekty. Od 2010 jako główne zainteresowania badawcze instytutu podaje się:

- Bezpieczeństwo i ryzyko – wymiar polityczny i społeczny, wojskowy i cywilny; konflikty, przemoc, pacyfikacje; przestępczość, wymiar sprawiedliwości, organy ścigania, ryzyka i katastrofy naturalne, prognozy i przewidywanie;
- Przestrzeń międzynarodowa - teoria stosunków międzynarodowych; aktorzy i procesy polityki zewnętrznej; organizacje międzynarodowe i pozarządowe; porządek międzynarodowy – perspektywy;
- Studia nad kapitalizmem i modernizacją - gospodarka z perspektywy nauk społecznych, w szczególności w kontekście zagadnień właściwych socjologii i politologii (odpowiednik anglosaskiej międzynarodowej ekonomii polityki i włoskiej socjologii ekonomii), integracja europejska i nowe wymiary polityki; współpraca i integracja regionalna; rynki i ich regulacja, socjologiczna historia gospodarcza w ujęciu porównawczym;
- Ewolucja polityki – tradycyjny obiekt zainteresowań CERI, zbiór zagadnień analizowanych niemal od początku istnienia instytutu. Uwzględnia się tu szczególnie specyficzne uwarunkowania kulturowe, kształtowanie się państwa; kulturę materialną;

⁵³ Por. Hoffmann S., *La France dans le monde 1979-2000, „Politique étrangère”, lato 2000, nr 2.*

- Tożsamość i polityka: konstrukcje tożsamości, nacjonalizmy i transnacionalizmy; socjologia ruchów tożsamościowych i polityka tożsamości, idee i praktyki religijne; cyrkulacje i migracje międzynarodowe; polityka historyczna, piśmiennictwo historyczne⁵⁴.

Istniejące obszary zainteresowań stwarzają możliwości zainteresowania się obszarem Europy Środkowej i Wschodniej. Przede wszystkim może mieć to miejsce w osi dotyczącej przestrzeni międzynarodowej, najbardziej związanej z nauką o stosunkach międzynarodowych. Dział „Bezpieczeństwo i ryzyko” sprzyja z kolei analizie spraw wschodnioeuropejskich i środkowoeuropejskich z perspektywy geopolityki, zaliczanej czasami do nauk o bezpieczeństwie i z natury rzeczy dotyczącej zagadnień bezpieczeństwa i ryzyka. Biorąc pod uwagę wymiar kulturowy interesującego nas obszaru, a także bogactwo narodowościowe, etniczne, złożone tożsamości społeczeństw oraz skłonność do prowadzenia polityki historycznej w naszym regionie, oś „Tożsamość i polityka” wydaje się adekwatna, by umieścić w obrębie niej projekty badawcze dotyczące Europy Środkowej i Wschodniej. Na tym etapie serwis internetowy CERI nie udostępnia jednak informacji o szczegółach prowadzonej aktywności; stopień zainteresowania problematyką Europy Środkowej i Wschodniej można oceniać dopiero po kompletnym przeanalizowaniu działalności instytutu.

W kategorii poświęconej badaniom, prócz osi badawczych, umieszczono podkategorię grup badawczych. Każda grupa badawcza jest kolektywną jednostką badawczą, wpisującą się w pięć osi tematycznych definiujących politykę badawczą ośrodka. Grupy badawcze opierają się na naukowcach i doktorantach z CERI lub z zewnątrz, z których każdy posiada swoją specjalizację tworzącą wartość dodaną projektów naukowych. Grupy badawcze nie są permanentne; ich istnienie zależy od potrzeb wykreowanych przez dany projekt badawczy. W CERI istnieją między innymi następujące grupy badawcze:

- Azja Środkowa
- Polityczna ekonomia neoliberalizmu. Co to znaczy reformować ?
- Energia i spójność: zarządzanie, regulacje i negocjacje
- Multidyscyplinarne studia na temat współczesnych Włoch (GREPIC)
- Hegemonia i wpływ

⁵⁴ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/axes-de-recherche>, dostęp: 24 października 2012.

- Dyplomacja krajów wschodzących, czyli jak (ponownie) spotkać się z Zachodem?
- Mierzenie zagrożeń
- Współczesna Turcja
- Relacje Zatoka Perska – Południowa Azja
- Wspomnienie przeszłości wschodnioniemieckiej po 1989 w zjednoczonych Niemczech : konfrontacja bolesnych wspomnień jako wyzwanie dla budowy Europy.
- Mobilność i migracje
- Polityczne obserwatorium Ameryki Łacińskiej i Karaibów (OPALC)
- Obserwatorium Rosja
- Organizacje międzynarodowe
- Seminarium doktoranckie Chiny 2012-2013
- Teoria stosunków międzynarodowych
- TransWorld. Przyszłość stosunków transatlantyckich⁵⁵.

Badaniem problematyki zaliczanej w obręb zagadnień środkowoeuropejskich i wschodnioeuropejskich zajmuje się Obserwatorium Rosja. Grupa obejmuje Rosjan, Francuzów i obywateli innych krajów. Ich celem są tematy związanych z Rosją współczesną i jej otoczeniem międzynarodowym. Działalność grupy opiera się na regularnych seminariach, publikacjach internetowych, publikacjach zbiorowych oraz artykułach. Podejście multidyscyplinarne ośrodka przejawia się w wykorzystaniu analiz politologicznych, demograficznych, socjologicznych, historycznych i ekonomicznych. Priorytetem jest badanie przemian politycznych i społecznych, przede wszystkim procesów wyborczych w Rosji, w Gruzji, na Ukrainie i na Białorusi, ewolucja instytucji oraz relacje władza-społeczeństwo. Opiekę naukową nad Obserwatorium sprawują Jean-Charles Lallemand i Marie Mendras⁵⁶.

Poza grupą poświęconą Rosji nie istnieją inne ekipy badające zagadnienia związane bezpośrednio z Europą Środkową czy Wschodnią.

Ostatnią z podkategorii w obrębie działalności analityczno-badawczej, po osiach zainteresowań i grupach badawczych, są programy naukowe. Są to wieloletnie projekty

⁵⁵ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/groupe/presentation>, dostęp: 24 października 2012.

⁵⁶ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/groupe/observatoire-russie>, dostęp: 24 października 2012.

prorowadzone przez personel CERI, indywidualnie lub kolektywnie, nierzadko we współpracy z partnerami zewnętrznymi: francuskimi i zagranicznymi. Projekty otrzymują dofinansowanie od Rady Naukowej Sciences Po, Unii Europejskiej, Narodowej Agencji Badań Naukowych i innych instytucji. Na stronie internetowej CERI wymieniono między innymi następujące programy naukowe:

- *Approche comparative des modes de fabrication des politiques étrangères*
- *Encyclopédie en ligne des violences de masse / Online Encyclopedia of Mass Violence*
- *Finding Allies for the War of Words: Mapping the Diffusion and Influence of Counter-Radical Muslim Discourse*
- *Franco-Czech Europe Dialogue*
- *Guerre et démocratie au Proche-Orient : pourquoi les Israéliens ne se mobilisent plus pour la paix et les droits de l'homme*
- *Guerre et terre en Afghanistan*
- *Hindu Nationalism and Violence. From Revolution to Terrorism*
- *Les codes narratifs et spatiaux de la société internationale*
- *Les transformations de l'Etat-providence dans les monarchies du Golfe*
- *Mobilité globale et gouvernance des migrations*
- *The Post-Transatlantic Age: A Twenty-First Century Concert of Powers*⁵⁷.

Na uwagę zasługuje program o nazwie Francusko-Czeski Dialog Europejski⁵⁸. Jest to inicjatywa prowadzona wspólnie z Instytutem Stosunków Międzynarodowych w Pradze⁵⁹. Przewiduje ona dwa spotkania na rok: styczniowe w Paryżu oraz w czerwcu bądź w październiku w Pradze. Animatorami wizyt są Christian Lequesne, dyrektor CERI, oraz Petr Drulak, dyrektor IIR. Celem spotkań jest omówienie tematu związanego z Europą bądź ze stosunkami międzynarodowymi. Od 2009 roku miało miejsce sześć spotkań. Ostatnie z nich, w Pradze, dnia 18 października 2012 roku było poświęcone Niemcom w Europie⁶⁰.

CERI wydaje bogaty zasób różnych publikacji zarówno o charakterze komercyjnym, jak i bezpłatnym. Te ostatnie dostępne są w wersji elektronicznej. Wydawnictwa płatne to przede wszystkim książki wydawane we współpracy z uznanymi wydawnictwami

⁵⁷ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/programme/programmes-scientifiques>, dostęp: 24 października 2012.

⁵⁸ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/franco-czech-europe-dialogue-1>, dostęp: 24 października 2012.

⁵⁹ Ústav mezinárodních vztahů, <http://www.iir.cz>.

⁶⁰ http://www.iir.cz/events_calendar.asp?action=description&idi=86&ecid=491, dostęp: 24 października 2012.

francuskimi i brytyjskimi, takimi jak Hurst, Palgrave czy Routledge⁶¹. Pozostałe materiały udostępniane na stronie internetowej CERI to:

- *Les études du CERI* („Studia CERI”) – Podejmowana tematyka: globalizacja, wschodzące potęgi, odnowa strategicznych sojuszy, aktualne tematy o polityce światowej, procesy dostrzegalne z perspektywy „długiego trwania”, kwestie geostrategiczne. Kontynuując zastosowanie podejścia multidyscyplinarnego, Studia CERI wydają się być tematycznie ukierunkowane na domeny właściwe geopolityce. Periodyk ukazuje się pod postacią dziesięciu tytułów rocznie, co daje obecnie kolekcję złożoną z około dwustu pozycji. Nowości w wersji papierowej i elektronicznej dostępne są na zasadach komercyjnych; bezpłatne są wersje elektroniczne wydań sprzed ponad roku⁶². Wśród najnowszych publikacji znaleźć można poświęcone krajom Europy Środkowej i Wschodniej *Etude N°172 - 12/2010 - Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 2)* i *Etude N°171 - 12/2010 - Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 1)* pod redakcją Jean-Pierre’a Pagé⁶³.
- *Questions de recherche* („Pytania Badawcze”) – darmowy cykl w wersji elektronicznej, zawierający refleksje teoretyczne i metodologiczne dotyczące prowadzonych badań; udostępniany w celu otrzymania sugestii i komentarzy czytelników⁶⁴. Przykładową publikacją w tej kategorii jest artykuł A. Regamey o kobietach-snaiperach w czasie wojen czeczeńskich⁶⁵.
- *Critique internationale* („Krytyka Międzynarodowa”) – kwartalnik wydawany we współpracy z CNRS i Narodowym Centrum Książki. Jego główną myślą jest zrewidowanie potocznych poglądów na ważne tematy międzynarodowe; Krytyka docenia zagraniczne spojrzenie na podejmowane sprawy, gdyż – jak podają autorzy – istnieje znaczne ryzyko

⁶¹ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/ouvrage>, dostęp: 24 października 2012.

⁶² <http://sciencespo.fr/ceri/fr/papier/etude>, dostęp: 24 października 2012.

⁶³ *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 1)*, *Etude nr 171*, *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 2)*, *Etude nr 172*, red. Pagé J.P., grudzień 2010, <http://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr.ceri/files/etude171.pdf>, <http://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr.ceri/files/etude172.pdf>, dostęp: 24 października 2012.

⁶⁴ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/papier/qdr>, dostęp: 24 października 2012.

⁶⁵ Regamey A., *Les femmes snipers de Tchétchénie : interprétation d'une légende de guerre*, Qdr N° - 35 - 03/2011.

„heksagonalizacji” myśli politycznej, czyli zamykania się w obrębie idei będących tylko i wyłącznie francuskich badaczy⁶⁶.

- *Ceriscope*⁶⁷ – udostępniany on-line periodyk naukowy powstający we współpracy z Zakładem Kartografii Sciences Po Paris⁶⁸. Sam Zakład Kartografii udostępnia na swej stronie internetowej bogatą bazę map pod postacią plików graficznych, diagramów, wykresów. Są to materiały obejmujące różne rejony świata, różne epoki (również historyczne) i co najważniejsze – ilustrujące bardzo zróżnicowane zagadnienia, które łączy fakt, że mogą stać się pomocne w analizie zjawisk politycznych w ujęciu multidyscyplinarnym⁶⁹. Wyszukiwarka Atelier de cartographie pokazuje 101 map poświęconych Europie, z tego 13 dotyczy Rosji, na przykład otoczenie geostrategiczne Rosji w latach 1990-2010⁷⁰. Ceriscope natomiast proponuje nie tylko tradycyjne artykuły, lecz również wiadomości zawarte w mapach, grafikach, wykresach i fotografiach. Obecnie Ceriscope składa się z dwóch segmentów: Pauvreté⁷¹ i Frontières⁷². Ceriscope Frontières koncentruje się na problematyce granic, terytorialnym aspekcie władzy, geografii politycznej; serwis udostępnia szereg artykułów, zestawy map w wersji elektronicznej, grafiki będące ilustracją poruszanych zagadnień, infografiki, wykresy. Ceriscope Pauvreté natomiast w podobny sposób dokumentuje analizę multidyscyplinarnej analizy światowego ubóstwa. Warto tu podkreślić dwa fenomeny: po pierwsze, sprawy międzynarodowe, będące tradycyjnie obiektem zainteresowań nauk politycznych, a w szczególności nauki o stosunkach międzynarodowych, są w paryskiej Grande Ecole badane przez pryzmat chyba każdej nauki społecznej (czy szerzej: humanistycznej), z lingwistyką i antropologią włącznie. Czołowa francuska uczelnia politologiczna, wraz z podległym sobie think tankiem, prezentuje interdyscyplinarne podejście do badania polityki. Po drugie, kartografia (związana z geografją), również jest uprawiana w ramach

⁶⁶ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/critique>, dostęp: 24 października 2012.

⁶⁷ <http://ceriscope.sciences-po.fr>

⁶⁸ <http://cartographie.sciences-po.fr/>

⁶⁹ Zob. <http://cartographie.sciences-po.fr/fr/cartotheque>, dostęp: 24 października 2012.

⁷⁰ http://cartographie.sciences-po.fr/sites/default/files/F04c_geostrategie.jpg, dostęp: 24 października 2012.

⁷¹ <http://ceriscope.sciences-po.fr/pauvrete>

⁷² <http://ceriscope.sciences-po.fr/frontieres>

Sciences Po. Stanowi to specyfikę francuskich nauk społecznych (humanistycznych), gdzie posługiwanie się materiałami kartograficznymi jest na porządku dziennym. Z polskiej perspektywy, mapy i polityka to domena historii, geografii politycznej i ewentualnie pozostającej w cieniu geopolityki. We Francji geopolityka jest bardzo popularna, natomiast zastosowanie kartografii do przedstawiania problematyki politycznej wykracza poza tę dyscyplinę⁷³.

- Encyklopedia Masowej Przemocy On-Line (*La Online Encyclopedia of Mass Violence*)⁷⁴ jest elektroniczną bazą danych na temat ludobójstwa w XX wieku. Jej zasoby są na bieżąco uaktualniane. Zadaniem OEMV jest uporządkowanie wiedzy według kontynentu, kraju i epoki historycznej. Encyklopedia dostarcza opis tła historycznego oraz interdyscyplinarne analizy masakr mających miejsce w XX wieku. Na stronie odnajdujemy indeks chronologiczny, studia przypadków, artykuły naukowe⁷⁵.
- *Au fil de mots* (W toku) – seria wywiadów przedstawicieli CERI z zaproszonymi gośćmi, umieszczonych w internecie w postaci webcastów.
- *Les dossiers du CERI* – pojawiając się wraz z bieżącymi wydarzeniami międzynarodowymi (takimi jak wybory, konflikty, katastrofy, porozumienia), dossier mają na celu rzucenie światła na ich kulisy. W liczbie sześciu numerów rocznie, każdy z nich poświęcony jest jakiemuś tematowi i opracowany jest przez specjalistę, redagującego materiały dostarczane przez badaczy i doktorantów. Magazyn ukazuje się w wolnym dostępie w wersji elektronicznej. Z okazji wyborów w Rosji ukazał się cykl artykułów pod redakcją Anne de Tinguy *A l'est, du nouveau. Les élections 2011-2012 en Russie à l'heure du « printemps russe »*⁷⁶.
- *Les analyses du CERI* – zawierający raptem cztery artykuły dział analiz. Dwa artykuły poświęcono sytuacji politycznej w Bułgarii i na Węgrzech⁷⁷.

⁷³ Akapit dotyczący Ceriscope został wykorzystany przez M. Hudzikowskiego w referacie na konferencję naukową „V Zjazd Geopolityków Polskich” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu 12-13.04.2013.

⁷⁴ <http://massviolence.org>

⁷⁵ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/ouvrage/oemv>, dostęp: 24 października 2012.

⁷⁶ De Tinguy A., *A l'est, du nouveau. Les élections 2011-2012 en Russie à l'heure du « printemps russe »*, Les dossiers du CERI, luty 2012; <http://sciencespo.fr/ceri/fr/dossier>, dostęp: 24 października 2012.

⁷⁷ Ragaru N., "Souriez ! Tout va mal" La Bulgarie de Bojko Borisov au lendemain des élections d'octobre 2011, Les analyses du CERI, 1 stycznia 2012; Capelle-Pogacean A., Hybris et incertitude dans la Hongrie

- *Les CERI Strategy Papers* – publikacje będące efektem seminariów i konferencji organizowanych ze wsparciem Komisariatu Energii Atomowej⁷⁸, dotyczące kwestii bezpieczeństwa, obronności i polityki zagranicznej. Publikacje z 2009 roku dotyczą Rosji⁷⁹.
- *Les cahiers du CERI* – pierwsza seria prac roboczych instytutu z lat 1992 – 1998, dostępna w całości on-line. Dowodzą one, że zainteresowanie problematyką Eurpy Środkowej i Wschodniej istniało również tuż po rozpadzie bloku wschodniego⁸⁰.
- *Les Policy Briefs* partnerskiej sieci GARNET – archiwalne, niekontynuowane publikacje⁸¹.

Strona internetowa CERI prezentuje odnośniki do kilku serwisów tematycznych związanych z ośrodkiem. Oprócz wspomnianych wyżej Ceriscope i OEMV są to:

- Fonds d'analyse des sociétés politique (FASOPO)⁸² – polityka wewnętrzna w perspektywie porównawczej
- CoesioNet⁸³ - spójność w Unii Europejskiej
- Chute du Mur⁸⁴ - portal poświęcony upadkowi muru berlińskiego.
- OMER⁸⁵ - L'Observatoire Mondial des Enjeux et des Risques (Światowe Obserwatorium Wyzwań i Ryzyka) – kraje wschodzące.

W dziale instytucji partnerskich wymieniono następujące podmioty – wśród instytucji:

de Viktor Orbán, *Les analyses du CERI*, 1 stycznia 2011; <http://sciencespo.fr/ceri/fr/papier/analyse>, dostęp: 24 października 2012.

⁷⁸ <http://www.cea.fr/>

⁷⁹ Forss S., *Russian Military Thinking and Threat Perception: A Finnish View*, *Strategy Papers* N°: 5 - 11/2009; Orlov V. A., *US-Russia Dialogue on Nuclear Nonproliferation and Arms Control: What it Means for Europe and the World*, *Strategy Papers* N°: 4 - 09/2009; <http://sciencespo.fr/ceri/fr/papier/strategy?page=1>, dostęp: 24 października 2012.

⁸⁰ O Europie Środkowej i Wschodniej: Ragaru N., *Démocratie et représentation politique en Bulgarie*, *Cahier* N°: 19 - 1998; Caello D. P., *L'Union européenne et la fin de la guerre froide*, *Cahier* N°: 10 - 1994; Canapa M.-P., *Des Etats pluriethniques dans l'ex-Yougoslavie ? Etat du citoyen (gradjanska drzava) ou Etat du membre de la nation (nacionalna drzava)?*, *Cahier* N°: 7 - 1994; Gazier A., *Les pouvoirs locaux dans les régions russes du Centre-Terres noires. Transition ou opposition ?*, *Cahier* N°: 5 - 1994; Vukadinovic R., *La fin de la Yougoslavie et l'instabilité balkanique*, *Cahier* N°: 4 - 1992.

⁸¹ Zob. Hatto R., Tomescu O., *The EU and the Wider Black Sea Region: Challenges and Policy Options*, *Garnet Policy Brief* No. 5 – Janvier 2008.

⁸² <http://www.fasopo.org/>

⁸³ <http://www.sciencespo.fr/coesionet/>

⁸⁴ <http://chutedumur.sciences-po.fr>

⁸⁵ <http://omer.sciences-po.fr/>

- Direction de la prospective, Ministère des Affaires étrangères et européennes
- Délégation aux affaires stratégiques, Ministère de la Défense
- Centre d'études prospectives et d'informations internationales (CEPII)
- Commissariat à l'énergie atomique et aux énergies alternatives (CEA)
- European Council on Foreign Relations (ECFR)
- German Marshall Fund of the United States (GMFUS)
- Groupe d'analyses de la mondialisation (GAM)
- Institut de recherche stratégique de l'école militaire (IRSEM)
- Mairie de Vincennes⁸⁶.

Spośród mediów :

- Alternatives Internationales
- Carto, le monde en cartes
- EURACTIV
- LeMonde.fr
- Ouest-France⁸⁷.

3.2.2. Le Centre Thucydide – nurt prawniczy i interdyscyplinarność w stosunkach międzynarodowych

Centrum Tukidydesa posiada, jak już wspomniano, bardzo silne powiązania ze środowiskiem akademickim. Celem działalności Centrum jest analiza i badanie stosunków międzynarodowych, co przejawia się w sporej liczbie publikacji wydawanej przez instytut i w organizacji konferencji i seminariów. Ośrodek prowadzi projekty badawcze, zarówno w formie badań akademickich jak i stosowanych⁸⁸. Centrum Tukidydesa organizuje także cykle kształcenia na poziomie licencjatu, magisterium i doktoratu w zakresie prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych.

⁸⁶ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/partenariats-institutionnels>, dostęp: 24 października 2012.

⁸⁷ <http://sciencespo.fr/ceri/fr/content/partenariats-medias>, dostęp: 24 października 2012.

⁸⁸ <http://www.afri-ct.org/-Presentation->, dostęp: 23 stycznia 2013.

Centre Thucydide jest powiązane z L'Association des Internationalistes⁸⁹ (Stowarzyszenie Badaczy Problematyki Międzynarodowej) o nastawieniu interdyscyplinarnym. Celem stowarzyszenia jest zgromadzenie frankofońskich ekspertów spraw międzynarodowych wywodzących się z różnych dziedzin, aby promować interdyscyplinarne podejście do spraw międzynarodowych (oparte na stosunkach międzynarodowych, ekonomii, geografii, historii, naukach prawnych, politologii i innych dyscyplinach). Do stowarzyszenia tego należą znane osobistości ze świata francuskich nauk społecznych: Georges-Henri Soutou (Membre de l'Institut), président, Gilles Andréani (Panthéon-Assas), Bertrand Badie (Sciences Po, Paris), Christian de Boissieu (Panthéon-Sorbonne), Frédéric Bozo (Sorbonne Nouvelle), Guillaume Devin (Sciences Po, Paris), Pierre-Michel Eisemann (Panthéon Sorbonne), Michel Foucher (ENS rue d'Ulm), Robert Frank (Panthéon-Sorbonne), Christian Lequesne (CERI, Sciences Po), Pierre Lévy (Direction de la Prospective, MAE), Serge Sur (Panthéon-Assas)⁹⁰.

Inne instytucje partnerskie to: Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien - CEMOTI⁹¹, Center for transatlantic relations - SAIS - Johns Hopkins University⁹², Centre d'études de sécurité internationale et de maîtrise des armements - CESIM⁹³, Centre d'études européennes de Sciences-Po⁹⁴, Centre d'histoire de Sciences-Po⁹⁵, Centre de recherche sur les droits de l'homme et le droit humanitaire⁹⁶, Centre lyonnais d'études de sécurité internationale et de défense - CLESID⁹⁷, Dassault Aviation, Diploweb.com, Espace Europe Grenoble⁹⁸, Fondation pour la recherche stratégique – FRS, Identités, Relations internationales et Civilisations de l'Europe - IRICE⁹⁹, Institut Choiseul, Institut français des relations internationales – IFRI, La Documentation Française, Ministère des affaires étrangères (France), Organisation internationale de la francophonie¹⁰⁰, Université de Sharjah (Émirats arabes

⁸⁹ <http://www.association-des-internationalistes.org/>

⁹⁰ <http://www.afri-ct.org/Constitution-de-l-Association-des>, dostęp: 23 stycznia 2013.

⁹¹ <http://www.ceri-sciencespo.com/publica/cemoti/presente.htm>

⁹² <http://transatlantic.sais-jhu.edu/>

⁹³ <http://www.cesim.fr>

⁹⁴ <http://www.portedeurope.org/>

⁹⁵ <http://www.chevs.sciences-po.fr/>

⁹⁶ <http://www.crdh.fr>

⁹⁷ <http://clesid.univ-lyon3.fr>

⁹⁸ <http://web.upmf-grenoble.fr/espace-europe>

⁹⁹ <http://irice.univ-paris1.fr>

¹⁰⁰ <http://www.francophonie.org>

unis)¹⁰¹, Uniwersytet Warszawski, Université Panthéon-Assas (Paris II)¹⁰², Université Paris XIII¹⁰³, Association du Master Relations Internationales Universités Assas & Sorbonne¹⁰⁴, Centre de droit international de l'Université Libre de Bruxelles¹⁰⁵, DiploNews¹⁰⁶.

W odróżnieniu od innych think tanków organizacja ta nie przedstawiła na stronie internetowej rozbudowanej struktury działalności badawczej i analitycznej. Wśród projektów badawczych Centrum wymienia:

- Transatlantic Divergences on Middle Eastern Energy Affairs;
- Conflits et sécurité dans l'espace mer Noire : L'Union européenne, les riverains et les autres;
- Regulating privatisation of "war" : the role of the EU in assuring compliance with international humanitarian law and human rights (PRIV-WAR);
- Doctrine du maintien de la paix des Nations Unies : Conditions de réussite des opérations de maintien de la paix¹⁰⁷.

Z wymienionych projektów badawczych interesujący z punktu widzenia niniejszej pracy jest ten poświęcony konfliktom i bezpieczeństwu w regionie Morza Czarnego. Chociaż prowadzony w think tanku związanym ze środowiskiem znawców prawa międzynarodowego (nurt prawniczy), to zaowocował interdyscyplinarną publikacją o konotacjach geopolitycznych. Autorzy piszą między innymi o historycznych przesłankach rosyjskiej dominacji w regionie¹⁰⁸, pozostających poza zainteresowaniem nauk politycznych (i nauki o stosunkach międzynarodowych) czynnikach geograficznych, takich jak geografia fizyczna, hydrologia i klimat¹⁰⁹, a następnie przechodzą do ekonomii krajów Europy Wschodniej oraz analizy politycznej

¹⁰¹ <http://www.sharjah.ac.ae>

¹⁰² <http://www.u-paris2.fr>

¹⁰³ <http://www.univ-paris13.fr>.

¹⁰⁴ <http://www.amri-assas-sorbonne.eu/>

¹⁰⁵ <http://www.ulb.ac.be/droit/cdi>

¹⁰⁶ <http://www.diplonews.com>

¹⁰⁷ <http://www.afri-ct.org/-Recherche->, dostęp 23 stycznia 2013.

¹⁰⁸ Conflits et sécurité dans l'espace mer Noire : L'Union européenne, les riverains et les autres, red. Baptiste Chatré, Stéphane Delory, Editions Panthéon Assas 2010, ss. 38-49.

¹⁰⁹ Tamże, ss. 49-55.

i geopolitycznej regionu¹¹⁰. Publikacja stanowi kompletną, interdyscyplinarną monografię¹¹¹.

Nieco więcej informacji o prowadzonej działalności w zakresie problematyki EŚW odnajdujemy w dziale konferencji. Odbyły się wydarzenia dotyczące między innymi systemowi międzynarodowemu po zimnej wojnie, relacjom Ukraina-Europa i roli Unii Europejskiej w regionie Morza Czarnego.

Wśród publikacji książkowych, poza wymienionym dziełem kończącym projekt badawczy dotyczący regionu Morza Czarnego, nie znajdujemy pozycji poświęconych Europie Środkowej i Wschodniej.

Centrum Tukidydesa wydaje następujące serie periodyków:

- *Questions internationales* („Sprawy Międzynarodowe”) – w ramach których spośród dotyczących badanej problematyki odnajdujemy między innymi publikację o Kaukazie i Rosji¹¹² i o sytuacji w Federacji Rosyjskiej¹¹³;
- *Global Understanding Series* („Globalne Zrozumienie”) – gdzie jedyną związaną z EŚW wzmianka porównująca interwencję w Kosowie w 1999 roku z interwencją w Iraku w 2003¹¹⁴;
- *Cahiers Thucydide* („Zeszyty Tukidydesa”) – publikowane wyłącznie w formie elektronicznej, stanowiące efekt prac badaczy Centrum. Poza jedną publikacją dotyczącą konfliktu w Gruzji¹¹⁵, nie znajdujemy tu żadnych pozycji poświęconych Europie Środkowej i Wschodniej.

Zawartość strony internetowej Centrum jest dość uboga w materiały dotyczące problematyki choćby pośrednio związanej z EŚW. Ten niedostatek wynika poniekąd z tego, że think tank ten – w porównaniu do innych analizowanych w niniejszej pracy „laboratoriów myśli” – prezentuje niewiele swoich „produktów”. Sama strona www ośrodka jest niezbyt rozbudowana. Struktura, która na stronach internetowych innych instytutów wiele mówi o aktywnej działalności analitycznej i badawczej, w przypadku

¹¹⁰ Tamże, ss. 118-126.

¹¹¹ Akapit dotyczący monografii został wykorzystany przez M. Hudzikowskiego w referacie na konferencję naukową „V Zjazd Geopolityków Polskich” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu 12-13.04.2013.

¹¹² Sur S., Le Caucase : un espace de convoitises, *Questions Internationales* numéro 37, 1 maja 2009.

¹¹³ Sur S., La Russie, *Questions internationales* n° 27, 1 września 2007.

¹¹⁴ Parceau X., De l'intervention au Kosovo en 1999 à l'intervention en Irak de 2003, *Global Understanding Series*, 12 czerwca 2006.

¹¹⁵ Analyse, interprétation et conséquences des événements militaires en Géorgie (août 2008), dir. Sur S., *Cahier Thucydide* n°9, 31 janvier 2012.

Centrum Tukidydesa nie przekonuje, że ośrodek prowadzi intensywne badania w określonej przez siebie dziedzinie.

Najbardziej uznanym periodykiem wydawanym przez Centrum Tukidydesa jest *Annuaire Français des Relations Internationales* (AFRI). Rocznik ten posiada własny serwis internetowy, połączony ze stroną [www.CentreThucyde](http://www.CentreThucyde.org)¹¹⁶. AFRI poświęcono stosunkom międzynarodowym pojmowanym w sposób interdyscyplinarny. Periodyk wydawany jest od 2000 roku (do tej pory ukazało się dziesięć numerów) przez brukselskie wydawnictwo *éditions Bruylant*, a od 2004 roku przez francuską *la Documentation française*. Rocznik składa się z dwóch części. Pierwszą z nich są Rubryki (*Rubriques*), dedykowane następującym obszarom:

- La France et le monde (Francja i świat);
- La France et la construction européenne (Francja i konstrukcja europejska);
- Le couple franco-allemand (Tandem francusko-niemiecki);
- L'Union européenne acteur des relations internationales (UE jako aktor stosunków międzynarodowych);
- Politique étrangère des Etats-Unis (Polityka zagraniczna USA);
- Crises et conflits internationaux (Kryzysy i konflikty międzynarodowe);
- Théories et doctrines de la sécurité (Teorie i doktryny bezpieczeństwa);
- Désarmement, maîtrise des armements, non prolifération (Rozbrojenie, kontrola zbrojeń, nieprolifracja);
- Economie politique internationale (Międzynarodowa ekonomia polityczna);
- Mondialisation, multilatéralisme et gouvernance globale (Globalizacja, multilateralizm i polityka globalna);
- Médias et société internationale (Media i międzynarodowa opinia publiczna);
- Nouvelles technologies et relations internationales (Nowe technologie i stosunki międzynarodowe).

Drugą część stanowią *Études*, czyli Studia, które w odróżnieniu od permanentnych Rubryk tworzone są *ad hoc* w zależności od tematyki dominującej na świecie w danym roku. Na stronie internetowej wymieniono następujące działy: Afryka, Ameryka i stosunki transatlantyckie, Azja, Europa, Bliski i Środkowy Wschód, Rosja i WNP, problematyka globalna, kwestie teoretyczne i prawne¹¹⁷.

¹¹⁶ <http://www.afri-ct.org/-AFRI,16->.

¹¹⁷ <http://www.afri-ct.org/-AFRI,16->, dostęp: 24 stycznia 2013.

3.3. Think tanki pozarządowe

3.3.1. Institut de relations internationales et stratégiques (IRIS) – think tank komercyjny

Bieżąca działalność tego think tanku opiera się na czterech obszarach (biegunach, *pôles*):

- Obszar badań (le pôle recherche)
- Obszar dyskusji (le pôle colloque)
- Obszar publikacji i komunikacji (le pôle publication et communication)
- Obszar edukacji (le pôle formation)

W obszarze badawczym realizuje się badania na zamówienie, m.in. dla ministerstw (francuskich i zagranicznych), instytucji międzynarodowych, korporacji międzynarodowych. Poza projektami komercyjnymi IRIS realizuje wieloletnie programy badawcze w celu ciągłego monitorowania rozwoju sytuacji strategicznej na świecie.

W obszarze dyskusji IRIS organizuje rocznie – wg zapewnień autorów strony internetowej – kilkadziesiąt spotkań różnego typu na różnych szczeblach. Są to kolokwia, seminaria, konferencje, w tym konferencje międzynarodowe dla szerokiej publiczności, a także spotkania w środowiskach gospodarczych i politycznych wysokiego szczebla. Zapleczem działalności dyskusyjnej jest warstwa merytoryczna będąca efektem aktywności obszaru badawczego.

Obszar publikacji i komunikacji obejmuje tradycyjne środki przekazu informacji oraz media elektroniczne. Wśród tych pierwszych najistotniejszy jest wydawany corocznie *L'Année stratégique* („Rocznik Strategiczny”). Zawiera on ogólne koncepcje porządku międzynarodowego i raporty strategiczne.

La Revue internationale et stratégique („Przegląd Międzynarodowy i Strategiczny”) to kwartalnik, w którym prezentowane są poglądy przedstawiane przez różne podmioty: politologów, ekonomistów i innych badaczy, urzędników wysokiego szczebla, polityków, podmioty prywatne, które łączy spojrzenie na rzeczywistość w skali międzynarodowej.

Z kolei *Enjeux stratégiques* („Wyzwania Strategiczne”) pozwalają na syntezę opinii ekspertów na aktualne tematy uznawane za strategicznie istotne. Na uwagę zasługuje

fakt, że w tej ostatniej serii wydawniczej porusza się zagadnienia czasami dość odległe od tradycyjnego pojmowania przymiotnika „strategiczne”, na przykład kwestię dopingu w sporcie czy wpływ sportu na pokój na świecie.

Kanał komunikacji z czytelnikami wspomagany jest za pomocą mediów elektronicznych, z których naczelną rolę pełni strona internetowa pod adresem www.iris-france.org, notująca 150 000 unikalnych odwiedzin rocznie. Jest to zarówno strona-wizytówka organizacji, jak i baza wiedzy o tym ośrodku analityczno-badawczym. Strona www zawiera wszystkie ważne informacje na temat struktury administracyjnej IRIS, sprawozdań z działalności stowarzyszenia, jak również rozbudowane panele dotyczące zainteresowań analitycznych i badawczych tej organizacji. Osobny dział poświęcono publikacjom, które udostępniane są w większości przypadków odpłatnie. IRIS prowadzi też – o czym dalej – bogatą działalność edukacyjną i szkoleniową. Tej tematyce również przyporządkowano znaczną przestrzeń na stronie internetowej. Komercyjny aspekt działalności think tanku widoczny jest w ofercie dla przedsiębiorstw, obejmującej edukację, szkolenia oraz consulting.

Serwis internetowy IRIS przekierowuje do innego projektu mieszczącego się pod adresem <http://www.affaires-strategiques.info/>. Według informacji z serwisu, założeniem leżącym u podstaw zbudowania drugiej strony internetowej pod auspicjami IRIS było stworzenie medium służącego dynamicznej komunikacji z odbiorcami, dostosowanej do tempa wydarzeń na świecie. O ile publikacje IRIS są niewątpliwie inspirowane tym, co dzieje się w polityce światowej oraz tematami będącymi „na czasie” w kręgach badaczy, analityków oraz czytelników tematów, to udostępniane bywają – siłą rzeczy – z pewnym opóźnieniem, wynikającym z czasu potrzebnego na ich przygotowanie przez ekspertów. Mowa tutaj oczywiście o publikacjach cyklicznych, dostępnych szerokiemu gremium osób zainteresowanych po uiszczeniu jednorazowej opłaty bądź abonamentu. Materiały takie są wytwarzane w wersji tradycyjnej – na papierze – jak na przykład publikacje książkowe, a także w wersji elektronicznej, do której można wykupić dostęp. Analizy, raporty i inne przygotowywane na zlecenie zainteresowanych podmiotów niewątpliwie trafiają do nich szybciej.

Strona <http://www.affaires-strategiques.info/> miała w zamyśle równoważyć ograniczony dostęp do idei opracowywanych przez personel ośrodka, gdyż, po pierwsze, zawierać powinna aktualne komentarze do wydarzeń zamieszczane relatywnie szybko, a po drugie dostępna jest nieodpłatnie. Forma przekazu – wzbogacona materiałami video, na przykład z wypowiedziami ekspertów – potencjalnie

przyciągnęłaby internautów. Jednakże projekt ten – w odróżnieniu od strony głównej IRIS, kojarzącej się z portalem dobrze zorganizowanego przedsiębiorstwa – sprawia wrażenie mało profesjonalnego. Aktualności jest niewiele, dominują krótkie wzmianki sprzed lat, aktualizacje strony są rzadkie. Niektóre działy – noszące skąd inąd ciekawe tytuły – są niedopracowane bądź puste¹¹⁸. Również nieatrakcyjna grafika strony <http://www.affaires-strategiques.info/> dowodzi, że ten kanał komunikacji traktowany jest jako mało istotny w działalności IRIS. Pomysł przedstawiania informacji i komentarzy „w telegraficznym skrócie”, które kierowane były do szerszej rzeszy internautów, będąc sygnowane logiem jednego z czołowych francuskich ośrodków zajmujących się kwestiami międzynarodowymi, był zapewne opracowany jako reklama przyciągająca klientów do zakupu produktu i usług oferowanych przez komercyjną, „dorosłą” wersję strony internetowej IRIS.

Wspomniane mankamenty <http://www.affaires-strategiques.info/> łagodzi newsletter IRIS (*La lettre d'information de l'IRIS*) wysyłany e-mailowo po bezpłatnym zapisaniu się do listy subskrypcyjnej. Przykładowo, mailing noszący datę 19 września 2012 roku, o numerze 435, zawiera informacje o zaistniałych w poprzedzającym go tygodniu wydarzeniach ze świata polityki międzynarodowej¹¹⁹. Odnośniki w tekście prowadzą do krótkich artykułów i wywiadów na stronie głównej IRIS oraz tych ze „strony drugorzędnej”. O komercyjnym aspekcie działalności ośrodka przypomina w newsletterze reklama pełnopłatnych publikacji, które można zamówić wykorzystując do tego celu linki umieszczone w mailingu.

Oryginalną inicjatywą w ramach instytutu jest obszar szkolnictwa wyższego. IRIS prowadzi kierunki studiów wyższych, będących odpowiednikiem polskich studiów magisterskich uzupełniających oraz podyplomowych (m.in. stosunki międzynarodowe; obronność, bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe; geoeconomia i wywiad strategiczny). W ofercie są także krótsze cykle nauczania zawodowego, np. przestępczość międzynarodowa, geopolityka Unii Europejskiej, geopolityka wody.

IRIS SUP' – podmiot bezpośrednio związany z IRIS, odpowiedzialny za kształcenie studentów, bazuje częściowo na kadrze analityków i badaczy instytutu. W ofercie posiada ogólne studia z zakresu stosunków międzynarodowych oraz kilka bardziej

¹¹⁸ Strona bez treści pt. Aktualności ze świata, <http://www.affaires-strategiques.info/spip.php?rubrique96>, dostęp: 12 września 2012.

¹¹⁹ Newsletter IRIS udostępniany jest również w postaci pliku pdf. Przykład, o którym mowa (*La lettre d'information de l'IRIS N°435 - 19 septembre 2012*) można odnaleźć pod adresem <http://www.iris-france.org/docs/newsletter/435.pdf>, dostęp: 20 września 2012.

wyspecjalizowanych kierunków. Studia na temat stosunków międzynarodowych (dla posiadających co najmniej licencjat) są pojmowane odmiennie niż w Polsce: ich celem jest „opanowanie fundamentów współczesnej geopolityki poprzez multidyscyplinarne podejście do stosunków międzynarodowych”¹²⁰. W skład w ich programu wchodzi trzy bloki: teoretyczny, praktyczny oraz zawodowy. Blok teoretyczny składa się z części dotyczącej geopolityki współczesnej (makroekonomia, historia stosunków międzynarodowych, strategia, prawo międzynarodowe publiczne, teorie rozwoju) oraz seminariów pogłębiających (bardziej „klasyczne” przedmioty z zakresu nauk politycznych, m.in. polityka zagraniczna Francji, historia integracji europejskiej, kryzysy i konflikty współczesnego świata). Blok praktyczny odchodzi od tradycyjnego kształcenia w zakresie stosunków międzynarodowych, proponując kształcenie przydatne dla przyszłych analityków, na przykład analizę prasy anglojęzycznej wyspecjalizowanej w tematyce międzynarodowej¹²¹. Blok zawodowy idzie jeszcze dalej i charakteryzuje się „orientacją rynkową”: ma za zadanie wyposażyć absolwentów w minimum kompetencji menedżerskich potrzebnych w zglobalizowanej gospodarce (praca grupowa, zarządzanie projektami międzynarodowymi, zarządzanie przedsiębiorstwem, analiza finansowa)¹²².

Stosunki międzynarodowe dla posiadaczy tytułu magistra mają podobny zakres, jednak blok teoretyczny jest bardziej wyspecjalizowany (poszczególne polityki, np. obronność; „seminaria geograficzne” koncentrujące się na poszczególnych regionach świata). W kontekście zawodowym również nastawione są na potrzeby rynku pracy: zarządzanie ryzykiem, zarządzanie kryzysowe, negocjacje międzynarodowe – to niektóre z przedmiotów proponowanych studentom tego kierunku. Na tych przykładach widać, że francuskie pojmowanie nauki o stosunkach międzynarodowych różni się od polskiego w dwóch aspektach. Pierwszym z nich jest nieodłączna obecność geopolityki rozumianej jako wielodyscyplinarne podejście do analizy i badań nad polityką międzynarodową. Drugą cechą wyróżniającą model francuski jest nastawienie na

¹²⁰ « Maîtriser les fondamentaux de la géopolitique contemporaine par une approche pluridisciplinaire des relations internationales », http://www.iris-sup.org/les_diplomes/rerelations_internationales_1ere_annee.html, dostęp: 23 września 2012.

¹²¹ Zwraca uwagę to, że uczy się „śledzić” specjalistyczne portale i publikatory brytyjskie oraz amerykańskie być może dlatego, aby porównywać koncepcje i zasób wiedzy dominującego świata anglosaskiego z „drugim w kolejności” – frankofońskim. Nie ma natomiast specjalizacji w analizie mediów azjatyckich ani żadnych innych – co zrozumiałe ze względu na potencjalne trudności językowe.

¹²² Fragmenty powyższych dwóch akapitów dotyczące nauczania geopolityki zostały wykorzystany przez M. Hudzikowskiego w referacie na konferencję naukową „V Zjazd Geopolityków Polskich” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu 12-13.04.2013.

kształcenie praktyczne przyszłych analityków i badaczy bądź ukierunkowanie absolwentów na potrzeby świata biznesu. Warto również podkreślić dominację tematyki globalnej – sprawami regionalnymi, czy to w skali Unii Europejskiej, czy to w skali Europy „od Atlantyku po Ural” (a nawet po Władywostok) zainteresowanie jest niewielkie, o ile w ogóle występuje. Do małych (mniejszych niż Francja) krajów w instytucie nie przywiązuje się znaczenia.

Powyższa teza znajduje potwierdzenie w analizie programów pozostałych studiów proponowanych przez IRIS. Zagadnienia obronności, bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego studiowane są w kontekście polityki Francji, USA, Chin i Rosji, ewentualnie UE jako całości. Wśród obszarów wartych zainteresowania wymienia się tzw. zapalne regiony świata, jak Bliski Wschód. Najbliższe Europie Środkowej i Wschodniej są wspomniane w programie studiów kraje byłego ZSRR (jako jeden obszar)¹²³. W programie zarządzania projektami międzynarodowymi wymienia się Europę (jako całość) oraz Azję Centralną (zapewne z obszarem poradzieckim łącznie)¹²⁴. Program geoeconomii i wywiadu strategicznego zawiera spis badanych regionów świata. Są tam m.in. Unia Europejska oraz Rosja i Wspólnota Niepodległych Państw¹²⁵. Mierząc zainteresowanie konkretnymi państwami (czy też szerzej: kierunkami geograficznymi) za pomocą oferowanych studentom kursów językowych, można wymienić kluczowe dla IRIS wektory: świat anglosaski (wszechobecne kursy angielskiego), Chiny (kurs mandaryńskiego) i Bliski Wschód (kurs arabskiego).

Poza szkolnictwem wyższym IRIS organizuje kursy dla wszystkich zainteresowanych: zarówno programy szkoleniowe „szyte na miarę” dostosowane do zapotrzebowania chętnych (zwłaszcza przedsiębiorstw), jak i szkolenia otwarte. Tematyka jest dość oryginalna i interesująca (przykładowo mafia i światowa przestępczość; religia a geopolityka – z analizą dyplomacji Watykanu łącznie), jednak próżno szukać tam śladów zainteresowania Europą Środkową i Wschodnią. Wykłada się politykę bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej na kursie dotyczącym bezpieczeństwa

¹²³ http://www.iris-sup.org/les_diplomes/defense_securite_gestion_de_crise.html, dostęp: 23 września 2012.

¹²⁴ http://www.iris-sup.org/les_diplomes/action_internationale_des_associations_et_collectivites_territoriales.html, dostęp: 23 września 2012.

¹²⁵ La Russie-CEI, http://www.iris-sup.org/les_diplomes/geoeconomie_et_intelligence_strategique.html, dostęp: 23 września 2012.

międzynarodowego, jednak już w ramach programu dotyczącego Unii Europejskiej nie znalazło się nic na temat nowych krajów członkowskich¹²⁶.

Główne pole aktywności instytutu to analityka. IRIS prezentuje obszary zainteresowań w obrębie tego pola aktywności podzielone w sposób dwojaki: na regiony geograficzne oraz na poziome płaszczyzny problematyki. Podział na regiony obejmuje całą kulę ziemską – osobne działy stanowią Europa oraz Rosja wraz z WNP. „Kwestie poziome” to przykładowo bezpieczeństwo, zagadnienia strategiczne, ekonomia.

Obszary zainteresowań IRIS w dziale analityki obejmują całą kulę ziemską podzieloną na następujące rejony:

- Europa
- Ameryka Północna
- Ameryka Południowa
- Rosja i WNP
- Azja
- Bliski i Daleki Wschód
- Maghreb
- Afryka Subsaharyjska (tzw. Czarna Afryka)

Natomiast zagadnienia „poprzeczne” dotyczą płaszczyzn takich jak: bezpieczeństwo i obronność, Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony UE oraz NATO, ekonomika obronności, zarządzanie kryzysowe, nowe formy wojny, stabilizacji i odbudowy, przemysł zbrojeniowy, handel bronią, rozbrojenie, wywiad, koncepcje bezpieczeństwa światowego i narodowego, doradztwo wojskowe, gospodarka i ekonomiczne aspekty bezpieczeństwa, wywiad gospodarczy, gospodarka i handel międzynarodowy, migracje i ekonomika rozwoju, energia i środowisko, surowce i zasoby naturalne, zasoby energetyczne, bezpieczeństwo środowiskowe, energetyczne i żywnościowe, zmiany klimatyczne, geopolityka wody, społeczno-kulturowe aspekty bezpieczeństwa, religie świata, tożsamość regionalna, nacjonalizm i ekstremizm, zagadnienia strategiczne i światowa równowaga sił, terroryzm, broń nuklearna, sport a stosunki międzynarodowe. Jest to wyjątkowo szeroki i bardzo zróżnicowany katalog.

¹²⁶ <http://www.iris-france.org/formations/professionnelle/programme-fp.php>, dostęp: 23 września 2012.

W dziale analiz funkcjonują tzw. Obserwatoria, koncentrujące się na szczególnie ważnych zagadnieniach wybranych według kryterium geograficznego, jak i tematycznego. Są to:

- Obserwatorium przemian politycznych w świecie arabskim
- Obserwatorium przestrzeni postsowieckiej
- Obserwatorium Turcji i jej przestrzeni geopolitycznej
- Geopolityczne obserwatorium religii
- Geostrategiczne obserwatorium informacji
- Obserwatorium polityki zagranicznej UE : rozszerzenia, „sąsiedztwa wschodniego” oraz Rosji

Celem działania Obserwatorium przestrzeni postsowieckiej jest zidentyfikowanie szans współpracy ekonomicznej z krajami tej strefy. Obserwatorium bada zasoby ludzkie, finansowe, techniczne, prawne, finansowe i inne, które mogą utrudnić lub ułatwić współpracę z partnerami z tego regionu¹²⁷.

Co do działalności Obserwatorium polityki zagranicznej UE : rozszerzenia, „sąsiedztwa wschodniego” oraz Rosji, w ramach umowy z Parlamentem Europejskim IRIS przewodniczy trzynastu think tankom i uniwersytetom z Unii Europejskiej, krajów-kandydatów i krajów włączonych w politykę sąsiedztwa. Celem prac tych podmiotów jest zbadanie kwestii związanych z rozszerzeniem UE i stosunkami z państwami Europy Wschodniej i Rosji¹²⁸.

Strona Instytutu nie przedstawia zestawienia instytucji partnerskich, jak to jest w przypadku Institut Français des Relations Internationales, prezentuje za to bogatą listę odnośników do siostrzanych organizacji tego typu na całym świecie¹²⁹. Są na niej think tanki, organizacje pozarządowe i media (poniżej zachowano oryginalną kolejność alfabetyczną według francuskiego nazewnictwa krajów). Z obszaru Europy Środkowej i Wschodniej wymieniono następujące podmoty:

- z Europy Południowo-Wschodniej: CDRSEE - Center for democracy in Southeast Europe, Le Courier des Balkans, OSCE IN BIH - Organization for Security and Co-operation in Europe, SEE-ECN - South East Europe Education Cooperation Network;

¹²⁷ <http://www.iris-france.org/analyse/obs-russie-cei.php>, dostęp: 25 stycznia 2013.

¹²⁸ polityki zagranicznej UE : rozszerzenia, „sąsiedztwa wschodniego” oraz Rosji, dostęp: 25 stycznia 2013.

¹²⁹ <http://www.iris-france.org/iris/liens-utiles.php>, dostęp: 22 września 2012.

- z Polski: OSW - Centre for Eastern Studies;
- z Czech: EWI - EastWest Institute;
- Z Rosji: CARGENIE MOSCOW CENTER, PIR Centre - Centre for Policy Studies; Russia in Global Affairs.

Spośród niemieckich podmiotów wymieniono: CAP - Center for Applied Policy Research, DGAP - Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V., FES - Friedrich Ebert Stiftung, KAS - Konrad Adenauer Stiftung, SWP - Stiftung Wissenschaft und Politik - Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, ZEW - Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung. Pozostałe wspomniane przez IRIS organizacje to: z Belgii - INSTITUT BRUEGEL, EGMONT - Institut Royal des Relations Internationales, GRIP - Groupe de Recherche et d'Information sur la Paix et la Sécurité, International Crisis Group; z Kanady: CEPES - Centre d'Etude des Politiques étrangères et de Sécurité, CISS - Canadian Institute of Strategic Studies, Chaire Jean Monnet en intégration européenne, Chaire Raoul-Dandurand en études stratégiques et diplomatiques, FOCAL - Fondation canadienne pour les Amériques; z Chin: CIIS - China Institute for International Strategic Studies; z Danii: DIIS - Danish Institute For International Studies; ze Zjednoczonych Emiratów Arabskich: ECSR - Emirate center for Strategic Studies; z Hiszpanii: CIP - Centro de investigacion para la paz; CITpax - Centro Internacional de Toledo para la Paz; IEMed - Institut Europeu de la Mediterrania; OPEX - Fundación Alternativas' Observatory of Spanish foreign policy; RIE - Real Instituto Elcano; ze Stanów Zjednoczonych: Brookings Institution, CARNEGIE ENDOWMENT, Council on Foreign Relations, CSIS - Center for Strategic & International Studies, French American Foundation, Global Expert Finder – GEF, RAND Institute, z Francji¹³⁰: BIOFORCE, CDSE - Club des Directeurs de Sécurité des Entreprises, CESA - Centre d'Etudes Stratégiques Aérospatiales, Contre-feux.com, DEUS EX MACHINA - Le blog de Slimane Zéghidour, DiploNews, DIPLOWEB, Etudes européennes, Fondation Res Publica, François-Bernard Huygue, GEOS, INTELLIGENCE-STRATEGIQUE.EU, INA - Institut National de l'Audiovisuel. Layer Cake, Sport et Citoyenneté, Terre Entière; z Grecji: ELIAMEP

¹³⁰ Zwraca uwagę fakt, że na liście „francuskiej” brak konkurencyjnych think-tanków i innych ośrodków (np. omawianych w niniejszej pracy), które mogłyby być odpowiednikami IRIS; są za to mniej znane ośrodki, blogi i media. Z pozostałych krajów wskazano jednak najbardziej liczące się w środowisku organizacje (np. niemieckie i amerykańskie – światowa czołówka). Wymowa wydaje się być jednoznaczna: podkreślić, że IRIS jest czołowym francuskim ośrodkiem analitycznym i badawczym, a równać mu się mogą jedynie światowe tuzy ekspertyz międzynarodowych.

- Hellenic Foundation for European and Foreign Policy; z Indii: SFG - Strategic Foresight Group; z Włoch: CASD - Centro Alti Studi per la Difesa; Fondation Italianeuropei; ISPI - Istituto per gli Studi di Politica Internazionale; z Japonii: JIIA - Japan Institute of International Affairs; z Luksemburga: IEIS - Instiut d'Etudes Européennes et Internationales du Luxembourg; z Norwegii: FNI - Fridjof Nansen Institute; NUPI - Norsk Utenrikspolitisk Instituut; PRIO - The International Peace Research Institute; z Holandii: Clingendael Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen, Netherlands Atlantic Association; ze Zjednoczonego Królestwa: CER - Centre for European Reform. IISS - The International Institute for Strategic Studies; RUSI - Royal United Services Institute; ze Szwecji: FOI, SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute; ze Szwajcarii: CÉCAL, ISN - International Relations and Security Network; MULTIPOL, UNRISD - United Nations Research Institute for Social Development; z Turcji: ASAM, ISRO - International Strategic Research Organization, SAM - Center for Strategic Research, TESEV.

IRIS nie podał, dlaczego akurat takie think tanki znalazły się wśród polecanych ośrodków. W domyśle chodzi o najbardziej znane (i obdarzone największą estymą) instytuty badawcze i analityczne z całego świata. Nie wyjaśniono, jaki był klucz, według którego dobierano kierunki geograficzne. Na liście nie znalazł się żaden ośrodek afrykański, a przecież kontynent ten odgrywa istotną rolę we koncepcjach francuskiej polityki zagranicznej. Brak ośrodków z Ameryki Łacińskiej, które zauważa na przykład portal gotothinktank.com, inicjatywa Uniwersytetu Pensylwania monitorująca światowe think tanki¹³¹. W udostępnionym przez ten portal katalogu think tanków¹³² można znaleźć na przykład instytuty z Brazylii, dynamicznie rozwijającego się kraju zaliczanego do grupy BRICS. Ani jeden z nich nie został wspomniany przez IRIS, mimo tego, że brazylijski punkt widzenia na kwestie globalne powinien być interesujący również dla badaczy i analityków z Francji. [Gotothinktank.com](http://gotothinktank.com) publikuje coroczny ranking ośrodków analitycznych i badawczych, w którym umieścił liczne organizacje pozarządowe zajmujące się stosunkami międzynarodowymi - na przykład z kontynentu azjatyckiego, który uważany jest za przyszły „środek ciężkości” światowej gospodarki i polityki. Niewiele z nich zostało wymienionych przez IRIS. Brak instytutów z Izraela, choć Bliski Wschód to wciąż aktualny temat dla badaczy i analityków, a dla Francuzów w szczególności, skoro podkreślają to bieżące koncepcje

¹³¹ <http://www.gotothinktank.com>.

¹³² <http://www.gotothinktank.com/directory>

francuskiej polityki zagranicznej¹³³. Najbardziej interesujący obszar z punktu widzenia niniejszej pracy - Europę Środkową i Wschodnią – reprezentuje jeden ośrodek polski i jeden czeski, pozostałe to organizacje rosyjskie, ale tych jest zaledwie kilka. W mozaice organizacji pochodzących niemal z całego świata, wśród których przeważają instytuty analityczne i badawcze zainteresowane stosunkami międzynarodowymi, think tanki z obszaru Europy Środkowej i Wschodniej stanowią znikomą mniejszość.

IRIS prezentuje pewną liczbę publikacji nawiązujących do problematyki środkowo- i wschodnioeuropejskiej. Choć jest to think tank komercyjny, większość z nich dostępna jest za darmo. W strukturze działalności tego instytutu region EŚW nie zajmuje istotnego miejsca. Istnieją wprawdzie działy poświęcone Rosji i WNP, strefie postsowieckiej oraz problematyce rozszerzenia UE na wschód, jednak stanowią one niewiele znaczące przedsięwzięcia w porównaniu do intensywnej i szeroko zakrojonej działalności think tanku. Podobnie rzecz się ma z prowadzonymi przez ośrodek programami edukacyjnymi. W świetle przeprowadzonej analizy można orzec, że spośród zbadanych „laboratoriów myśli” IRIS charakteryzuje się umiarkowanym zainteresowaniem względem badanego tematu.

3.3.2. Diploweb.com – think tank innowacyjny

Autorzy serwisu również promują się w następujący sposób: „Diploweb.com, geopolityczny przegląd on-line. Dyplomaci, wykładowcy i stratedzy publikują tu unikalne analizy poświęcone kwestiom dyplomatycznym i geopolitycznym. Strona – założona w 2000 roku – jest kierowana przez Pierre’a Verluise, doktora geografii politycznej Uniwersytetu Paris-Sorbonne, autora wielu publikacji książkowych. Na tym eksperckim, otwartym na różne poglądy i transparentnym portalu znajdują Państwo wiele źródłowych publikacji na temat Unii Europejskiej, Rosji, Wspólnoty Niepodległych Państw, nie wspominając o Ameryce Północnej i Południowej, Azji, Afryce i Bliskim Wschodzie. Diploweb.com udostępnia również on-line liczne mapy, filmy wideo i zdjęcia. Portal ten oferuje również ekspertom newsy z pierwszej ręki na Twitterze.

¹³³ Astarita C., Liverani T., *La politique étrangère de Nicolas Sarkozy., Rupture ou continuité?*, Compte rendu de la conférence, Maison de l’Europe, 13 avril 2010, IRIS, ss. 2-5.

Dyrektor Diploweb.com prowadzi także geopolityczny fan page na Facebooku. Z tych wszystkich przyczyn Diploweb.com jest pierwszą francuskojęzyczną stroną internetową poświęconą geopolityce.”¹³⁴

Zatem, bazując na powyższych opiniach twórców portalu, Diploweb.com jest nie tylko chronologicznie pierwszą stroną poświęconą geopolityce we frankofońskim internecie, ale także czołowym francuskojęzycznym portalem geopolitycznym. Pozycję lidera serwis zawdzięcza umiejętnemu połączeniu niszowych treści opracowanych przez specjalistów z ich promocją za pomocą kanałów medialnych XXI wieku: nie tylko poprzez stronę internetową, ale i za pomocą portali społecznościowych. Żaden inny czołowy ośrodek analityczno-badawczy czy też tytuł medialny związany z takim ośrodkiem nie promuje się tak intensywnie za pomocą najnowszych metod przekazu.

Diploweb.com trudno nazwać think tankiem w tradycyjnym rozumieniu tego słowa. Portal jest internetowym agregatem publikacji elektronicznych autorstwa różnych ekspertów. Strona internetowa nie nazywa się think tankiem, instytutem, ośrodkiem ani fundacją, w przeciwieństwie do innych badanych podmiotów. Można odnieść wrażenie, że Diploweb.com jest jedynie publikatorem internetowym (wydawcą treści w formie elektronicznej). Pierre Veluise jest związany z innym instytutem analityczno-badawczym – IRIS, gdzie pełni funkcję Dyrektora ds. Badań¹³⁵. Diploweb.com oparty jest jednak o stowarzyszenie Centre géopolitique (Centrum Geopolityczne), którego skład Rady Naukowej portal przedstawia na swoich stronach podkreślając jednocześnie swój związek z tym stowarzyszeniem¹³⁶. Centrum Geopolityczne następująco określiło swoje cele: „wspierać i promować działalność, prace i publikacje swych członków; przyczyniać się tworzenia i rozwijania dzieł naukowych i organizowania konferencji celem kształcenia w zakresie historii, geografii, wychowania obywatelskiego, politologii, stosunków międzynarodowych, strategii i geopolityki. Przyczyniać się do współpracy między dziennikami, periodykami, stronami internetowymi, wydawcami, badaczami, jednostkami badawczymi i instytutami (fragment statutu)”¹³⁷.

Są to więc nieco inne cele niż w przypadku think tanków, chociaż działalność portalu polegająca głównie na udostępnianiu publikacji jest charakterystyczna dla ośrodków analitycznych i badawczych. Brak jest analiz na zamówienie, natomiast dyrektor P. Verluise wygłasza prelekcje dla zainteresowanych (także według indywidualnego

¹³⁴ <http://www.diploweb.com/Presenter-le-site-geopolitique.html>, dostęp: 25 października 2012.

¹³⁵ Directeur de recherche.

¹³⁶ <http://www.diploweb.com/Conseil-scientifique.html>, dostęp: 26 października 2012.

¹³⁷ <http://www.diploweb.com/Devenir-membre.html>, dostęp: 29 października 2012.

zapotrzebowania zapraszającego). Organizacja prowadzi działalność ekspercką. Istnieją zatem argumenty, które przemawiają za tym, by Diploweb.com traktować jak think tank.

Po pierwsze, prowadzi on działalność analityczną i badawczą, której efektem są liczne publikacje. Działalność ta, choć nie jest równie sformalizowana co w przypadku tradycyjnych think tanków, ani nie jest prowadzona na zasadach komercyjnych czy też w ramach ogólnie narzuconych celów, w praktyce jest identyczna z tą prowadzoną w tradycyjnych ośrodkach analitycznych i badawczych. Sprowadza się ona do wyrażenia opinii eksperta na istotny punkt widzenia organizacji i jej odbiorców temat. W świetle rozważań prowadzonych w pierwszym rozdziale niniejszej pracy przypomnieć należy, że to nie forma prawna czy struktura organizacyjna, lecz charakter działalności decydują o byciu think tankiem.

Po drugie, portal Diploweb.com podlegający stowarzyszeniu Centrum Geopolityczne, grupuje (choć nieformalnie) badaczy, ekspertów, analityków. Efektem pracy tych ekspertów są publikacje (badania, analizy). Publikacje są udostępniane szerszej publice przez Diploweb.com na zasadach non profit (z wyjątkiem pozycji książkowych). Sens działań prowadzonych przez instytut są identyczne jak w przypadku klasycznych think tanków. Literatura oraz praktyka zna przypadki think tanków działających non profit i celujących w szerszą publikę, a nie w indywidualnych odbiorców.

Po trzecie, misja samego portalu Diploweb.com jest podobnie sformułowana jak misja instytutów analitycznych i badawczych sensu stricto: opracować ekspertyzę i ją udostępnić¹³⁸.

Po czwarte, zainteresowania Diploweb.com dotyczą tej samej materii (stosunki międzynarodowe, geopolityka, polityka zagraniczna etc.)

Po piąte, struktura zainteresowań Diploweb.com jest podobna: podział geograficzny, podział problemowy.

Wreszcie, francuska wersja internetowej encyklopedii Wikipedia wymienia Diploweb.com w dziale geopolitycznych centrów analitycznych wraz z ich publikatorami, obok Institut français de géopolitique i *Hérodote*¹³⁹, Centre International d'Etudes Géopolitiques (CIEG), Centre d'analyse et de prévision des risques

¹³⁸ <http://www.diploweb.com/Presenter-le-site-geopolitique.html>, dostęp: 26 października 2012.

¹³⁹ Kazanecki W., Geopolityka we Francji. Przypadek szkoły Hérodote, „Racja Stanu. Studia i materiały”, Półrocznik nr 1 (5) 2009. Wrocław 2009, ss. 199-217.

internationaux (Capri), Institut Choiseul pour la politique internationale et la géoéconomie¹⁴⁰ oraz Laboratoire d'études politiques et d'analyses cartographiques (Lepac)¹⁴¹.

Kończąc argumentację za uznaniem Centrum Geopolitycznego i portalu Diploweb.com za think tank trzeba przypomnieć, że cytowane próby definicyjne (spośród wielu istniejących) tak rozbieżnie charakteryzują organizację typu think tank, że w niektórych przypadkach nie można potwierdzić ani jednoznacznie zaprzeczyć, że dany podmiot spełnia wymagane przesłanki. W wielu przypadkach zdania badaczy są podzielone.

Jak już wspomniano, w przeciwieństwie do IRIS strona Diploweb.com nie ma charakteru komercyjnego; większość publikacji – z wyjątkiem książkowych – dostępna jest za darmo. Pierre Verluise pisze wprost o niekomercyjnym charakterze działalności portalu, nazywając go „wolnym i niezależnym medium, które przestrzega przyjętej Karty Etycznej¹⁴². Portal wymienia następujące wartości przyświecające jego działalności: fachowość, pluralizm, transparentność, poszanowanie praw autorów. Aspekt fachowości podkreśla się przez odwołanie do autorytetu ekspertów i samego założyciela: „Strona ma za zadanie pokazać bieżące wydarzenia międzynarodowe z perspektywy opracowań sygnowanych przez specjalistów francuskich i zagranicznych. Dyplomaci, wykładowcy, stratedzy i konsultanci stanowią klucz do zrozumienia współczesnego świata.”¹⁴³. Odnośnie pluralizmu: „Współczesna historia szeroko ukazała ryzyko ograniczania debaty publicznej. Druga połowa XX wieku i konstrukcja wspólnej Europy stanowią pierwszy przykład. W latach 1985- 1991, ubogi stan debaty publicznej à propos Związku Radzieckiego stał się drugim przykładem. W obu przypadkach, praktyka taka się okazała się być kontrproduktywna. Jedynie walka na argumenty – spokojna dyskusja z poszanowaniem drugiej strony – pozwala ocenić wartość informacji przez porównanie analiz. Pluralizm informacyjny jest dla obywateli gwarancją jakości informacji i rzeczą niezbędną w demokracji. Poprzez przywiązanie do wartości demokratycznych i pluralizmu, portal ten oferuje analizy, które mogą się nierzadko różnić, ale ich zestawienie może być interesujące dla debaty

¹⁴⁰ Kazanecki W., Francuskie instytuty badawcze zajmujące się tematyką stosunków międzynarodowych i geopolityką – przypadek Instytutu Choiseul, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych”, Zeszyt Specjalny Nr 6, Wrocław, wrzesień 2006, s. 23-40.

¹⁴¹ http://fr.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9opolitique#Quelques_centres_d'analyses_et_leurs_revues, dostęp: 25 stycznia 2013.

¹⁴² <http://www.diploweb.com/Devenir-membre.html>, dostęp: 29 października 2012.

¹⁴³ <http://www.diploweb.com/La-charte-du-diploweb-com.html>, dostęp: 26 października 2012.

publicznej.”¹⁴⁴. Godne podkreślenia jest przywołanie przez P. Verluise’a francuskiego stosunku do ZSRR (a następnie Rosji), który nawet we francuskich środowiskach bywa określany mianem bezkrytycznego i opartego na uproszczonym postrzeganiu rzeczywistości politycznej.

W świetle utożsamiania think tanków z realizacją indywidualnych (a w każdym razie: nie ogólnospołecznych) interesów¹⁴⁵, znacząco brzmi deklaracja niezależności i transparentności: „W jaki sposób można uwiarygodnić informację bez wiedzy o tym, kto za nią stoi? Nie mając nic do ukrycia, Diploweb.com dba o umieszczenie (jeśli to tylko możliwe) noty biograficznej autora artykułu. Podobnie, bibliografia takiego autora mówi wiele o jego karierze. W ten sposób, czytelnik może się dowiedzieć kto i co napisał. Jedyny wyjątek od tej reguły następuje wtedy, gdy bezpieczeństwo autora nie pozwala ujawnić jego danych. (...) Diploweb.com nie otrzymuje nigdy wynagrodzenia za wydanie rekomendacji (np. książek, magazynów, prelekcji).”¹⁴⁶. Na liście autorów znajduje się ponad 100 osób różnych zawodów i narodowości, wśród nich Yves Lacoste, Alain Juppe, Laurent Fabius, Jerzy Buzek, Mario Soares, Thomas Gomart, Isabelle Facon, Sławomir Dębski, Stefan Wilkanowicz, Paddy Ashdown i inni¹⁴⁷. Są to szefowie czołowych think tanków francuskich, analitycy zajmujący się między innymi Europą Wschodnią, byli i obecni politycy, znani intelektualiści.

Serwis Diploweb.com daje możliwość zapisania się do listy mailingowej. Cotygodniowy mailing będzie zawierał „List z Diploweb.com (*La Lettre du Diploweb.com*), który przedstawi tytuł, autora, streszczenie i adres url każdego nowego dokumentu”¹⁴⁸. Co więcej, mailing będzie informował o „znaczących wydarzeniach ze środowiska geopolitycznego: publikacjach, konferencjach...”¹⁴⁹. Subskrypcja do mailingu następuje przez zapisanie się do jednej z grup dyskusyjnych portalu Yahoo!.

O tym, jak silnie ekipa Diploweb.com związana jest z myślą geopolityczną może świadczyć rubryka *Mapy geopolityczne*: „Jako uzupełnienie swoich artykułów, przegląd Diploweb.com proponuje tematyczne mapy geopolityczne celem pomocy w zrozumieniu aktualnej sytuacji geopolitycznej. Prognozy demograficzne, wzrost populacji, śmiertelność, przestępczość i wiele innych tematów jest poruszanych w tych

¹⁴⁴ <http://www.diploweb.com/La-charte-du-diploweb-com.html>, dostęp: 26 października 2012.

¹⁴⁵ Mierzwa, M., Think tanki, Infos, Biuro Analiz Sejmowych, 26 maja 2011.

¹⁴⁶ <http://www.diploweb.com/La-charte-du-diploweb-com.html>, dostęp: 26 października 2012.

¹⁴⁷ Pełna lista: http://www.diploweb.com/spip.php?page=auteur_liste, dostęp: 26 października 2012.

¹⁴⁸ <http://www.diploweb.com/spip.php?page=lettre>, dostęp: 26 października 2012. Chodzi o nowe publikacje zamieszczane na stronie.

¹⁴⁹ <http://www.diploweb.com/spip.php?page=lettre>, dostęp: 26 października 2012.

materiałach.”¹⁵⁰ Określenie „geopolityczne” utożsamiane jest zatem z demograficznym i socjologicznym charakterem tych materiałów. Mapy są uporządkowane według kategorii odpowiadających strukturze zainteresowań ośrodka – zachowano podział wedle kryteriów geograficzno-politycznych na Unię Europejską, Rosję i kraje WNP, Amerykę, Azję, Afrykę i Środkowy Wschód oraz „Świat” (reszta świata i tematyka globalna). Diploweb.com udostępnia także mapy pochodzące z periodyka *Questions internationales*, który jednocześnie promuje jako zawierający między innymi: tematy dotyczące aktualności międzynarodowych; ważną kwestię geostrategiczną lub przemianę w jakimś obszarze geograficznym; omówienie bieżących spraw europejskich (krajów europejskich oraz UE); spojrzenie na świat poprzez artykuły analizujące najnowsze wydarzenia w jakiejś strefie geopolitycznej lub omawiające sprawy międzynarodowe; dokumenty źródłowe, linki do stron internetowych poświęconych sprawom międzynarodowym. Redaktorem *Questions internationales* jest Serge Sur, profesor Uniwersytetu Panthéon-Assas-Paris II i szef Centrum Tukidydesa¹⁵¹ - Centre Thucydide, jednego z czołowych think tanków we Francji. Jest to zatem kolejne bezpośrednie powiązanie środowiska Diploweb z konkurencyjnymi think tankami.

Najbardziej oczywistym (już zresztą tu wspomnianym) jest związek twórcy Diploweb.com z fundacją IRIS. Nota biograficzna przedstawia tego badacza następująco: „Pierre Verluise jest zarazem Dyrektorem ds. Badań i popularyzatorem geopolityki¹⁵². Doktor geopolityki Uniwersytetu Paris-Sorbonne (Paris IV). Distinguished Professor geopolityki w GEM¹⁵³. Dyrektor ds. Badań w IRIS. Dyrektor seminarium w École de guerre¹⁵⁴. Związany z Chaire Raoul Dandurand (Kanada). Autor i współautor trzynastu książek i licznych artykułów wydanych w ośmiu językach. W szczególności wchodził w skład redakcji *Słownika geopolityki i geoekonomii*¹⁵⁵ wydanego w 2011 roku przez Presses Universitaires de France (PUF). P. Verluise rozwija studia geopolityczne nad Unią Europejską i jej granicami. Jego podejście badawcze jest zarazem multidyscyplinarne (historia, geografia, demografia, ekonomia,

¹⁵⁰ <http://www.diploweb.com/-Cartes-geopolitiques--.html>, dostęp: 26 października 2012.

¹⁵¹ http://www.diploweb.com/spip.php?page=rub_qui&id_rubrique=1, dostęp: 26 października 2012.

¹⁵² Termin „éditeur géopolitique” oznacza dosłownie wydawcę treści geopolitycznych. Ze względu na promowanie geopolityki na stronie www, na Twitterze i Facebooku, przedstawiany jest jako centralna postać geopolityki w sieci: <http://www.diploweb.com/Pierre-Verluise-Directeur.html>, dostęp: 26 października 2012.

¹⁵³ Szkoła Zarządzania w Grenoble, <http://www.grenoble-em.com>.

¹⁵⁴ <http://www.ecoledeguerre.defense.gouv.fr/>

¹⁵⁵ Dictionnaire de géopolitique et de géoéconomie, Gauchon P. (red.), Presses Universitaires de France, 2011.

politologia, dyplomacja, geostrategia), wielowymiarowe (skala globalna, wspólnotowa, narodowa, regionalna) i horyzontalne (stare i nowe kraje członkowskie, kraje kandydackie i sąsiedzkie). Bada zwłaszcza skutki rozszerzeń UE (historycznych i planowanych) i sprzeczności wewnątrz niej.”¹⁵⁶.

Jedną z form działalności Verluise’a w ramach Diploweb.com są prelekcje we Francji i poza jej granicami w dwóch obszarach tematycznych: geopolityka świata oraz geopolityka Unii Europejskiej i jej granic. Mocno zaakcentowana jest nie tylko tematyka zjednoczonej Europy, ale w szczególności obszar Europy Środkowej i Wschodniej, problematyka nowych członków UE i polityki wschodniej UE. Z punktu widzenia badanej tematyki najbardziej interesujące są następujące kwestie:

- Geopolityka UE i jej granic
- Przyszłe rozszerzenia UE: sylwetki kandydatów oficjalnych i potencjalnych
- Korupcja na Bałkanach Zachodnich
- Węgry Orbana
- Europa, przemiany przestrzeni geopolitycznej
- NATO – UE: gruziński rachunek
- Estonia, siedemnasty członek strefy euro
- Europa dwudziestu siedmiu państw wobec świata
- Polityka pomocy i rozwoju UE – pomiędzy samozadowoleniem a samokrytyką
- Korupcja pozostaje wyzwaniem dla powiększonej UE
- Jakie prognozy demograficzne dla rozszerzonej UE?
- Rozszerzenie UE oznacza bardziej konkurencyjną gospodarkę?
- Bilans u progu XXI wieku: Bałkany i UE
- Polska: jaki gracz geopolityczny?
- UE: jaka polityka wschodnia?
- Jakie relacje z Ukrainą?
- Żelazna kurtyna: jakie ślady pozostały w Europie?
- Po 1991. Jakie konsekwencje dla europejskiej wspólnoty przyniósł upadek ZSRR?

Przywoływana w wielu miejscach na stronie internetowej Diploweb.com oraz przejawiająca się w zainteresowaniach badawczych twórcy tej inicjatywy – geopolityka

¹⁵⁶ <http://www.diploweb.com/Pierre-Verluise-Directeur.html>, dostęp: 26 października 2012.

– rozumiana jest specyficznie. Materia przez nią badana jest niemal identyczna z zagadnieniami, którymi zajmuje się nauka o stosunkach międzynarodowych, ekonomia polityki czy międzynarodowe stosunki polityczne. Spośród pięciu sposobów rozumienia geopolityki wymienionych przez J. Macałę: geopolityka jako nauka, część innych nauk, paradygmat badawczy, ideologia i doktryna polityczna¹⁵⁷, praktyka polityczna, geopolityka promowana przez środowisko Pierre’a Verlouise wydaje się być zbliżona do paradygmatu badawczego. Cechą takiego podejścia jest interdyscyplinarność w badaniu stosunków międzynarodowych. Diploweb.com przyjmuje do publikacji artykuły z następujących dziedzin: dyplomacja, historia, geografia, geopolityka, stosunki międzynarodowe, strategia, politologia, demografia, ekonomia¹⁵⁸. Merytoryczne zasoby strony zostały sklasyfikowane według kryterium geograficznego oraz w mniejszym stopniu według problematyki.

W dziale Unia Europejska pierwsza kategoria nosi nazwę „Kraje członkowskie” i dominują w niej tematy związane przede wszystkim z samą Francją. Hasło „geopolityka” jest wszechobecne nawet w tytułach o charakterze ekonomicznym (na przykład związanych z kryzysem ekonomicznym 2012) czy dotyczących światowej przestępczości (w tym kontekście wymienia się również Włochy). W latach 2010 – 2012 w tytułach publikacji pojawiały się nowe państwa członkowskie: Rumunia¹⁵⁹ i Bułgaria¹⁶⁰, Węgry pod rządami Orbana¹⁶¹, Polska po katastrofie smoleńskiej¹⁶² oraz Litwa¹⁶³. Temat Polski odnaleźć można się w także w starszych artykułach

¹⁵⁷ Macała J., Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji, [w:] Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania, red. Lach Z., Wendt J., Instytut Geopolityki, Częstochowa 2010, ss. 9-20.

¹⁵⁸ <http://www.diploweb.com/Proposer-un-article.html>, dostęp: 29 października 2012.

¹⁵⁹ Durandin C., Roumanie 2012, le bel été des Camarades, Diploweb.com, le 5 août 2012, <http://www.diploweb.com/Roumanie-2012-le-bel-ete-des.html>, dostęp: 25 stycznia 2013; Roumanie, vingt ans après : la "révolution revisitée", red. Durandin C., Hoedts G., Diploweb.com, 2010.

¹⁶⁰ De la Bulgarie et de quelques grandes questions européennes, Entretien avec M. Etienne de Poncins, Ambassadeur de France en Bulgarie, Diploweb.com, le 3 octobre 2010, <http://www.diploweb.com/De-la-Bulgarie-et-de-quelques.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.

¹⁶¹ Verluise P., UE-Hongrie V. Orban : vers la rupture ?, Diploweb.com, le 2 décembre 2012, <http://www.diploweb.com/UE-Hongrie-V-Orban-vers-la-rupture.html>, dostęp: 25 stycznia 2013; Verluise P., La Hongrie d’Orban, Diploweb.com, le 1er mai 2011, <http://www.diploweb.com/La-Hongrie-d-Orban.html>, dostęp: 25 stycznia 2013; Trameau V., OTAN/UE : Hongrie, quel bilan?, le 26 mai 2010, <http://www.diploweb.com/OTAN-Union-europeenne-Hongrie-quel.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.

¹⁶² Viatteau A., Vue de Pologne, l’Europe sur l’axe Paris-Berlin-Varsovie-Moscou, Diploweb.com, le 13 avril 2010, <http://www.diploweb.com/Vue-de-Pologne-l-Europe-sur-l-axe.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.

¹⁶³ Jacob A., Les pays baltes. Un voyage découverte, Diploweb.com., le 24 février 2010, <http://www.diploweb.com/Les-pays-baltes-Un-voyage.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.

zamieszczanych od 2004 roku. Gros artykułów na przestrzeni ostatniej dekady dotyczył unijnej gospodarki, demografii i perspektyw demograficznych¹⁶⁴.

Kolejna kategoria: Unia Europejska / Instytucje – poświęcony został instytucjom zjednoczonej Europy, przede wszystkim Komisji, Radzie i Parlamentowi, a także stosunkom z NATO. Artykuły dotyczą polityki wewnętrznej Unii Europejskiej, poszczególnych polityk i inicjatyw unijnych, strefy euro, funkcjonowania poszczególnych instytucji w aspekcie polityczno-prawnym¹⁶⁵.

Na obszarze UE portal obdarza zainteresowaniem także kraje kandydackie. Diploweb porusza tematy bałkańskie, analizując sytuację w regionie tuż przed rozszerzeniem UE¹⁶⁶. W tytułach artykułów przewija się także Turcja – „wieczny kandydat” do wstąpienia w szeregi państw członkowskich. Pojedyncze artykuły dotyczą Serbii i Kosowa¹⁶⁷. W porównaniu do pozostałych dział ten zawiera skromną liczbę pozycji¹⁶⁸.

Na przykładzie działu „Rosja i WNP” widać wyróżnienie problematyki związanej z tym obszarem. Kategoria „Rosja” opisana jest następująco: „(...)geopolityczne wyzwania i geostrategiczne interesy współczesnej Rosji. Analiza polityki i stosunków Rosji Putina z sąsiadami i resztą świata.”¹⁶⁹. Większość materiałów poświęconych Rosji pochodzi z lat 2007-2012 i dotyczy sytuacji wewnętrznej, w tym gospodarczej, oraz stosunkom zewnętrznym: Rosja – Zachód, Rosja – Europa, Rosja – UE, Rosja – NATO. Przykładową publikacją jest *Russie en Asie. Une Russie insuffisamment asiatique* Isabelle Facon¹⁷⁰. Na temat kategorii „WNP” portal pisze: „(...)złożoność sytuacji geopolitycznej WNP, polityka wewnętrzna, stosunki dyplomatyczne z Rosją (...)”¹⁷¹. Jedną z treści jest na przykład wywiad P. Verluise’a z ambasadorem Francji na Ukrainie, zatytułowany Euro 2012 : *Pologne-Ukraine-Russie, les clés du match*¹⁷². Również i w tym dziale zamieszczone opracowania powstały głównie po 2004 roku

¹⁶⁴ <http://www.diploweb.com/-Etats-membres-.html>, dostęp: 30 października 2012.

¹⁶⁵ <http://www.diploweb.com/-Institutions--.html>, dostęp: 30 października 2012.

¹⁶⁶ Chenu G.-M., Balkans occidentaux : espace géopolitique convoité, le 9 décembre 2012, <http://www.diploweb.com/Balkans-occidentaux-espace.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.

¹⁶⁷ Perrot O., Au nord du Kosovo, exercices de souveraineté, Diploweb.com, le 12 octobre 2011, <http://www.diploweb.com/Au-nord-du-Kosovo-exercices-de.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.

¹⁶⁸ <http://www.diploweb.com/-Pays-candidats-.html>, dostęp: 30 października 2012.

¹⁶⁹ <http://www.diploweb.com/-Russie--.html>, dostęp: 29 października 2012.

¹⁷⁰ Facon I., Russie en Asie. Une Russie insuffisamment asiatique, le 8 juin 2012. Wersja html artykułu dostępna pod adresem <http://www.diploweb.com/Russie-en-Asie-Une-Russie.html>, dostęp: 30 października 2012.

¹⁷¹ <http://www.diploweb.com/-CEI-.html>, dostęp: 29 października 2012.

¹⁷² De Suremain P., Verluise P., Euro 2012 : Pologne-Ukraine-Russie, les clés du match, le 13 juin 2012, wersja html: <http://www.diploweb.com/Euro-2012-Pologne-Ukraine-Russie.html>.

i obejmują następujące regiony i kraje: Kaukaz, Gruzja, Azja Środkowa, Kazachstan, Ukraina, Białoruś.

Kolejne obszary zainteresowań środowiska związanego z portalem to:

- Ameryka Północna – dział dotyczy przede wszystkim Stanów Zjednoczonych pod rządami Baracka Obamy (od 2008), polityki wewnętrznej USA, wybranych zagadnień polityki zagranicznej i debaty na temat mocarstwowej roli tego kraju.
- Ameryka Centralna – skromna liczba artykułów dotyczących kilku krajów obszaru Ameryki Środkowej.
- Ameryka Południowa – chociaż słowo wstępne przywołuje Argentynę i Kolumbię, to Brazylia jest w centrum zainteresowań autorów jako „kraj wschodzący” i potencjalny „strategiczny partner” dla Francji. O znaczeniu Brazylii w Ameryce Łacińskiej oraz jej roli globalnego gracza XXI wieku traktują pozostałe tytuły¹⁷³.
- Chiny – nagłówki nie pozostawiają złudzeń co do tego, że Państwo Środka postrzegane jest w kategoriach obecnej i przyszłej potęgi, a nawet superpotęgi o charakterze gospodarczym, politycznym i wojskowym. Jedyną słabą stroną wydaje się być niekorzystna sytuacja demograficzna tego kraju. Autorzy analizują stosunki Chin z UE, USA i Rosją¹⁷⁴.
- Indie – sądząc po liczbie publikacji, państwo wzbudzające mniejsze zainteresowanie niż Rosja, Chiny czy Brazylia. Sytuacja gospodarcza i społeczna, perspektywy przekształcenia się w światową potęgę, stosunki z Pakistanem i Chinami stanowią poruszaną problematykę¹⁷⁵.
- Strefa azjatycka – dział, w którym zamieszczona została niewielka ilość publikacji, z pewnością niewspółmierna do złożoności i rozległości problematyki, a także do znaczenia, jakie przypisuje się kontynentowi azjatyckiemu w XXI wieku. Znalazły tu swoje miejsce wszystkie tematy niezwiązane bezpośrednio z Chinami lub Indiami: Japonia, obie Koree oraz Afganistan i Pakistan.
- Afryka – dział analizujący sprawy afrykańskie tak w ogólności, jak i w kontekście poszczególnych państw.

¹⁷³ <http://www.diploweb.com/-Amerique-du-Sud--.html>, dostęp: 30 października 2012.

¹⁷⁴ <http://www.diploweb.com/-Chine--.html>, dostęp: 30 października 2012.

¹⁷⁵ <http://www.diploweb.com/-Inde--.html>, dostęp: 30 października 2012.

- Środkowy Wschód – w tytułach opracowań odnaleźć można ciągle aktualną problematykę zapalnych rejonów Bliskiego Wschodu – Irak, Palestynę i Liban – ale także powracający od czasu do czasu Iran. Podkreślić trzeba, że jak na perspektywę francuską sprawy afrykańskie i bliskowschodnie traktowane są dość pobieżnie.
- Świat – na tej podstronie Diploweb.com klaruje swoje rozumienie geopolityki: „Ponieważ geopolitykę zgłębia się także w skali całego globu, Diploweb obejmuje swoimi ekspertyzami horyzontalne tematy związane z aktualnymi wydarzeniami na świecie. Walka o terytorium, stosunki międzynarodowe, kwestie związane z bronią nuklearną, (...) wyzwania geopolityczne, trendy demograficzne, rozprzestrzenianie broni nuklearnej, walka z terroryzmem w skali międzynarodowej.”¹⁷⁶
- Zagadnienia horyzontalne – dobitnym przykładem na to, że w dziale poświęconym problematyce horyzontalnej odnaleźć można również publikacje dotyczące interesujących nas regionów świata i Europy jest streszczenie książki *Europe et Russie, un passé pour quel futur?* autorstwa A. Degans¹⁷⁷.
- Audycje radiowe, na przykład *Geopolitique de la Russie de Poutine-Medvedev*¹⁷⁸, przedstawiająca „spojrzenie na rosyjskie wyzwania: Czy powrót Władimira Putina na Kreml w kontekście światowego kryzysu ekonomicznego, będąc czynnikiem stabilizującym Rosję może pogрузić ją w stagnacji?”¹⁷⁹.
- Zdjęcia – dział zawierający fotoreportaże z całego świata, między innymi Abchazji, Rosji, Litwy.
- Wideo – dział udostępniający odnośniki do materiałów filmowych dotyczących zarówno problematyki międzynarodowej, jak i konferencji naukowych.

¹⁷⁶ <http://www.diploweb.com/-Monde--.html>, dostęp: 30 października 2012.

¹⁷⁷ M. Nazet (coordonnateur, O. Favry, R. Favry), "Europe et Russie, un passé pour quel futur ?", préface de Michel Rocard, Coll. Géopolitique des continents (Direction : A. Nonjon), Ellipses, 2012, 272 p., <http://www.diploweb.com/Europe-et-Russie-un-passe-pour.html>, dostęp: 30 października 2012.

¹⁷⁸ Dubien A., Mendras M., Chatin M.F., Géopolitique de la Russie de Poutine-Medvedev, une émission de Radio France Internationale : Géopolitique, le débat, diffusée le 9 octobre 2011, sous le titre "La Russie".

¹⁷⁹ <http://www.diploweb.com/Geopolitique-de-la-Russie-de.html>, dostęp: 29 października 2012.

Ponieważ cechą charakterystyczną Diploweb.com jest otwarcie na inicjatywy zewnętrzne, portal nawiązał współpracę z innymi serwisami internetowymi, mediami, ośrodkami uniwersyteckimi i think tankami. Głównymi partnerami są: l'Association des Internationalistes, la Chaire Raoul Dandurand (Canada), la Documentation française, l'ESC Grenoble, la Fondation pour la Recherche Stratégique (FRS), cykl audycji radiowych "Géopolitique, le débat" (RFI), portal Touteleurope.eu.

Centrum Geopolityczne za pośrednictwem portalu Diploweb.com zdradza bardzo duże zainteresowanie obszarem Europy Środkowej i Wschodniej. Spośród wszystkich omówionych ośrodków analitycznych i badawczych, to instytucja P. Verluise'a oraz think tank T. de Montbrial'a przywiązują najwięcej uwagi do tej tematyki.

*

Francuskie think tanki klasyfikują obszar swoich zainteresowań według kryterium geograficznego i problemowego. Problematyka Europy Środkowej i Wschodniej najczęściej znajduje się w obrębie dwóch kategorii: Unii Europejskiej (i państw kandydackich) oraz Rosji wraz ze Wspólnotą Niepodległych Państw. Wyjątkiem jest FRS ujmująca opracowywaną tematykę w podziale problemowym. IFRI i FRS to think tanki quasi-państwowe – manifestujące swoją niezależność w ekspertyzach, jednakże personalnie i finansowo w znaczącym stopniu powiązane z organami państwa oraz z przedsiębiorstwami z udziałem państwa. CERi i Centrum Tukidydesa powiązane są z kolei z francuskimi uczelniami. Wśród think tanków pozarządowych wymienić można dwa znacząco różne przykłady: IRIS będący skomercjalizowanym podmiotem samofinansującym się dzięki swojej działalności biznesowej (płatne analizy, usługi doradcze, edukacja i szkolenia, wydawnictwa) oraz stowarzyszenie non-profit Centrum Geopolityczne zarządzające portalem Diploweb.com.

Ponieważ znakomita większość materiałów udostępnianych przez think tanki dotyczy warstwy praktycznej (zgodnie z celami ich działalności badawczej, analitycznej i doradczej), trudno jednoznacznie określić teoretyczne podłoże perspektywy danego ośrodka. Porównując prezentowane ujęcia można jednak stwierdzić, że IFRI optuje za tradycyjnym ujęciem stosunków międzynarodowych, Centrum Tukidydesa w jakimś stopniu prezentuje dominujący we Francji nurt prawniczy, Diploweb kieruje się w stronę geopolityki, IRIS koncentruje się na geostrategii i stosunkach międzynarodowych, a FRS na problematyce bezpieczeństwa. CERi prezentuje podejście multidyscyplinarne z silnym akcentem geograficznym. Interdyscyplinarność

jest zresztą powszechnie przywoływana, zarówno w manifestach programowych, jak i praktycznej działalności tych ośrodków.

Rozdział IV. Region EŚW w świetle publikacji think tanków francuskich

4.1. Integracja europejska i pytanie o granice Europy

4.1.1. Rozszerzenie UE na Wschód – nieuniknione ryzyko

IRIS to jeden z think tanków, które najwcześniej zwróciły uwagę na obszar Europy Środkowej i Wschodniej oraz dotyczą go problematykę integracji europejskiej. IRIS był żywo zainteresowany obszarem krajów Europy Środkowej i Wschodniej (PECO) jeszcze przed podjęciem przez członków UE najważniejszych decyzji dotyczących rozszerzenia Unii na Wschód. Pierwsze badania wymienione na stronie internetowej IRIS datowane są na rok 2000 i dość szybko, bo zaledwie rok później, ośrodek skierował inicjatywę badawczą na obszar Europy Wschodniej. Dział badań ośrodka, który publikuje różnorakie materiały i opracowuje notatki dla klientów tego think tanku (takich jak francuskie i zagraniczne urzędy, instytucje międzynarodowe, korporacje międzynarodowe), przeprowadził w 2001 roku projekt badawczy o nazwie *Unia Europejska i kraje Europy Środkowej i Wschodniej: współpraca i integracja w zakresie polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony*¹. Innym przykładem jest projekt pod tytułem *Le rôle des parlements dans les PECO*². W tym samym czasie pojawiły się symptomy zainteresowania państwami, które miały wstąpić w szeregi członków Unii Europejskiej w dalszej perspektywie – mowa o będącej obecnie (2012) oficjalnym kandydatem Macedonii. Projekt nosił tytuł *L'environnement régional de la Macédoine*³. Bałkanom poświęcono też projekt *La diaspora Albanaise* (2001) i *L'Albanie et son l'environnement régional* (2003)⁴. Think tank badał również sytuację w putinowskiej Rosji i na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw, czego efektem był projekt *La Russie de Poutine et les Nouveaux États Independants* z 2001 roku⁵.

¹ <http://www.iris-france.org/en/iris/studies-reports.php>, dostęp: 29 grudnia 2012.

² <http://www.iris-france.org/en/iris/studies-reports.php>, dostęp: 29 grudnia 2012.

³ Ragaru N., *L'environnement régional de la Macédoine*, IRIS 2001.

⁴ Ragaru N., *L'Albanie et son l'environnement régional*, IRIS 2003.

⁵ <http://www.iris-france.org/en/iris/studies-reports.php>, dostęp: 29 grudnia 2012.

W kolejnych latach IRIS skoncentrował się na problematyce bałkańskiej, o czym świadczą projekty: *La démocratisation des Balkans*⁶, *Les perspectives sécuritaires de la Macédoine*⁷, *La situation en Macédoine*, *La criminalité organisée dans les Balkanes*, *La politique européenne dans les Balkans*. Pojawiała się również Rosja w kontekście dziedzictwa postradzieckiego we wpływach na otoczenie międzynarodowe i podsumowania rządów W. Putina, w inicjatywach takich jak *Les vecteurs de l'influence russe en ex-URSS* i *Le bilan de la politique étrangère de Vladimir Poutine*. Polsce poświęcono projekt pod tytułem *Indépendance, atlantisme et influence: les fondements de la vision polonaise sur l'avenir des relations transatlantiques, de la PESC et de la PESD après la guerre en Irak : quels défis pour la France?*.

W 2004 roku miał miejsce projekt badawczy analizujący przemiany i reformy polityczne oraz gospodarcze w kraju, który miał stać się członkiem UE w kolejnym rozszerzeniu (2007) – *La place de l'Europe dans les réformes politiques, économiques et stratégiques en Bulgarie*. Zbadano także kwestię bezpieczeństwa militarnego krajów bałtyckich w ramach projektu *Police du ciel dans les pays Baltes*. Poddano analizie stabilność na obszarze Mołdawia-Naddniestrze (*Moldavie / Transnistrie : 2005 sera-t-elle l'année d'un règlement politique?*) oraz zagadnienie odbudowy i zarządzania na obszarze wygaszonego konfliktu, jakim są Bałkany (*Les Européens disposent-ils d'un savoir faire particulier en matière de reconstruction et de gestion des après conflits ? Réflexion sur l'action européenne en Bosnie-Herzégovine et au Kosovo*). W przededniu niespodziewanej „pomarańczowej rewolucji” oczy badaczy ośrodka IRIS zwróciły się w stronę Ukrainy (*L'Ukraine à la veille d'un scrutin présidentiel décisif*)⁸.

Problematyka bezpieczeństwa krajów bałtyckich powróciła w 2005 roku w ramach projektu *Politique de défense des états baltes: état des lieux et perspectives de coopération bilatérale*. Na kwestię tożsamości narodowej społeczeństw bałkańskich i ich reprezentacji politycznej zwrócili uwagę analitycy think tanku opracowując projekt *Nation et communautarisation : l'ancrage local des partis politiques en Albanie, Bosnie-Herzégovine, Croatie, Macédoine et Serbie-Monténégro*⁹. Tematyka bałkańska wydaje się być często poruszana w ramach badań i analiz na zamówienie prowadzonych przez IRIS. Świadczą o tym takie inicjatywy jak *La Macédoine au lendemain des*

⁶ Ragaru N., *La démocratisation des Balkans*, IRIS 2003.

⁷ Ragaru N., *Perspectives sécuritaires de la Macédoine*, IRIS 2004.

⁸ <http://www.iris-france.org/en/iris/studies-reports.php>, dostęp: 29 grudnia 2012.

⁹ Ragaru N., *Nation et communautarisation : l'ancrage local des partis politiques en Albanie, Bosnie-Herzégovine, Croatie, Macédoine et Serbie-Monténégro*, IRIS 2006.

élections municipales, Le Tribunal pénal international de La Haye, Comment penser et relancer la coopération et l'intégration régionale dans les Balkans?. W dalszym ciągu istotnym kierunkiem aktywności badawczej była w latach 2005-2006 roku Rosja i WNP. Można tu wskazać takie projekty badawcze jak *La situation en Ukraine* czy *Energie et géopolitique dans la Russie de Poutine* z 2005 roku oraz *Réorganisation de l'industrie navale russe* z 2006¹⁰. W 2008 opublikowano wyniki badań projektu *Les points de crispation de la politique étrangère russe*¹¹.

W pierwszej dekadzie XXI wieku, a więc w czasie przygotowań do akcesji dziesięciu państw z obszaru PECO, ośrodek IRIS zrealizował co najmniej kilkadziesiąt (bazując na wyliczeniu podanym na stronie internetowej) projektów badawczych dotyczących tego regionu. W momencie zapadania kluczowych decyzji dotyczących wstąpienia pierwszych państw z obszaru byłego bloku wschodniego (2000-2001) procesy integracyjne były już na tyle zaawansowane, że przedmiotową kwestią nie było to, czy UE ma się rozszerzyć, lecz jak skutecznie przeprowadzić projekt integracji byłych państw komunistycznych na poziomie polityki zagranicznej, obrony i bezpieczeństwa. Odnosnie Bułgarii i Rumunii – następnych w kolejce do zjednoczonej Europy – badano kwestie przemian po zakończeniu zimnej wojny oraz reform przystosowujących te państwa do akcesji. Ciągłym zainteresowaniem cieszyła się Rosja oraz „bliska zagranica”, czyli Wspólnota Niepodległych Państw. Federacja Rosyjska stanowiła obiekt badań w trzech dziedzinach: efektów długoletnich rządów W. Putina, wpływu Moskwy na obszar postradziecki oraz geopolityki, bezpieczeństwa i obronności Rosji. Duża część projektów badawczych IRIS dotyczyła Bałkanów, zarówno krajów kandydackich, jak i tych, które w najbliższym czasie nie mogą liczyć na akcesję. Analizy obejmowały tematykę stabilności sytuacji wewnętrznej, problemów etnicznych i politycznych, stanu demokracji, ale także otoczenia międzynarodowego poszczególnych państw bałkańskich.

W publikacjach z serii *Enjeux stratégiques* dominuje polityka międzynarodowa oraz sprawy europejskie w kontekście Unii Europejskiej, w szczególności roli Francji w jej strukturach. Zagadnienia dotyczące Europy Środkowej i Wschodniej poruszono wprost jedynie w książce opublikowanej w okresie rozszerzenia UE 2004 o część krajów Europy Środkowowschodniej¹². Książka stawia pytania o wspólną kulturę Europy

¹⁰ <http://www.iris-france.org/en/iris/studies-reports.php>, dostęp: 29 grudnia 2012.

¹¹ Delcour L., *Les points de crispation de la politique étrangère russe*, IRIS 2008.

¹² *Le nouveaux visages de l'Europe élargie*, red. Nadège Ragaru et Didier Billon, IRIS / PUF, 2003.

złożonej z dwudziestu pięciu członków, o wspólną tożsamość, gotowość do podjęcia wyzwań ekonomicznych, społecznych i politycznych w poszerzonej Unii. Autorzy zastanawiają się nad możliwością opracowania wspólnej koncepcji politycznej i wizji strategicznej przez kraje członkowskie, aby Europa przemówiła „jednym głosem” (*parler d'une seule voix*). Sugeruje to francuskie obawy przed przyjęciem nowych członków, które spowodować mogło w ich opinii nie tylko problemy związane z technicznymi kwestiami instytucjonalnymi i politycznymi czy też strach przed powiększeniem wspólnoty o dziesięciu „uboższych krewnych”, ale także potencjalną możliwość podważenia pewnej wizji zjednoczonej Europy i roli kontynentu w polityce globalnej; wizji, w tworzeniu której Francja miała wielki udział i która w sporym stopniu zabezpiecza interesy państwa francuskiego. Inaczej niż w XIX i XX wieku, kiedy Francja nie obawiała się zbytnio napływu imigrantów wierząc w „asymilacyjną potęgę francuskości”¹³.

Podobne pytanie – tym razem o wartości europejskie – padło tuż po rozszerzeniu UE 2004¹⁴: jakie są wspólne wartości europejskie (w domyśle: podzielane również przez nowych członków, czyli kraje Europy Środkowej i Wschodniej¹⁵), co stanowi o wspólnej europejskiej tożsamości? Poza perspektywą wewnętrzną, chodzi także o zastanowienie się, jakie wartości Europejczycy dzielą z mieszkańcami innych rejonów świata? Czy zjednoczona Europa posiada po rozszerzeniu model wartości, który mogłaby zaproponować światu?

W cyklu *Enjeux stratégiques* IRIS wykazał również zainteresowanie przestrzenią postsowiecką. Pierwszym w tym cyklu tematem był konflikt w Górskim Karabachu¹⁶, postrzegany jako symbol dekompozycji obszaru będącego niegdyś we władaniu ZSRR i zapowiedź niebezpiecznej nierównowagi na obszarach leżących na granicy Europy i Azji. Tereny te nazywane są wprost regionem o wysokiej wartości geostrategicznej ze względu na położenie geograficzne i zasoby naturalne – węglowodory („la région à haute valeur géostratégique, de par sa situation géographique et l'importance de ses ressources en hydrocarbures”)¹⁷. Po uspokojeniu się sytuacji na Kaukazie ośrodek IRIS

¹³ Baszkiewicz J., *Francja w Europie*, Ossolineum 2006, ss.91-92.

¹⁴ *Quelles valeurs pour l'Union Européenne*, red. Pascal Boniface, IRIS / PUF, 2004.

¹⁵ *W oryginale: pays d'Europe centrale et orientale*.

¹⁶ François Thual, *La crise de Haute-Karabakh : une citadelle assiégée ?*, IRIS / PUF, 2003.

¹⁷ <http://www.iris->

france.org/pagefr.php3?fichier=publications/ouvrages/PresentationOuvrage&ref=a071, dostęp z 4 września 2012.

zwrócił się ku problematyce Azji Centralnej¹⁸. Autorzy książki *L'Asie Centrale à l'aune de la mondialisation - Une approche géoéconomique*, poświęconej pięciu krajom regionu (Kazachstan, Kirgistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tadżykistan), postulują odejście od czysto geopolitycznego podejścia w ocenie tych państw ku analizie ekonomicznej, która odkryć może realia rządzące sytuacją w regionie. Azja Centralna uważana jest za obszar o wyjątkowej pozycji geostrategicznej między innymi ze względu na położenie na kresach „świata rosyjskiego, irańskiego i chińskiego”¹⁹.

Jedna z ostatnich publikacji z tej serii dotyczy kryzysów, którym musi stawić Unia Europejska. Wraz z pogłębianiem się kryzysu finansowego (a raczej występowaniem serii kryzysów o różnym zaostreniu), Unia zetknęła się także z największym od jej powstania kryzysem politycznym. Trudności gospodarcze wywołały silne efekty uboczne. Jednym z nich jest wzrost nastrojów antyunijnych w krajach członkowskich. Populizm, nacjonalizmy i partie antyeuropejskie zagrażają spójności społecznej w Europie. Najbardziej zagrożone przez te trendy są Wielka Brytania, Węgry i Polska²⁰.

Ośrodek IRIS analizuje też konsekwencje rozszerzenia Unii Europejskiej na Wschód. Są to skutki w wymiarze politycznym, społecznym (demograficznym), gospodarczym i geograficznym. Upadek bloku wschodniego, transformacja w większości krajów PECO i ich postępująca integracja ze strukturami międzynarodowymi, takimi jak NATO i Unia Europejska sprawiły, że pomimo upadku ZSRR rola Stanów Zjednoczonych w Europie paradoksalnie wzrosła. USA utrzymują więcej niż kiedykolwiek wcześniej przyjaznych i partnerskich relacji z państwami europejskimi. Zmusiło to Francję do przeanalizowania swojej polityki europejskiej, a w szczególności zweryfikowania swoich relacji z Sojuszem Północnoatlantyckim i rozważenia powrotu do struktur wojskowych Paktu. Jednocześnie zajmująca wielki obszar Eurazji Rosja próbowała wykorzystać swoje zasoby surowców energetycznych oraz światową koniunkturę na te dobra do odzyskania pozycji mocarstwowej. Przede wszystkim użyła wpływów gospodarczych jako instrumentu prowadzenia polityki zagranicznej wobec krajów bałtyckich, Polski i Ukrainy. Próbuąc zarabiać i wygrywać politycznie z jednej strony, Rosjanie rozpoczęli jednocześnie realizację osobnej strategii

¹⁸ Laruelle M., Peyrouse S., *L'Asie Centrale à l'aune de la mondialisation - Une approche géoéconomique*, Armand Colin, 2010.

¹⁹ <http://www.iris-france.org/pagefr.php3?fichier=publications/ouvrages/PresentationOuvrage&ref=a162>, dostęp z 4 września 2012.

²⁰ *L'Union Européenne face aux crises: quelles réponses?*, red. Boniface P., Sueur P., Armand Colin, 2011.

„ominięcia” sąsiadów za pomocą Gazociągu Północnego skierowanego bezpośrednio do Niemiec. Historia pozostała wielkim wyzwaniem dla Europy: problemy narodowościowe powróciły pod postacią konfliktów dotyczących mniejszości węgierskiej, a także ustawicznego zagrożenia niestabilnością na Bałkanach, gdzie Chorwacja i Macedonia uzyskały status oficjalnych kandydatów do UE²¹. Wraz z przyjęciem Rumunii i Bułgarii „przestrzeń wspólnotowa wydaje się rozszerzać się po raz kolejny”²². Bałkany wydają się być już tylko „brakującym kawałkiem układanki”. Think tank nie wraca ani do francuskich obaw bezpośrednio przed rozszerzeniem 2004, ani nie wraca pamięcią do francuskiej niechęci wobec rozszerzenia UE, którą Paryż prezentował w latach 90. Wydaje się, że ostateczna integracja Europy Środkowej i Wschodniej stała się faktem; proces ten jest nieunikniony, czyhające zagrożenia nie są używane jako argument przeciw rozszerzeniu. Pogodzenie się z „Unią Europejską w wersji max” (ale ciągle bez Turcji) wydaje się współgrać z innymi francuskimi koncepcjami szerokiej współpracy paneuropejskiej (czy raczej eurazjatyckiej) z udziałem Rosji, czyli nowej wersji „Europy od Atlantyku po Ural”, którą aktualnie jest „Europa po Władywostok”.

G. Perio z IRIS mówi: „Bez wątpienia, włączenie Bałkanów do UE będzie jej wzmocnieniem. Utrzymywanie tych krajów, które zresztą stanowią tylko niewielką część ludności w skali całej Unii, poza jej granicami, nie ma żadnego sensu. Dla dwudziestu siedmiu krajów członkowskich integracja europejska na obszarze Bałkanów ma sens kulturowy, historyczny, gospodarczy i geopolityczny.”²³. Czy rozszerzenie UE na wschód było jej wzmocnieniem, czy osłabieniem? G. Perio odpowiada: „(...)integracja krajów PECO była wyjątkową szansą dla UE. Interakcje pomiędzy tymi krajami a pozostałymi mogły być tylko źródłem wzajemnego wzbogacenia się, jednak z powodu tego, że bardziej podkreślano to, co dzieli, prawdopodobnie każdy stracił tę historyczną okazję największego wzmocnienia europejskiej idei.”²⁴. Wizerunek Europy Środkowej i Wschodniej wciąż pozostaje stereotypowy: „Francuska opinia na temat Polski wciąż pozostaje skażona latami komunizmu. Ogólnie istnieje realna ignorancja dotycząca tego kraju i jego mieszkańców po upadku Muru.”²⁵. Jednakże w środowisku

²¹ Dumont G.-F., Verluise P., Atlas de l'Union européenne élargie, www.diploweb.com et www.iris-france.org. 2008, s.6.

²² Dumont G.-F., Verluise P., Atlas de l'Union européenne élargie, www.diploweb.com et www.iris-france.org. 2008, s.9.

²³ Wywiad własny autora z G. Perio, 11 października 2012.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

ekspertów kraje PECO, a zwłaszcza nowi państwa członkowskie „wzbudzają wielkie zainteresowanie, o wiele większe niż Bałkany, które są „ubogimi kuzynami” i ich tematyka przyciąga zbyt mało specjalistów i jeszcze mniej think tanków”²⁶.

Rysunek 2. "Żelazna kurtyna" przesunęła się na wschód i została zastąpiona granicą UE. Jej wymowa jest zupełnie inna, gdyż po drugiej stronie znajduje się teraz "specjalny partner" - Rosja i jej strefa wpływów (WNP). Norwegia i Szwajcaria, choć poza UE, uczestniczą w ułatwionej wymianie handlowej. Na zielono kraje kandydackie, na łożosłowo państwa, które wyraziły chęć akcesji. Źródło: Dumont G.-F., Verluise P., Atlas de l'Union européenne élargie, www.diploweb.com et www.lris-france.org. 2008.

²⁶ Tamże.

4.1.2. Korzystny bilans integracji i potrzeba kontynuacji

Pytanie o granice Unii Europejskiej w publikacjach think tanku IFRI pada bardzo często od maja 2004, a odpowiedź na nie jest odkładana w czasie. Mimo rozmów dotyczących przyszłych akcesji, przede wszystkim Chorwacji, a być może w końcu również Turcji, jest to ciągle „europejskie tabu”. Planowane rozszerzenie bałkańskie pociągnie za sobą kolejne, o czym trzeba pamiętać. Najwięcej zwolenników kolejnych rozszerzeń jest w Polsce. Sąsiedzi – mimo historycznych animozji – popierają się wzajemnie: Polska chce widzieć w UE Ukrainę, a Grecja Turcję. Trzeba się zastanowić, czy akcesja kolejnych państw przebiegnie „w starym stylu”, czy w formie uwzględniającej opinię krajów członkowskich i dostosowanej do geopolitycznych wyzwań w Europie Wschodniej, Rosji i Turcji. Rada Europy wyraźnie zdefiniowała granice Europy określając dwa wymogi dla członków: co najmniej część terytorium w Europie geograficznej oraz kultura ściśle związana z kulturą europejską, co pozwoliła na członkostwo Rosji i Turcji. Zawężenie tych kryteriów – w przypadku UE – byłoby strategicznym błędem, stworzeniem kolejnego podziału kontynentu na „dwie Europy” – rzeczywistą i wyobrażoną²⁷.

W *Ramzesie 2004* z września 2003, wśród tematów poświęconych Europie dominuje tematyka przyszłości Unii Europejskiej i wyzwań związanych z planowanym na rok 2004 rozszerzeniem oraz z potencjalnym wejściem w jej skład kolejnych krajów z południowej i wschodniej części kontynentu. Poszerzenie Unii traktowane jest jako jedno z trzech wyzwań dla Europy, obok migracji i deficytu demokracji w „europejskim imperium”. Nad przyszłością UE zastanawia się Maxime Lefebvre, zadając aktualne wówczas pytania o zdolności konkurowania z gospodarką amerykańską, możliwości przekształcenia Unii w potęgę polityczną i militarną (poza byciem potęgą gospodarczą i handlową). Autor – absolwent ENA, dyplomata i profesor paryskiego IEP – zastanawia się także nad sposobami uczynienia z UE kluczowego aktora globalnego w świecie, w którym dominującą pozycję w 2003 zajmowały jego zdaniem Stany Zjednoczone (ze względu na kwestię iracką; USA nazywane są „hiperpotęgą”). Wyzwaniem dla struktur miało być jego zdaniem zwiększenie liczby członków z 15 do 25 i powiększenie liczby obywateli UE o 20%: efektywność struktur władzy mogła

²⁷ Foucher M., *Frontières de l'Union européenne*, RAMSES 2008, Paris, Dunod, septembre 2007.

być wg Lefebvre'a zagrożona przez małe krajów walczące o swoje interesy oraz utrudnienia językowe²⁸.

Poszerzenie Unii miało mieć także skutki geopolityczne: 1 maja 2004 roku granica ZSRR przekształca się w granicę wschodnią UE, część terytorium ZSRR (kraje bałtyckie) należy do obszaru UE, Bałtyk staje się „morzem wewnętrznym”, a Obwód Kaliningradzki – rosyjską enklawą w Unii Europejskiej²⁹.

Autor wyszedł jednak poza rok 2004: wśród potencjalnych kolejnych kandydatów wymienia Szwajcarię i Norwegię oraz Turcję, której wstąpienie do UE musiałoby – w jego opinii – spowodować rozważenie przyszłych kandydatur krajów kaukaskich: Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji. Z obszaru szeroko pojętej EŚW wylicza kraje byłej Jugosławii (pierwsza w kolejności Chorwacja) i Albanie. Następnie Rumunię i Bułgarię (co w końcu nastąpiło) oraz Białoruś, Mołdawię, Ukrainę, których „europejski charakter trudno zanegować”. W tym kontekście pojawia się również Rosja, która jednak „znajduje się w bardziej dwuznacznej sytuacji, ze względu na terytorialną rozciągłość po Chiny i Pacyfik oraz na chęć pozostania niezależną potęgą, mimo demograficznego i gospodarczego schyłku”. Romano Prodi, były przewodniczący Komisji Europejskiej, zaproponował wobec krajów Wspólnoty Niepodległych Państw i południowych wybrzeży Morza Śródziemnego tzw. politykę sąsiedztwa – uczestnictwo we wspólnym rynku i politykach wspólnotowych, jednak bez udziału w systemie instytucjonalnym UE³⁰.

Przystąpienie dziesięciu nowych państw w roku 2004 zbiegło się w czasie z europejską debatą o koncepcjach instytucjonalnego rozwoju Europy, o uchwaleniu Konstytucji dla Europy oraz o kierunku rozwoju polityki obronnej. Nowi członkowie nie od razu mieli przyjąć nową wspólną walutę – euro – co zostało dostrzeżone w kontekście istotnego tematu polityki monetarnej i gospodarczej UE³¹. Podkreślono również zjawisko migracji z krajów Europy Środkowej i Wschodniej (PECO); zjawisko to istniało już przed integracją części tych państw z UE. Najliczniej migrujące grupy narodowościowe to Polacy, Ukraińcy i Rumuni³².

²⁸ Lefebvre M., *Quel avenir pour l'Union européenne?*, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże..

³¹ Fitoussi J.P., Laurent É., *L'empire de la règle: l'intégration européenne en mal de démocratie*, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.

³² Withol de Wenden C., *L'Union européenne face aux migrations*, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde., Paris, Dunod, septembre 2003.

Wewnętrzne kryzysy, niestabilność regionalna i polityczna przemoc charakteryzują obszar Bałkanów w czasie, w którym pojawiły się perspektywy akcesji państw tego subregionu do Unii Europejskiej. Największe problemy związane są – w opinii Hansa Starka – z Serbią, Czarnogórą, Kosowem i Albanią³³.

W momencie akcesji dziesięciu nowych członków autorzy podsumowują obawy, jakie towarzyszyły rozszerzeniu i wyzwania, które stały wcześniej przed krajami Europy Środkowej i Wschodniej. W dalszym ciągu używany jest tu skrót PECO. Głównym zadaniem była liberalizacja gospodarki, dokonanie pełnej transformacji ekonomicznej, stworzenie niezależnych instytucji finansowych. W wymiarze polityki zewnętrznej: opuszczenie RWPG, zachęcenie inwestorów zagranicznych, podjęcie pełnej wymiany z Zachodem i rozpoczęcie negocjacji ze Wspólnotą Europejską. Należało również spełnić wymogi uczestnictwa w organizacjach międzynarodowych, takich jak MFW. Były trzy główne ścieżki rozwoju, zdaniem badaczy IFRI nieznacznie się od siebie różniące: polski plan Balcerowicza, najbardziej radykalna droga inspirowana przez MFW; strategia czechosłowacka i państw bałtyckich, wprowadzana stopniowo, zgodnie z uwagami EBOiR; wreszcie rozwiązanie węgierskie – polityczny liberalizm i ekonomiczny pragmatyzm, polegający na spowolnieniu reform rynkowych. Wszystkie kraje spotkała tzw. recesja transformacyjna (określenie Banku Światowego): Polska odzyskała kondycję w roku 1993, podczas gdy inne państwa dopiero wraz z końcem lat dziewięćdziesiątych. Hiperinflacja słabła i ustabilizowała się na początku kolejnej dekady; na Litwie, w Czechach i w Polsce była nawet niższa od ówczesnej unijnej średniej. Cele krajów PECO zostały w większości osiągnięte: reformy strukturalne przeprowadzono w dużym stopniu, podniósł się poziom życia. Pozostały jeszcze obszary do działania; wystąpiły także różnice pomiędzy poszczególnymi krajami. Autorzy podkreślają, że zachodni komentatorzy bardzo różnili się co do ocen transformacji państwach EŚW, a ich oceny zmieniały się z biegiem czasu. Pierwszym prymusem była Polska, następnie Węgry, Czechy, Słowenia, Słowacja. W czasie akcesji do UE najlepiej oceniano gospodarkę i poziom życia na Węgrzech, w Czechach i w Słowenii. W środku stawki była Słowacja i Polska, z dużym wzrostem okupionym wysokim bezrobociem, ale i z niską inflacją. Najslabiej wypadały państwa bałtyckie mające potężne obciążenie w postaci pozostałości po ZSRR. Strach przed kosztami poszerzenia Unii o „uboższych kuzynów” IFRI uważa jednak za przesadzony:

³³ Stark H., *Serbie-Monténégro. Crises, violences et perspectives d'éclatement*, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.

w rzeczywistości eurointegracja po 1990 miała kosztować niemal dziesięciokrotnie mniej niż zjednoczenie Niemiec. Również prognozy dotyczące migracji uważa się za przeszacowane, tym bardziej, że „piętnastka” zagwarantowała sobie okresy przejściowe dla pracowników ze Wschodu. Migracje miałyby za to nieść ze sobą dwa inne realne problemy: „drenaż mózgów” w społeczeństwach PECO oraz nielegalną imigrację z terytoriów „nowych sąsiadów” większej UE. Rolnictwo to problem przede wszystkim dla nowych krajów: muszą one zreformować nieefektywne działy gospodarki i ponieść zarówno finansowe, jak i społeczne koszty tych reform. „Piętnastka” jest asekurowana przez ustalenia dotyczące Wspólnej Polityki Rolnej, ograniczające pomoc dla państw Europy Środkowej i Wschodniej. Zagrożeniem dla starych krajów unijnych nie jest także perspektywa poszerzenia strefy euro: „nowi” nieprędko będą zdolni spełnić kryteria wejścia do tego klubu. Akcesja 2004 (oraz kolejna – Rumunii i Bułgarii, a w perspektywie rozszerzenia bałkańskie) grozi jednak tym, że tak rozbudowana UE nie będzie w stanie zarządzać pojawiającymi się problemami: zorganizowaną przestępczością, ekstremizmami, enklawami ubóstwa, tarciami etnicznymi i religijnymi³⁴. Serbia i Kosowo miotają się między nacjonalizmami a otwarciem na Europę, zagrożenie „czystkami etnicznymi” i kolejnym bałkańskim konfliktem w latach 2004 – 2005 wciąż jest spore³⁵.

Ze spraw globalnych Rocznika 2006 przechodzimy do aktualności europejskich będących rdzeniem Rocznika 2007: dwa lata po zakończeniu wielkiego projektu akcesyjnego Europejczycy zastanawiają się nad celem istnienia wspólnej Europy. Dynamiczne zmiany na świecie odbywają się w dalszym ciągu w środowisku państw narodowych – zwanych suwerennymi – nawet jeżeli ich suwerenność jest dyskusyjna, bo ograniczona przez niezależne od nich czynniki ekonomiczne. Tymczasem Unia Europejska nie ma politycznego celu. Zamiast spoglądać w przyszłość, jest skoncentrowana na pamięci historycznej: konieczności zasypywania dawnych podziałów i ciągłego godzenia się, które osiągnęło już swoje granice. W obliczu wyzwań niesionych przez globalizację, UE nie potrafi się odnaleźć: polityka obrony i bezpieczeństwa nie stawia tej organizacji w roli równej militarnej potędze USA. Padają pytania o miejsce kontynentu w światowym łańdźu gospodarczym, o budowanie

³⁴ Le Tordu G. et Mossé E., *Union européenne / Élargissement. L'état des lieux*, RAMSES 2005 - Les faces cachées de la mondialisation, Paris, Dunod, septembre 2004.

³⁵ Stark H., *Serbie – Kosovo. Entre nationalisme et ouverture sur l'Europe*, RAMSES 2005 - Les faces cachées de la mondialisation, Paris, Dunod, septembre 2004.

konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy, lecz także o polityczną rolę UE na świecie – na Bliskim Wschodzie, w Afryce, w Azji, wobec obu Ameryk³⁶.

Ramses 2008 nawiązuje w sposób zrównoważony do zróżnicowanej tematyki; jest kilka rozdziałów traktujących kolejno o: kwestiach globalnych, Europie, „świecie rosyjskim”, Środkowym Wschodzie, regionie Azji i Pacyfiku, Afryce i obu Amerykach. W rozdziale dotyczącym Europy z interesującego nas obszaru problematycznego przedstawiono artykuły na temat Europy i kierunku jej rozwoju, jej granic, nowych państw członkowskich oraz Polski. W tym czasie obwieszczono, że Unia Europejska znalazła się w kryzysie ze względu na odrzucenie Traktatu Konstytucyjnego. Europejska opinia publiczna debatuje zatem, jaki kształt powinna mieć wspólna Europa: zgodnie z jaką koncepcją ma być budowana, czy powinna się rozszerzać, czy pogłębiać integrację polityczną itp. UE ma niewątpliwe zalety, gdyż podniosła poziom życia Europejczyków, a przede wszystkim doprowadziła do pojednania francusko-niemieckiego. W 2007 roku wydaje się jednak nie odpowiadać na potrzeby swoich obywateli i jest nieefektywna gospodarczo. Nic dziwnego zatem, że autorzy zwracają uwagę na największe kraje UE, o największym potencjale ludnościowym, terytorialnym i ekonomicznym: są to – poza Francją - Niemcy, Hiszpania, Wielka Brytania, Włochy. To one mogą zadecydować o przyszłości UE. Z obszaru EŚW wymienia się Polskę i Czechy, gdzie pojawił się eurosceptycyzm, a w niektórych środowiskach nawet polityczna eurofobia³⁷.

Ramses 2009 wydany został w okresie zawirowań na rynkach finansowych i dlatego nosi tytuł nawiązujący do światowych turbulencji ekonomicznych i geopolitycznych. Spośród krajów Europy Środkowej i Wschodniej poświęca uwagę Polsce, w jednym artykule, oraz Rosji, w trzech artykułach poświęconych erze postputinowskiej (zmiana na stanowisku prezydenta Federacji Rosyjskiej), sprawom energetyki i technologii w rosyjskiej gospodarce³⁸.

Rok później uwaga badaczy skoncentrowała się po raz kolejny na rozszerzeniu Unii na Wschód. Dotychczasowe akcesje 2004 i 2007 radykalnie zmieniły granicę UE i jej geopolitykę. Nawiązano silne relacje ze wschodnimi sąsiadami w ramach polityki sąsiedztwa. Następcą polityki sąsiedztwa jest partnerstwo wschodnie. Różnica polega na tym, że dotychczasowe stosunki bilateralne UE z danym krajem zastąpiła relacja UE

³⁶ RAMSES 2007 - L'Europe et le monde, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, septembre 2006.

³⁷ RAMSES 2008, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, septembre 2007, ss. 100-107.

³⁸ RAMSES 2009, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, septembre 2008, ss. 267 – 287.

niejako z całością swoich sąsiadów, zachęcając ich do rozwoju wzajemnej współpracy i integracji. Analityk przewiduje, że jednak i taka forma współpracy pozostawi niedosyt. Niektóre kraje zwiążą z tym programem swoje nadzieje członkowskie (Ukraina, Mołdawia). Pojawią się także trudne tematy, które będzie trzeba poruszyć, na przykład bezpieczeństwo energetyczne i przepływ osób. Nie bez znaczenia dla sukcesu partnerstwa wschodniego będzie także opinia Moskwy. Zaważy tutaj europejska polityka wobec Rosji (w domyśle: wspólna) oraz decyzja krajów wschodnich, jak zamierzają ułożyć swoje relacje z potężnym sąsiadem ze Wschodu³⁹.

Ramses 2011 powraca do spraw Polski oraz Rosji (w aspekcie polityki wewnętrznej i zewnętrznej)⁴⁰. Ramses 2012 nawiązuje do spójności wewnątrz Europy⁴¹ i problematyki sąsiedztwa Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej⁴².

4.1.3. Granice i podziały w Europie. Rozszerzać, ale dokąd?

Jak portal Diploweb.com postrzega Europę Środkową i Wschodnią? Z technicznego punktu widzenia – w strukturze badań, analityki – zastosowano podział całej Europy na obszar Unii Europejskiej oraz Rosję wraz ze Wspólnotą Niepodległych Państw. Dział Unii Europejskiej obejmuje kraje członkowskie oraz kraje kandydackie. Dział Rosji i WNP obejmuje Rosję i WNP. Tematyka Europy Środkowej i Wschodniej mieści się zatem w czterech wymienionych kategoriach. Lider portalu ma w dorobku publikacje książkowe dotyczące geopolityki Europy⁴³, przemian po dwudziestoleciu transformacji spowodowanej upadkiem muru berlińskiego⁴⁴, wpływu rozszerzenia Unii Europejskiej na Wschód na jej mocarstwowość⁴⁵, „nowej” Rosji lat 90. XX wieku⁴⁶ czy nawet trzęsienia ziemi w Armenii⁴⁷. Najnowsze dzieło poświęcono geopolityce granic UE

³⁹ Longhurst K., *Au-delà de l'élargissement, Union européenne : de nouveaux voisins à l'Est*, RAMSES 2010, Paris, Dunod, septembre 2009, ss. 143-147.

⁴⁰ RAMSES 2011. *Un monde post-américain?*, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, 2010.

⁴¹ Jehin O., *Cohésion européenne*, RAMSES 2012. *Les Etats submergés?*, Paris, Dunod, 2011.

⁴² Fean D., *Voisinage UE/Russie*, RAMSES 2012. *Les Etats submergés?*, Paris, Dunod, 2011.

⁴³ Verluise P., *Géopolitique de l'Europe*, éditions Sedes, 2009.

⁴⁴ Verluise P., *20 ans après la chute de mur. L'Europe recomposée*, Edition Choiseul, 2009.

⁴⁵ Verluise P., *Géopolitique de l'Europe : l'Union européenne élargie a-t-elle les moyens de la puissance ?* Paris : Ellipses, 2005.

⁴⁶ Verluise P., *Le nouvel emprunt russe*. Préface de Pierre GALLOIS. Paris : Odilon Média, 1996.

⁴⁷ Verluise P., *Arménie, la fracture : le séisme du 7 décembre 1998*. Préface de Gérard Chaliand. Paris : Stock, 1989. 228 p. Publié en anglais : *Armenia in crisis : the 1988 earthquake*. Detroit (Michigan) : Wayne State University Press, 1995. Preface Levon CHORBAJIAN.

i kolejnym rozszerzeniach. Motywem przewodnim jest pytanie: dokąd rozszerzać UE? Polskim akcentem jest zacytowanie przez autora fragmentu artykułu *Gazety Wyborczej*⁴⁸.

Interesująca jest uwaga P. Verluise'a na temat terminologii dotyczącej Europy. Od Traktatu z Maastricht (1992) określenia „wspólnotowy” i „unijny” mają charakter synonimów, toteż można mówić o Wspólnocie Europejskiej i Unii Europejskiej zamiennie. Oczywiście, inne znaczenie ma Europa wspólnotowa i Europa geograficzna. Pierwszy termin ma charakter ewolucyjny. W latach 90. zdecydowano o przyjęciu krajów, które w czasie zimnej wojny określano mianem Europy Wschodniej (chodzi o te kraje regionu, które weszły do UE w 2004). Jednak to akcesja Austrii (niegdyś częściowo okupowanej przez ZSRR, potem neutralnej) oraz Finlandii (leżącej w strefie wpływów ZSRR – „finlandyzacja”) była pierwszym krokiem ku „post-zimnowojennej konfiguracji geopolitycznej”⁴⁹. W latach 2004 – 2007 mapa Unii Europejskiej zmieniła się znacząco. Status oficjalnych kandydatów mają: Turcja, Chorwacja i Macedonia. Jak dostosować terminologię do tych gwałtownych zmian? Można pójść za wskazaniem Komisji Europejskiej i Eurostatu, używając skrótowca UE na określenie całości oraz UE15, UE25 i UE27 w kontekście stanu członkowskiego. P. Verluise proponuje określenie „kraj kandydacki”, jeżeli nie wiadomo, kiedy dojdzie do akcesji; „kraj w trakcie akcesji”, jeżeli termin jest ustalony; „nowy kraj członkowski” (*nouvel État membre* – NEM) od momentu wejścia do UE. Odnośnie krajów stanowiących niegdyś część bloku wschodniego, określenie „kraje Wschodu” (*pays de l'Est*) i kraje Europy Wschodniej (*pays d'Europe de l'Est*) wydają się odnosić do dawnej dominacji Moskwy. Z kolei koncept Europy Środkowej (*Europe médiane*) obejmuje kraje z obszaru EŚW, które weszły do UE w latach 2004-2007 plus Austrię, Chorwację, Bośnię i Hercegowinę, Federacyjną Republikę Jugosławii (przed rozpadem), Albanie i Macedonię. Takie ujęcie jest jednak problematyczne, dlatego *Documentation française* (pod auspicjami premiera) obstaje przy terminie „kraje Europy Środkowej i Wschodniej” (*pays d'Europe Centrale et Orientale* – PECO), który obejmować ma państwa EŚW, które weszły do UE w latach 2004-2007 oraz Bałkany. To określenie jest jednak niedoskonałe, gdyż nie wyróżnia krajów bałtyckich jako całości, stąd propozycja, by mówić o Europie Bałtyckiej, Środkowej i Wschodniej (*Europe balte,*

⁴⁸ *Géopolitique des frontières européennes. Elargir, jusqu'où ? Illustré de 20 cartes en couleur*, éd. Argos, diffusion Puf, 2013, 192 p. ISBN : 9 782366 140064, s. 25.

⁴⁹ Zastanawiające, że tego „pierwszego kroku” P. Verluise nie upatruje w zjednoczeniu Niemiec, czyli w nieformalnym „rozszerzeniu UE o NRD” i to w czasach, w których ZSRR jeszcze istniał.

centrale et orientale). P. Verluise zauważa też, że pojęcie „krajów bałtyckich” (*pays baltes*) odnosi się do czasów ZSRR, toteż od ich akcesji do NATO i UE należy mówić o Państwach Bałtyckich (*les États baltes*)⁵⁰.

Przy okazji rozszerzenia UE w 2004 roku jest mowa właściwie tylko o Polsce – w kilku artykułach, na przykład o polityce polskiej wobec Rosji (artykuł autorstwa S. Dębskiego z Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych)⁵¹ – i o Rumunii, w kontekście jej przyszłej integracji (2007) z UE⁵². Rumunia, jako kraj, którego obywatele w większości posługują się językiem romańskim, z oczywistych względów przykuwa uwagę francuskich badaczy i artykuły na jego temat są dość liczne w porównaniu do innych mniejszych krajów regionu. R. Backis, honorowy ambasador na Litwie, rozważa pozostałości „mentalnego sowieckiego dziedzictwa” w społeczeństwach krajów Europy Wschodniej, stanowiących niegdyś część bloku wschodniego i krajów bałtyckich⁵³. Omawiając książkę Ch. Lequesne *Francja w Nowej Europie*⁵⁴, P. Verluise pisze: „Jest to książka użyteczna, po pierwsze dlatego, że wyjaśnia dlaczego Francja miała kłopot z przystosowaniem się do przekształcenia Unii Europejskiej ze związku dwunastu krajów w związek piętnastu, dwudziestu pięciu, a następnie dwudziestu siedmiu członków. Krótko mówiąc, ileż trudu miał Paryż z przyjęciem do wiadomości końca zimnej wojny i przedsięwzięciem działań w obliczu rekonfiguracji geopolitycznej, którą tenże skutkował. Autor wyjaśnia przyczyny dystansu, punktuje niezręczności, podkreśla najważniejsze fakty. Ch. Lequesne precyzuje zwłaszcza projekt, podtrzymywany przez Paryż od końca 1989 roku do jesieni 1991, Konfederacji Europejskiej, która miała być otwarta dla ZSRR, ale zamknięta dla Stanów Zjednoczonych. Jak kraje Europy Środkowej i Wschodniej, ledwo wyzwolone spod władzy Moskwy, mogłyby zaakceptować tę perspektywę? Jak można się następnie dziwić, że głos Paryża w Europie Środkowej i Wschodniej

⁵⁰ Verluise P., *Fondamentaux de l'Union européenne, Démographie, économie, géopolitique. Une étude précise de fondamentaux de la puissance*, Ellipses, 2008, ss. 6-8.

⁵¹ Dębski S., *La politique de la Pologne envers la Russie : tentatives et perspectives*, Diploweb.com, le 1er mai 2008, <http://www.diploweb.com/La-politique-de-la-Pologne-envers.html>, dostęp: 9 stycznia 2013.

⁵² *L'intégration de la Roumanie à l'Union européenne*, Par Catherine DURANDIN, le 15 avril 2003, Entretien avec Pierre VERLUISE, <http://www.diploweb.com/L-integration-de-la-Roumanie-a-l.html>, dostęp: 9 stycznia 2013.

⁵³ *L'héritage mental du soviétisme*, Par Richard Backis, le 1er juin 2003, Entretien avec Pierre VERLUISE, <http://www.diploweb.com/L-heritage-mental-du-sovietisme.html>, dostęp: 9 stycznia 2013.

⁵⁴ Lequesne Ch., *La France dans la nouvelle Europe. Assumer le changement d'échelle*, Coll. Nouveaux débats, Paris : Presses de Sciences Po, 2008.

znaczy mniej niż głos Waszyngtonu?”⁵⁵. P. Verluise, a wraz z nim zapewne członkowie jego stowarzyszenia i sympatycy think tanku mają zatem świadomość tego, jak polityka V Republiki po 1989 roku jest widziana w Europie Środkowej i Wschodniej. Autorzy portalu rozumieją, że dwuznaczny (żeby nie powiedzieć niechętny) stosunek Paryża do krajów EŚW (z wyjątkiem Rosji) nie przysparza Francji sympatii w regionie. Ich poglądy różnią się zatem od „oficjalnego nurtu” francuskiej polityki; nie starają się tej polityki usprawiedliwiać ani dostarczać jej argumentów.

W ogólnej perspektywie Diploweb.com interesuje się nie tylko historią najnowszą Europy Środkowej i Wschodniej, lecz także bieżącymi wydarzeniami. Zaintersowanie wzbudziła na przykład premiera filmu *Katyń* A. Wajdy, rocznica zburzenia muru berlińskiego, wybory w Rumunii i na Węgrzech, rumuńskie rozliczenia z komunistyczną przeszłością, polityka V. Orbana, sytuacja w krajach bałtyckich. Rumunia była tematem aktualnym jeszcze przed swoją akcesją do UE⁵⁶. W dziele krajów kandydackich przeważają teksty poświęcone Turcji. Bałkany wraz z pierwszą w kolejności Chorwacją stoją na drugim planie. Być może dlatego, że rozszerzenie Unii o kraje bałkańskie jest poniekąd uważane za proces oczywisty i nieunikniony (co nie znaczy, że nieobarczony wieloma problemami), natomiast kandydatura Turcji wzbudza żywe kontrowersje. Temat bałkański (Bałkanów Zachodnich, Balkanes Occidentaux) jest jednak poruszany, co świadczy o zainteresowaniu tą częścią Europy⁵⁷. Choć nazwa – i jej powszechne w Diploweb.com używanie – sugerowałaby traktowanie tej części Europy łącznie, z takim ujęciem polemizuje C. Lequesne. Jego zdaniem Bałkany Zachodnie nie stanowią bloku. Świadczy o tym wielka różnorodność w sytuacji wewnętrznej krajów bałkańskich, która z kolei rzutuje na ich relacje z Unią Europejską. Różnice pozwalają wyróżnić trzy grupy państw: pierwszą stanowi Chorwacja, dość zamożny, bliski Zachodowi kraj, od lipca 2013 prawdopodobnie członek UE. Druga grupa to Macedonia i Czarnogóra, następne w kolejności do akcesji. W trzeciej grupie znajdują się: Albania, Bośnia i Hercegowina, Serbia oraz Kosowo, kandydaci dopiero potencjalni, słabiej rozwinięci, wymagający licznych reform. Wszystkie kraje bałkańskie łączy jedynie możliwość pogłębienia się bilateralnych sporów pomiędzy

⁵⁵ Verluise P., La France dans la nouvelle Europe. Assumer le changement d'échelle, Diploweb.com, le 22 mars 2009, <http://www.diploweb.com/La-France-dans-la-nouvelle-Europe.html>, dostęp: 9 stycznia 2013.

⁵⁶ Leguy C., Géopolitique. La Roumanie au seuil de l'Union européenne, Diploweb.com, le 9 mai 2005, <http://www.diploweb.com/Geopolitique-La-Roumanie.html>, dostęp: 9 stycznia 2013.

⁵⁷ <http://www.diploweb.com/-Pays-candidats-.html>, dostęp: 9 stycznia 2013.

nimi, wrażliwość młodej demokracji oraz słabości gospodarek (oraz, o dziwo, ich potencjał). Dzieli wszystko inne. W dodatku Bośnia i Kosowo właściwie nie są państwami w czystym sensie tego słowa: Bośnia to właściwie protektorat ONZ, a Kosowo nie jest uznawane przez niektóre państwa UE⁵⁸. Trudności związane z integracją Bałkanów wymienia G.-M. Chenu w artykule *Balkany Zachodnie i integracja europejska*: m.in. nieskuteczna administracja i wymiar sprawiedliwości, korupcja, zorganizowana przestępczość. Są to oczywiste przeszkody związane z transformacją ustrojową, przeszkody, które można pokonać. Autor kończy optymistycznym sformułowaniem, które inicjatywę integracji oddaje w ręce samej Unii Europejskiej: „Nawet osłabiona przez kryzys, nawet podzielona względem rozwiązań, UE może uczynić się atrakcyjną”⁵⁹.

4.2. Ocena sytuacji społeczno-gospodarczej w Europie Środkowej i Wschodniej

4.2.1. PECO – dekada pozytywnych zmian

Ze wszystkich think tanków francuskich to właśnie CERI publikuje najcenniejsze opracowanie na temat Europy Środkowej i Wschodniej (pierwszy raz ukazało się ono w 1997 roku). W cyklu badań CERI (*Les études du CERI*) każdego roku wydaje się *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale*, w wolnym tłumaczeniu: Panel nawigacyjny krajów EŚW, który zawiera najnowsze dane i analizę sytuacji w krajach PECO. Studium dostarcza wielu informacji na temat postrzegania badanego regionu przez środowiska badaczy akademickich związanych z Science Po Paris.

„Europa Środkowa i Wschodnia nie ma się ogólnie tak źle, jak o niej czasami się pisze i w pewien sposób ma się wyraźnie lepiej niż Europa Zachodnia, a strefa euro w szczególności. Jeszcze przed kryzysem, wyróżniał ją wysoki wzrost gospodarczy, wynoszący 4% rocznie w 2008 roku dla dziesięciu nowych członków UE, wobec 0,5%

⁵⁸ Lequesne Ch., *Balkans occidentaux : perspective européenne*, Diploweb.com, le 11 septembre 2011, <http://www.diploweb.com/Balkans-occidentaux-perspective.html>, dostęp: 9 stycznia 2013.

⁵⁹ Chenu G.-M., *Les Balkans Occidentaux et l'intégration européenne*, Diploweb.com, le 10 janvier 2009, <http://www.diploweb.com/Les-Balkans-Occidentaux-et-l.html>, dostęp: 9 stycznia 2013.

dla piętnastu krajów strefy euro. Stopa bezrobocia w EŚW jest niższa o około 6,5% od tej w strefie euro. Poza tym, na co zwróciły uwagę międzynarodowe instytucje finansowe, może być przykładem dyscypliny w materii finansów publicznych z długiem, który nie przekracza 30% PKB w większości z 16 badanych krajów, a w wielu z nich jest sporo niższy. Co do deficytu finansów publicznych, liczonego na podstawie średniej z szesnastu krajów, wynosił on mniej niż 3% PKB. Do tego trzeba dodać dobrą kondycję młodego systemu bankowego, który – chociaż zależny od zachodnioeuropejskich banków właścicielskich przeżywających szok – nie zawalił się pomimo kasandrycznych przepowiedni. Kraje bałtyckie skorzystały z bardzo silnych więzi z bogatymi systemami bankowymi Europy Północnej, kraje Europy Środkowej (z wyjątkiem Słowenii) umiały stworzyć w czasie transformacji zdrowe instytucje finansowe, a podmioty z Europy południowo-wschodniej zostały uratowane, co najmniej chwilowo, przez działanie międzynarodowych instytucji finansowych w ramach dwóch „inicjatyw wiedeńskich”, podaje *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale et d'Eurasie 2012 (Volume 1 : Europe centrale et orientale)*⁶⁰.

Studium z serii *Tableau de bord* po raz pierwszy pisało, obok Europy Środkowej i Wschodniej, także o Eurazji, dopiero w roku 2011. Wcześniejsze opracowania dotyczyły wyłącznie obszaru PECO. Od 2011 roku jeden tom poświęcony jest PECO, a drugi Eurazji. To symbol poszerzającej się Europy, a także wciąż obecnych we francuskiej myśli politycznej koncepcji eurazjatyckich, „Europy od Atlantyku po Ural”, czy nawet po Władywostok, korespondującymi z niektórymi ideami rosyjskimi. Zdaniem autorów otwarcie na Wschód kontynentu eurazjatyckiego to „znak czasu, podczas gdy kraje Europy Środkowej i Wschodniej są albo już zintegrowane w Europie, albo do tego się przygotowują”. Dlatego jeden tom poświęcono Europie Środkowej, Bałkańskiej (*balkanique*) i Bałtyckiej (*balte*). W wymiarze regionalnym pogrupowano państwa następująco: Europa Środkowa (ze Słowenią), państwa bałtyckie, państwa bałkańskie będące członkami Unii (Bułgaria, Rumunia). Osobny rozdział poświęcono Bałkanom Zachodnim, który nie tylko dotyczy Chorwacji i Serbii, lecz także wszystkim krajom regionu, dotąd nieobecnym w opracowaniu: Albanii, Bośni-Hercegowinie, Macedonii i Czarnogórze. Pominęto Kosowo z braku danych. Tom drugi opracowania dotyczy Eurazji, to znaczy krajów byłego ZSRR: Rosji i Ukrainy, Białorusi i Mołdawii,

⁶⁰ *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale et d'Eurasie 2012 (Volume 1 : Europe centrale et orientale)*, Jean-Pierre Pagé (dir.), Les études du CERI, Etude N°: 191, Date : 2012-12-01.

trzech krajów Kaukazu Południowego, Kazachstanu (osobno, ze względu na wymiar gospodarczy) oraz czterech pozostałych państw Azji Środkowej⁶¹.

W publikacji z roku 2010 zastosowano podział krajów PECO na nowe kraje członkowskie (*nouveaux membres de l'Union Européenne*)⁶², do których zaliczono Bułgarię, Estonię, Węgry, Litwę, Łotwę, Polskę i Rumunię, Słowację, Słowenię i Czechy. Drugą grupę stanowiły Chorwacja i Serbia, trzecią – Rosja i Ukraina⁶³. Kraje PECO są odporne na kryzys, który dotknął je w 2009 roku. W roku 2010 nastąpiło „odbicie”: Europa Środkowa z Polską na czele zanotowała wzrost, zaznaczył się on także w Rosji i na Ukrainie. Trudniejsza sytuacja była w krajach bałtyckich i najmłodszych krajach członkowskich: w Bułgarii i Rumunii. Jednak sytuacja wciąż jest niepewna ze względu na uzależnienie gospodarek PECO od popytu zewnętrznego. Inaczej jest w Polsce, w Rosji i na Ukrainie, gdzie popyt wewnętrzny odgrywa rolę dominującą. J.-P. Pagé szczegółowo wyliczył czynniki, których analiza jest niezbędna dla pełnego obrazu stanu gospodarek w EŚW. Tak więc, choć globalnie EŚW jest w nieco lepszej kondycji niż Zachód, w poszczególnych krajach sytuacja może zmienić się w różny sposób ze względu na zróżnicowaną charakterystykę ekonomiczną⁶⁴.

Kraje Europy Środkowej i Wschodniej często pojawiają się w publikacjach CERI właśnie w kontekście kryzysu finansowego na świecie. „Model rozwoju Europy Środkowej opierał się przede wszystkim na niskiej stopie oszczędności, napędzającym rozwój silnym popycie wewnętrznym, dużej zależności od zewnętrznych przepływów kapitałowych, istotnej otwartości na handel z Europą Zachodnią oraz specjalizacji w przemyśle motoryzacyjnym. W tym kontekście kryzys wydobył na światło dzienne, z jednej strony, rosnące zróżnicowanie państw ze wschodu Europy, a z drugiej silną współzależność od europejskich gospodarek, która narzuca solidarność interesów w skali Unii. Chociaż ryzyko poważnej zapaści podobnej do tych z lat 30. XX wieku jest nieprawdopodobne, to zagrożenie poważnymi stratami w gospodarce ciągle istnieje. Przykładem może być przypadek sektora motoryzacyjnego, który rozwinął się w Europie Środkowej na tyle, że reprezentuje istotną część PKB i zatrudnienia, jednak jego perspektywy są niepewne. Aby efektywnie nadrobić dystans do Zachodu, nowi

⁶¹ Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale et d'Eurasie 2011 (Volume 1), Auteur(s) : Jean-Pierre Pagé, Les études du CERI, Etude N°: 181, Date : 2011-12-01.

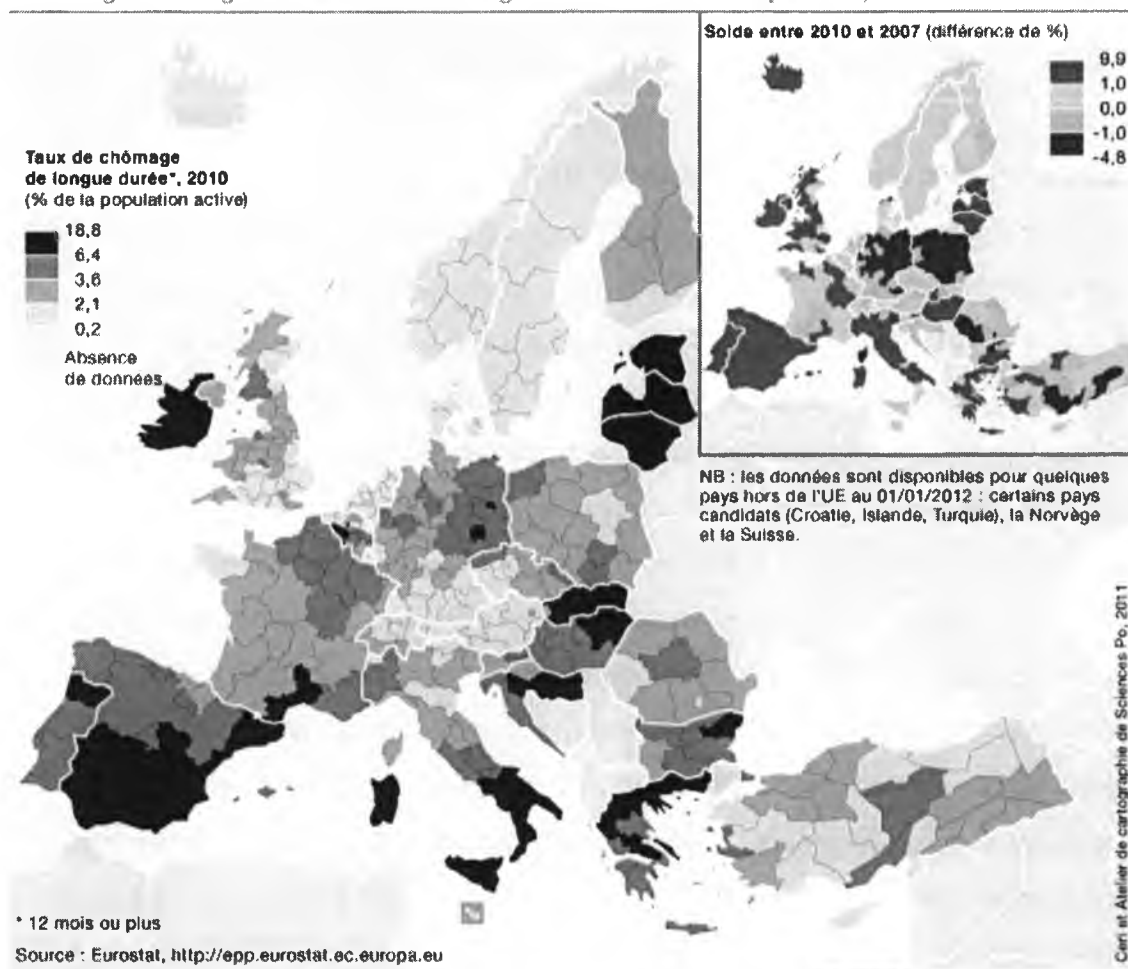
⁶² Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 1), Jean-Pierre Pagé (dir.), Etude N°171, 12/2010, s. 3.

⁶³ Tamże, s. 3.

⁶⁴ Tamże, s. 4-7.

członkowie UE powinni prowadzić politykę regionalną, z której w przeważającym stopniu korzystają, w kierunku innowacyjności, aktywnej polityki rynku pracy i zrównoważonego rozwoju.” – pisze G. Lepesant⁶⁵ w studium poświęconym geografii kryzysu w Europie Środkowej.

Chômage de longue durée dans les régions de l'Union européenne, 2007-2010

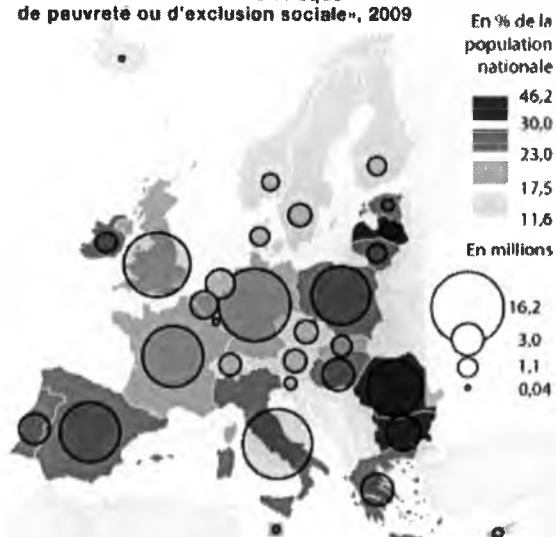

Rysunek 3. Długotrwałe bezrobocie w regionach UE, dane z 2010. Polskie regiony plasują się na poziomie unijnej średniej. Dane Mazowska najwyraźniej zawyża Warszawa: region wraz południem Niemiec i Austrią należy do obszarów o najniższej stopie bezrobocia długotrwałego w UE. W innych krajach EŚW jest dużo gorzej. Największą poprawę zanotowała Polska i wschodnie landy Niemiec. Źródło: http://ceriscope.sciences-po.fr/sites/default/files/20_3_taux_chomages_longue_duree_2007-2010-01.jpg?1327763773

⁶⁵ Lepesant G., Géographies de la crise en Europe centrale, Les études du CERi, Etude N°: 159, Date: 2009-12-01, ss. 2-52.

Risque de pauvreté ou d'exclusion sociale dans l'UE, 2009

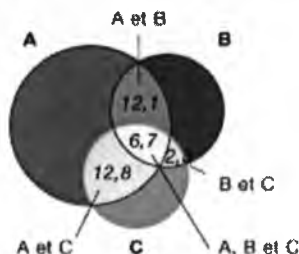
Personnes considérées «en risque de pauvreté ou d'exclusion sociale», 2009

La catégorie personnes «en risque de pauvreté ou d'exclusion sociale» rassemble :

- A - les personnes en risque de pauvreté après transferts sociaux
- B - les personnes en situation de privation matérielle sévère
- C - les personnes vivant dans un ménage avec une très faible intensité de travail

Répartition, 2009 (millions)

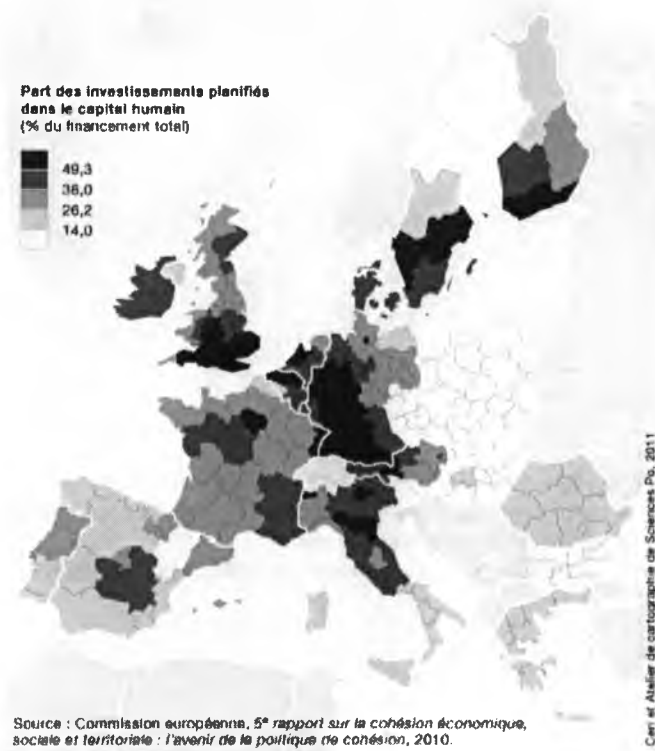

Sources : Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> ; EU-SILC.

Ceri et Atelier de cartographie de Sciences Po, 2011

Rysunek 4. Ryzyko ubóstwa lub wykluczenia społecznego. Dwa podziały są widoczne w Europie: wschód-zachód i północ-południe. EŚW należy do „biedniejszej” Europy. Źródło: http://ceriscope.sciences-po.fr/sites/default/files/20_1_risque_pauvrete_ou_exclusion_2005-2009-01.jpg?1327763078.

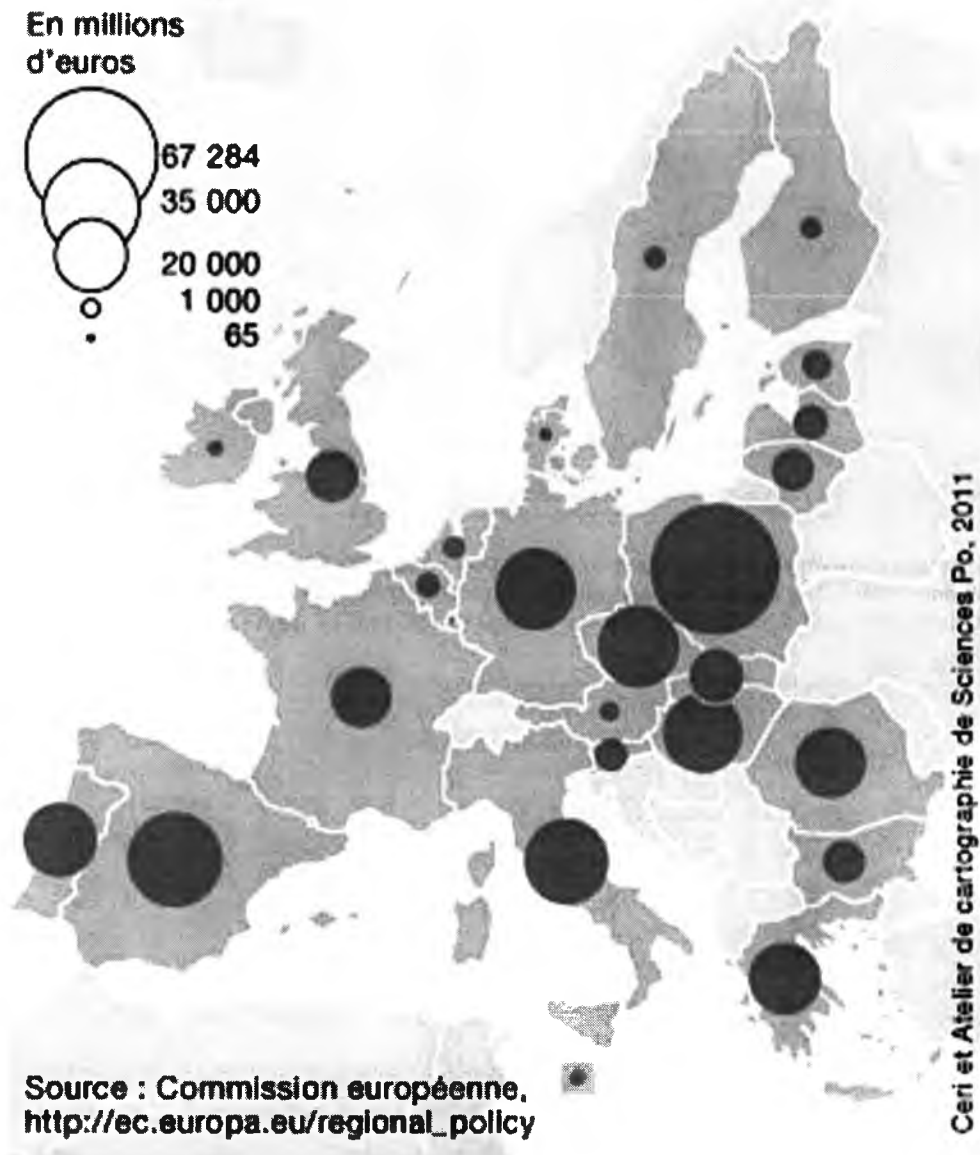
Politique de cohésion et capital humain, 2007-2013

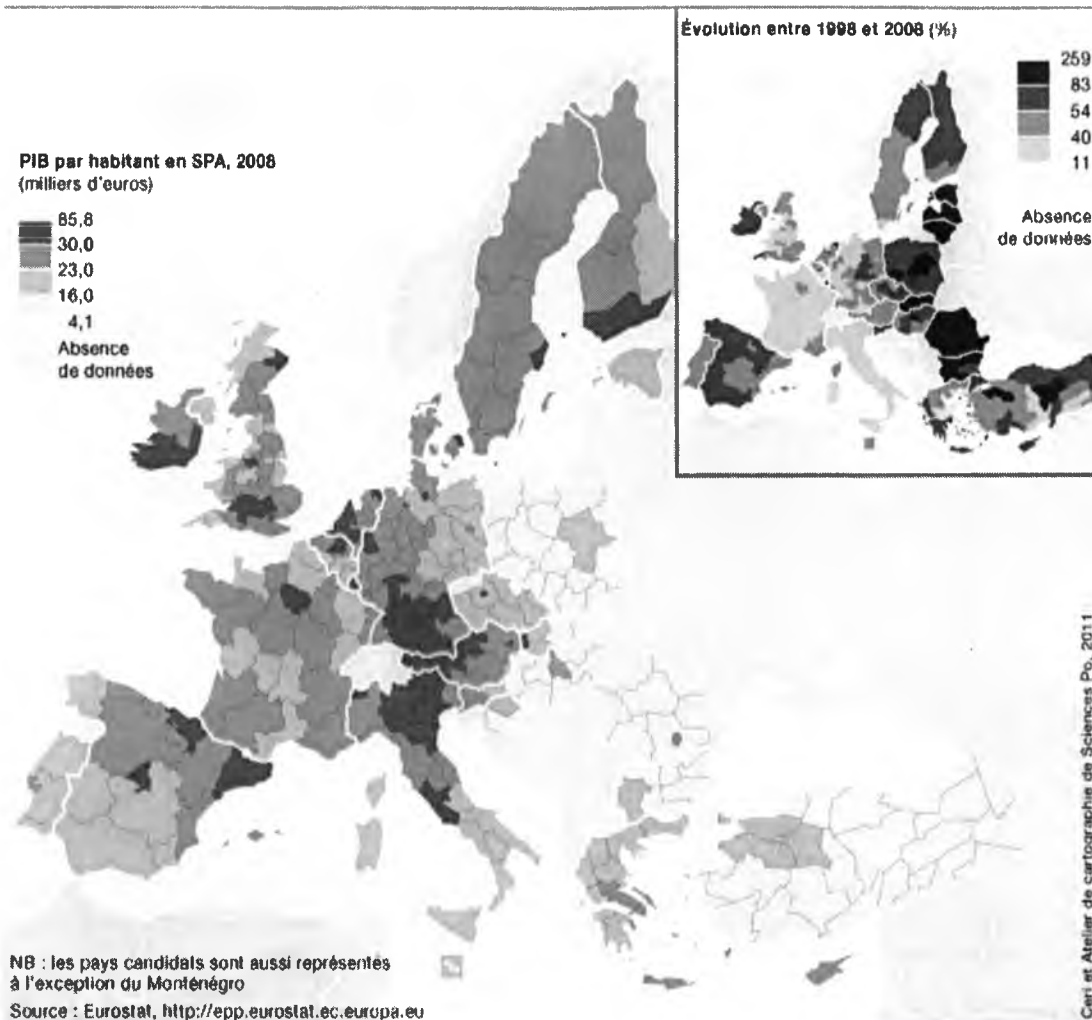
Ceri et Atelier de cartographie de Sciences Po, 2011

Rysunek 5. Wydatki na spójność społeczną i kapitał ludzki jako procent inwestycji ogółem, dane KE z 2010. Przepaść między EŚW i zachodem UE widoczna jest gołym okiem. Północna Szwecja prezentuje niski wynik ze względu na niską gęstość zaludnienia. Źródło: http://ceriscope.sciences-po.fr/sites/default/files/20_6_investissement_capital_humain_2007-2013-01.jpg?1327765795.

Total des versements planifiés par État

Rysunek 6. Wydatki na politykę regionalną w latach 2007-13. Uboższe kraje UE (południe i wschód) są głównymi beneficjentami. EŚW korzysta z tych funduszy w największym stopniu, a Polska jest czołowym beneficjentem pomocy regionalnej w Unii. Źródło: http://ceriscope.sciences-po.fr/sites/default/files/20_7_allocations_politique__regionale_2007-2013-01.jpg?1327765915.

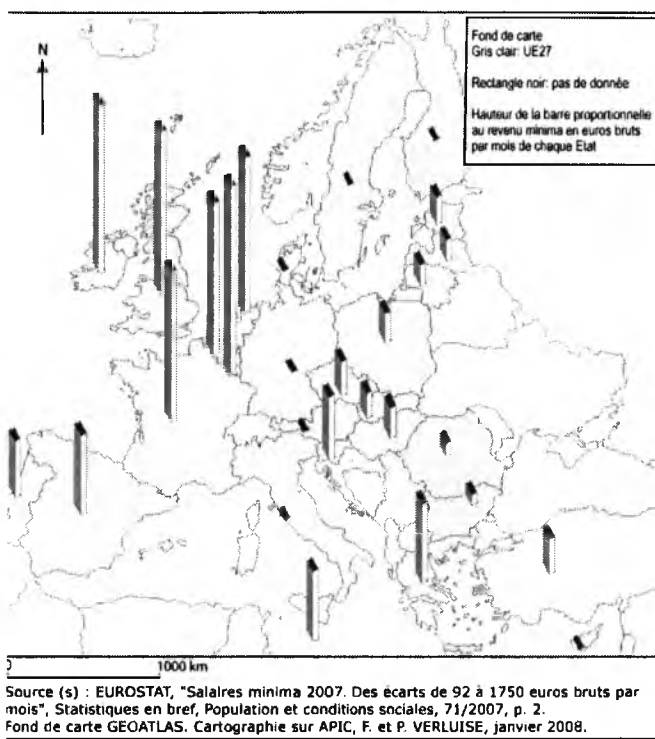

« Dans leur forme la plus simple, les parités de pouvoir d'achat (PPA) sont des prix relatifs montrant le rapport des prix en monnaie nationale d'un seul et même bien ou service dans différents pays. Dans le cas de l'Union européenne, le choix d'un pays ou d'une monnaie de référence n'est pas pertinent, et on préfère pour cette raison prendre le SPA comme unité monétaire commune fictive de référence, afin de représenter en termes réels le volume des agrégats économiques dans une comparaison géographique. Le volume des agrégats économiques en SPA est calculé en divisant leur valeur initiale en monnaie nationale par la PPA correspondante. » Eurostat

Rysunek 7. PKB na mieszkańca w latach 1998-2008. Choć EŚW i kraje kandydackie ze Wschodu dzieli przepaść od Europy Zachodniej, to w ciągu dekady procesów integracyjnych tam wystąpił największy postęp. Jednak bogata Skandynawia zyskała również sporo. Źródło: http://ceriscope.sciences-po.fr/sites/default/files/20_5_PIB_habitant_2008-01.jpg?1327765668.

4.2.2. Silne i słabe strony krajów nowych państw członkowskich

Pour vingt Etats membres de l'UE27 et la Turquie,
salaires minima 2007

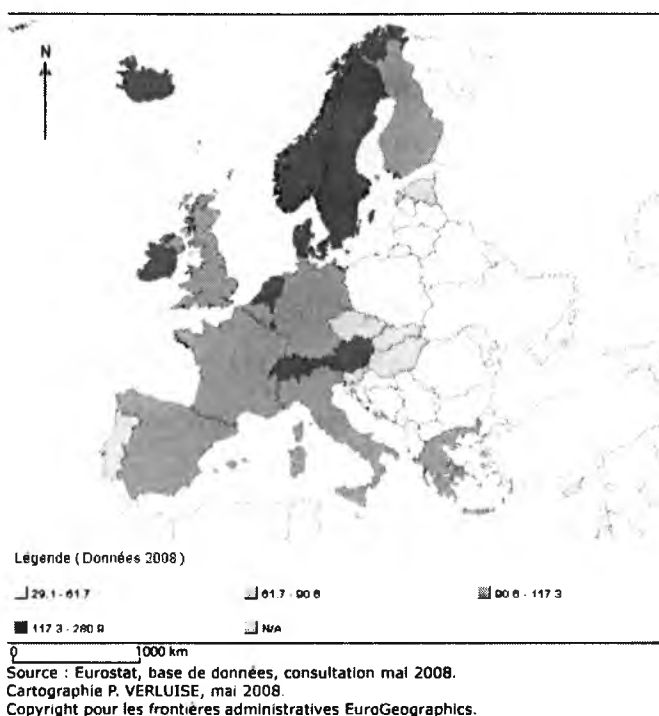

Rysunek 8. Dysproporcja w płacy minimalnej pomiędzy "starą" a "nową" Unią. Źródło: Dumont G.-F., Verlulse P., Atlas de l'Union européenne élargie, www.diploweb.com et www.iris-france.org. 2008.

Dwanaście nowych krajów członkowskich (z Europy Środkowej i Wschodniej oraz Cypr i Malta), które weszły do Unii w latach 2004 i 2007 to mniej zamożni kuzyni „starej Unii”. Z drugiej strony, najczęściej cechuje je „dynamika nadganiań”: rozwój gospodarczy jest dużo szybszy niż w bogatszych krajach. Produktywność ciągle wymaga poprawy, jednak w 2008 roku notowano tam bezrobocie niższe od średniej unijnej. Są to jednak ciągle „kraje biedne”: PKB wg parytetu siły nabywczej w każdym z nich nie przekracza średniej unijnej, zgodnie z danymi, na które powoływał się ośrodek IRIS w 2008 roku. Stąd skierowanie do regionu pomocy strukturalnej. W najpoważniejszej sytuacji znajduje się najbardziej ludna z tego obszaru Polska: spośród nowych członków przyjętych w 2004 roku jej mieszkańcy dysponują najsłabszą siłą nabywczą – wynosi ona nieco ponad połowę średniej unijnej. Uboższe od Polski są przyjęte w 2007 roku Bułgaria i Rumunia oraz kandydaci: Chorwacja, Macedonia i Turcja. Europa Środkowa i Wschodnia jako region jest uboższa od Europy Zachodniej

i Południowej. Spośród państw „starej Unii” jedynie w Portugalii i w Grecji poziom siły nabywczej plasował się poniżej unijnej średniej⁶⁶.

**PIB par habitant en standard de pouvoir d'achat (SPA),
UE27=100, prévision 2008**

Rysunek 9. Siła nabywcza mieszkańców Europy - prognoza na 2008 rok. Spośród przedstawionych danych społeczno-ekonomicznych ten rysunek pokazuje najbardziej uderzającą różnicę pomiędzy starą i nową Europą. Źródło: IRIS.

Zdaniem badaczy ośrodka, ćwierć wieku członkostwa nie wystarczyło im do dogonienia reszty stawki. Nie jest to zbyt optymistyczna wieść dla krajów postkomunistycznych, choć istnieją kontrprzykłady: Finlandia, Szwecja i Austria są prymusami. Jak zauważają autorzy opracowania, nie przeżyły one jednak ery gospodarki planowanej, a potem bolesnej transformacji. Kraje ze wschodu Europy mają szybszy wzrost gospodarki niż Europa Zachodnia. Ostatnie rozszerzenia sprawiły, że średni PKB na mieszkańca UE znacznie się obniżył, co IRIS tłumaczy niską produktywnością nowych członków. Są to jednak rynki atrakcyjne ze względu na duży potencjał wzrostu i tanią siłę roboczą. W regionie najwyższą płacę minimalną miała w tamtym czasie Słowenia (552 euro brutto). Reszta nowych krajów członkowskich i krajów kandydackich miała niższą płacę minimalną niż Turcja, gdzie wyniosła ona 298 euro. Dysproporcja jest jeszcze bardziej uderzająca, jeśli porównać Wschód

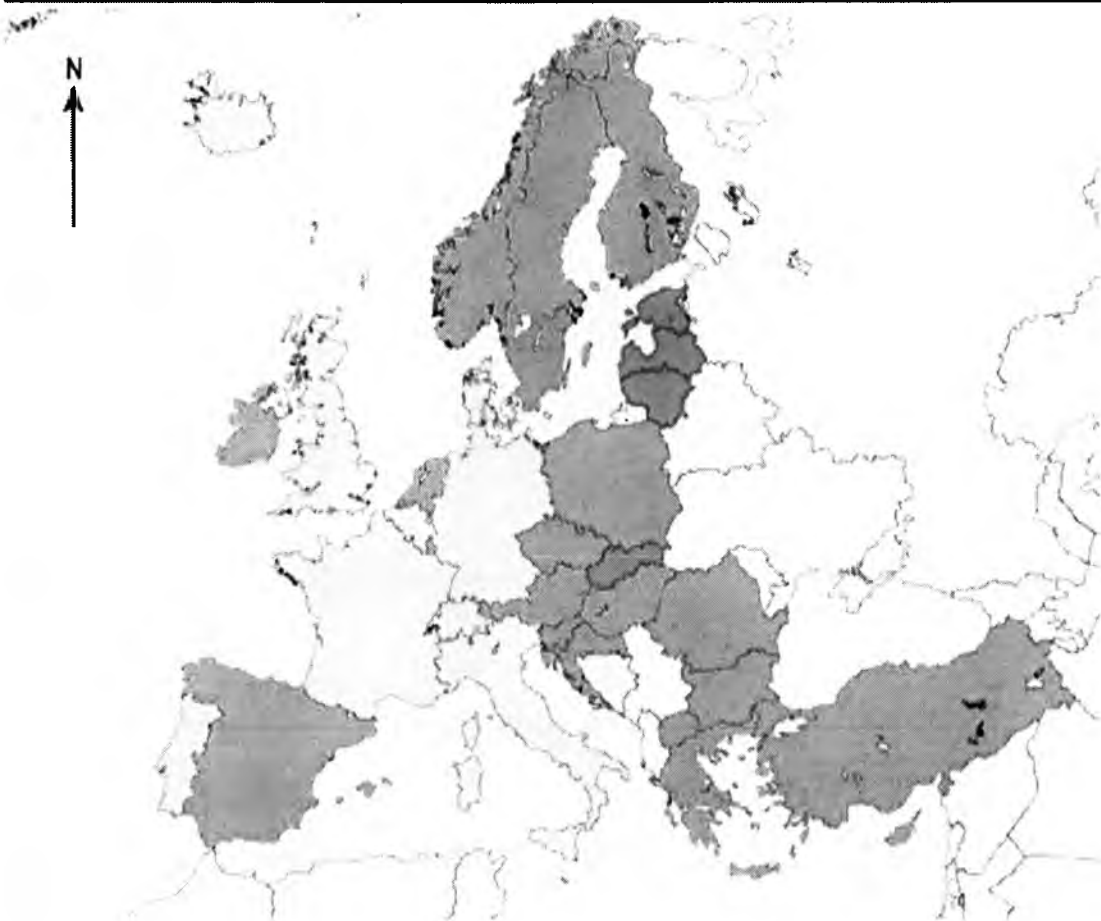
⁶⁶ Verluise P., Nouveaux pays membres : quelles caractéristiques économiques?, ACTUALITÉS EUROPÉENNES, n°19 5 mars 2008.

z Zachodem: płaca minimalna w Bułgarii to 92 euro, w Luksemburgu – 1570 euro. Nowe kraje członkowskie z obszaru EŚW mogą za to poszczycić się przeciętnie niższym niż na Zachodzie bezrobociem. Jednak to nie jest oczywisty sukces: trzy kraje EŚW plasują się jednak powyżej średniej bezrobocia UE; jest wśród nich Polska i Rumunia, dwa najludniejsze kraje. W dodatku, spadek bezrobocia w Polsce w przeciągu kilku lat z 19,6% do 8,8% wynika z tego, że „niemal 10% aktywnej zawodowo ludności Polski pracuje za granicą”. Uwaga P. Verluise’a – być może przesadzona, bo nie poparta konkretnymi danymi – wynika z trzeźwej oceny procesów gospodarczych i społecznych. Obszar EŚW posiada charakterystykę niejednoznaczną. Nie można go zaklasyfikować jako bezwzględnie ubogiego, zacofanego i nierokującego poprawy, gdyż niektóre wskaźniki są lepsze niż w „starej Unii”. Umiarkowany optymizm zostaje jednak zburzony, kiedy uświadomimy sobie, że nadrobienie dystansu cywilizacyjnego to proces wieloletni, który wcale nie musi zakończyć się powodzeniem, co pokazuje przykład bogatszych państw. Poprawa w niektórych dziedzinach jest co najmniej w części zasługą szczodrego wydatkowania funduszy strukturalnych. EŚW wydaje na przykład o wiele mniej na badania i rozwój. Z powodu ograniczonych wydatków na to działanie UE jest daleko za USA i jest spore prawdopodobieństwo bycia przegonioną przez Chiny. Co więcej, EŚW toczą te same choroby co resztę UE: starzenie się społeczeństwa, ujemny deficyt w handlu zagranicznym, znaczne różnice między regionami⁶⁷. Pejzaż nie jest zatem optymistyczny: borykając się z poważnymi problemami, EŚW wydatnie korzysta z pomocy Zachodu, osłabiając jednocześnie całość Unii Europejskiej pod względem konkurencyjności globalnej. Nowe kraje EŚW nie będą wzmocnieniem Unii; mogą co najwyżej sprawić mniej kłopotu.

⁶⁷ Verluise P., Nouveaux pays membres : quelles caractéristiques économiques?, ACTUALITÉS EUROPÉENNES, n°19 5 mars 2008.

Pour 33 pays, dont les membres de l'UE-27 et les 3 candidats, taux de croissance du PIB réel, prévisions d'Eurostat pour 2008

Variation en pourcentage par rapport à l'année précédente

Légende (Données 2008)

1.2 - 2.41

2.41 - 3.99

3.99 - 6.1

6.1 - 7.5

N/A

Valeur minimale: 1.2 Valeur maximale: 7.5 eu25: 2.4 eu15: 2.2

1000 km

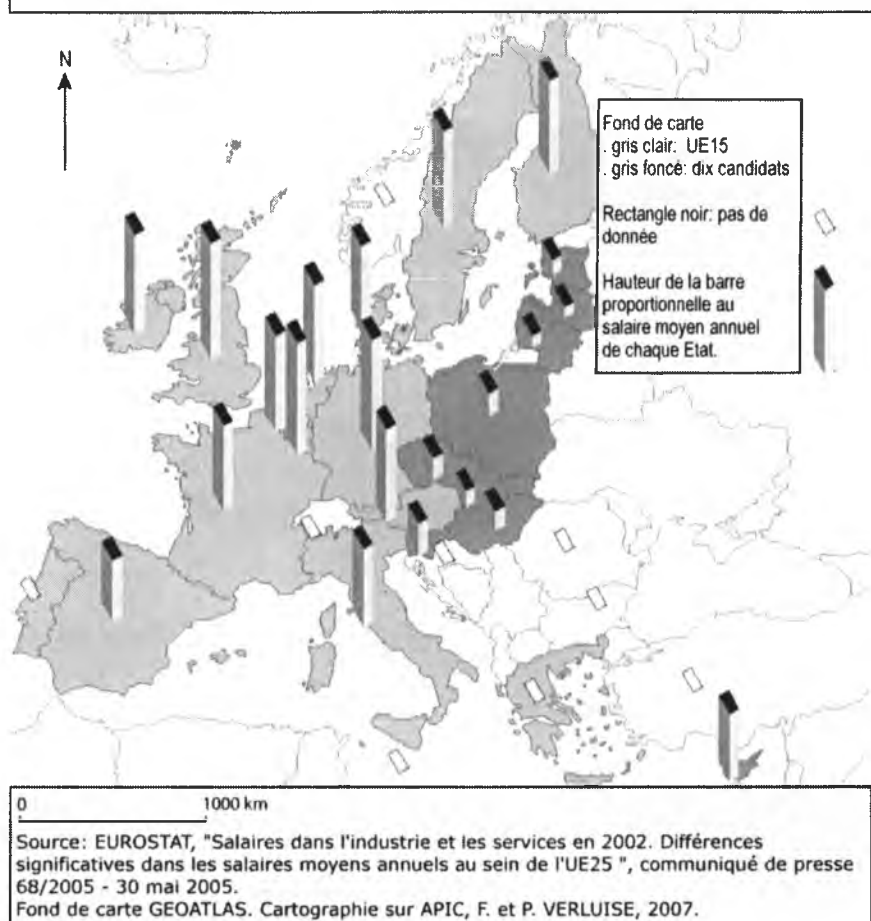
Source : EUROSTAT, base de données en ligne, consultation mars 2008.

Cartographie: P. VERLUISE, mars 2008.

Copyright pour les frontières administratives: EuroGeographics.

Rysunek 10. Im mniej zamożny kraj, tym większa dynamika wzrostu. W grupie szybko rozwijających się krajów Europy Środkowej i Wschodniej oraz Europy Południowej (czy też Azji, bo nie wiadomo, jak zakwalifikować Turcję) znajduje się trzech kandydatów do UE: Chorwacja, Macedonia i Turcja. Źródło: Actualités européennes, no. 19, 5 mars 2008.

Espace UE25: différences de salaires moyens annuels dans l'industrie et les services, en 2002, en euros

Rysunek 11. Różnica w średnim wynagrodzeniu w sektorze przemysłu i usług, dane z 2002. Nowych członków z EŚW od zachodnich sąsiadów dzieli nie tylko mniejsza wartość minimum płacowego, ale i średnia wartość realnej pensji. Źródło: IRIS.

Nowi członkowie UE z Europy Środkowej i Wschodniej stanowią jednak atrakcyjny rynek dla inwestorów zagranicznych. W latach 1989-2006 najwięcej inwestycji na tym obszarze ulokowano w Polsce. Biorąc pod uwagę wskaźnik bezpośrednich inwestycji zagranicznych per capita, na pierwszym miejscu znalazły się Czechy. Przez ten czas inwestycje zagraniczne odegrały rolę w transformacji ustrojowej tych krajów PECO, które w 2004 i w 2007 roku weszły do Unii. Ośrodek IRIS podzielił nowych członków z krajów PECO na trzy grupy, biorąc za kryterium skumulowany wolumen inwestycji zagranicznych. W pierwszej grupie krajów bardzo atrakcyjnych dla inwestorów znalazła się Polska, Czechy i Węgry. Do drugiej grupy krajów przeciętnie atrakcyjnych zaliczono Słowację, Bułgarię i Rumunię. Najmniej atrakcyjne okazały się Litwa, Łotwa, Estonia i Słowenia. Zmieniając nieco kryterium na wielkość inwestycji na głowę

mieszkańca otrzymujemy inną klasyfikację. Wyróżniono dwie grupy: „prymusów” i „przeciętniaków”. Do pierwszej grupy zakwalifikowały się Węgry, Czechy i Estonia. Pozostałe kraje regionu, wśród nich Polska, trafiły do grupy drugiej o przeciętnej atrakcyjności. Największy spadek notuje Polska: z pierwszego miejsca na siódme. W obu przypadkach stawkę zamyka Słowenia, prawdopodobnie dlatego, że jest to kraj relatywnie wysoko rozwinięty, uważany należący od dawna do „Zachodu”, a nie za rynek wschodzący, który charakteryzowałby się ryzykiem inwestycyjnym oferując w zamian wysoką stopę zwrotu. Jest to także mały kraj. Inne niewielkie państwo – Estonia – przeciwnie niż Polska z siódmej pozycji awansuje w kolejnym badaniu na drugie miejsce. Zdaniem badaczy IRIS, decydującym czynnikiem może być bliskość Finlandii⁶⁸.

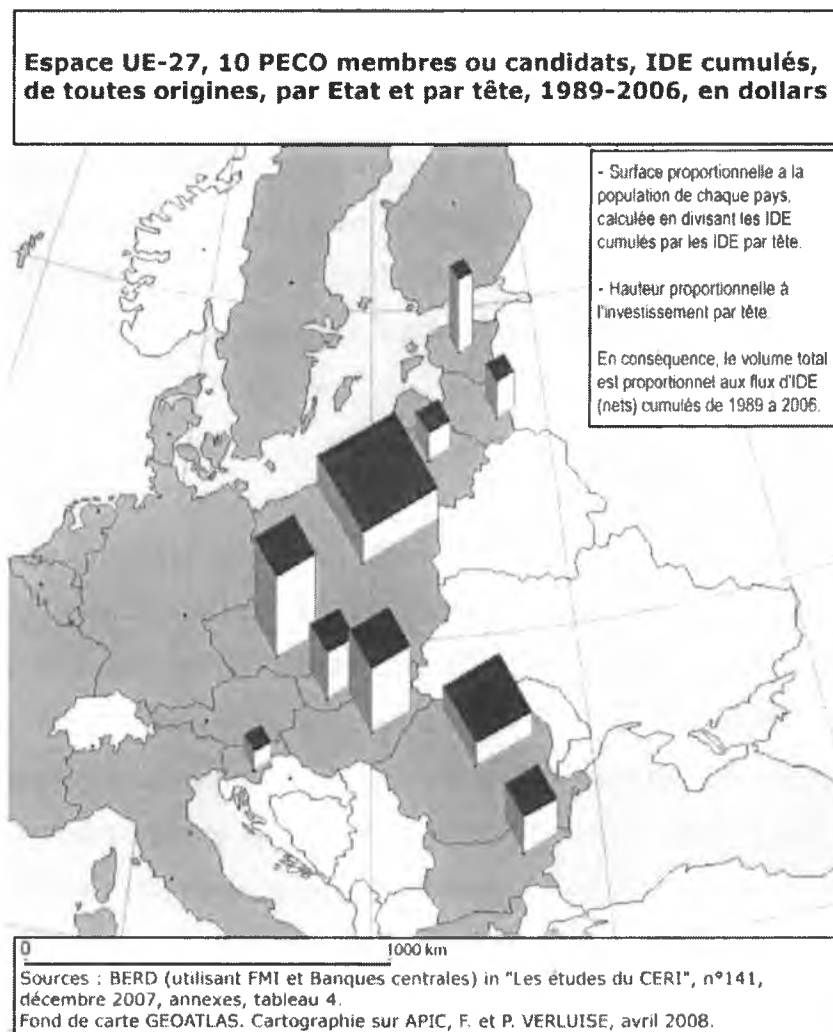
W 2005 roku Piętnastka ulokowała w nowych krajach członkowskich (NEM) 17% swoich inwestycji zagranicznych. Z tego około jedna trzecia trafiła na Węgry. Drugim w kolejności celem inwestycji „starej Unii” były Czechy, następnie Rumunia oraz Polska. W tym samym czasie największym unijnym inwestorem w NEM była Hiszpania (20% wszystkich inwestycji UE w NEM). Najwięcej inwestycji zagranicznych z Hiszpanii przyciągnęły Czechy i Węgry. Rola Hiszpanii jest zaskoczeniem z co najmniej dwóch powodów: po pierwsze, jest to kraj o średniej populacji (podobna liczba ludności do Polski), po drugie, położony na zachodnich peryferiach Europy, w znacznym oddaleniu od wschodniej granicy UE. Drugim inwestorem Piętnastki w NEM byli Niemcy, lokując kapitał przede wszystkim na Węgrzech i w Rumunii. Jest to o tyle ciekawe, że uważając Niemcy za swojego głównego partnera handlowego Polska jest dla niego mniej atrakcyjnym miejscem inwestycji niż na przykład Malta. Następne w kolejności w inwestowaniu w nowych krajach członkowskich były Belgia, Luksemburg i Zjednoczone Królestwo⁶⁹.

Według IRIS, nieprzyjemnym zaskoczeniem jest słaba aktywność inwestycji francuskich, których poziom jest zupełnie nieadekwatny do potencjału ludnościowego tego kraju. W 2005 roku reprezentowały one zaledwie 4% wszystkich inwestycji „starej Unii” w NEM. Jedną z przywoływanych przyczyn jest wycofanie 607 milionów euro z Rumunii. W kolejnych latach udział francuski wzrósł nieznacznie. Główne cele francuskich inwestorów to Polska, Czechy i Węgry. Wzrastała także aktywność reszty

⁶⁸ Verlouise P., PECO : quels investissements directs étrangers?, ACTUALITÉS EUROPÉENNES, n°21, 14 mai 2008.

⁶⁹ Tamże.

Piętnastki w regionie, co zdaniem autora opracowania jest dowodem na postępującą integrację PECO z resztą Europy i świata. „Koniec zimnej wojny zmienił nie tylko konfigurację geopolityczną, lecz również geokonomię UE. Istotne jest by wszyscy starali się być aktorami tych procesów, a nie tylko biernymi obserwatorami. Ponieważ prognozy przewidują wzrost rynków PECO, pozostaje do życzenia by francuskie inwestycje w tych krajach rosły.”⁷⁰ Analiza przeprowadzona przez P. Verluise’a dla ośrodka IRIS sprawia wrażenie nie tylko przenikliwej, ale i rzetelnej. Autor bazował między innymi na danych Eurostatu, OECD i Europejskiego Banku Centralnego.

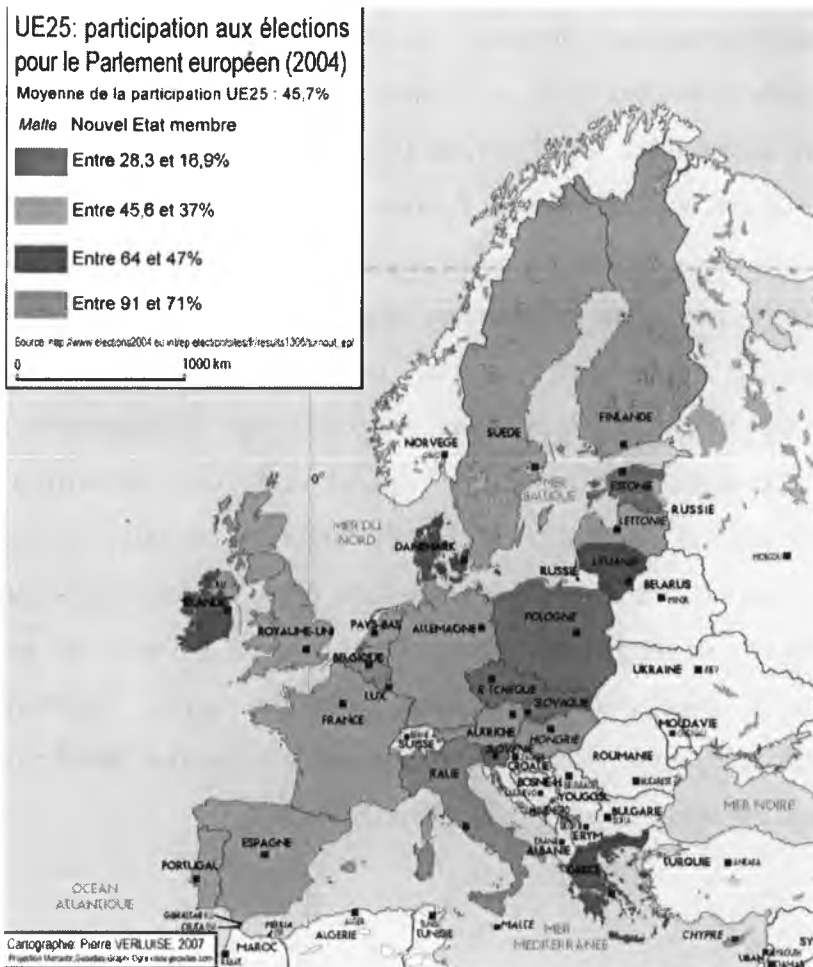

Rysunek 12. Poziom bezpośrednich inwestycji zagranicznych w nowych krajach członkowskich obszaru Europy Środkowej i Wschodniej. Źródło: ACTUALITÉS EUROPÉENNES, n°21, 14 mai 2008.

⁷⁰ Verluise P., PECO : quels investissements directs étrangers?, ACTUALITÉS EUROPÉENNES, n°21, 14 mai 2008.

Jedno z najpoważniejszych wyzwań dla Europy dotyczy demografii – przyjęcie nowych członków z obszaru EŚW nie poprawiło sytuacji, ponieważ ich perspektywy demograficzne nie są dobre. W 2008 roku Unia złożona z 27 członków plasowała się za Chinami i Indiami, a przed Stanami Zjednoczonymi pod względem liczby ludności. Zamieszkiwało ją wtedy niemal pół miliarda mieszkańców. G.-F. Dumont użył pojęcia „demograficznej zimy” na określenie zagrożeń, czyhających na europejskie społeczeństwa. Są nimi między innymi trwały spadek przyrostu naturalnego, zmniejszanie się liczby młodych ludzi, starzenie się społeczeństwa, naruszenie równowagi w „demograficznej piramidzie”, spadek liczby osób aktywnych zawodowo. Społeczeństwa starzeją się „oddolnie”: słaby przyrost naturalny zmniejsza liczbę ludności UE, mimo że ten spadek jest hamowany przez procesy migracyjne i wyższy przyrost naturalny u imigrantów spoza UE. Drugim czynnikiem jest starzenie „odgórne”, czyli zwiększenie przeciętnej długości życia. Imigracja od UE w poszukiwaniu pracy może – w krótkim terminie – rozwiązać problemy braku siły roboczej, ale nie zniweluje zagrożeń długoterminowych⁷¹.

⁷¹ Dumont G.-F., Verluise P., *Atlas de l'Union européenne élargie*, www.diploweb.com et www.iris-france.org. 2008, ss. 25-31.

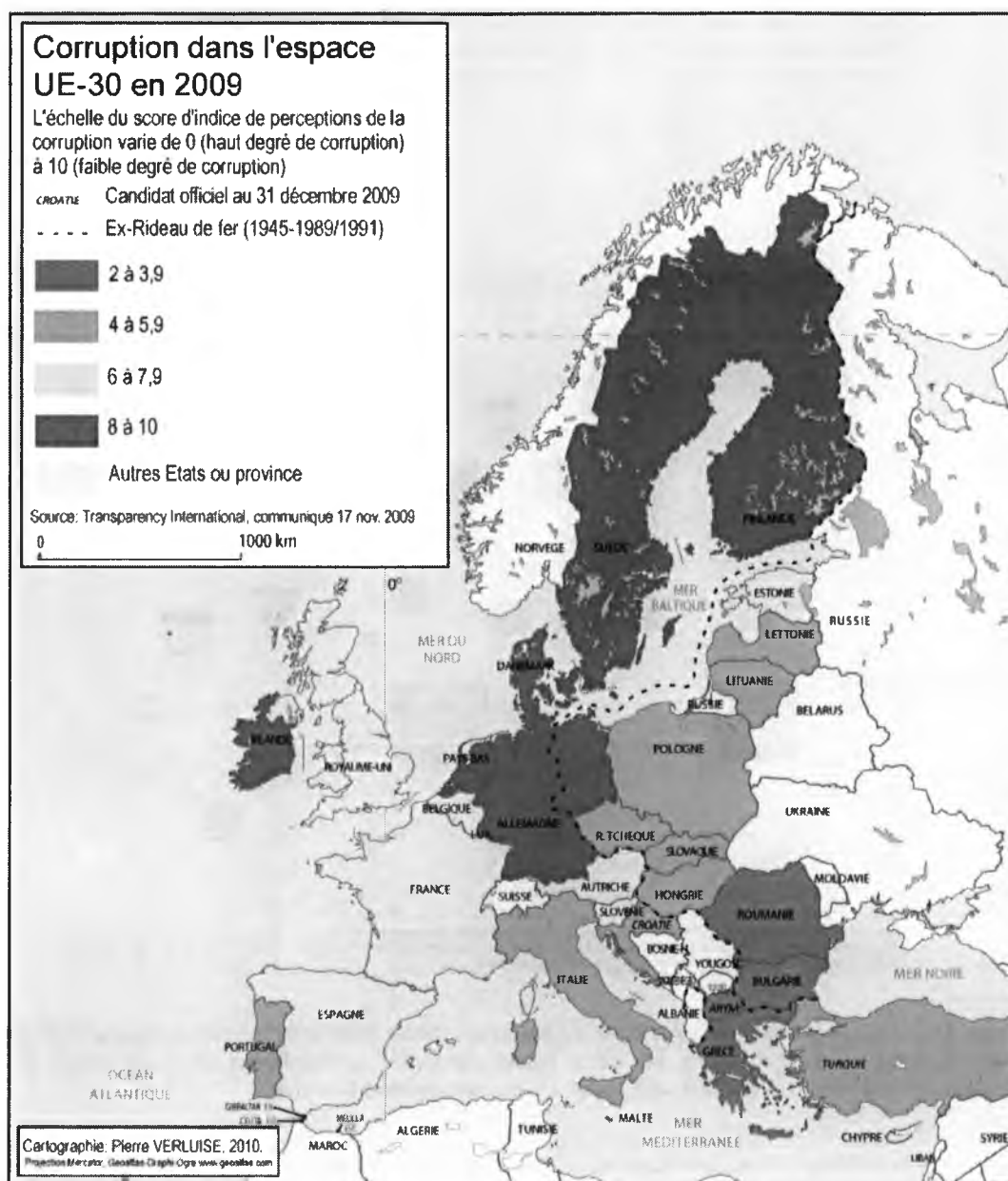

Rysunek 1. Partycypacja w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2004 roku. Najniższa frekwencja w Słowenii, Polsce, Czechach i na Słowacji. Źródło: IRIS.

4.2.3. EŚW - społeczny i gospodarczy dystans do Zachodu

Kraje Europy Środkowej i Wschodniej – należące do UE – charakteryzuje wyższy niż na Zachodzie stopień korupcji. Im dalej na południe kontynentu, tym większa korupcja. Podobny trend jest właściwy osi Zachód – Wschód, jednak istnieją wyjątki: Portugalia i Włochy są bardziej skorumpowane niż mogłoby to wynikać z ich położenia demograficznego, z kolei wschodnioeuropejska Estonia jest krajem o stosunkowo niewielkiej korupcji jak na były blok wschodni. Zdaniem Diploweb.com, zaprzecza to fatalizmowi historycznemu. „Korupcyjny komin” stanowią Rumunia, Bułgaria i Grecja. Znaczną poprawę odnotowała Polska, co ma niebagatelne znaczenie w kontekście wydatkowania funduszy europejskich, a mowa tu o kwotach dość istotnych⁷².

⁷² Verluise P., UE-27 : La corruption reste un défi, Diploweb.com, 18 kwietnia 2010, <http://www.diploweb.com/UE-27-La-corruption-reste-un-defi.html>, dostęp z 18 grudnia 2012.

Rysunek 13. Korupcja w Europie: Jedynie Włochy i Portugalia mają opinię podobnie skorumpowanych krajów co państwa EŚW. Źródło: <http://www.diploweb.com/IMG/jpg/corruptionespaceUE-30en2009.jpg>

Kraje te będą borykać się, podobnie jak ich zamożniejsi sąsiedzi, z problemami wynikającymi ze starzenia się społeczeństwa. Wszystkie kraje regionu dotknie kryzys demograficzny spowodowany przewagą osób starszych w społeczeństwie i niedostateczną liczebnością osób młodych. Taka charakterystyka dotyczy większości krajów UE. Wyjątkami są m.in. państwa skandynawskie, Wielka Brytania i Francja. Nawet w obliczu niekorzystnej demografii, Polska i Rumunia pozostaną najbardziej ludnymi krajami EŚW w UE.

Perspectives démographiques européennes pour 2060 par Eurostat
Répartition en trois classes d'âge des populations des États de l'UE-27, plus la Norvège et la Suisse

Rysunek 14. Europejska demografia AD 2060 wg Eurostatu. Nowe kraje członkowskie z regionu EŚW, choć z relatywnie ludną Polską i Rumunią, nie są w stanie „wspomóc” wyludniającej się i starzejącej się Unii Europejskiej. Źródło: <http://www.diploweb.com/L-UE-en-2060-perspectives.html>

Demografia jest postrzegana jako istotny element analizy politycznej prowadzonej przez portal. Z tego względu, czynnik demograficzny w odniesieniu do kontynentu europejskiego jest wnikliwie analizowany. Po rozszerzeniu w 2004 UE przeżyła – by użyć słów P. Verluise’a – „geopolityczny big bang”. Podkreśla on znaczenie demografii dla szerokiego widzenia zjawisk politycznych i geopolityki. Jednak krótkookresowe znaczenie czynnika demograficznego, na przykład dla gospodarki, wydaje się jednak być przeszacowane – wbrew obawom autora masowa emigracja z Polski po akcesji do Unii nie przyczyniła się do fiaska organizacji Euro 2012⁷³.

⁷³ Verluise P., *Fondamentaux de l’Union européenne, Démographie, économie, géopolitique. Une étude précise de fondamentaux de la puissance*, Ellipses, 2008, ss. 5 – 16.

Diploweb.com przytacza, za periodykiem *Population et Avenir*⁷⁴, interesującą mapę, gdzie perspektywy rozwoju demograficznego analizuje się w kontekście dwóch zjawisk: przyrostu naturalnego oraz migracji. Suma efektów obu zjawisk daje wyobrażenie o przyszłej Europie, w której wystąpią cztery ugrupowania państw. Pierwsza obejmie Polskę i kraje bałtyckie, gdzie ujemny przyrost naturalny nałoży się na ujemny bilans migracji, a więc populacja zmniejszy się. Druga grupa to Niemcy, Węgry, Czechy, Słowacja i Włochy, a więc kraje środka Europy. Tam również wystąpi ujemny przyrost naturalny i choć bilans migracji będzie dodatni, nie zrekompensuje on „demograficznej dziury”. W nielicznych krajach porozrzucanych po całym kontynencie (Portugalia, Hiszpania, Dania, Austria, Słowenia, Grecja) liczba imigrantów zniweluje ujemny przyrost naturalny (jednak w tym wypadku mówimy o migracjach w przeważającej części spoza Europy). W najlepszej sytuacji pod względem demografii są Wyspy Brytyjskie, Francja, Beneluks i Skandynawia: dodatni przyrost naturalny i dodatni bilans migracji. Choć analiza nie objęła Bałkanów, Rumunii, Bułgarii, Ukrainy i Białorusi można stwierdzić, iż obszar Europy Środkowej i Wschodniej nie zyska na politycznym znaczeniu dla starzejącego i wyludniającego się kontynentu, a mógłby, gdyby jego potencjał demograficzny wzrósł. Europa Środkowa i Wschodnia nie zniweluje liczebnością społeczeństw siły, jaką ciągle będą posiadać kraje „starej Europy”.

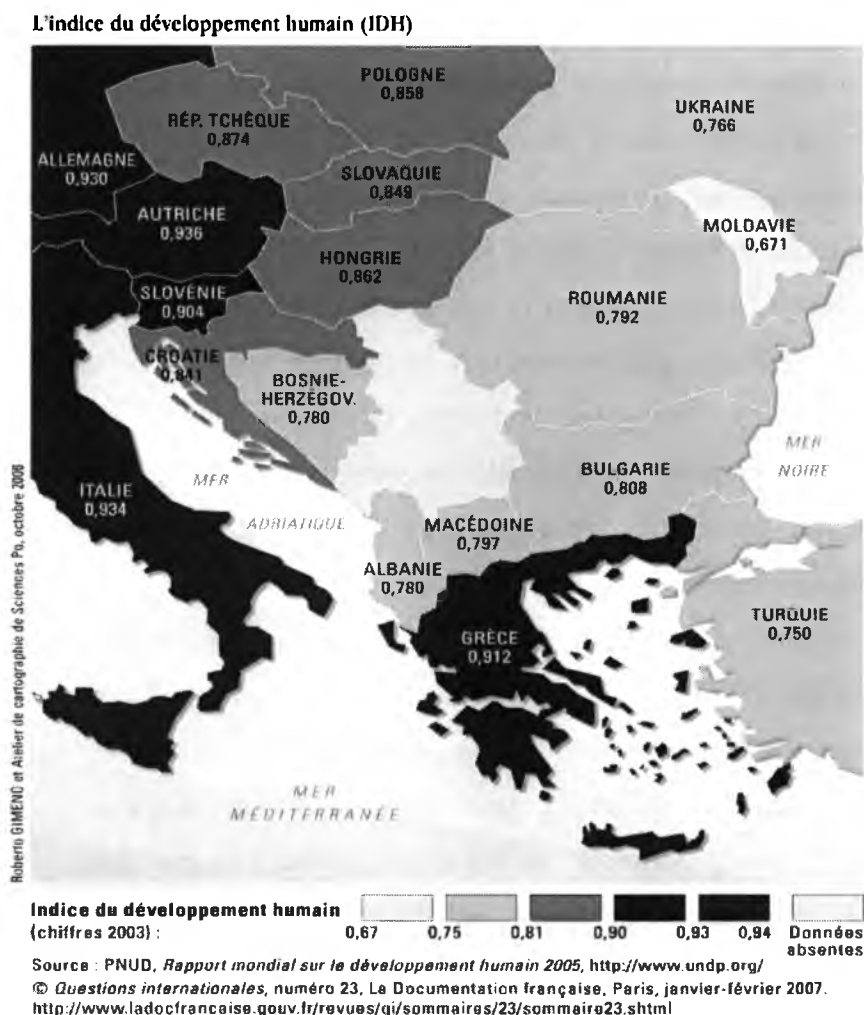
⁷⁴ *Population et Avenir*, n°681, janvier-février 2007, s. 20.

[illegible]

Cette dernière page est libre de reproduction
à fins d'enseignement, sous forme de photocopie ou de transparent,
sous réserve de conserver l'indication des sources.

Europę Środkową i Wschodnią dzieli gospodarcza i społeczna przepaść od standardów wyznaczonych przez gospodarkę Francji (jedna z największych na świecie) i francuskie społeczeństwo (jeden z najwyższych poziomów życia na świecie i liczne przywileje socjalne). Kilkanaście lat po rozpadzie Jugosławii państwa bałkańskie rozpoczęły – w różnym tempie – starania o akcesję do UE. Jako pierwsza dokonała tego Słowenia, która była najzamożniejszą częścią komunistycznej Jugosławii i ze względu na silne wpływy zachodnioeuropejskie (niemieckie, włoskie, austriackie) miała opinię kraju bliżej związanego z Zachodem, niż z Europą Wschodnią. Wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) w tych krajach jest na tyle niski, że muszą one przedsięwziąć

reformy, by sprostać wymogom integracji⁷⁵. Słoweński HDI jest porównywalny z greckim i chociaż oba są one niższe niż w Europie Zachodniej, to przewyższają poziom życia Polski, Czech, Słowacji i Węgier. Tym krajom odpowiada HDI Chorwacji, następnej w kolejce do akcesji. Relatywnie wysoki HDI prezentuje Bułgaria. Grupa państw o jeszcze niższym wskaźniku to Rumunia (która mimo tego jest już członkiem UE), Ukraina – porównywalna do Rumunii oraz reszta państw bałkańskich – Bośnia i Hercegowina, Albania oraz Macedonia. Serbia, Czarnogóra oraz Kosowo stanowią dla Diploweb terra incognita, natomiast według innych danych HDI tych krajów plasuje się nieco niżej od „drugiej ligi” Bałkanów⁷⁶.

Rysunek 16. HDI w EŚW, źródło: <http://www.diploweb.com/L-indice-du-developpement-humain.html>

⁷⁵ <http://www.diploweb.com/L-indice-du-developpement-humain.html>, dostęp: 22 grudnia 2012.

⁷⁶ http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Tables.pdf, dostęp: 23 grudnia 2012.

Pierwsze uwagi dotyczące Europy Środkowej i Wschodniej think tank zaczął publikować w latach 2003 / 2004 i dotyczyły one potencjału demograficznego Eurazji. Znajdująca się u progu demograficznej recesji Europa Zachodnia zaczęła zastanawiać się nad przyczynami tych problemów, ich skutkami i ewentualnymi sposobami rozwiązania. Przed 1989 rokiem państwa Wspólnoty Europejskiej właściwie nie zajmowały się polityką ludnościową. Zupełnie inaczej było w bloku wschodnim, gdzie od lat 60. XX wieku władze komunistyczne zintensyfikowały wysiłki na rzecz zwiększenia liczby urodzeń. Te działania miały jednak niewiele wspólnego z demokracją liberalną (zakaz aborcji, wpływanie na procesy rynkowe, np. przez subwencje cenowe). Wschód Europy nie miał jednak za to kłopotów z przyrostem ludności w czasach komunizmu. Polska stawiana jest jako przykład kraju, w którym polityka państwa w kwestiach demografii współgrała z mocną pozycją kościoła katolickiego i jego prorodziną ideologią. Po 1989 roku nacisk na przyrost naturalny ze strony władz został w krajach Europy Środkowej i Wschodniej ograniczony, w rezultacie czego w kolejnych dwóch dekadach napotkały one wyzwania podobne jak Europa Zachodnia, między innymi ryzyko demograficznej zapaści. Do krajów PECO zaliczana jest też Rosja, gdzie ze względu na ogromne terytoria Syberii spadek liczby ludności jest i będzie szczególnie widoczny. Europa Środkowa i Wschodnia stanowi ważny „kanał tranzytowy” w procesach migracyjnych. Analiza w zamyśle dotyczy Euroazji, jednak koncentruje się głównie na krajach Europy Zachodniej, Środkowej i Wschodniej z uwzględnieniem Federacji Rosyjskiej⁷⁷.

Jedną z najbardziej surowych ocen poziomu rozwoju cywilizacyjnego EŚW wydał think tank IFRI. „Nowi w Unii” widziani byli jako gospodarki pozostające w tyle europejskiego peletonu z powodu zacofanego rolnictwa i przemysłu, nieefektywnego sektora publicznego i korupcji. Zagrożenie tanią siłą roboczą i możliwością „delokalizacji” przedsiębiorstw zachodnioeuropejskich autor uważa jednak za przesadzone. Wymienia on dwa możliwe scenariusze dla krajów PECO: wschodnioniemiecki (pompowanie pieniędzy bez widocznego efektu) lub

⁷⁷ Géopolitique de l'Eurasie : le point du vue du démographe, Par Jean-Claude CHESNAIS, le 1er avril 2003, Entretien avec Pierre Verluise, <http://www.diploweb.com/Geopolitique-de-l-Eurasie-le-point.html>, dostęp: 9 stycznia 2013.

„spójnościowy” – właściwy Hiszpanii, Portugalii i Irlandii, które zdołały dogonić czołówkę⁷⁸.

4.3. Relacje Francji z EŚW – niewykorzystany potencjał?

Koniec podziału Europy na część wschodnią i zachodnią w końcu nastąpił, jednak nie jak pisze E. Tulmets już w 1989 roku⁷⁹, lecz właściwie dopiero wraz z akcesją pierwszych państw PECO piętnaście lat później. Autorka pisze, że skutki rozszerzenia 2004, w szczególności wpływ nowych państw na politykę zagraniczną Unii nie został w wystarczającym stopniu zbadany, co jest o tyle zasmucające, że niektóre z nowych państw członkowskich, z Polską na czele, usiłowały wpływać na politykę Unii jeszcze przed akcesją⁸⁰.

Dziedzictwo polityki de Gaulle’a stanowi wzorzec dla relacji Francji i Europy Środkowej i Wschodniej: generał doceniał znaczenie tej części Europy, w szczególności w kontekście forsowanej idei Europy „od Atlantyku po Ural”. Nie tylko współpraca z ZSRR miała dla niego znaczenie; pierwszoplanową rolę spośród mniejszych krajów regionu odgrywała Polska i Rumunia. Każdemu z prezydentów francuskich V Republiki można przypisać osobną fazę w polityce zagranicznej, a to ze względu na prerogatywy, jakie konstytucja Francji zapewnia głowie państwa. Prezydent ma we Francji decydujący wpływ na politykę zagraniczną, dlatego po 1989 roku można wyróżnić fazy Mitteranda, Chiraca oraz Sarkozy’ego. Mitterand i Chirac niezbyt różnili się w niechętnym stosunku do rozszerzenia UE, z tym że ten drugi rozumiał, że jest to nieuniknione⁸¹.

Problematyka stosunku Francji do EŚW jest często poruszana w publikacjach Centrum Tukidydesa. Sporo miejsca temu zagadnieniu poświęca F. de la Serre pisząc o odmiennych poglądach Francji i Niemiec na rozszerzenie UE. Jego zdaniem, różnica zdań była tak duża, że zagroziła przyszłości francusko-niemieckiego jądra integracji.

⁷⁸ Lefebvre M., *Quel avenir pour l’Union européenne?*, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003

⁷⁹ Tulmets E., *Les „nouveaux” états membres et la politique européenne de voisinage*, *Annuaire Français de Relations Internationales* Volume X, 2009, s. 1.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ Przymies S., *La France et l’Europe Centrale*, *Annuaire Français de Relations Internationales* Volume X, 2009, ss. 8-10.

Niemcy dążyli do przyjęcia państw EŚW tak bardzo, że ignorowali wszelkie trudności związane z tym procesem⁸².

P. Lorot, dyrektor Wydawnictwa Choiseul i Instytutu Choiseul, zajmującego się geopolityką i geoekonomią, napisał dla Centre Thucydyde, że przyłączenie Estonii, Łotwy i Litwy od Unii Europejskiej w 2004 roku stanowi sukces silnego zaangażowania politycznego rządów krajów bałtyckich, mającego na celu w sposób nieodwołalny zakotwiczyć te były terytoria sowieckie w demokratycznej przestrzeni europejskiej. Rozszerzenie Unii Europejskiej o trzy republiki bałtyckie powoduje także pytania o stosunki Rosji i Europy, z racji obecności dużych grup mniejszości rosyjskojęzycznej w regionie bałtyckim i przesunięcia na wschód granicy Unii Europejskiej, odtąd sąsiada Rosji⁸³.

Ważnym dla Francji krajem regionu Europy Środkowej i Wschodniej jest Rumunia. Rozkład świata komunistycznej rozpoczął całą serię pytań o przyszłość Europy Wschodniej. W pierwszym etapie wszystkie kraje EŚW były traktowane jak jednorodny blok. Wkrótce jednak dały się poznać kardynalne różnice. O ile droga do europejskiej integracji krajów regionu była podobna i odznaczała się taką samą dynamiką, wizje kolektywne zaczęły być stopniowo zastępowane indywidualnym dialogiem, w którym specyfika każdego państwa EŚW zajmowała ważne miejsce. Rumunia jest szczególnym przykładem tego, że nie można traktować postkomunistycznej Europy w kategoriach jednorodnej przestrzeni. Choć Rumunia była prekursorem relacji z Brukselą, jeszcze u progu rozszerzenia 2004 była postrzegana jako kraj o dużym opóźnieniu w rozwoju gospodarczym, co zaważyło na negocjacjach z UE. Miała największe problemy z otwarciem wszystkich rozdziałów negocjacyjnych, pozostawała w tyle stawki w dziedzinie rozdziałów „prowizorycznie” zamkniętych. W 2004 roku pojawiły się zatem pytania o przyczyny i konsekwencje takiego stanu rzeczy⁸⁴.

Francuski punkt widzenia na problematykę rozszerzenia Unii o kraje Europy Środkowej i Wschodniej, najważniejszego projektu politycznego, ekonomicznego i społecznego od upadku żelaznej kurtyny, był o tyle świadomy, że dostrzegał nie tylko warstwę polityczną, a więc relacji międzyrządowych, lecz także społeczną. Przykładem zainteresowania tym, co na temat wstąpienia do UE myślą społeczeństwa krajów byłego

⁸² De la Serre F., *La France et l'élargissement à l'est de l'Union Européenne*, AFRI 2004, ss. 506-517.

⁸³ Lorot P., *Les pays baltes et l'élargissement de l'Union européenne*, AFRI 2003, volume IV, 1er janvier 2004, ss. 300-309.

⁸⁴ Soare S., *Les perspectives d'intégration européenne de la Roumanie*, AFRI 2003, volume IV, 1er janvier 2004, ss. 285-299.

bloku wschodniego jest poświęcony Republice Czeskiej artykuł o braku alternatywy dla integracji europejskiej. Rozszerzenie UE było postrzegane przez Czechów jako najbardziej oczywista forma powrotu do Europy, ogłoszonego w 1989 roku. Integracja była dla Republiki Czeskiej polityczną, ekonomiczną i społeczną koniecznością, rzeczą nieuniknioną, choć bardzo kosztowną. Społeczeństwo i klasa polityczna gotowe były ponieść trudy przystąpienia do UE. Im dłużej jednak trwał proces rozszerzenia UE, tym bardziej malała liczba osób zainteresowanych tym wydarzeniem. Choć nie powodowało to niechęci czy sprzeciwu wobec akcesji, przełożyło się na małe zaangażowanie społeczeństwa w podejmowaniu decyzji w polityce europejskiej (referendum, wybory). Przyczyną tego zjawiska był brak realnej alternatywy dla integracji z Zachodem⁸⁵.

Niewiele miejsca Centrum Tukidydesa poświęca Bałkanom. G. Le Borgne, generał francuskiej żandarmerii, stacjonujący w Sarajewie w ramach unijnej misji policyjnej, zastanawia się nad instrumentami i środkami działania Unii Europejskiej w celu zapewnienia funkcjonowania państwa prawa na Bałkanach. Postępujące zastosowanie instrumentów prewencyjnych i zarządzania kryzysowego pokrywającego wszystkie dziedziny interwencji pozwoliło Unii Europejskiej osiągnąć, od 2003 roku, sporą wartość dodaną w dziedzinie zarządzania kryzysami. Pierwsze operacje prowadzone pod egidą europejskiej polityki bezpieczeństwa i obrony nasuwają pytania o trafność wyboru instrumentów i środków działania UE. Inicjatywy podejmowane przez Unię na Bałkanach zaowocowały doświadczeniem w zakresie wspierania lokalnych struktur i społeczności w dziele budowy państwa prawa. Przykładem może być Bośnia i Hercegowina⁸⁶. O metamorfozie Bałkanów pisze S. Sur. Bałkany mają za sobą trudną i burzliwą historię, na początku XXI wieku mają szansę stać się w pełni europejskie, jeżeli zbliżą się do standardów i struktur zjednoczonej Europy. Udało się to już Słowenii, Bułgarii i Rumunii, na dobrej drodze jest Chorwacja, za którą podąża Macedonia. O wiele trudniejsze wyzwanie czeka w związku z Kosowem i Bośnią, nie wspominając już o odizolowanej przez długi czas Albanii. Tym krajom trzeba przede wszystkim pokazać, że same mogą rozwiązywać swoje problemy wewnętrzne, dopasowywać i tworzyć instytucje i struktury, pokojowo współistnieć w etnicznym tyglu i zbliżyć się do Europy pod względem wartości, pluralizmu, demokracji, praw

⁸⁵ Perottino M., L'élargissement vu de la République tchèque ; constances et inconstances de l'interprétation d'une nécessité, AFRI 2003, volume IV, 1er janvier 2004, ss. 273-284.

⁸⁶ Le Borgne G., L'Union européenne et l'Etat de droit dans les Balkans. Instruments et moyens d'action, AFRI 2006, volume VII, 1er janvier 2007 ss. 155-171.

człowieka, gospodarki, porządku wewnętrznego. Muszą stworzyć państwo będące strażnikiem interesu ogółu i państwo prawa⁸⁷.

Stosunki Francji z Europą Środkową stanowią pole do zagospodarowania. Najbardziej klarowna sytuacja występuje na poziomie współpracy gospodarczej. Francuskie firmy chętnie podejmują współpracę ze środkowoeuropejskimi partnerami, a najważniejsze kontakty handlowe mają miejsce między Francją a Polską. To duży postęp w stosunku do stanu z roku 1989, kiedy wymiana gospodarcza Francji z krajami Europy Środkowej była niewspółmierna do posiadanego potencjału (przykładowo, większą rolę niż Francuzi odgrywały wtedy włoskie firmy). Mimo dużych nakładów na relacje kulturowe i naukowe, Paryż ma jeszcze sporo do zrobienia w regionie. W kontaktach kulturalnych pierwszoplanową rolę odgrywa Rumunia, która jest, obok Bułgarii, członkiem Światowej Organizacji Frankofonii. Węgry, Litwa, Polska, Czechy, Słowacja i Słowenia posiadają status obserwatora⁸⁸.

Relacje polityczne są o wiele bardziej skomplikowane. Najpierw – w latach 80. i na początku lat 90. Francja wbrew oczekiwaniom Europy Środkowej i Wschodniej nie była zbyt entuzjastyczna wobec gwałtownych przemian w regionie, zmiany układu sił w Europie i śmiałych dążeń krajów PECO do integracji z Zachodem. Kiedy decyzje o „rozszerzeniu Zachodu na Wschód” Europy zostały w końcu podjęte mimo ambiwalentnej (by nie powiedzieć niechętniej) postawy Paryża, francuski prezydent brutalnie zakwestionował prawo narodów Środkowej i Wschodniej Europy do prowadzenia własnej (w domyśle: niezgodnej z intencjami Francji) polityki międzynarodowej na poziomie globalnym. Kiedy dziesięć krajów wywodzących się z bloku sowieckiego (i samego ZSRR) dołączyło do grona popierających wojnę w Iraku w 2003 roku, J. Chirac stwierdził, że „straciły one dobrą okazję by siedzieć cicho” (*manqué une bonne occasion de se taire*). Nawet zdaniem francuskich autorów te słowa nie tylko wzbudziły konsternację, lecz także zostały odebrane „jako policzek przez państwa, które dopiero co wyzwoliły się z sowieckiej dominacji” (*comme une gifle par des Etats tout juste émancipés de la férule soviétique*)⁸⁹. S. Parzymies jest jednak zdania, że motywem takiej reakcji Paryża było rozczarowanie swego rodzaju „niewdzięcznością” Europy Środkowej i Wschodniej. Region był od pewnego czasu „na

⁸⁷ Sur S., Les Balkans et l'Europe, Questions internationales n° 23, 1er janvier 2007, <http://www.afri-ct.org/Les-Balkans-et-l-Europe>, dostęp: 12 stycznia 2013.

⁸⁸ Przymies S., La France et l'Europe Centrale, Annuaire Français de Relations Internationales Volume X, 2009, ss. 8-10.

⁸⁹ Tamże, ss. 9-10.

francuskim celowniku”, zapewne jako istotny partner gospodarczy, a być może i polityczny. Jednakże w tym samym momencie Polacy wybrali amerykańskie samoloty F-16 w przetargu na uzbrojenie swojej armii, a nie francuskie Mirage. A jednocześnie otrzymali oni największą część funduszy pomocowych z Unii Europejskiej, co D. de Villepin, wtedy francuski minister spraw zagranicznych skomentował, że „Europa to nie tylko skarbonka z pieniędzmi” (*l'Europe, ce n'est pas seulement un tiroir-caisse*)⁹⁰. T. de Montbrial skomentował słowa Chiraca: „(Państwa Europy Środkowej) boleśnie przeżyły francuski zarzut, sformułowany w najbardziej surowych słowach, a my zachowaliśmy się wobec nich dokładnie tak samo, jak to zarzucamy Stanom Zjednoczonym, że zachowują się względem swych sojuszników”⁹¹.

Sytuacja polepszyła się nieco po objęciu prezydentury przez N. Sarkozy'ego, który większą wagę przykładał do współpracy z EŚW, zwłaszcza Polską, a także z USA, co niejako było „resetem” w stosunku do wcześniejszego zaognienia stosunków atlantyckich à propos Iraku. Jednocześnie zapowiedział zostrzenie kursu wobec Rosji, co musiało spotkać się z akceptacją PECO⁹². Jeżeli każdy francuski prezydent kształtuje własną politykę zagraniczną, w zakresie której pełni dominującą rolę we francuskim systemie politycznym⁹³, to można wnioskować, że również F. Hollande wypracuje własny sposób komunikacji z Europą Środkową i Wschodnią. Pewna korekta francuskiej polityki wschodniej za Sarkozy'ego wynikała tylko z potrzeby wykorzystania Europy Wschodniej do umocnienia pozycji Francji i takie instrumentalne podejście jest raczej stałym trendem, twierdzi J. Kubiak z CNRS⁹⁴. Czy Francuzi skłonni są unikać zachowań, które sami wytykają innym? Niektóre elementy francuskiej postawy negocjacyjnej pozostają trwałe, a inne się zmieniają. Stałe są na przykład: poczucie wyższości i niższości (wobec USA) zarazem, kartezyjska logika, tendencja do nawiązywania relacji przed zawarciem porozumienia⁹⁵.

Częścią składową relacji Francji z Europą Środkową i Wschodnią są jej stosunki z Rosją. Te z kolei wpływają na kształtowanie się, ewoluującej od pół wieku, polityki

⁹⁰ Tamże, ss. 9-10.

⁹¹ Tamże, ss. 9-10.

⁹² Tamże, ss. 10-11.

⁹³ Lakomy M., *Polityka zagraniczna w systemie politycznym V Republiki*, [w:] *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, Katowice 2010, T. VI., ss. 49-66. Zob. też: Popławska E., *Instytucja prezydenta w systemie politycznym V Republiki Francuskiej*, Warszawa 1995, ss. 133-187; Kessler M.-C., *La politique étrangère de la France. Acteurs et processus*, Paris 1999.

⁹⁴ Kubiak J., *Paryż zerka na Europę Wschodnią*, "Nowa Europa Wschodnia" 2009, nr 2, ss. 57-62.

⁹⁵ Cogan C., *French Negotiating Behavior: Dealing with La Grande Nation*, Washington 2003, s. 257.

wschodniej Unii Europejskiej (a wcześniej Wspólnot Europejskich)⁹⁶. Francusko-rosyjska współpraca ujawnia, jak bardzo Rosja przeszkadza niektórym stolicom europejskim, jak bardzo jest niezrozumiana i jak wiele wzbudza niepokojów. Pod względem nastawienia do roli Rosji w Europie Unia Europejska jest podzielona. Mimo wszelkich kontrowersji niezaprzeczalnym faktem jest, że Federacja Rosyjska stanowi jeden z elementów tworzących współczesną Europę. Kraje „starej” Europy (zwłaszcza Francja, Niemcy i Włochy) uzmysłowiły sobie, że Rosja realizuje wspólne interesy: zaopatruje Stary Kontynent w energię, odgrywa ważną rolę w dialogu z Iranem i jest gwarantem stabilności na Kaukazie. Kraje „nowej” Europy – z jej części wschodniej – niepokoją się mocną pozycją Moskwy i obawiają prób rozszerzania jej wpływów w regionie. Próbuje one chronić się „pod parasolem NATO”, jednak Sojusz okazuje się być obecnie organizacją słabą. Chociaż w świetle rosyjskiej doktryny wojskowej z 2010 roku jest postrzegany jako jedno z zagrożeń, to Rosja ma coraz więcej do powiedzenia w sferze bezpieczeństwa europejskiego. Moskwa „gra indywidualnie”, odciągając Zachodnią Europę od NATO i próbując zbudować wspólną inicjatywę bezpieczeństwa, na przekór NATO. Pozycja Federacji umocniła się po wojnie gruzińskiej w 2008 roku: Rosja przywróciła swoje wpływy na Kaukazie, wzmocniła obecność wojskową na tym obszarze zgodnie z dawnym powiedzeniem, że Rosja jest tam, gdzie znajduje się rosyjska armia, „odzyskała” Ukrainę, której „antypomarańczowy” prezydent Janukowycz przekreślił pomysł ukraińskiej kandydatury do NATO⁹⁷.

W tych okolicznościach Unia Europejska, dla poprawy i rozwoju stosunków z Rosją, powinna odgrywać rolę katalizatora relacji Rosja – USA. Badacz Centrum Tukidydesa zdaje sobie sprawę, że dla Rosji liczą się przede wszystkim relacje „między potęgami”, to znaczy z Waszyngtonem⁹⁸ i Pekinem, oraz że w oczach Moskwy to NATO jest ważniejszym rozmówcą niż Unia. Unia powinna się zatem „odciąć” od NATO i „wzmocnić swą legitymizację”. Najlepiej uczynić to przez współdziałanie z Rosjanami w sprawie irańskich zbrojeń nuklearnych, „zabezpieczenie” zaopatrzenia w surowce

⁹⁶ Szeptycki A., *Polityka Unii Europejskiej wobec jej wschodnich sąsiadów [w:] Stosunki międzynarodowe w XXI wieku*, Haliżak E. (red.), Warszawa 2006, ss. 626-654.

⁹⁷ Chatré B., *Le contexte du rapprochement UE-Russie*, Centre Thucydide, 24 mars 2010, <http://www.afri-ct.org/Le-contexte-du-rapprochement-UE>, dostęp: 24 stycznia 2013.

⁹⁸ Por. Sur S., *Etats-Unis / Russie : La paille et la poutre*, Centre Thucydide, 11 février 2009, ss. 1-3, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/La_paille_et_la_poutre_-_Serge_SUR.pdf, dostęp: 24 stycznia 2013.

energetyczne pochodzące z Rosji i Morza Kaspijskiego⁹⁹, wzmocnienie obecności na rynku rosyjskim i zabezpieczenie regionu Morza Czarnego, aby znajdujące się tam punkty zapalne nie stanowiły przeszkód w rozwoju wzajemnych relacji. Ponieważ rzeczą oczywistą jest, że nowe kraje członkowskie wywodzące się z dawnego bloku wschodniego z powodów historycznych nieufnie patrzą na Rosję, należy jak najszybciej włączyć je w realizację kluczowych kwestii wymienionych powyżej. Tylko Unia pozbawiona wewnętrznych pęknięć mogłaby skutecznie wdrożyć strategię współpracy z Federacją Rosyjską¹⁰⁰. Niestety UE nie posiada obecnie środków, by wdrożyć założenia wspólnej polityki zagranicznej. Może jedynie działać efektywnie na swoim własnym obszarze, mniej udane są jej zamierzenia na arenie międzynarodowej (autor nazywa Unię „aktorem pół-globalnym”)¹⁰¹. Mimo tego Unia nie powinna być dla Rosji konkurentem w sferze gospodarczej czy politycznej. Niestety, jej pole manewru jest ograniczone. Jeżeli zdecyduje się na postawę „krytyczną” wobec Moskwy, ryzykuje napięcia w stosunkach i powodzenie realizacji „wspólnych celów strategicznych”. Jeżeli będzie współpracować z Moskwą, będzie to sprzyjać realizacji rosyjskich interesów: poszerzenia strefy wpływów i zagrożenia interesom unijnym, jak bezpieczeństwo energetyczne i regionalne. Konkluzja: „Jest pewne, że Rosja będzie jeszcze dążyć do utrzymania swojej autonomicznej strategii gwarantującej jej pozycję i wpływ oraz że, w konsekwencji, jej stosunki z UE będą ewoluować w zależności od możliwości, które stworzy Unia, według zręcznej retoryki zbliżenia / oddalenia, która jest, być może, rezultatem źle pojętej współzależności obu stron.”¹⁰² Rosnąca współzależność gospodarcza jest faktem¹⁰³. Kierunek przekształcania się wzajemnych

⁹⁹ Wydaje się, że autor artykułu ma na myśli zgodę na utrwalenie rosyjskiej pozycji głównego dostarczyciela energii w Unii Europejskiej, a co najmniej niepodważanie rosyjskiej dominacji przez próby ustanowienia alternatywnych źródeł surowców lub źródeł energii dla państw UE.

¹⁰⁰ Zastanawiające, że praktyce politycznej francuskim (i niemieckim) decydom udało się zrealizować pierwszą część tego planu, polegającą na „ukłonach” wobec Rosji, natomiast zawsze brakowało „drugiego” kroku w postaci wspólnego z krajami członkowskimi z obszaru EŚW kreowania polityki wschodniej. Jest to przesłanką słabości UE w zakresie kreowania wspólnej polityki zagranicznej i dowodem na to, że partykularne interesy członków ciągle liczą się bardziej od założeń traktatowych.

¹⁰¹ Por. Zięba R., Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych, Warszawa 2003, ss. 264-269.

¹⁰² Chatré B., Le contexte du rapprochement UE-Russie, Centre Thucydide, 24 mars 2010, <http://www.afri-ct.org/Le-contexte-du-rapprochement-UE>, dostęp: 24 stycznia 2013.

¹⁰³ Bodio M., Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską, Warszawa 2005, s. 194. Zob. też: Bodio M., Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000-2008, Warszawa 2009, ss. 66-76.

relacji UE i Rosji eksperci European Council on Foreign Relations nazwali dążeniem do „symetrycznej współzależności”¹⁰⁴.

Z kolei relacje z Ukrainą, w odróżnieniu od kierunku rosyjskiego, nie są dla Francji ani strategiczne, ani nawet uprzywilejowane. Jest to zrozumiałe, biorąc pod uwagę francuską antypatię do nagłego powstania niepodległej Ukrainy. Zdaniem ukraińskiej badaczki, ten francuski stosunek do problematyki ukraińskiej wynika z ignorancji Paryża wobec kraju, który uważano za „region ZSRR / Rosji”¹⁰⁵. W toku ewolucji wzajemnych stosunków punkt widzenia Francuzów na sprawy ukraińskie był bardzo prorosyjski. Zmienił to dopiero N. Sakrozy, prezentując pogląd bardziej neutralny, co było „ewenementem i zasługą w tradycyjnie rusofilskim pejzażu politycznym Francji”¹⁰⁶. Jednak Ukrainę postrzega się we Francji i traktuje przez pryzmat „czynnika rosyjskiego”. Tak też ocenia się ukraińskie dążenia do UE i NATO – inaczej w części zachodniej UE, inaczej w części wschodniej, która ma dystans do Rosji. Ukraina ma to nieszczęście, że niesprzyja jej geopolityka, a francusko-ukraińskie relacje muszą zaczynać się praktycznie od zera¹⁰⁷. Warto zauważyć, że jedynie badaczka spoza Francji poruszyła dla tego think tanku niezwykle ważny temat. O. Mitrofanova przeanalizowała także skutki „pomarańczowej rewolucji” na Ukrainie dla jej polityki zagranicznej. Wydarzenia z przełomu 2004 / 2005 miały zaowocować wzmocnieniem dążeń do integracji z UE i NATO. Polsce przypisano rolę „adwokata” Ukrainy w UE. Autorka wskazała także na konieczność przewartościowania relacji francusko-ukraińskich¹⁰⁸. Jednakże późniejsze zmiany w ukraińskiej polityce wewnętrznej zanegowały ten sposób postrzegania kontaktów Ukrainy z Zachodem. W publikacjach Centrum nie zauważa się wewnętrznych problemów Ukrainy, z których najistotniejszym dla polityki wydaje się być podział na część wschodnią i zachodnią, a więc regiony bardziej prozachodnie i prorosyjskie. To pęknięcie jest choćby widoczne w tym, jakiego języka używają Ukraińcy: rosyjskiego czy ukraińskiego. Zauważył je na przykład S. Huntington¹⁰⁹.

¹⁰⁴ Leonard M., Popescu N., *Rachunek sił w stosunkach UE – Rosja*, Londyn – Warszawa 2008, ss. 67 i n.

¹⁰⁵ Mitrofanova O., *Les péripéties du dialogue franco-ukrainien*, Centre Thucyde, 15 mai 2009, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/Les_peripeties_du_dialogue_franco-ukrainien-_O._Mitrofanova-2.pdf, dostęp: 24 stycznia 2013, s. 1-4.

¹⁰⁶ Tamże, s. 7.

¹⁰⁷ Tamże, ss. 8-18.

¹⁰⁸ Mitrofanova O., *Les conséquences de la « révolution Orange » sur la politique extérieure de l'Ukraine*, Centre Thucyde, 20 stycznia 2006, <http://www.afri-ct.org/Les-consequences-de-la-revolution>, dostęp: 24 stycznia 2013.

¹⁰⁹ Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2004.

Inne spojrzenie na relacje Unii z Rosją i rolę Europy Środkowej i Wschodniej posiada think tank FRS, który, ze względu na swą ścisłą specjalizację w obronności, bezpieczeństwie, wojskowości i geostrategii nie postrzega Europy Środkowej i Wschodniej ani jako jednorodnego obszaru, ani nawet jako kierunku w badaniach. Tematyka europejska jest poruszana tylko i wyłącznie w kontekście wymienionej wyżej problematyki. Perspektywy francusko-polskiej współpracy w Unii Europejskiej są omawiane z tego względu, że jedną z głównych płaszczyzn porozumienia obu krajów może być unijna polityka bezpieczeństwa i obrony, która jest dla think tanku częstym tematem rozważań. Fundacja interesuje się także Bałkanami, zwłaszcza Kosowem, ze względu na niestabilność tego regionu i ciągłe zagrożenie dla bezpieczeństwa Europy, które stamtąd płynie. Pojawia się także kwestia tarczy antyrakietowej oraz konfliktu gruzińskiego. Think tank FRS postrzega kraje Europy Środkowej i Wschodniej z perspektywy możliwości współpracy z Francją w zakresie polityki bezpieczeństwa i obrony. W tym kontekście jako najważniejszy partner postrzegana jest Polska. Fundacja nie zajmuje się jednak tak istotnym w kontekście stosunków regionu z Rosją bezpieczeństwem energetycznym, które stanowi wszakże element systemu bezpieczeństwa europejskiego¹¹⁰. Temat ten poruszył na przykład T. Gomart z IFRI¹¹¹, zresztą specjalizujący się w stosunkach Francja-Rosja¹¹². W rozważaniach FRS brakuje też szerszego kontekstu, czyli bezpieczeństwa ekonomicznego rozumianego tak, jak definiuje je K. M. Księżopolski¹¹³.

*

Obraz EŚW w badanych think tankach jest zróżnicowany. Dla P. Verluise'a z Diploweb.com, mimo wszystkich słabości i zagrożeń, ten region Europy ma dość istotne znaczenie dla przyszłości Unii Europejskiej, dlatego kraje PECO „powinny nabrać pewności siebie, a ich wzrost gospodarczy może im w tym pomóc”. Wprawdzie przystąpienie nowych krajów wiązało się ze zubożeniem Unii, to większość z nich kontynuuje proces konwergencji. Zagrożeniem dla Unii jest niekorzystna demografia i osłabiona kryzysem gospodarka. W takich warunkach PECO będą musiały

¹¹⁰ Czerpak P., Bezpieczeństwo energetyczne [w:] Bezpieczeństwo międzynarodowe : teoria i praktyka, Żukrowska K., Grącik M. (red.), Warszawa 2006, ss. 121-136.

¹¹¹ Dellecker A., Gomart T., Russian Energy Security and Foreign Policy, Routledge 2011.

¹¹² Zob. np. Gomart T., La politique russe de la France : fin de cycle ?, Politique Etrangère, 1/2007.

¹¹³ Księżopolski K. M., Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw : metody i środki przeciwdziałania, Warszawa 2004, ss. 13-61.

kontynuować rozwój z korzyścią dla UE. Politycznie już odegrały znaczącą rolę – wstąpienie do UE członków NATO z obszaru EŚW skłoniło Francję do porzucenia koncepcji z 1966 roku i do powrotu do struktur militarnych Sojuszu w 2009 roku¹¹⁴.

Poglądy think tanków są częściowo zgodne odnośnie pytania o dalszą integrację w Europie. Rozszerzenie UE na wschód to według IRIS nieuniknione ryzyko. IFRI dokonuje bilansu integracji i podkreśla pozytywny rezultat tego procesu, który jest argumentem za kontynuacją. Diploweb analizuje integrację europejską z punktu widzenia geografii politycznej – rozszerzanie struktur europejskich przypomina domino: tak jak jeden element pociąga za sobą następny, tak każdy nowy członek UE dąży do zintegrowania swoich sąsiadów. Pojawia się zatem pytanie, gdzie ten proces miałby się skończyć? Pozostaje ono bez odpowiedzi, gdyż najważniejsze są najbliższe kroki ku przyłączeniu krajów bałkańskich.

Badacze i analitycy z Francji dokonują także ocen rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarze Europy Środkowej i Wschodniej, a w szczególności krajów członkowskich. CERI docenia szybki rozwój i odporność na światowy kryzys finansowy (od 2008). IRIS jest bardziej realistyczny, obok mocnych stron wymieniając także liczne słabości. Najbardziej pesymistyczny obraz kreśli Diploweb, opierając swą ocenę na długofalowych wskaźnikach, które wymagają długiego czasu, by mogły ulec znaczącej poprawie. Mowa między innymi o sile nabywczej społeczeństwa i potencjale demograficznym. Jeszcze bardziej skomplikowaną problematyką jest stosunek Francji do krajów EŚW. Poglądy badaczy są tu mało wyraziste. Dominuje jednak pogląd o ważnej roli Rosji, niektórzy dostrzegają też niewykorzystany potencjał w relacjach z nowymi krajami członkowskimi UE.

¹¹⁴ Wywiad własny autora z P. Verluisem, 19 marca 2013.

5.1. Polska jako „nowa regionalna potęga” i „zielona wyspa”

Jeszcze w 1998 roku, opisując postkomunistyczne społeczeństwa T. de Montbrial użył słów A. Smolara mówiących, że ludzie żądają od kapitalizmu i demokracji zrealizowania obietnic komunizmu. De Montbrial z nadzieją wypowiadał się wtedy o transformacji w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Nawet czasowy powrót do władzy postkomunistów, przekształconych w socjaldemokrację, uznał on za rzecz bez znaczenia dla kierunku przemian¹.

W chwili wejścia Polski do struktur unijnych, sytuacja polityczna na forum międzynarodowym oraz wewnątrz kraju została oceniona realistycznie. Wspomniano o koalicjach zawieranych przez Leszka Millera i o doprowadzeniu do finiszu negocjacji akcesyjnych. Zarysowano tło rządów SLD (z aferą Rywina włącznie), stan gospodarki i politykę międzynarodową (poparcie dla amerykańskiej interwencji w Iraku, przetarg na samoloty dla wojska, kwestię nicejską). Głównym wyzwaniem geostrategicznym nazwano sprzeczność pomiędzy słabością gospodarki i wewnętrznymi sporami a chęcią wzmocnienia pozycji Polski w Europie. Budowę zrębów polityki wschodniej oceniono pozytywnie jako efektywną².

Co zrobić z Trójkątem Weimarskim, który w chwili wejścia Polski do UE przestał być potrzebny? „Wiele nadziei było związanych od lat 90. z rozszerzeniem na Wschód francusko-niemieckiej pary. A jednak trójstronna kooperacja Francji, Niemiec i Polski nie przekształciła się w dynamiczną ani skuteczną, wydaje się zresztą, że pozostała na etapie „ćwiczenia formalnego. Bierze się to ze zbytnej asymetrii dwustronnych relacji „równych partnerów”. Czy Francja jest jeszcze zainteresowana współpracą w ramach Trójkąta? Czy Polska wie, co robi, nie wahając się ostentacyjnie potwierdzać proatlantycką solidarność i nie wahając się uwolnić od swych francuskich i niemieckich partnerów? Krótko mówiąc, należy obwieścić śmierć Trójkąta Weimarskiego, nalegać na chęć uczynienia go motorem integracji europejskiej czy kontynuować tradycyjne

¹ Montbrial T. de, Pamięć naszych czasów; przeł. Róża Elżbieta Najder i Tomasz Orłowski. - Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998, s. 150.

² Mink G., Pologne. À la recherche d'un rang de puissance internationale, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.

próby porozumienia?” – dyskutowali G. Schwan i D. Vernet, zajmujący się tematyką międzynarodową dziennikarz Le Monde³.

O ile nie wiadomo było, jak rozwinąć trójstronną współpracę największych państw Europy, to dwustronne relacje Polski i Niemiec były na dobrej drodze. Weszły one w nową fazę, wraz z akcesją Polski do struktur europejskich i powstały wskutek tego nowe warunki i nowe wymagania. Zaistniała potrzeba zastosowania środków „energicznych i skutecznych”. W ramach stosunków polsko-niemieckich należało przyznać większą uwagę „konsultacji i koordynacji”. Uznano za słuszną propozycję wyznaczenia koordynatora stosunków polsko-niemieckich, tak jak to jest w przypadku stosunków francusko-niemieckich. Funkcja istniejąca od wielu lat, choć przyniosła wiele rozczarowań, podkreśla jednak strategiczne znaczenie stosunków bilateralnych. Nie powinno nic zatem przeszkodzić w zastosowaniu tego rozwiązania między Polską a Niemcami, aby wyróżnić sąsiedzkie relacje spośród pozostałych państw UE. Można by nawet powołać koordynatorów regionalnych na poziomie landów i województw. Polska i Niemcy ryzykują jednak zaprzepaszczenie tego historycznego momentu, jeżeli rok po rozszerzeniu UE miałoby się okazać, że opinia publiczna po obu stronach ma wrażenie, iż cały projekt przyniósł głównie niedogodności, a ich kraj został nienależycie potraktowany w czasie negocjacji. Warszawa i Berlin powinny być zatem ostrożne i udowodnić dominujące pozytywne efekty integracji i zapewnić obywateli, że jej bilans będzie pozytywny w krótkim i średnim terminie (2005-2010). 1 maja 2004 to nie tylko udana walka o instytucjonalną integrację Europy, lecz także nowa jakość stosunków, a powodzenie całego projektu uzależnione jest od poczucia odpowiedzialności polityków w europejskich stolicach. To przede wszystkim polsko-niemiecka odpowiedzialność⁴. Z dzisiejszego punktu widzenia taki obraz stosunków polsko-niemieckich jest idylliczny. Wprawdzie słusznie obawiano się o doprowadzenie do końca niezwykle skomplikowanego procesu akcesji nowych państw i zapewnienie funkcjonowania wdrożonych mechanizmów, aby społeczeństwa zaakceptowały największą po 1989 roku przemianę, jednak rychło nastąpiły poważniejsze problemy. Najpierw spory na tle stosunków z Rosją i żywotny problem bezpieczeństwa

³ Saunier E., France-Allemagne-Pologne: une entente pour l'Europe, Conférence-débat autour de Gesine Schwan et de Daniel Vernet, organisée par le Comité d'études des relations franco-allemandes (Cerfa) de l'Institut français des relations internationales (IFRI) à Paris, le 8 novembre 2004. <http://www.ifri.org/files/Cerfa/CompterenduSchwanVernet.pdf>, dostęp: 13 stycznia 2013.

⁴ Bingen D., Les relations germano-polonaises: bilan et perspectives, Note du CERFA no. 12, IFRI, mai 2004, s. 16.

energetycznego, a następnie światowy kryzys finansowy, który postawił pod znakiem zapytania sens funkcjonowania zjednoczonej Europy.

Polska to nowa regionalna potęga Unii Europejskiej – obwieściło IFRI przy okazji zapowiedzi spotkania z ambasadorem RP w Paryżu T. Orłowskim we wrześniu 2008 roku: „Polska stała się wielką potęgą (*une puissance majeure*) Unii Europejskiej, gdzie przychodzi jej czasem odgrywać rolę *enfant terrible*. Nieustanne spory przy okazji ratyfikacji Traktatu lizbońskiego to niedawna ilustracja takiego zachowania, podobnie jak inicjatywy podejmowane w czasie kryzysu rosyjsko gruzińskiego. Jej polityka zagraniczna charakteryzuje się wiernością wobec Stanów Zjednoczonych (ratyfikacja projektu instalacji tarczy antyrakietowej) i silnym ukierunkowaniem na Wschód (Gruzja, Ukraina, Białoruś). Jej sukcesy ekonomiczne są znaczące, podczas gdy początkowa sytuacja odziedziczona po komunistycznym reżimie była szczególnie trudna. Kraj notuje wysoki i trwały wzrost, któremu towarzyszy spektakularne polepszenie poziomu życia i sytuacji na rynku pracy (stopa bezrobocia spadła z około 20% na początku lat 90. do mniej niż 8% w 2008 roku), podczas gdy inflacja pozostaje relatywnie umiarkowana. W obecnym kontekście ekonomicznym i geopolitycznym, przykład Polski jest więc szczególnie interesujący do analizowania.”⁵ Szczególnie ograniczenie bezrobocia musiało wywrzeć wrażenie nad Sekwaną, gdzie według T. de Montbriala przeciwstawia się anglosaski, neoliberalny i dominujący koncept *made in USA* socjalnemu projektowi kontynentalnemu⁶.

Mniej optymistycznie oceniono w tym samym roku dwulecie rządów braci Kaczyńskich. K. Longhurst, Visiting Fellow w IFRI i pracownik brytyjskiego think tanku Chatham House nie pozostawił żadnych wątpliwości: dorobek L. Kaczyńskiego i J. Kaczyńskiego w polityce zagranicznej jest co najmniej dyskusyjny. Dezorganizacja służby dyplomatycznej, niesnaski w kontaktach z Berlinem i Moskwą, uległość wobec Waszyngtonu, izolacja w Unii Europejskiej. Wobec zmiany rządu jesienią 2007 roku oczekiwano również skorygowania polskiego kursu, jednak głównie w zakresie stylu uprawiania polityki zagranicznej. Rząd D. Tuska nie był posądzany o chęć dokonania zasadniczej wolty w dyplomacji; miał utrzymać podobne priorytety co bracia Kaczyńscy. O ile polityka wewnętrzna Prawa i Sprawiedliwości mogła być oceniana jako kontrowersyjna („podbijanie nacjonalistycznego bębena”), to działania na forum

⁵ <http://www.ifri.org/?page=detail-contribution&id=197>, dostęp: 12 stycznia 2013.

⁶ Montbrial T. de, *Działanie i system świata*,; przeł. Andrzej Szeptycki. - Warszawa : Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2011, s. 343.

międzynarodowym określono jednoznacznie jako „introwertyczne, niewyrafinowane i paranoiczne”. K. Longhurst wskazuje na germanofobię, populistyczną retorykę, jak domaganie się praw głosu równych Niemcom na podstawie rewanżu za niemieckie zbrodnie wojenne, porównanie niemiecko-rosyjskiego ruropociągu do paktu Ribbentrop-Mołotow przez R. Sikorskiego. Pogorszenie relacji z Europą zbiegło się z bezkrytyczną polityką wobec USA (Irak). Służba dyplomatyczna legła w gruzach po tym, jak „25 ambasadorskich stanowisk pozostało przez długi czas nieobsadzonych, w tym kluczowe posady w Paryżu i Brukseli”. Nastąpiła „menedżerska katastrofa”: oficjalne wizyty nie były właściwie przygotowane, a nawet odwoływane, a co najważniejsze, polityka zagraniczna stała się amatorska i emocjonalna. Jednakże, zdaniem autora, łatwo jest krytykować Kaczyńskich i wydawać nieprawdziwe sądy. Jednym z nich jest twierdzenie, że ich polityka była zupełną zmianą w stosunku do tego, co było wcześniej; kolejna wolta miałaby zatem nastąpić dzięki D. Tusкови, który „zmieniłby wszystko na lepsze”. Część problemów w dyplomacji Kaczyńscy odziedziczyli po poprzednich rządach. Ponadto mieli pewną liczbę dokonań, można nawet mówić o pewnych pozytywnych pozostałościach po ich rządach: irytująca Zachód asertywność umocniła pozycję Polski, która stała się liderem Europy Środkowej i Wschodniej. Doprowadzono do konsensusu w sprawie budżetu, przyczyniono się do rozwoju niektórych polityk unijnych, na przykład polityki wschodniej⁷.

„Kłótniawą kohabitacją” nazwał ten okres G. Mink. Dojście do władzy D. Tuska przesądziło o „powrocie Polski do koncertu narodów europejskich”. Pierwszoplanowym projektem nowego rządu w Europie było partnerstwo wschodnie, zaproponowane wspólnie ze Szwecją. Miało ono na celu wzmocnienie współpracy UE ze wschodnimi sąsiadami: Armenią, Azerbejdżanem, Gruzją, Mołdawią, Ukrainą oraz – pod pewnymi warunkami – z Białorusią. Polska odrzuciła wyznaczenie konkretnych ram czasowych dla tych krajów, w czasie których mieliby zintegrować się z UE, ponieważ Unia nie jest gotowa na nowe rozszerzenia. Nie przedstawiono ściśle określonych rozwiązań, by nie torpedować przyjęcia projektu i nie niepokoić Rosji. Ze zmianą władzy w Rosji wiązano spore nadzieje, Miedwiediew miał, zdaniem byłego ambasadora RP w Moskwie, S. Cioska, „rozwinąć kraj, a kraj, który się rozwija, jest dobrym sąsiadem”. Nowa polska ekipa rządowa, choć skoncentrowana na modernizacji kraju, w jednym punkcie zgadzała się z braćmi Kaczyńskimi: pragnie przypomnieć europejskim

⁷ Longhurst K., *All Change? Polish Foreign and Security Policy after the Elections*, *Politique étrangère*, 1:2008, ss. 1-5.

partnerom z „koncertu narodów”, że pamięta o historycznych doświadczeniach, dlatego „zorganizuje w 2009 roku spektakularne upamiętnienie 70. rocznicy inwazji nazistowskiej i sowieckiej, wzmocnione jeszcze dwudziestolecie końca komunizmu”⁸.

Po zmianie władzy polski ambasador przy Unii Europejskiej, J. Tombiński, przedstawił w siedzibie IFRI w Brukseli kluczowe punkty polskiej polityki europejskiej. Zapowiedział zmianę niekorzystnego wizerunku Polski w Europie. Sprawą najwyższej wagi określił jak najszybszą ratyfikację Traktatu Lizbońskiego. Kontrowersje stanowiła podówczas problematyka ekologiczna – Polska oczekiwała uelastycznienia unijnych wymogów, chcąc pogodzić wzrost gospodarczy i tradycyjną energetykę (brak energii nuklearnej i korzystnych uwarunkowań zapewniających źródła odnawialne) z ochroną środowiska. Drugim ważnym celem Polski była kontynuacja modernizacji, zwłaszcza w dziedzinie infrastruktury i transportu. Wielkim wyzwaniem miało być udowodnienie zdolności do absorpcji i skutecznego wykorzystania środków unijnych, których Polska jest największym beneficjentem. J. Tombiński zwrócił też uwagę na konieczność rozwoju rynku wewnętrznego i swobodnego przepływu osób. Trzecia oś polityki europejskiej to polityka zagraniczna UE: doprowadzenie do finału negocjacji z Chorwacją, stabilizację sytuacji wokół Kosowa, by nie zostało nowym punktem zapalnym, wspólne misje wojskowe, kwestia wiz dla Polaków udających się do USA, aby wszyscy obywatele Unii mieli w tej kwestii wspólne prawa. W końcu, to Rosję określono największym zmartwieniem Polski, lecz także i Unii, która musi zrozumieć, że polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej nie jest korzystna dla nikogo. Kluczowe sprawy to ograniczenia w handlu (normy sanitarne) i bezpieczeństwo energetyczne⁹.

Polska była w 2009 roku „zieloną wyspą” gospodarczego wzrostu w Europie ogarniętej kryzysem. Wyjście obronną ręką zawdzięcza między innymi solidnemu systemowi bankowemu, nadzorowi finansowemu i brakowi ryzykownych inwestycji finansowych. Kolejne miesiące miały być jednak dla Polski trudne: było wiele wyzwań dla gospodarki. Europa dostrzegła pozytywną zmianę w polityce zagranicznej, którą było przede wszystkim przeforsowanie wspólnej ze Szwecją inicjatywy partnerstwa wschodniego. Drugim optymistycznym akcentem było podpisanie przez prezydenta L. Kaczyńskiego Traktatu lizbońskiego w październiku 2009 roku. Trwały

⁸ Mink G., Pologne. Une cohabitation querelleuse, RAMSES 2009, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, septembre 2008, ss. 267-270.

⁹ Denisty L., La République de Pologne dans l'UE en 2008, Compte-rendu du Mardi de l'Ifri à Bruxelles du 18 mars 2008, http://www.ifri.org/?page=detail-contribution&id=5102&id_provenance=98, dostęp: 12 stycznia 2013.

przygotowania do objęcia prezydencji w UE, której priorytetami miały być: bezpieczeństwo energetyczne, partnerstwo wschodnie, wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony, fundusze strukturalne. Katastrofa smoleńska nie zagroziła funkcjonowaniu państwa polskiego, a wręcz przeciwnie: wzbudziła narodową jedność, dała dowód poprawnego funkcjonowania konstytucji, która zapewniła ciągłość władzy i doprowadziła do demokratycznego wyboru kolejnej głowy państwa. Poprawiły się także stosunki z Rosją¹⁰.

Polska zdała egzamin dojrzałości i udowodniła swoją przydatność dla zjednoczonej Europy dzięki udanej prezydencji UE w 2011 roku. W artykule dla IFRI, A. Łada, badaczka Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, napisała w podsumowaniu: „Podejmując pierwszą prezydencję semestralną Rady Unii Europejskiej, w lipcu 2011 roku, Polska znalazła się naprzeciw wielu wyzwań. Dobrze przygotowana, wyposażona w solidną politykę europejską i świadoma ograniczeń narzucanych przez system posttraktatowy z Lizbony, ten kraj zręcznie wypełnił misję. Ten semestr wzmocnił polską pozycję na scenie europejskiej i udowodnił, że Polska jest dojrzałym członkiem UE. Egzamin dojrzałości został więc zdany mimo trudnych okoliczności.”¹¹.

W grudniu 2011 roku IFRI zasygnalizował zorganizowanie przez ambasadę polską we współpracy z Fundacją Friedricha Eberta konferencji w 20. rocznicę powstania Trójkąta Weimarskiego. Konferencja nosiła tytuł: *Le triangle Allemagne-France-Pologne dans une Europe en crise - Enjeux, défis et responsabilités* i miała miejsce w Paryżu. Poruszane kwestie to między innymi: Czy Trójkąt Weimarski stanowi model do ponownego przemyślenia? Jak rządzić w obliczu kryzysu w strefie euro? Czy istnieje wspólna polityka obronna w Europie?¹²

Zdaniem E. Mossé z IFRI: „Słowacja, a zwłaszcza Polska miały pozytywny wpływ na gospodarkę Europy Środkowej, ponieważ te kraje albo przeżyły słabą recesję, po której nastąpiło odbicie (Słowacja), albo nie przeżyły żadnej recesji, lecz wysoki wzrost (3,5% rocznie w okresie 2009-2012 w Polsce). Taka sytuacja tłumaczy się konkurencyjnym sektorem przemysłu, a w przypadku Polski również unowocześnionym sektorem rolnictwa, które stało się równie konkurencyjne. Co więcej, Polska skorzystała z tego, że nie należy do strefy euro i mogła prowadzić

¹⁰ Soloch K., Pologne. Une nation sortie du tragique, RAMSES 2011, Paris, Dunod, 2010, s. 138-141.

¹¹ Łada A., La présidence polonaise du Conseil de l'Union européenne. Preuve de maturité par temps de crise, Analyse de CFA 2, Centre franco-autrichienne, IFRI, mars 2012, ss. 2-19.

¹² Le triangle Allemagne-France-Pologne dans une Europe en crise - Enjeux, défis et responsabilités, <http://www.ifri.org/?page=detail-contribution&id=6890>, dostęp: 12 stycznia 2013.

własną politykę monetarną opartą na deprecjacji złotego i ekspansywną politykę budżetową. Z drugiej strony, na Węgrzech wystąpiła jednocześnie recesja oraz inflacja. Jest to historyczny paradoks: na początku lat 90. Polska była w złej sytuacji podczas gdy prymusem były Węgry; dziś sytuacja zupełnie się odwróciła.”¹³. Na pytanie o możliwości zacieśnienia współpracy gospodarczej między Francją a Polską, zwłaszcza poprzez polskie inwestycje we Francji w kontekście raczej niekorzystnego wizerunków krajów PECO nad Sekwaną E. Mossé odpowiedziała: „W aktualnym kontekście kryzysu ekonomicznego, zamykania fabryk etc., ta „nieufność” (wobec PECO-przyp. tłum.) jest bardzo silna. Jednak wizerunek Polski jest dobry. Wszystko zależy od eksporterów, od tego, gdzie Polska mogłaby wykorzystać swoją konkurencyjność, dobry stosunek jakości do ceny, na przykład w sektorze rolno-spożywczym, tekstylnym, meblowym.”¹⁴. Jaki zatem jest wizerunek Polski w oczach Francuzów? „Wszystko zależy od tego, o których Francuzów chodzi” – odpowiada E. Mossé – „Jeżeli zapytać przypadkowych Francuzów na ulicy, pewna liczba nie będzie wiedział jakie konkretnie kraje Europy Środkowej i Wschodniej należą do UE i być może będą mieć negatywny wizerunek PECO, które „wiele kosztują, a zabierają miejsca pracy itp.”. Z drugiej strony, środowiska biznesowe i klasa polityczna są nieźle zorientowane co w regionie funkcjonuje dobrze, a co źle. Tak się składa, że jeszcze przed wyborami prezydenckimi F. Hollande złożył wizytę w Polsce 8 marca tego roku. Powiedzmy, że wizerunek krajów Grupy Wyszehradzkiej jest dobry, podczas gdy image Rumunii i Bułgarii nieco gorszy.”¹⁵.

Równie pozytywny obraz Polski kreśli CERi. Polska leżała w sferze zainteresowań badaczy CERi od samego początku wydawania opracowania z serii *Tableau de bord*, które z uwagą śledziło rozwój sytuacji ekonomicznej w krajach PECO od roku 1997. To właśnie sfera gospodarcza wydaje się być najbardziej interesująca dla tego think tanku. Jeszcze przed przyjęciem Polski do UE powstało studium dotyczące polskiego rolnictwa i jego znaczenia dla gospodarki UE. Autor publikacji oparł ją w dużej mierze na źródłach polskich. Sięgając do czasów zaborów, dokonał charakterystyki czynników konstytuujących stan polskiego rolnictwa u progu XXI wieku, nie pomijając kwestii historycznych i społecznych¹⁶.

¹³ Wywiad własny autora z E. Mossé, 4 października 2012.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Bafoil F., *La question agricole en Pologne : le défi de l'intégration européenne*, L e s É t u d e s d u C E R i

W morzu wzbierających długów, Polska jest wysepką rozsądku i dostatku właściwego raczej „wschodzącym gospodarkom” niż starym narodom zmuszonym wcielać w życie surowe plany oszczędnościowe. Sytuację, która zapewnia ochronę przed notami agencji ratingowych Polska zawdzięcza dwóm typom czynników. Po pierwsze, są to przyczyny strukturalne, takie jak wszechstronność gospodarki, popyt wewnętrzny, brak uzależnienia od wymiany zagranicznej. Nie można pominąć inwestycji z okazji Euro 2012 oraz oddziaływania ogromnych kwot funduszy europejskich. Drugą kategorią czynników jest rozsądek rządzących przejawiający się w podejmowaniu umiejętnej decyzji ekonomicznych. M. Belka jako szef NBP, doświadczony wcześniej jako premier, minister finansów oraz działacz organizacji międzynarodowych, prowadzi wyważoną politykę monetarną¹⁷.

W kontekście polityki Polska pojawia się jako kraj, który pełnił przewodnictwo UE w czasie wydarzeń „arabskiej wiosny”.

Jak pisze K. Skowrońska, „w tym samym momencie, w którym Polska postrzega swój system polityczny jako stabilizujący się, doświadcze niecierpliwości wyborców wobec tradycyjnych partii, jak również nowych żądań pochodzących od obywateli; są to te same zjawiska, które odnajdujemy w całości krajów europejskich.”¹⁸.

Wizerunek Polski w publikacjach Centrum Tukidydesa również jest dobry. S. Parzymies, pisząc dla Centrum Tukidydesa na 4 lata przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej podkreślał znaczenie Francji w polityce Polski. Odwoływał się do czasów de Gaulle’a, silnych więzi historycznych i uprzywilejowania Francji jako partnera politycznego. Cytowany sondaż opinii publicznej (1997) może wskazywał, że zdaniem polskich respondentów Francja była czwartym partnerem politycznym Polski, za Niemcami, USA i Rosją. To między innymi z tych względów Polska liczyła na francuskie wsparcie w jej dążeniach do integracji ze strukturami europejskimi¹⁹. Francuskie wsparcie jednak nie nastąpiło, wręcz przeciwnie, paryskie koncepcje dotyczące przyszłości Europy nie korespondowały z oczekiwaniami krajów PECO (a przynajmniej ich sporej części), które politycznie i gospodarczo chciały dorównać Zachodowi. S. Parzymies zdaje sobie sprawę, że niechęć Francuzów do szybkiego

N° 74 - avril 2001, ss. 2-37.

¹⁷ Pagé J.-P., Pologne. Les raisons du „miracle” polonais [w:] Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 1), Jean-Pierre Pagé (dir.), Etude N°171, 12/2010, ss. 40-45.

¹⁸ Skowrońska K., Elections parlementaires du 9 octobre 2011 quelles perspectives pour la Pologne ?, Les actualités du CERI, 09/2011, s. 5.

¹⁹ Parzymies S., Perceptions extérieures de la politique étrangère de la France - Le cas de la Pologne, AFRI 2000, volume I, ss. 342-344.

rozszerzenia Unii była dostrzegana w Polsce i nie spotykała się, rzecz oczywista, z entuzjazmem polskich polityków. Mimo „polskiego sentymentu” do Francji Warszawa postrzegała stanowisko Francji w realistyczny sposób. Francja mogła doprowadzić do pęknięcia Europy: oddzielenia Europy Zachodniej, zintegrowanej, zamożnej i żyjącej w spokoju od wielu dekad, od Europy Środkowej i Wschodniej, podzielonej, ubogiej i niejako „osieroconej przez Związek Radziecki”. Od 1996 deklaracje francuskie były uważane za sprzyjające polskim dążeniom do „połączenia się z Zachodem”²⁰. S. Parzymies nie pisze jednak, czy za słowami szły czyny i czy rzeczywiście w owym czasie Francja przekonała się do rozszerzenia UE. Należy zwrócić uwagę, że naukowiec ten posiada bogaty dorobek naukowy i doświadczenie wzmacniające potencjał ośrodka w badaniu problematyki środkowo- i wschodnioeuropejskiej. Jego zainteresowania dotyczą polityki zagranicznej Francji i jej stosunków z Niemcami i Europą Środkową i Wschodnią²¹. Publikacje S. Parzymiesa obejmują także integrację europejską, francuską politykę europejską oraz stosunki Francji z NATO i Rosją²².

Zainteresowanie Polską ze strony Centrum Tukidydesa dotyczy spraw bardzo różnych, czego dowodem jest charakterystyka pontyfikatu Jana Pawła II i jego politycznego znaczenia. Papież Polak określany jest jako „papież polityk” (choć początkowo niezwykle ostrożny) oraz „papież w sercu historii”²³. Artykuł został napisany niedługo po śmierci Jana Pawła II. A. Dumoulin bardzo dokładnie analizuje projekt „tarczy antyrakietowej” w Polsce i w Czechach, zarówno na gruncie

²⁰ Parzymies S., *Perceptions extérieures de la politique étrangère de la France - Le cas de la Pologne*, AFRI 2000, volume I, ss. 344 i n.

²¹ Parzymies S., *Czynnik wojskowy w polityce zagranicznej Francji 1958 – 1982*, Warszawa 1984; Parzymies S., *Francja (w:) idem (red.), Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Zachodu*, Warszawa 1994; Parzymies S., *Francja: mocarstwo zanikające, (w:) A. D. Rotfeld (red.), Dokąd zmierza świat*, Warszawa 2008; Parzymies S., *Przyjaźń z rozsądku. Francja i Niemcy w nowej Europie*, Warszawa 1994.

²² Parzymies S., *Dlaczego Francja wraca do NATO?*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations”, 2008, nr 3 – 4 (t. 38); Parzymies S., *Dyplomacja Francji: współdziałanie w trójkącie decyzyjnym Elysée - Matignon - Quai d'Orsay*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, 2007, nr 6 (40); Parzymies S., *Francja wobec rozszerzenia Unii Europejskiej*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1998, nr 2; Parzymies S., *François Hollande. Nowy architekt polityki zagranicznej Francji*, *Sprawy Międzynarodowe*, nr 2 / 2012; Parzymies S., *Francuska prezydencja w Unii Europejskiej*, „Sprawy Międzynarodowe”, styczeń - marzec 2009, nr 1; Parzymies S., *Francuskie i holenderskie „Nie” dla traktatu konstytucyjnego spóźnionym protestem przeciwko rozszerzeniu Unii Europejskiej*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2005, nr 3 – 4 (t. 32); Parzymies S., *Stosunki francusko-rosyjskie w nowej Europie*, „Polityka wschodnia” 1995, nr 1-2.

²³ Raimond J.-B., *Jean-Paul II, un pape au coeur de l'histoire, 1979-2005*, *Annuaire Français de Relations Internationales*, AFRI 2006, volume VII, Editions Bruylant, Bruxelles, ss. 90-101.

politycznym, jak i geostrategicznym²⁴. Szczegółowe studium tego autora jest dowodem na gromadzenie dokładnej wiedzy na dany temat, niepoprzestawanie na ogólnie znanych sloganach czy stereotypach. Artykuł na przykład porusza kwestię ewentualnej możliwości późniejszego przkształcenia środkowoeuropejskich instalacji rakietowych w uzbrojenie o charakterze ofensywnym i analizuje znaczenie „tarczy antyrakietowej” dla polityki państw zachodnich i ich strategii wobec Rosji oraz Iranu. Nieco inaczej widzi tą sprawę F. Rafenne, któremu przyświeca myśl Seneki, że strach przed wojną jest gorszy niż sama wojna. Ciekawostką jest tekst dotyczący praw mniejszości w prawie międzynarodowym i europejskim autorstwa J. Symonidesa²⁵.

W jakim jeszcze kontekście pojawia się słowo „Polska” na stronach internetowych Centrum Tukidydesa i w jego publikacjach? Otóż właśnie kwestia mniejszości jest taką sprawą, gdyż think tank publikuje artykuł autorstwa S. Pawlaka o mniejszościach w postkomunistycznej Europie²⁶. Postrzeganie polityki zagranicznej Francji przez pozostałe kraje europejskie również jest mocno akcentowaną problematyką, w której często pojawia się Polska perspektywa, o czym już wspomniano. Inną zasadniczą osią jest stosunek Francji do rozszerzenia Unii Europejskiej o kraje Europy Środkowej, do przemian w Europie po upadku ZSRR i do określenia roli i znaczenia państw tego regionu dla przyszłości Europy. W tym przypadku Polska pojawia się bardzo często. A propos strategicznej współpracy Niemiec i Francji, określanych mianem „francusko-niemieckiej pary” (*un couple*), S. Parzymies rozważa rację bytu Trójkąta Weimarskiego w zjednoczonej Europie. Polska wymyśliła Trójkąt jako ramy dla realizacji swoich strategicznych interesów w polityce zagranicznej²⁷. Największą słabością tego ugrupowanie jest jednak zróżnicowane zaangażowanie poszczególnych członków, których dzieli, a nie łączy, właśnie polityczne interesy. Autor postrzega jednak Trójkąt jako rozszerzony o Polskę „unijny silnik”, siłę napędową dla UE-27, przydatną

²⁴ Dumoulin A., La question de la défense antimissiles en Europe, AFRI, ss. 537-552, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/34_Dumoulin_Antimiss.pdf, dostęp: 12 stycznia 2013.

²⁵ Symonides J., L'évolution de la réponse normative de l'OSCE à la question des minorités. Des droits collectifs aux droits individuels, ss. 181-199, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/12_Symonides.pdf, dostęp: 12 stycznia 2013.

²⁶ Pawlak S., LE PROBLÈME DES MINORITÉS DANS L'EUROPE POST-COMMUNISTE, ss. 107-122, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/08_Pawlak.pdf, dostęp: 12 stycznia 2013.

²⁷ Por. Koszel B., Trójkąt Weimarski. Geneza. Działalność. Perspektywy współpracy, Poznań 2006.

zwłaszcza w obliczu wyzwań, przed jakimi stanęła UE. Sam tandem Paryża i Berlina²⁸ nie jest w stanie im sprostać²⁹.

5.2. Polska – „inna Europa”

Polska jest postrzegana przez badaczy IRIS jako ważny kraj regionu przede wszystkim ze względu na liczbę ludności. Potencjał demograficzny jest istotnym czynnikiem analizy stosunków międzynarodowych i geopolityki z francuskiej – interdyscyplinarnej – perspektywy. Analiza demograficzna to część geografii, a ta z kolei ma służyć jako fundament dostarczający dane wykorzystywane w badaniu stosunków międzynarodowych; jest też dyscypliną, która wraz z historią złożyła się na powstanie francuskiej geopolityki. Stąd zgłębianie obszaru zainteresowań demografii i geografii w pracach badaczy stosunków międzynarodowych i geopolityków. W sytuacji, w której geografia polityczna Europy uległa diametralnej zmianie wskutek pierwszego (i jednocześnie największego) rozszerzenia Unii Europejskiej o kraje byłego bloku wschodniego, sięgnięcie do demografii i geografii wydaje się być uzasadnione³⁰.

Postrzeganie Polski przez pryzmat jej wymiernego potencjału: liczby ludności, sił zbrojnych czy zdolności do kooperacji z największymi państwami UE (o czym niżej) koresponduje z „francuską obsesją” (czy też kompleksem) wielkości, potęgi, niezależności na scenie międzynarodowej, o której wspomina C. Wiltol de Wenden³¹ recenzując znaną pozycję P. Boniface’a *Czy Francja jest jeszcze wielką potęgą*³². Podobne pytanie zadaje związany z Science Po Paris F. Charillon³³, specjalista w dziedzinie stosunków międzynarodowych³⁴. W narodzie, który aspiruje do miana

²⁸ Albagli C., Das deutsch-französische Tandem. Von Gemeinsamkeiten zur Beschwörung [w:] Francja i Niemcy - siły napędowe europejskiej integracji, Olszewski L., (red.), Wrocław 2006, ss. 25-44.

²⁹ Parzymies., S., Le Triangle de Weimar a-t-il encore une raison d’être dans une Europe en voie d’unification?, AFRI 2010, Volume XI, 15 novembre 2010.

³⁰ Dumont G.-F., Verluise P., Atlas de l’Union européenne élargie, www.diploweb.com et www.iris-france.org. 2008, s.4.

³¹ Wiltol De Wenden C., compte rendu, BONIFACE, Pascal. La France est-elle encore une grande puissance ? Paris, Presses de Sciences Po, 1998, 128 p, Études internationales, vol. 30, n° 3, 1999, p. 632-634.

³² Boniface P., La France est-elle encore une grande puissance ? Paris, Presses de Sciences Po, 1998.

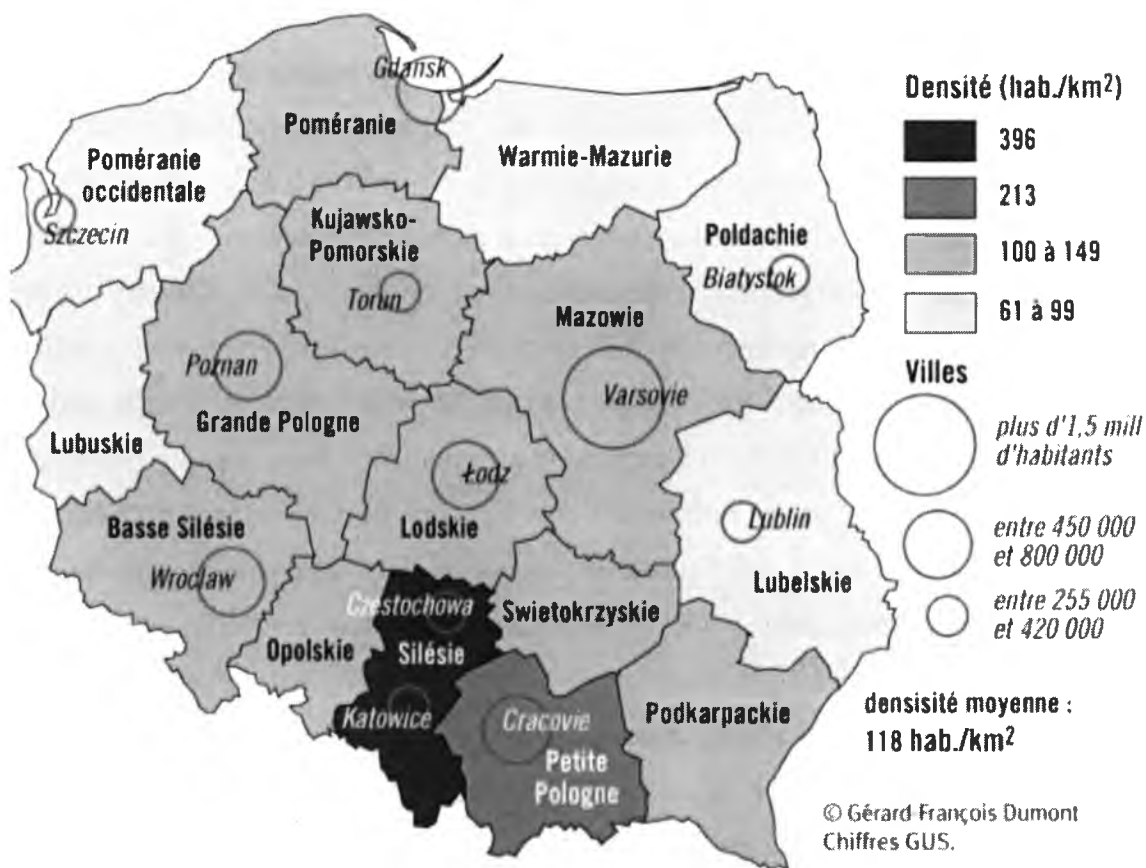
³³ Charillon F., La France peut-elle encore agir sur le monde ?, Paris, 2010

³⁴ Autor m.in.: Les Politiques étrangères : ruptures et continuités, Charillon F. (dir.), La Documentation française, 2001; Les Relations internationales, red. Charillon F., La Documentation française, Paris, 2006; Politique étrangère : nouveaux regards, Charillon F. (dir.), Presses de Sciences-Po, Paris, 2002.

potęgi lub ustawicznie szuka potwierdzenia swojej mocarstwowej tożsamości może pojawić się tendencja do oceny innych w podobnych kategoriach.

Polska to najbardziej zaludniony nowy kraj członkowski; Polacy stanowili 51% ludności państw, które weszły do UE w 2004 (po akcesji Bułgarii i Rumunii sytuacja nieco uległa zmianie). Pod względem gęstości zaludnienia na pierwszym miejscu wymieniono województwo śląskie oraz małopolskie; następnie dolnośląskie z Wrocławiem i mazowieckie z Warszawą. Miasta „wypychają” wspomniane województwa w statystykach. Francuscy badacze zauważają nierównomierny rozkład ludności Polski. Słabą gęstość zaludnienia na północnym wschodzie i północnym zachodzie kraju składają na karb migracji wskutek II wojny światowej³⁵. W świetle rozważań think tanku na temat francuskich inwestycji w Europie Środkowej i Wschodniej należy stwierdzić, że inwestorzy nie działają „w ciemno”. Mają bowiem do dyspozycji ośrodek IRIS, opracowujący na zamówienie ekspertyzy z pogranicza geografii gospodarczej, politycznej i demografii. Materiały te wskazują, w jakich rejonach istnieją zasoby siły roboczej i potencjalne rynki zbytu.

³⁵ Dumont G.-F., Verluise P., Atlas de l'Union européenne élargie, www.diploweb.com et www.iris-france.org. 2008, s.19.

Rysunek 17. Gęstość zaludnienia Polski w 2004. Grafikę opracowano w Diploweb, ale dane pochodzą z GUS. Świadczy to o dogłębnym zainteresowaniu obszarem ESW w tym instytucie. Źródło: Pologne: le peuplement et l'armature urbaine. Dumont G.-F., Verluise P., Atlas de l'Union européenne élargie, www.diploweb.com et www.iris-france.org. 2008.

Meczem Polska-Ukraina-Rosja nazywa IRIS organizację EURO 2012 i jej polityczne znaczenie dla polityki wschodniej. Zdaniem P. de Suremaina, ambasadora Francji na Ukrainie w latach 2002-2005, EURO 2012 to niemalże nieporozumienie. Francuz w wywiadzie dla P. Verluisa, reprezentującego IRIS oraz Diploweb.com jednocześnie stwierdził, że decyzja o umiejscowieniu imprezy w Polsce i na Ukrainie zapadła niedługo po „pomarańczowej rewolucji”. Wspierająca „pomarańczowych” Polska otrzymała prawo organizacji Mistrzostw Europy i zdecydowała „podzielić się projektem” ze swym sąsiadem. Miał to być nie tylko „piękny gest” przyjaźni, lecz także działanie geopolityczne obliczone na podkreślenie i wzmocnienie więzi pomiędzy tymi krajami. Chodziło również o włączenie Ukrainy do budowy infrastruktury zbliżającej ją do Unii Europejskiej. Intencją Polaków była obrona nieoficjalnej, lecz wyraźnej

kandydatury Ukraińców do UE³⁶. De Suremain jest jednak w błędzie lub wyraził się nieściśle: według polskich źródeł, inicjatywa wspólnej organizacji tej sportowej imprezy wyszła od Ukraińców i było to jeszcze przed „pomarańczową” rewolucją. Porozumienie (a następnie umowę) o współpracy obu piłkarskich federacji zawarto w 2003 roku; udało się także uzyskać polityczne poparcie ówczesnych prezydentów: nieprzychylnego późniejszym „pomarańczowym ideom” L. Kuczmy oraz A. Kwaśniewskiego. Ich następcy: W. Juszczenko i L. Kaczyński promowali wspólną kandydaturę dopiero od 2005 roku (wtedy też rząd RP wydał uchwałę w tej sprawie), a decyzja o organizacji EURO 2012 zapadła w kwietniu 2007 roku, dwa i pół roku po wydarzeniach „pomarańczowej rewolucji”³⁷. De Suremain mija się zatem z prawdą. Jest to kolejny przykład ignorancji Francuzów wobec problematyki Europy Środkowej i Wschodniej oraz upraszczania wielu kwestii. Przypadek tym bardziej szokujący, że dotyczy zupełnie niedawnych faktów, z łatwością weryfikowalnych, a opinie wypowiada osoba, która w owym czasie piastowała ważne stanowisko ambasadorskie i przebywała w bezpośrednim sąsiedztwie tamtych wydarzeń. Wspólna organizacja mistrzostw mogła mieć (i zapewne miała) również podtekst polityczny dla strony polskiej, jednak sekwencja zdarzeń pozwala stwierdzić, że znaczenie polegające na zbliżeniu Ukrainy do Zachodu i wsparciu prodemokratycznych przemian w tym kraju pojawiło się później. Z pewnością nie była to jednostronna i świadomie zaplanowana decyzja Polski, skoro pomysł pojawił się po stronie ukraińskiej w czasie, gdy u władzy znajdowały się środowiska zachowawcze i raczej zdystansowane wobec Europy Zachodniej.

Zdaniem P. de Suremaina, w znaczeniu politycznym projekt zakończył się fiaskiem: polityka W. Janukowycza, a zwłaszcza sprawa J. Tymoszenko doprowadziła nieomal do bojkotu EURO 2012. Jednak polskie dążenia do przyciągnięcia Ukrainy do Zachodu trwają dalej, Polska to najlepszy „advokat” Ukrainy i to mimo bolesnej dla obu stron historii. Z kolei wzorem do naśladowania dla Ukraińców – „success story” sfery postsowieckiej – pod względem ułożenia wzajemnych relacji z Polską i udanej integracji z UE ma być Litwa. Według byłego ambasadora, wielu Ukraińców było

³⁶ Euro 2012 : le match Pologne-Ukraine-Russie, GÉOPOLITIQUE DES FRONTIÈRES DE L'UNION EUROPÉENNE, P. de Suremain w rozmowie z P. Verluise, ACTUALITÉS EUROPÉENNES, n°52 juin 2012.

³⁷ Euro-2012: historia kandydatury polsko-ukraińskiej, PAP, Wirtualna Polska, 16 kwietnia 2007, Euro-2012: historia kandydatury polsko-ukraińskiej, dostęp: 26 grudnia 2012. Zob. również: http://pl.wikipedia.org/wiki/Mistrzostwa_Europy_w_Piłce_Nożnej_2012#Oferta_polsko-ukrai.C5.84ska, dostęp: 26 grudnia 2012.

przyjaźnie nastawionych do integracji, jednak brak konkretnej propozycji ze strony UE został potraktowany jak „czarna polewka”, gdyż w tym samym czasie unijna perspektywa otwarła się dla Bałkanów, pod wieloma względami gorzej przygotowanymi do wejścia do UE niż Ukraina. Tym bardziej, że jednocześnie wzrastała presja ze strony Rosji. Mimo zdobycia władzy przez Janukowycza (autorytarnego, prorosyjskiego), klasa średnia, będąca siłą napędową „pomarańczowej rewolucji” potrafi zadbać o swoje interesy. Ukraina rozwija się społecznie i gospodarczo (internet, przedsiębiorczość). Z kolei Rosja, próbując za pomocą „hard power” zaznaczyć swoją strefę wpływów w krajach sąsiednich, upatruje w tym fundament swojej mocarstwowości, co jednak jest złudne; problemy Rosjan wiążą się bardziej z rzeczywiście potężnym sąsiadem – Chinami³⁸.

Polska to kraj „innej Europy” (bądź „tej drugiej Europy” – l’autre Europe), podaje portal IRIS recenzując książkę Ch. Dwernickiego *Geopolityka Polski*³⁹, kraj, który mimo „wojen, podbojów i kolonizacji” potrafił stworzyć, a następnie zachować narodową tożsamość. Najistotniejsze czynniki wpływające na pozycję Polski to geostrategia, tradycja i kultura. Uwarunkowania geograficzno-przyrodnicze oraz historia wyjaśniają zarówno sytuację aktualną, jak i czynniki długofalowe, jak kwestie obronności i relacji z sąsiadami. Po zakończeniu zimnej wojny Polska stanęła naprzeciw wielu wyzwań rzucanych przez dynamiczną rzeczywistość: wyzwań społecznych, ekonomicznych, politycznych i militarnych. Od początku członkostwa w NATO kwestią otwartą było to, w jakim stopniu Sojusz zapewni Polsce poszukiwane od dawna bezpieczeństwo. Integracja z UE postępowała na tle rywalizacji dwóch tradycyjnie polskich koncepcji: prozachodniej otwartości (kosmopolityzmu) i prymatu tradycji, rzutującej na uprzywilejowanie stosunków ze Wschodem i Słowianami. W 2000 roku jednymi z najistotniejszych sił politycznych w Polsce byli: Solidarność, komuniści oraz kościół katolicki. Wszystkie trzy środowiska uważano za stojące przed koniecznością wewnętrznej przemiany i akceptacji polskich przemian⁴⁰. Ta ostatnia opinia jest o tyle dziwna, że środowiska postkomunistyczne (zwane przez Francuzów komunistami) wydawały się najbardziej prozachodnie i otwarte na nowoczesność, nie tylko w sferze gospodarki i polityki, lecz także obyczajowości. Autor *Geopolityki Polski*, uważanej przez portal IRIS za pozycję pozwalającą zrozumieć sytuację Polski

³⁸ Euro 2012 : le match Pologne-Ukraine-Russie, GÉOPOLITIQUE DES FRONTIÈRES DE L’UNION EUROPÉENNE, P. de Suremain w rozmowie z P. Verluise, ACTUALITÉS EUROPÉENNES, n°52 juin 2012.

³⁹ Dwernicki Ch., Géopolitique de la Pologne, Paris, Éditions Complexe, septembre, 1999.

⁴⁰ <http://www.iris-france.org/Notes-2000-06-21f.php3>, dostęp: 26 grudnia 2012.

u progu XXI wieku, jako stałe elementy wpływające na sytuację geostrategiczną nad Wisłą wymienia: brak granic naturalnych, położenie między Wschodem a Zachodem, wizje geopolityczne, granice, politykę bezpieczeństwa i obrony⁴¹. Komponentami tożsamości narodowej są: element litewski, panslawizm, romantyzm, katolicyzm, rusofobia, germanofobia, potrzeba oporu, przywiązanie do historii, mniejszości narodowe i Polonia⁴².

Czynnik militarny (obronność) przywoływany jest również przez D. Richard, która analizuje proces uzawodowienia polskiej armii. Proces rozpoczął się w latach 90. wraz z rozpadem Układu Warszawskiego. Istotnym „kamieniem milowym” było wstąpienie do NATO w 1999 roku oraz udział w wielu misjach zagranicznych. To właśnie wielokrotne wysyłanie polskich żołnierzy za granicę (w większości w strefę działań wojennych) dało decydujący impuls to przekształcenia armii w całkowicie zawodową oraz do przeprowadzenia modernizacji na wielką skalę. Rok 2008 był ostatnim rokiem poboru; jednocześnie wojsko miało zacząć unowocześniać się. Jednakże zbiegło się to w czasie ze światowym kryzysem finansowym i ze zwiększeniem deficytu publicznego w Polsce, czego efektem było obcięcie budżetu obronnego i rezygnacja z celów uważanych za zbyt ambitne. Członkostwo w NATO i UE to najważniejszy czynnik kształtujący środowisko bezpieczeństwa Polski. Będąc krajem granicznym obu organizacji, żywotnym interesem Polski jest wzmocnienie swojego potencjału obronnego przy wykorzystaniu potencjałów Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej. Wymaga to jednak reform struktur wojskowych, stąd działania modernizacyjne. Po rozpadzie Układu Warszawskiego zdolność bojowa polskiej armii obniżała się z roku na rok. Sytuacja zaczęła się poprawiać po wejściu do NATO. Skokowe zwiększenie profesjonalizmu nastąpiło po 2004. Głównym celem Polski jest poprawienie zdolności współpracy z armiami sojuszniczymi. Jest to ważne nie tylko ze względu na bezpieczeństwo Polski, lecz także przez chęć uzyskania wiarygodności politycznej oraz na poziomie strategicznym i operacyjnym. Ma to związek ambicjami Polski i chęcią odgrywania ważnej roli w NATO, UE i na scenie międzynarodowej. W czasie zaangażowania irackiego Wojsko Polskie dysponowało dwojaką kategorią siły: jednostkami szybkiego reagowania, relatywnie dobrze uzbrojonymi i o wysokich zdolnościach bojowych oraz jednostkami „drugiej linii”, słabo uzbrojonymi i słabo wyszkolonymi (zbyt krótki czas szkolenia), o słabej motywacji. Model mieszany był nie

⁴¹ Dwernicki Ch., *Géopolitique de la Pologne*, Paris, Éditions Complexe, 2000, ss. 5-36.

⁴² Tamże, ss. 37-64.

do utrzymania: poborowi wywodzili się głównie z małych miast i ze wsi, większość chciała uniknąć służby, studenci byli zwolnieni z poboru. Dziewięciomiesięczny cykl szkolenia pozwalał na stworzenie jedynie jednostek rezerwowych, co nie odpowiadało priorytetom NATO i UE. Całkowite uzawodowienie miało jednak słabe strony: niechęć wojskowych, wzrost budżetu obronnego, brak rezerwistów, których Polska powinna utrzymywać na wschodzie kraju będąc krajem granicznym NATO i UE. Służba wojskowa była postrzegana jako obowiązek każdego obywatela. Odpowiadało to wizerunkowi armii zakorzenionemu w tradycji narodowej: armia patriotów gotowa, by bronić narodowych interesów. Niewielka liczba zawodowych żołnierzy „nie odpowiada modelowi cennemu dla wielu pokoleń Polaków”. Wojsko powinno jednak być modernizowane pomimo kryzysu ekonomicznego; straty osobowe poniesione w Afganistanie są jednym z argumentów za poniesieniem dodatkowych wydatków na armię⁴³.

Nad przyczynami i konsekwencjami wyboru L. Kaczyńskiego na prezydenta w 2005 roku zastanawiała się S. Nies. Niespodziewane zwycięstwo Kaczyńskiego nie tylko potwierdziło zmianę orientacji z lewicowej na prawicową, co zasygnalizowały wcześniejsze wybory parlamentarne, ale przede wszystkim oznaczało odrzucenie przez Polaków polityki liberalnej w wersji anglosaskiej. Społeczeństwo nie chciało dłużej słyszeć o ultraliberalizmie, żądało zmniejszenia rozwarstwienia społecznego i oczekiwało socjalnej wersji gospodarki rynkowej. Charakterystyczna była słaba frekwencja, która podobnie jak w krajach Europy Zachodniej była symptomem kryzysu politycznego. W Europie Wschodniej kryzys ten był jeszcze silniejszy: wystąpiło zmęczenie skandalami, korupcją oraz systemem, w którym „jedynymi zwycięzcami są politycy i przedsiębiorcy”, a po drugiej stronie jest „cała reszta społeczeństwa”. Kaczyńscy „bronili wartości narodowych i konserwatywnych, dysponując wsparciem środowisk ortodoksyjnego katolicyzmu, skupionego wokół Radia Maryja”, w opozycji do D. Tuska, prezentującego liberalizm, nowoczesność i styl „cool easy going”. Wybory były konfrontacją Polski w wersji anglosaskiej z Polską katolicką i konserwatywną. Istotny był brak debaty nad polityką zagraniczną państwa. „Powrót do Europy” to cel, który został już osiągnięty poprzez członkostwo w NATO i UE. Jedynym wyzwaniem miało być odnalezienie równowagi pomiędzy relacjami

⁴³ Richard D., La professionnalisation de l'armée polonaise, IRIS, 6 grudnia 2012, http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/2010-12-06-professionnalisation-armee-polonaise.pdf, dostęp: 26 grudnia 2012.

transatlantyckimi a stosunkami z Unią Europejską. Sprzyjającą okolicznością miałybyć zrównoważenie polityki przez kanclerz Merkel (niemal równocześnie doszła do władzy co Kaczyński): po wybitnie prorosyjskim Schröderze nowa kanclerz zapowiedziała więcej uwagi dla Europy Wschodniej. Ekspertka widzi Polskę jako ustawicznie proamerykańską. To Polska miała przyczynić się do fiaska projektu konstytucyjnego UE autorstwa Giscarda d'Estaing, który „pogrzebała w czasie Rady Europejskiej pod koniec 2004 roku”. Również to Polska odpowiada za pogorszenie stosunków z Niemcami i Francją w ramach Trójkąta Weimarskiego w czasach wojny w Iraku⁴⁴.

Polityka katolicka i konserwatywna w ciągu raptem dwóch lat dała się jednak poznać jako polityka populistyczna. Populizm był obecny nie tylko w Polsce, jednak „Polska to ewenement, gdyż 80% poparcia posiada prawica. Lewicy nie ma przy urnach. Co więcej, Kaczyńscy nie mieli nic wspólnego z ultranacjonalistycznym, antysemickim i ksenofobicznym prądem z lat 30. Wywodzili się z warszawskiej liberalnej burżuazji i raczej tylko „bronili polskości”⁴⁵. To jest inny typ populizmu niż populizm recesji (wynikający z pogorszenia się poziomu życia) i populizm prosperity (niechęć do dzielenia się dobrobytem). Camus nazywa go populizmem dopasowania. Jest on charakterystyczny dla Europy Środkowej i Wschodniej, gdzie elektorat wywodzący się z czasów komunistycznych staje przed koniecznością dostosowania do realiów wolnorynkowych, odkrywając jednocześnie ograniczenia rynku i przeżywając utratę tożsamości. W niektórych krajach Europy Wschodniej partie skrajnie prawicowe są zmarginalizowane (na przykład w Czechach, w Polsce, w Słowenii). Populizm ma różne źródła, nie zawsze chodzi o kwestie religijne, etniczne czy narodowe – to przypadek Polski, która jest krajem homogenicznym kulturowo, religijnie i etnicznie. Polityczny trend przejawia się w zagospodarowaniu skrajnych poglądów przez partie klasyczne (a nawet umiarkowane)⁴⁶.

W dwudziestą rocznicę utworzenia Trójkąta Weimarskiego P. Boniface, dyrektor IRIS, ocenił jego funkcjonowanie jako relatywnie dobre. Celem organizacji było: inspirować Polskę do pojednania z Niemcami, dając przykład pojednania francusko-niemieckiego; rozwijać współpracę polityczną między trzema krajami; wspierać Polskę

⁴⁴ Nies S., *Après l'Allemagne, la Pologne refuse aussi l'ultralibéralisme*, La lettre d'information de l'IRIS no. 147, 26 października 2005.

⁴⁵ Camus J.-Y., *Populisme de prospérité en Suisse, populisme d'ajustement en Pologne*, Le Monde, wywiad z Anne Rodier et Marion Van Renterghem, 24 octobre 2007. W oryginale: Ils défendent plutôt une conception de la "polonitude".

⁴⁶ Camus J.-Y., *Populisme de prospérité en Suisse, populisme d'ajustement en Pologne*, Le Monde, wywiad z Anne Rodier et Marion Van Renterghem, 24 octobre 2007.

w jej integracji z NATO i UE. Problemy we współpracy wynikały przede wszystkim z dysproporcji w potencjale ludnościowym i stopniu rozwoju gospodarczego. Z tej perspektywy Polska jest uważana za kraj dużo mniejszy od Francji i Niemiec. Nie wspomina się, że pod względem liczby ludności i powierzchni należy do największych w Unii Europejskiej. Dysproporcja w poziomie rozwoju jest oczywista. Czy jednak jest uzasadnione, by uważać to za jedną z głównych przyczyn problemów w funkcjonowaniu Trójkąta, skoro jego cele (przytaczane przez ośrodek) zdają się uwzględniać specyfikę polskiej sytuacji politycznej i gospodarczej? Zasadniczą różnicą dzielącą partnerów jest jednak stosunek do roli Rosji. Pytanie brzmi, czy Rosja jest dla Europy potencjalnym partnerem, czy też rzeczywistym zagrożeniem? Inne podejście Polski do kwestii rosyjskiej jest, zdaniem Boniface'a, kwestią historii: relacje polsko-rosyjskie układały się zupełnie inaczej i to jeszcze przed zimną wojną. Fundamentalnie inna historia oznacza fundamentalnie inne stosunki: dla Polski Rosja to potęga agresywna i zagrażająca, dla Niemiec i Francji, od czasów Ostpolitik, a już na pewno od zjednoczenia Niemiec, to potencjalny partner. 20 lat po upadku ZSRR te obawy nie zostały do końca zneutralizowane, bowiem percepcja strategiczna nie jest owocem chwili. Historia dzieje się w długim okresie. Według Boniface'a, możemy jednak ją przyspieszyć. Rosja jest także przyczyną innego postrzegania Stanów Zjednoczonych. Dla Polski USA to „obrońca absolutny” przed zagrożeniem z Moskwy, ostateczna instancja; to rola, której nie mogą odegrać partnerzy europejscy. Dla Paryża i Berlina USA to sojusznik, którego już nie potrzebują, gdyż sowieckie zagrożenie zniknęło. Francuzi zrozumieli to w czasach V Republiki, Niemcy już po zjednoczeniu. Dlatego Polacy poparli wojnę w Iraku, czyniąc to ze względu na wierność wobec Waszyngtonu, a nie ze względu na analizę strategiczną sytuacji na świecie, a w szczególności na Bliskim Wschodzie. Francja i Niemcy odwrotnie: uznali kwestie bezpieczeństwa światowego za ważniejsze i niezezwalające na podjęcie interwencji. W „erze Kaczyńskich” pogorszyły się relacje Polski z Rosją i partnerami z Trójkąta. Po 2010 jest lepiej: „Trójkąt nie jest już platformą polskich skarg na Rosję, lecz seminariami na temat bezpieczeństwa energetycznego i polityki zagranicznej”. To jednak także zasługa okoliczności: Busha zastąpił łagodny Obama, a Putina mniej agresywny Miedwiediew. Sytuacja miałaby szansę polepszyć się jeszcze bardziej, gdyby stosować przyjazne gesty wobec Rosji, jak rezygnacja z tarczy antyrakietowej czy odmówienie Gruzji członkostwa w NATO. P. Boniface pisze, że Trójkąt „może odegrać niezaprzeczalną rolę w kontaktach ze wschodnimi krajami UE. Trzeba przede wszystkim pozwolić na

przybliżenie analiz strategicznych trzech krajów, co pozwoliłoby Polsce odegrać ważniejszą rolę w europejskiej polityce bezpieczeństwa i obrony”⁴⁷.

Polska i Francja spojrzały na siebie z większym zainteresowaniem – piszą E. Kaca i K. Soloch dla think tanku FRS. Objęcie prezydentury przez F. Hollande’a wzbudziło pewne nadzieje na pogłębienie współpracy polsko-francuskiej, tym bardziej, że nowy prezydent Francji z miejsca zadeklarował otwarcie na Europę Środkową i Wschodnią, co poprawiło atmosferę. Jednakże, zmiana rządu nie oznacza jednocześnie i całkowitej zmiany w polityce zagranicznej Francji. Narodowe interesy i różnice w stosunku do polityki wewnątrz UE będą trwać i wpływać na wzajemne relacje. Jedną z potencjalnych płaszczyzn porozumienia jest wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony. Jej rozwój będzie zależny od uzgodnienia wieloletniego planu finansowego Unii, o co toczą się trudne negocjacje, w czasie których Francja raczej nie złagodzi swego stanowiska wobec zmniejszenia wpłat do wspólnego budżetu i utrzymania wydatków na wspólną politykę rolną. W dalszym ciągu Polacy obawiają się zacieśnienia współpracy w strefie euro i zmniejszenia roli Warszawy w UE (Europa „dwóch prędkości”). Pewne nadzieje na porozumienie leżą w wykorzystaniu struktur Trójkąta Weimarskiego⁴⁸.

FRS zaprosił czytelników na debatę poświęconą unijnej polityce sąsiedztwa, prowadzonej w dwóch konkurencyjnych kierunkach: południowym, forsowanym przez Francję, oraz wschodnim, za którym lobbowała między innymi Polska. Konferencja nosiła tytuł: *Politique européenne de voisinage entre Sud et Est : faux dilemme*. Sugerowałoby to, że da się pogodzić, wydawałoby się, sprzeczne oczekiwania Polaków i Francuzów⁴⁹.

FRS zorganizowała także francusko-polski „okrągły stół”, dotyczący szeroko pojętej polityki zagranicznej. Pierwsze spotkanie, 23 listopada 2012 roku poświęcono polityce międzynarodowej i miejscu Unii Europejskiej jako globalnego aktora na scenie międzynarodowej. Dyskusja koncentrowała się na postrzeganiu roli Unii Europejskiej na świecie i jej relacji ze swoimi partnerami – perspektywy są tu różne w zależności od tego, czy punkt widzenia jest francuski, czy polski. Nawiązano także do dylematów

⁴⁷ Boniface P., Berlin, Paris, Varsovie et le Triangle de Weimar, 26 września 2011, http://www.iris-france.org/informez-vous/blog_pascal_boniface_article.php?numero=107, dostęp: 26 grudnia 2012.

⁴⁸ Kaca E., Soloch K., Any Chance for Inclusive Intergovernmentalism? The Prospects for a Franco-Polish Partnership in the European Union, Policy Paper no. 43, PISM, FRS, september 2012., s. 1-10.

⁴⁹ <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/colloques/2013/2013-01-15.pdf>, dostęp: 13 stycznia 2013.

kryzysu ekonomicznego w Europie i pęknięć wewnątrz UE spowodowanych przez zróżnicowane modele ekonomiczne państw członkowskich. Uczestnicy mówili także na temat bezpieczeństwa w Europie i o perspektywach rozwoju wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony w Unii⁵⁰.

Think tank zamieścił na swojej stronie przemowę ambasadora RP w Paryżu, T. Orłowskiego, wygłoszoną w czasie *Journée d'étude de la Fondation pour la Recherche Stratégique*, którego motywem przewodnim była „Francja, obronność Europy i NATO w XXI wieku” („La France, la défense européenne et l'Otan au 21ème siècle”) 11 marca 2009⁵¹.

Polska pojawia się na łamach publikacji FRS głównie w kontekście sporu o tarczę antyrakietową w Europie. Think tank prezentuje jednak wyważony stosunek do tego tematu, publikując artykuł polskiego naukowca, analizujący kwestię wyrzutni i radarów amerykańskich na obszarze Europy Środkowej i Wschodniej⁵². Kwestii tarczy antyrakietowej poświęcono zresztą wiele publikacji wydanych przez think tank.

5.3. Historia i geopolityka – wyznaczniki pozycji Polski w Europie

Diploweb.com w bardzo różnorodny sposób przedstawia Polskę i zagadnienia związane z tym krajem. Poświęca temu tematowi liczne artykuły. Punkt widzenia tego think tanku koncentruje się wokół trzech głównych haseł: geopolityki Polski, historii Polski i bieżących wydarzeń politycznych z jej udziałem. Co najistotniejsze, artykuły portalu nawiązują także do najważniejszych problemów w stosunkach polsko-rosyjskich⁵³. To kwestia stosunku do Rosji dzieli Polskę i Francję, ale także pozostaje jednym z głównych problemów w stosunkach polsko-niemieckich⁵⁴.

Polska jest dużym, rozległym i ludnym krajem europejskim, o niezaprzeczalnym wpływie na region – uważa cytowana przez portal S. Cassar. Znajdując się w niełatwym

⁵⁰ <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/colloques/20121123.php>, dostęp: 13 stycznia 2013.

⁵¹ http://www.frstrategie.org/colloque_otan/discours/orlowski.pdf, dostęp: 13 stycznia 2013.

⁵² Kulesa L., *La perspective polonaise, Points de vue*, Fondation pour la Recherche Stratégique, 12 kwietnia 2007.

⁵³ Lakomy M., *Główne problemy w stosunkach polsko-rosyjskich na początku XXI wieku*, [w:] *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku*, red. M. Stolarczyk, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 69-112.

⁵⁴ Stolarczyk M., *Główne problemy w stosunkach polsko-niemieckich na początku XXI wieku* [w:] *Problemy polityki zagranicznej Polski i stosunków międzynarodowych na początku XXI wieku. Wybrane aspekty*, red. Stolarczyk M., Wydawnictwo UŚ, Katowice 2008, ss. 11-43.

położeniu geograficznym, doświadczony przez tragiczne wydarzenia historyczne, usiłuje on znaleźć swoje miejsce na scenie międzynarodowej, nawiązać solidne więzi z sąsiadami i dać dowód swojej wydolności ekonomicznej. Pod względem geopolitycznym, Polska przede wszystkim dąży do utrzymania swojej integralności terytorialnej. Oczekuje od Europy (w domyśle: Europy Zachodniej) gwarancji dotyczących swojej granicy wschodniej, podkreślając jednocześnie wartość związków ze Stanami Zjednoczonymi. Profesor historii i geografii (a więc przedmiotów konstytuujących francuską naukę o geopolityce) zastanawia się, na ile jest możliwa taka „gra na dwa fronty”. Czy Polskę stać na całkowite odcięcie się od Moskwy przy jednoczesnym poświęceniu swojego obecnego statusu kraju tranzytowego? Jakie mogą być konsekwencje proamerykańskich działań Polaków w Europie zjednoczonej i przemawiającej jednym głosem? Nawet w ujęciu geopolitycznym Polska jest widziana niemalże stereotypowo⁵⁵.

⁵⁵ Cassar S., *La Pologne : géopolitique du phénix de l'Europe*, éditions Artège, Coll. Initiation à la géopolitique, 2010.

Rysunek 18. Polska próbuje zniwelować niekorzystne położenie geograficzne udziałem w ugrupowaniach regionalnych. Jest też ważnym korytarzem transportowym łączącym Europę Wschodnią i Zachodnią. Źródło: <http://www.diploweb.com/Carte-de-la-Pologne-cooperations.htm>

Eksperti dostrzegają potencjał Polski, której znaczenie w kategoriach geograficznych, demograficznych i ekonomicznych nie przekłada się jednak na adekwatną rolę w polityce. Politycy bywają jednak ignorantami: wybór J. Saryusza-Wolskiego na przewodniczącego Komisji Spraw Zagranicznych wywołał sensację w Parlamencie Europejskim. Historia – kształtująca geopolitykę – ma wielkie znaczenie dla polskiej polityki zagranicznej; Polacy znają i doceniają również historię innych narodów, w tym Francuzów, natomiast mało która nacja odwdzięcza się tym samym –

twierdzi w rozmowie z P. Verluisem płk. J.-S. Tavernier, były oficer łącznikowy przy polskim MON i attaché wojskowy w Polsce. Ma on jasne widzenie znaczenia NATO, UE i USA dla bezpieczeństwa Polski oraz rozumie jej obawy wobec Rosji. Polacy to – podobnie jak Francuzi – egoistyczni szowiniści: chcą jak najwięcej skorzystać na integracji, niewiele dając w zamian i próbując za wszelką cenę uchronić swoją tożsamość. Społeczeństwo nie docenia uzyskanej wolności, koncentrując swą uwagę na problemach materialnych. Jest to poniekąd uzasadnione, gdyż nastąpiło społeczne rozwarstwienie; nawet kościół katolicki – dysponując sporymi zasobami ekonomicznymi – nie próbował zniwelować nierówności społecznych po 1989 roku. Polityka Polski dąży do poszerzania UE na Wschód, by odrzucić od jej granic „rosyjskie niebezpieczeństwo”. By je zneutralizować, próbuje wykorzystywać „kartę amerykańską”. Zaszłości historyczne pojawiają się także w relacjach z Niemcami, a nawet Francją (wypomina się jej bierność we w pierwszych dniach II wojny światowej). Sformułowanie Chiraca o „straconej szansie, by siedzieć cicho” jeszcze przez kilka lat pojawiało się w polskich mediach, gdyż Polacy niechętnie zapominają o przeszłości i nie koncentrują się na przyszłości. Tavernier wspomina także o istotnej dla Polski kwestii bezpieczeństwa energetycznego. Jego zdaniem, Polacy mają bardzo dobre rozeznanie w sprawach Europy Wschodniej, zwłaszcza dotyczących kresów, jednak działają emocjonalnie i spontanicznie, bez analizy konsekwencji i nie posiadają fundamentów „dobrej polityki”. By działać skutecznie, należałoby zasypać wewnętrzne podziały i nauczyć się wywierać misterny wpływ na politykę wspólnotową, by była ona zgodna z oczekiwaniami Polaków⁵⁶.

Polska, będąc krajem zachodnim, odczuwa pewne wpływy Wschodu, co wynika z jej historii. Dawna wielokulturowość, odwieczna obecność u jej granic prawosławia i islamu, wspomnienie o kresach wschodnich przyczyniają się do żywotności panslawistycznych mitów. Jednak najistotniejsze jest spojrzenie na Zachód, upatrywanie w Unii Europejskiej wzmocnienia świata zachodniego, w tym Polski. Alternatywą jest bowiem poddanie się wpływom rosyjskim. Z tej przyczyny francuskie sugestie integracji Rosji z UE wydają się czymś zupełnie niezrozumiałym⁵⁷.

Historia jest ciągle obecna w polskiej polityce wewnętrznej i zagranicznej. Zainteresowanie dziejami Polski ze strony Diploweb.com jest na tyle silne, że bardzo

⁵⁶ La Pologne, un singulier pays membre, Par le colonel Jean-Sébastien Tavernier, entretien avec Pierre Verluise, marzec 2007, <http://www.diploweb.com/forum/pologne07031.htm>, dostęp: 17 grudnia 2012.

⁵⁷ La Pologne dans son environnement géopolitique, par le Professeur Jacek Woźniakowski, Entretien avec Pierre Verluise, wrzesień 2004.

szeroko opisuje ona postać Józefa Piłsudskiego – porównując go zresztą do de Gaulle’a. Charakterystyka sytuacji międzynarodowej w dwudziestoleciu międzywojennym jest szczegółowa: autorka artykułu wskazuje na wyzwania, jakim musiała sprostać wolna Polska. Nie pomijając kontrowersji związanych z osobą Marszałka, próbuje ona dotrzeć do fundamentów legendy, która otacza go w Polsce w obecnych czasach. Oddając hołd politycznej przenikliwości i zdolnościom strategicznym Piłsudskiego, A. Viatteau podkreśla, że być może Francja powinna była przystać na jego propozycję prewencyjnej wojny z Niemcami⁵⁸. Ta sama badaczka przedstawia sprawę agresji sowieckiej w roku 1939 i kontrowersje, jakie budzi ona w relacjach pomiędzy Polską i Rosją. Rzucając więcej światła na „czwarty rozbiór Polski” zarysowuje przyczyny współczesnej nieufności Polaków do potężnych sąsiadów⁵⁹. Mało która francuska analiza relacjonuje sprawę tak głęboko i szczegółowo. A. Viatteau – urodzona w Krakowie, a od dzieciństwa związana z Francją – jest jednym z nielicznych badaczy francuskich zajmujących się historią Polski, Związkiem Radzieckim i II wojną światową. Doktor slawistyki, związana między innymi ze Sorboną i innymi czołowymi uczelniami francuskimi, jest autorką wielu publikacji dotyczących Europy Środkowej i Wschodniej. W 1984 roku wydała książkę poświęconą powstaniu warszawskiemu⁶⁰. Zdaniem P. Verluise’a, jej sztandarowe dzieło poświęcone Katyniowi⁶¹ odegrało decydującą rolę w ujawnieniu elitom francuskim prawdy o masakrze dokonanej przez Sowietów⁶². Było to w latach 80. XX wieku, niemal pół wieku po ludobójstwie. Jeżeli przyjąć, że słowa szefa Diploweb nie są przesadą, to stopień ignorancji francuskich środowisk wobec najważniejszych wydarzeń polskiej historii, które determinują polską politykę zagraniczną, był zatrważający. Badania prowadzone przez A. Viatteau musiały zatem mieć dla Francuzów pionierski charakter. Warto tu wymienić opracowania dotyczące ruchu oporu w Europie Środkowowschodniej, zbrodni katyńskiej, wkładu Polski w międzynarodową politykę dwudziestolecia międzywojennego, polityki Stalina wobec Polski w latach 1939-1947⁶³, czy po raz kolejny o powstaniu warszawskim⁶⁴.

⁵⁸ Viatteau A., *Et si l'Europe avait écouté Jozef Pilsudski?*, kwiecień 2005, <http://www.diploweb.com/forum/pilsduski.htm>, dostęp: 22 grudnia 2012.

⁵⁹ Viatteau A., *Le pacte Ribbentrop-Molotov, l'agression soviétique contre la Pologne le 17 septembre 1939 et sa négation russe en 1999. L'état des connaissances scientifiques en 2000*, Diploweb.com, 2000, <http://www.diploweb.com/p7viat03.htm>, dostęp: 22 grudnia 2012.

⁶⁰ Viatteau A., *1944 - Varsovie insurgée*, éd. Complexe, Bruxelles, 1984.

⁶¹ Viatteau A., *Katyn, l'Armée polonaise assassinée*, éd. Complexe, Bruxelles, 1982.

⁶² <http://www.diploweb.com/p4viat01.htm>, dostęp: 22 grudnia 2012.

⁶³ Viatteau A., *Staline assassine la Pologne, 1939-1947*, éd. Seuil, Paris, 1999.

A propos tego ostatniego warto zauważyć, że publikacja ta przeszła w Polsce bez echa, podczas gdy dzieło N. Daviesa było szeroko komentowane przez krajowe media. Na marginesie charakterystyki myśli Jana Pawła II A. Viatteau opisuje polski paradoks: w czasach komunizmu społeczeństwo (a czasami nawet władza) toczyło dyskusję, jak przeciwstawić się Moskwie i jaki poziom nonkonformizmu wobec radzieckich komunistów jest dopuszczalny. Mieszkańcy kraju będącego fundamentem Paktu Warszawskiego byli przyjaźnie nastawieni do arcywroga tegoż Paktu - NATO. Opierając się potędze, która właściwie przemocą narzuciła swoją władzę (i była postrzegana jako okupant), Polacy garnęli się pod opiekę innej potęgi (Zachodu), która wykazała brak woli i niezdolność do utrzymania Polski w obozie zachodnim. Zdaniem autorki, po raz pierwszy od stuleci Polacy porzucili *Primat der Aussenpolitik* (*la primauté des événements extérieurs*), czyli prymat wydarzeń zewnętrznych, a więc zachowali się przeciwnie do rozwiązań dyktowanych przez realia geopolityki czy *Realpolitik*. Z tego względu A. Viatteau nazywa Polskę krajem paradoksalnym – *un pays paradoxal*⁶⁵.

Historia jest czynnikiem ważnym nie tylko dla polskich decydentów i społeczeństwa, lecz także dla innych członków Unii Europejskiej. Wiedza i świadomość wzajemnej historii jest niezbędna, by stworzyć solidne relacje między krajami UE. Wraz z rozszerzeniem UE w 2004 roku nastąpiło europejskie „rozszerzenie perspektyw historycznych” (*l'élargissement des perspectives historiques*). A. Viatteau krytykuje powierzchowne podejście i liczne nieścisłości czołowych mediów francuskich, np. *Le Monde*, „uważanych za głos Francji w świecie”, dotyczące nie tyle detali, co najważniejszych wydarzeń historycznych Europy Środkowej i Wschodniej. Dają one mocno uproszczony, a nierzadko fałszywy, obraz dziejów Polski i jej sąsiadów. Jest to o tyle istotne, że aby zrozumieć współczesny stan relacji polsko-rosyjskich, należałoby zacząć je analizować od średniowiecza. Skala tego zadania umyka jednak dziennikarzom kształtującym opinię publiczną. Przy okazji wizyty W. Putina w Polsce (który upamiętnił żołnierzy AK) francuskie media nie poinformowały, że byli oni nie tylko ofiarami hitlerowskiego okupanta, lecz także reżimu stalinowskiego. To tylko

⁶⁴ L'insurrection de Varsovie, la bataille de l'été 1944, Viatteau A. (dir.), Paris, éd. Presses universitaires de Paris Sorbonne, 2003.

⁶⁵ Viatteau A., Le Pape Jean Paul II, le pacifisme et la guerre, la non-violence et le combat, Diploweb.com, grudzień 2003, <http://www.diploweb.com/science-politique/papejeanpaul2.htm>, dostęp: 22 grudnia 2012.

jeden z przykładów ignorancji francuskich mediów w kwestii polskiej⁶⁶. Jednakże, zdaniem A. Viatteau, dystans do zawilosci historycznych w Europie Wschodniej nie cechuje jedynie dziennikarzy i nie tylko Francuzów. Niektórym środowiskom wygodniej jest myśleć tylko o przyszłości, gdyż przeszłość przeszkadza. Jest to przejaw szerszego trendu, polegającego na relatywizacji problemów i instrumentalnym wykorzystaniu historii i polityki do realizacji różnych koncepcji gospodarczych i geopolitycznych, na przykład rozszerzenia struktur europejskich o Rosję, aby zjednoczona Europa sięgała do Władywostoku. Wymowny przykład daje jedna z europejskich stacji telewizyjnych umieszczając Pragę w Niemczech i w Austrii oraz zaliczając Nowosybirsk i Władywostok do Europy Środkowej i Wschodniej obok Warszawy, rzecz jasna nie pytając jej o zdanie⁶⁷. Analiza Polski, którą przedstawia badaczka, sięga głębokich problemów relacji polsko-żydowskich (sprawa Jedwabnego) i roli kościoła katolickiego w dialogu społecznym, debaty o znaczeniu historii, wewnętrznych podziałów często ze szkodą dla państwa polskiego i ustawicznego pielęgnowania romantycznych i szlacheckich mitów. Z drugiej strony, Francuzi mają do Polaków pewien sentyment, choćby odnoszący się do waleczności narodu polskiego, który „przynajmniej potrafił kilka razy pokonać Rosjan i zrobił to lepiej niż Francuzi”. Wejście Polski do Unii nieco poprawiło wizerunek Polski i Polaków, który jednak wciąż bazuje na stereotypach (wizerunek Francuzów w oczach Polaków zresztą też)⁶⁸. Niezależnie od chwilowej poprawy bądź pogorszenia wzajemnych stosunków, Polaków i Francuzów dzieli mentalność i strategiczne interesy. Tych różnic nie zacierają wybory prezydenckie nad Sekwaną, gdyż przy okazji każdej nowej elekcji analitycy i badacze po polskiej stronie mają pewne nadzieje, które weryfikuje rzeczywistość⁶⁹. Historia Polski – czynnik silnie wpływający na politykę tego kraju – ma zatem różnorodne oblicze. Pozostaje pytanie, jak dopasować historię do geopolitycznych wyzwań?

⁶⁶ Viatteau A., *Histoire de la Pologne*, Diploweb.com, marzec 2004, <http://www.diploweb.com/forum/pologne.htm>, dostęp: 22 grudnia 2012.

⁶⁷ Viatteau A., *Histoire de la Pologne*, Diploweb.com, marzec 2004, <http://www.diploweb.com/forum/pologne.htm>, dostęp: 22 grudnia 2012.

⁶⁸ Warchała M., *Polska – Francja. Wzajemny wizerunek i jego zmiany* [w:] Lena Kolarska-Bobińska, Mateusz Fałkowski (red.), *Polska – Niemcy – Francja. Wzajemne postrzeganie po rozszerzeniu UE*, Warszawa 2008, ss. 14-36.

⁶⁹ Zob. Kołakowska A., Szeptycki A., *Stosunki polsko-francuskie po rozszerzeniu Unii Europejskiej: pragmatyczna współpraca, strategiczne różnice*, (w:) Lena Kolarska-Bobińska, Mateusz Fałkowski (red.), *Polska – Niemcy – Francja. Wzajemne postrzeganie po rozszerzeniu UE*, Warszawa 2008, ss. 117-144.

W opozycji do stereotypowych wyobrażeń „przeciętnego Francuza”, o których wspominają pytani o wizerunek Polski badacze z francuskich think tanków, Polska posiada dość dobry image i jest postrzegana przez nich w sposób racjonalny i zazwyczaj obiektywny. Również stosunek intelektualistów do roli i znaczenia Polski w polityce europejskiej jest nieco inny (bardziej pozytywny) niż można by wnioskować z analizy założeń francuskiej polityki i wypowiedzi decydentów. Często wspomina się o możliwości współpracy polsko-francuskiej w zakresie europejskiej obrony i bezpieczeństwa. Mówi o tym m.in. P. Verluise, chociaż akurat ten temat pojawił się również na forum międzyrządowym po polepszeniu stosunków w czasach prezydentury Sarkozy’ego i obecnie F. Hollande’a. Szef portalu Diploweb stwierdził, że Polska posiada mocny wizerunek oparty na tysiącletniej historii, co upodabnia Polskę do Francji w tym zakresie. Polska ma także „geopolityczną ambicję” i liczne polityczne pretensje, co czasami wywołuje efekt odwrotny do zamierzonego. Aby to skorygować, Warszawa powinna „zrozumieć proces decyzyjny”, argumentować bardziej racjonalnie, a mniej emocjonalnie, tak jak uczyniła to w sprawie Partnerstwa Wschodniego. Ten projekt to sukces Polski. Takiego zwycięstwa nie potrafił odnieść N. Sarkozy w kwestii Unii Śródziemnomorskiej, która stała się jedynie rozmytą Unią dla Śródziemnomorza. W oczach francuskich badaczy Polska posiada pozytywny wizerunek i powinna z tego „zręcznie skorzystać”⁷⁰. Diploweb wyraził jednocześnie największe zrozumienie dla polskiej „polityki historycznej” i obecnego w niej nadmiaru emocji. Wskazał na ich źródła, którymi są niekorzystna geopolityka (w sensie położenia między Rosją a Niemcami, z dala od potencjalnych sojuszników) oraz złożona historia. W wyważony sposób oceniły Polskę IRIS oraz FRS. Niemal jednoznacznie pozytywny obraz nakreśliły CERI oraz IFRI.

⁷⁰ Wywiad własny autora z P. Verluisem, 19 marca 2013.

Rozdział VI. Rosja w świetle publikacji think tanków francuskich

6.1. Putinizm i mocarstwowość

W publikacjach francuskich think tanków na temat Rosji regularnie pojawia się aspekt mocarstwowości¹. Federacja Rosyjska występuje w większości artykułów w dziale Panorama ośrodka IFRI – również w tych dotyczących Afryki, Bliskiego Wschodu, Dalekiego Wschodu, gospodarki światowej. Rosja postrzegana jest przez pryzmat przywództwa Władimira Putina, uważanego za zręcznego lidera, który mimo burzliwych wydarzeń wewnętrznych (Czeczenia, zatonięcie Kurska, atak na Dubrowkę, problemy społeczne, demograficzne i gospodarcze), umiejętnie rozegrał politykę międzynarodową w czasach wojny z terroryzmem². D. Vernet nazwał rosyjskiego prezydenta „dziedzicem orientального despotyzmu, który zwraca się ku Zachodowi”³.

Gruzja pojawia się w kontekście końca epoki Szewardnadzego i objęcia władzy przez ugrupowanie Saakaszwilego z nim samym na czele⁴. W tym samym czasie w Rosji po kolejnej wojnie czeczeńskiej władzę ugrunował Władimir Putin, a tłem rosyjskich wyborów jest sprawa Chodorkowskiego i koncernu Jukos. Jest to z jednej strony przejaw kremlofskich rozgrywek o wpływy i władzę; drugim obliczem konfliktu Putin – Chodorkowski jest współistnienie różnych kręgów władzy w Rosji realizujących swoje interesy. Jedną z grup to otoczenie Putina, inną są oligarchowie. Sprawa Chodorkowskiego ma również wymiar geopolityczny: pragnąca być światową potęgą Rosja jest w stanie użyć zasobów surowcowych do pomnażania rezerw budżetowych i wpływania na politykę międzynarodową. Putin i Chodorkowski mieli sprzeczne koncepcje eksportu ropy naftowej: pierwszy do Japonii, a drugi do Chin. Choć wybory w Rosji – ciągle zwycięskie dla Putina – są kierowane „środkami administracyjnymi”, to nie ma wątpliwości, że jest to przywódca, którego

¹ Włodkowska A., *Mocarstwowość w polityce zagranicznej państw*, (w:) red. Zięba R., *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, Toruń 2007, ss. 163-176.

² Gomart T., *Russie. Vladimir Poutine aux commandes*, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.

³ Vernet D., *La Russie de Vladimir Poutine. L'héritier du despotisme oriental se tourne vers l'Occident*, Série transatlantique. Notes de l'Ifri 45, Paris, 2002.

⁴ Urjewicz Ch., *Géorgie. Une rupture spectaculaire*, RAMSES 2005 - Les faces cachées de la mondialisation, Paris, Dunod, septembre 2004.

społeczeństwo chce widzieć u steru. Wpływa na to rozwarstwienie społeczeństwa, problemy charakterystyczne dla „petropaństw” (zacończonych krajów zasobnych w surowce), brak społeczeństwa obywatelskiego, dominacja postawy obronnej zamiast opartej na zaufaniu, słabość struktur państwowych. Na arenie międzynarodowej Rosja usiłuje zacieśniać szuki krajów „bliskiej zagranicy”, jednak z niewielkim skutkiem: ma wielu partnerów, lecz niewielu bliskich sojuszników. Rosja w latach 2004 - 2005 jest krajem paradoksów: słaby Chodorkowski i silni oligarchowie; silny Putin i słaba władza prezydencka; wielu zagranicznych partnerów, lecz żadnego zaufanego alianta⁵.

W 2005 zainteresowanie problematyką rozszerzenia Unii ustąpiło miejsca tematom globalnym. W Ramsesie 2006 uwagę badaczy wciąż przykuwa Rosja ze względu na wydarzenia wewnętrzne (na przykład atak na szkołę w Biesłanie) i międzynarodowe (wybory na Ukrainie i tzw. pomarańczowa rewolucja). O tym, czy w Rosji jest zbyt dużo surowców energetycznych, czy zbyt dużo nieładu zastanawia się Thomas Gomart w artykule o dość wymownym tytule *Zbyt dużo energii czy inercji?*⁶. Często przywoływanym i zasadniczym problemem Rosji jest jej gospodarka: używając słów T. de Montbrial (nie tylko badacza stosunków międzynarodowych, ale i ekonomisty), Rosjanie muszą odpowiedzieć na podstawowe pytania: które dobra i w jakich ilościach produkować, jak produkować i dla kogo⁷. Rosja jest krajem pełnym sprzeczności, który trudno jednoznacznie zaklasyfikować: powszechna dyskusja dotyczy przykładowo wymiaru geograficznego i kulturowego. Czy jest to kraj europejski, ze względu na swoje położenie (w większości powierzchni w Azji)? Czy kulturowo bliżej mu do Europy, Azji, czy też może Rosja stanowi samoistny obszar kulturowy, być może eurazjatycki, a może po prostu rosyjski? Pytania takie są o tyle uprawnione, że odnoszą się do różnych koncepcji dotyczących rosyjskiej polityki zagranicznej⁸. Kolejne otwarte kwestie to: Czy Rosja jest potęgą albo mocarstwem? Na ile jest stabilna i rozwinięta gospodarczo? Czy zasoby surowcowe to błogosławieństwo czy przekleństwo? Rok 2004 pokazał słabości Federacji Rosyjskiej, zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Kraj ten jest utożsamiany z osobą jego lidera, na przemian premiera i prezydenta.

⁵ Gomart T., *Russie. Retour vers 2008*, RAMSES 2005 - Les faces cachées de la mondialisation, Paris, Dunod, septembre 2004.

⁶ Gomart T., *Russie: trop plein d'énergies ou d'inerties?* RAMSES 2006 - 60 ans après la guerre, un monde en recomposition,, Paris, Dunod, septembre 2005.

⁷ Montbrial T. de, *La science économique, ou, La stratégie des rapports de l'homme vis-à-vis des ressources rares : méthodes et modèles.* - Paris : Presses Universitaires de France, 1988, s. 12.

⁸ Gołaś K., *Ewolucja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Główne kierunki, trendy, uwarunkowania.* [w:] *Doświadczenia transformacji politycznej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. Zięba M., Barański M., Kubas S., Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2011.

Przywództwo Władimira Putina postrzegano w Rosji i na świecie jako silne, jednak można dyskutować, na ile silne jest ono w rzeczywistości. Kolejne miesiące pokazywały jednak, że Putin nie zamierza zrywać z rządami „silnej ręki”, a być może jeszcze je „utwardzi”.

Pytania o Rosję powracają w kolejnym publikacjach ośrodka. W szczególności kwestia, czy państwo to ma charakter europejski, eurazjatycki czy ekspansjonistyczny. Rosyjskie paradoksy mają swoje źródło w przemianach, jakie zaszły po rozpadzie ZSRR. Zmiany te nazywane są rekonfiguracją. Jednym z jej przejawów są „kolorowe rewolucje”, demokratyczne, prozachodnie przemiany w byłych republikach radzieckich. Nie są one akceptowane przez Moskwę, która traktuje je jak ingerencję Zachodu w sprawę „bliskiej zagranicy”. Federacja Rosyjska przejawia dążenia mocarstwowe: chce odzyskać należną jej pozycję. Położenie geograficzne oraz uwarunkowania geopolityczne przesądzają o tym, że kraj ten należy do światowych potęg, nawet jeżeli przeżywa trudne chwile⁹.

Czy Rosja bez Putina (a właściwie: po Putinie) jest możliwa? W. Putin dla większości rosyjskiego społeczeństwa to bohater, który ocalił to, co nie zostało utracone wraz z rozpadem ZSRR. Zaczął odbudowywać kraj, a zwłaszcza gospodarkę, wzrosła konsumpcja. Choć reguły gry są mało czytelne (czytaj: Rosja nie jest państwem prawa), pierwsze dwie kadencje W. Putina charakteryzował spokój i stabilność. Skoro takie jest zdanie wielu Rosjan (poza inteligencją), trudno oczekiwać przywódcy o innym stylu sprawowania władzy. Rosja chce wrócić jako mocarstwo, a przede wszystkim, chce zmazać hańbę, której doznała w momencie rozszerzenia NATO czy jednostronnego wycofania się Amerykanów z układu ABM. Można zatem wyobrazić sobie putinizm bez Putina, lecz nie Rosję bez putinizmu¹⁰.

Na horyzoncie żadnych zmian – pisze T. Kastoueva-Jean. Mimo sugestii, jakoby D. Miedwiediew, po objęciu urzędu prezydenta, miał prowadzić politykę niezależną do W. Putina (który został premierem), nic takiego się nie stało. Rosyjski tandem, niezależnie od pewnej gry pozorów, doskonale się dogadywał i realizował wspólny plan. Co więcej, można stwierdzić „doskonałą kontynuację” czasów Putina w prezydenturze jego następcy. Prezydent zaprzeczył, że doszło do fałszerstw na korzyść Zjednoczonej Rosji (partii rządzącej) w czasie wyborów w październiku 2009 roku,

⁹ Daubenton A., *L'Europe et l'ex-URSS: les paradoxes d'une reconfiguration*, RAMSES 2007 - L'Europe et le monde, Paris, Dunod, septembre 2006.

¹⁰ David D., *Russie. L'après-Poutine est-il possible?*, RAMSES 2009, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, septembre 2008, ss. 275-279.

co sygnalizowała opozycja oraz Zachód. Zdystansował się następnie od raportu wydanego przez rosyjski think tank INSOR (gdzie przewodniczył zarządowi), gdyż dokument ten wzywał między innymi do radykalnej liberalizacji reżimu politycznego i do powrotu do wyborów gubernatorów i senatorów (zniesionych przez Putina). Raport krytykował także przenikanie się struktur gospodarki i państwowej biurokracji („aby zdebiurokratyzować gospodarkę, trzeba najpierw zdebiurokratyzować biurokrację”). Bez rozdzielenia tych środowisk modernizacja będzie jedynie próbą „włączenia silnika, kiedy hamulce są zaciągnięte”. Najwidoczniej chiński model modernizacji ekonomicznej bez reform politycznych wydaje się również uwodzić władze rosyjskie. W lutym 2010 w wywiadzie dla dziennika *Wiadomości* W. Surkow „przetestował” koncepcję modernizacji „autorytarnej” lub „sterowanej”. W perspektywie krótkoterminowej prognozy dla Rosji nie są zbyt pesymistyczne, ani zbyt optymistyczne. Najcięższy kryzys już minął, model Putinowski wydaje się być skazany na przetrwanie¹¹.

Dlatego też na arenie międzynarodowej, niezależnie do okoliczności i tego, co mówią światowi partnerzy, Rosja w dalszym ciągu „gra swoje”. Ostatnim namacalnym dziedzictwem sowieckiej superpotęgi jest pozycja uprzywilejowanego partnera Stanów Zjednoczonych. Co nie oznacza rzecz jasna, że Moskwa i Waszyngton zgadzają się we wszystkim. Nawet w momencie polepszenia stosunków (moment nazwany „resetem”) pozostają kwestie sporne. Jest nią rozszerzenie NATO czy obecność USA na obszarze „bliskiej zagranicy”. Sprawa Iranu jest dwuznaczna: Rosja nie chce Iranu nuklearnego, ale nie chce też Iranu na orbicie amerykańskiej. Moskwa i Waszyngton, jak za dawnych czasów, pozostają więc rywalami. Rosja dąży do świata bez jednego bieguna władzy, podobnie jak Francja¹². Celuje w pozycję, która da jej możliwość decydowania o Europie. Do zrównoważenia wpływów Zachodu na świecie potrzebne są Chiny, którym jednak Rosja nie ufa. Każda współpraca z Państwem Środka – surowce energetyczne, broń, Szanghajska Organizacja Współpracy – postępuje równolegle z pogłębianiem się tej nieufności. Zagrożenia są dwa: Chiny jako samodzielna potęga lub oś Pekin-Waszyngton. Do wpływu na światowy układ sił Rosja wykorzystuje też klub BRIC, do którego jednak niezbyt pasuje. Natomiast Unia Europejska się

¹¹ Kastoueva-Jean T., *Russie. Après la crise : la modernisation piétine*, RAMSES 2011. *Un monde post-américain?*, Paris, Ifri/Dunod, 2010, s. 145.

¹² Szeptycki A., „Pewna wizja świata” – francuska koncepcja ładu wielobiegunowego [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku : wizje - koncepcje – paradygmaty*, Kuźniar R. (red.), Warszawa 2005, ss. 248-274.

„prowincjalizuje”, stając się bardziej regionalnym niż światowym kierunkiem w polityce zagranicznej Rosji. Stąd preferencja w utrzymywaniu bilateralnych stosunków z jej członkami niż dialogu z Brukselą. Rosja ma niewiele atutów, lecz potrafi nimi grać zgodnie z zasadą „dziel i rządź”. Prawdziwym problemem dla jej dążeń może jednak okazać się polityka wewnętrzna¹³.

W podobnym tonie wypowiadają się badacze z think tanku FRS. Stosunki z USA zachowują swój zasadniczy charakter dla rosyjskiej polityki zagranicznej. Mimo trudności we wzajemnych relacjach, by wymienić tylko pamięć o zimnej wojnie, obie strony uprzywilejowały swoje kontakty. Paradoksalnie, podobieństwem między oboma krajami jest fakt, że postrzegają one swoje role w rzeczywistości międzynarodowej w kategoriach mesjanistycznych, co prowadzi do częstych i gwałtownych zderzeń stanowisk. Ponadto Rosja nie może zapomnieć Ameryce pewnych „krzywd”, których doznała już po upadku ZSRR: rozszerzenia NATO na kraje będące kiedyś w bloku wschodnim, czy interwencji zbrojnych bez mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ. Rosja szuka więc partnerów, by zneutralizować „ofensywny” wpływ Ameryki na sytuację międzynarodową. Kiedyś takim partnerem w sposób naturalny wydawała się Francja, obecnie jej znaczenie zmalało¹⁴.

W dalszym ciągu jednak dyplomacja rosyjska określa Francję jako jeden z kierunków priorytetowych oraz uprzywilejowanego i strategicznego partnera. Niewątpliwie obie stolice posiadają tradycję wzajemnego zrozumienia co do postrzegania równowagi międzynarodowej. Oba kraje cenią autonomię w kontaktach z superpotęgą – USA – a to oznacza, że niezbyt lubią, kiedy Waszyngton nie liczy się z ich zdaniem. Nota bene, swoje „sny o potęgze” Francja projektuje na zjednoczoną Europę, co przejawia się do dążenia do wzmocnienia Unii Europejskiej i niechęci wobec tych członków UE, którzy cenią kierunek atlantcki¹⁵. Różnica zdań między Paryżem i Waszyngtonem ujawniła się między innymi w kontekście sprzedaży francuskiego uzbrojenia dla rosyjskiej marynarki. To, co dla Francji podyktowane było rachunkiem ekonomicznym i zwiększaniem wspólnego bezpieczeństwa w Europie (do której zalicza się też Federację Rosyjską), spotkało się z niechęcią Waszyngtonu, który sprzeciwia się transferowi nowoczesnych technologii do Rosji. Od czasów de Gaulle’a

¹³ David D., *Russie. Russia is Back ? Succès et apories d'un retour diplomatique*, RAMSES 2011. Un monde post-américain?, Paris, Ifri/Dunod, 2010, ss. 146 i n.

¹⁴ Facon I., *Moscou, Washington, Paris, l'ENA. Hors les murs*, octobre 2012, no. 425, ss. 51-52.

¹⁵ Por. Saint-Étienne Ch., *Potęga albo śmierć. Europa wobec imperium amerykańskiego*, Dialog 2004, ss. 19-153; także: Kagan R., *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009.

Francja jest „asertywna” wobec Ameryki, ale nie neguje militarnej obecności USA na Kontynencie; chodzi tylko o wzmocnienie pozycji Francji i podkreślenie jej mocarstwowości¹⁶. Nowy prezydent Francji – F. Hollande - miałby wrócić do tradycyjnej formy dyplomacji względem Rosji, której celem jest ograniczenie amerykańskiej „hiperpotęgi”. Jednak już w sprawie Syrii jego działania nie były przychylnie ocenione przez Moskwę, która obawia się niekorzystnej dla siebie zmiany we francuskiej polityce zagranicznej. Dodając do tego osłabienie kondycji Unii Europejskiej, które sprawia wrażenie trwałego trendu, Rosjanie zaczęli poszukiwać przeciwwagi dla USA w krajach BRIC¹⁷.

Z powodu geopolitycznych niepewności w swoim otoczeniu, wzmacnianych jeszcze przez światowy kryzys gospodarczy i zwiększenie wydatków na zbrojenia w wielu państwach, Rosja bardziej niż kiedykolwiek niepokoi się sytuacją na świecie. Obawy takie korespondują z Putinowską wizją świata, która oparta jest na nieufności wobec partnerów politycznych, którą prezydent zawdzięcza wywiadowczemu doświadczeniu zawodowemu. W związku z tym Rosja zamierza wzmocnić swój potencjał obronny tradycyjnymi środkami, aby „nie kusić nikogo swoją słabością”. Koncepcja eurazjatycka współgra z historyczną troską o zapewnienie przedmurza wokół Rosji, by lepiej chronić ją przed nieporządkiem świata. Jednakże tylko jedna rzecz jest pewna: nie chodzi o to, by Rosja miała wybrać między Europą a Azją. Rosja miałaby się – wedle tej koncepcji – wspierać na jednych i drugich oraz wzmocnić swoją pozycję na obu kierunkach. Unia Eurazjatycka miałaby być jednym z biegunów świata i łączem między Europą a dynamiczną strefą Azji i Pacyfiku¹⁸.

Badaczka FRS, I. Facon, analizuje rosyjską obecność wojskową poza granicami kraju. W 2001 roku W. Putin z powodu oszczędności zdecydował o zamknięciu ostatnich zagranicznych baz wojskowych z czasów sowieckich, w Wietnamie i na Kubie. Rosja dysponuje jednak kilkoma strategicznymi lokalizacjami na obszarze byłego ZSRR, między innymi bazą morską w ukraińskim Sewastopolu i innymi instalacjami wojskowymi między innymi w Armenii, Kazachstanie, na Białorusi oraz w krajach Azji Centralnej. Obecność wojskowa jest dla Moskwy narzędziem

¹⁶ Stolarczyk M., Wzrost kontrowersji w stosunkach transatlantyckich i ich implikacje dla bezpieczeństwa europejskiego [w:] Bezpieczeństwo Polski i bezpieczeństwo europejskie na początku XXI wieku. Wybrane aspekty, red. Stolarczyk M., Wydawnictwo UŚ, Katowice 2004, ss. 13-14

¹⁷ Facon I., Moscou, Washington, Paris, l'ENA. Hors les murs, octobre 2012, no. 425, ss. 51-52

¹⁸ Facon I., La politique étrangère sous « Poutine III » : quels choix de partenariats pour la Russie?, Note de FRS no. 4/12, 11.05.2012., s. 4.

o znaczeniu strategicznym i jako taka koncentruje się na „bliskiej zagranicy”. W długim okresie Rosjanie mogą mieć pokusę rozmieszczenia swoich wojsk w bardziej odległych lokalizacjach, jednak będzie to przedsięwzięcie o dużym ciężarze finansowym¹⁹. Ośrodek FRS zainteresował się także odnową rosyjskiej potęgi sił powietrznych.

Rosja posiada pewien potencjał do współpracy z Turcją²⁰. Oba kraje to dawne potęgi, zresztą rywalizujące ze sobą do tej pory, choćby o wpływy na Kaukazie, w Azji Centralnej i na Bliskim Wschodzie. Być może byłyby w stanie wziąć na siebie odpowiedzialność za zapewnienie stabilności i rozwoju regionu, choć byłoby to obarczone wieloma trudnościami. Czy Rosja mogłaby także współpracować z Chinami, których się obawia? Teoretycznie tak, oba kraje łączy antypatia do Zachodu, chęć odnalezienia własnej pozycji w łądzie multilateralnym oraz współpraca gospodarcza, wojskowa i w mniejszym stopniu polityczna. Jednak niezależnie od tych pozorów, wcale nie jest pewne, że chińsko-rosyjski tandem mógłby podważyć potęgę Zachodu. Póki co, z różnych względów, ich współpraca jest mało prawdopodobna. Jedną z przyczyn jest taka, że Rosjanie wiedzą, iż po prostu im się to nie opłaca.

FRS skupia się zatem na tematyce obronności, wojskowości, strategii w polityce rosyjskiej i w polityce wobec Rosji. Analizuje rosyjską potęgę nuklearną, jej mocarstwowe ambicje, ambiwalentną politykę wobec partnerów zagranicznych (choćby Izraela) oraz wszystkie te miejsca, które postrzegane są przez Moskwę jako źródło potencjalnego zagrożenia, jak Gruzja czy Kaukaz Południowy. Istotne są także ciągle niełatwe relacje z UE, NATO i Stanami Zjednoczonymi, strategiczne znaczenie niespokojnego obszaru Azji Centralnej, rosyjski przemysł zbrojeniowy, nuklearny i kosmiczny. Wszystkie omawiane wyżej tematy sukcesywnie powracały w publikacjach think tanku na przestrzeni ostatnich lat.

6.2. Kraj słabości i paradoksów

Kryzys finansowy dotknął Rosję na równi z innymi krajami uprzemysłowionymi. Doszło do tego już na samym początku światowych perturbacji – w 2007 roku. Z powodu dużego zadłużenia przedsiębiorstw i banków Rosja odczuła problemy

¹⁹ Facon I., La présence militaire russe à l'étranger : aujourd'hui, demain, Les cahiers de Mars, no. 206, décembre 2010.

²⁰ Zob. też.: Roubinski Y., Moscou et Ankara. Murailles ou passerelles entre l'Europe et l'Asie?, Cahiers & conférences 2, 2002.

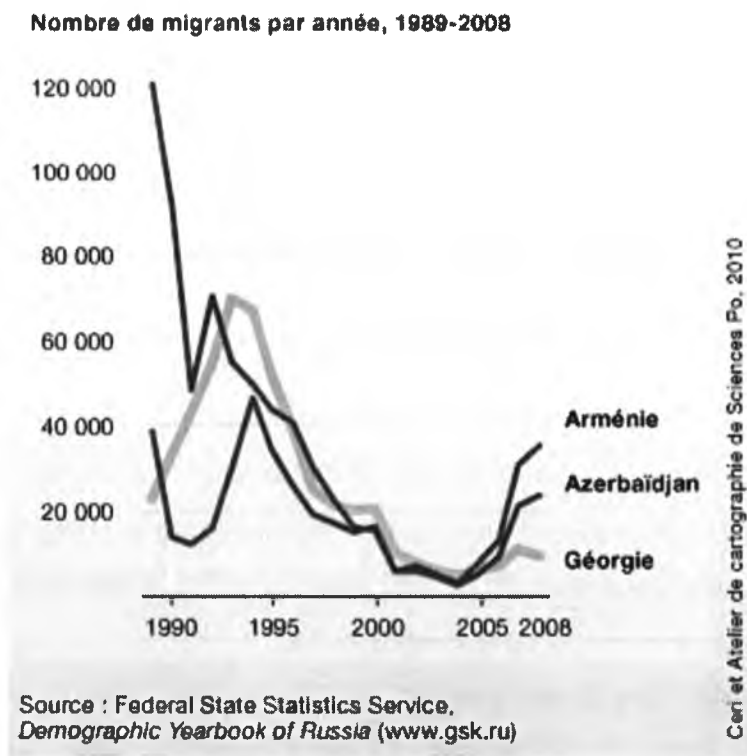
z płynnością przepływów finansowych w gospodarce; nastąpiła masowa ucieczka inwestorów. Był to jednak krótki, lecz bardzo gwałtowny kryzys, którego apogeum nastąpiło w październiku 2008 roku. W latach 2010 – 2011 sytuacja zaczęła się poprawiać. Kraj stanął przed wyborem polityki ekonomicznej. Czy utrzymać dotychczas dominującą orientację proeuropejską, podczas gdy Zachód targany jest kryzysem (a zwłaszcza strefa euro), a perspektywy wzrostu są słabe? A może należałoby się zwrócić ku Azji, gdzie perspektywy gospodarcze są wyraźnie bardziej optymistyczne? Obstawać przy przeważającym znaczeniu eksportu czy przeorientować się na wzrost rynku wewnętrznego? Czy należałoby jednocześnie przestać wpływać na rynek wewnętrzny i zaprzestać jego ochrony? Te alternatywy będą miały zasadnicze znaczenie dla przyszłości Rosji i powinny stanowić fundamenty debaty publicznej w ciągu następnych lat²¹.

Rosja jest krajem nierówności społecznych i krajem ludzi biednych, pisze L. Prokofieva²²: „Sytuacja w Rosji bardzo wyewoluowała od czasów ZSRR i w następstwie reform społeczno-gospodarczych przeprowadzonych tam w ciągu dwudziestu ostatnich lat. Paternalistyczny system etatystyczny został zastąpiony przez reżim liberalny, w którym socjalna rola państwa jest ograniczona do minimum. Podczas gdy w epoce sowieckiej dystans między najwyższymi a najniższymi zarobkami i dochodami był nieduży, nierówności są dziś rzucające się w oczy i o wiele bardziej widoczne niż w innych państwach europejskich. Ubóstwo również w znaczący sposób się powiększyło. Minimum życiowe i przewidziane przez ustawodawcę zasiłki socjalne są obecnie niewystarczające, aby zwalczyć biedę i zredukować nierówności.”²³.

²¹ Sapir J., *Russie : une sortie rapide de la crise. Problèmes persistants et options de politique économique* [w:] *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010* (volume 2), Jean-Pierre Pagé (dir.), Etude N°172, 12/2010, ss. 36-45.

²² Prokofieva L., "Pauvreté et inégalités en Russie", CERISCOPE Pauvreté, 2012, [en ligne], consulté le 12/01/2013, URL : <http://ceriscope.sciences-po.fr/pauvrete/content/part5/la-pauvrete-et-l-inegalite-en-russie>.

²³ <http://sciencespo.fr/cei/fr/content/pauvrete-et-inegalites-en-russie>, dostęp: 12 stycznia 2013.

Rysunek 19. Źródło: http://ceriscope.sciences-po.fr/sites/default/files/19_Migrations_Caucase_vers_Russie-01.jpg?1294511095.

Na gruncie politycznym pada pytanie o to, jakie relacje utrzymywać z Rosją. B. Jelcyn postrzegał Zachód jako „prawdziwych przyjaciół” i „naturalnych sojuszników nowej Rosji”. W 2000 roku ewolucja rosyjskiego systemu politycznego zadała ostateczny cios paradygmatowi rosyjskiej transformacji. Czy akceptować Rosję Putinowską, brutalną, wspierającą reżimy, przemykać oczy i współpracować z nią? Czy krytykować w sposób bezwzględny? Zdaniem A. de Tinguy należy robić jedno i drugie równocześnie, gdyż wybór tylko jednej z tych dróg jest kontrproduktywny. Nie można unikać krytyki oczywistych nadużyć, gdyż one i tak wyjdą na jaw i krytyką zajmą się społeczeństwa. Z kolei nie można zaprzestać współpracy, gdyż jest już ona rzeczywistością: od czasów Gorbaczowa Europa i Rosja, mimo wszystkich różnic, są związane w sposób niezaprzeczalny, by wspomnieć tylko współzależność ekonomiczną²⁴.

Odmiennego zdania jest M. Mendras: „Przez zbytnią chęć manipulowania urnami, W. Putin obudził pewne duchy w Rosji, i miejmy nadzieję, że obudził je również

²⁴ De Tinguy A., Quelles relations entretenir avec la Russie ?, Les actualités du CERI, Date: 07/2012, ss. 1-3.

w Europie. Po wyborczych fałszerstwach z 4 grudnia 2011 roku, już nie jest po prostu możliwe przedstawianie Rosji Putinowskiej jako kraju dobrze rządzonego, z całkowicie uległym społeczeństwem i administracją gotową do wykonywania rozkazów, dowodzoną przez charyzmatycznego i skutecznego szefa państwa w celu przeprowadzenia tak bardzo oczekiwanej „modernizacji”. Już najwyższa pora, by europejscy przywódcy zdali sobie sprawę z problemu rosyjskiego. Szef Kremla do granic niemożliwości przekracza granice, niszczy swoje własne instytucje, własną bazę. To państwowiec, który odmawia jakiegokolwiek dialogu ze swymi partnerami na fundamentalne kwestie sposobu rządzenia, stosowania prawa, przestrzegania praw człowieka. (...) Zachodnie rządy mają bardzo ograniczone pole manewru w relacji z rosyjskimi władzami. Wiedzą jednakże, że Putinowski system ma swoje słabości i w średniookresowej perspektywie muszą na to stawiać. Będą mieli więcej argumentów w negocjacjach, jeżeli przestaną ignorować rosyjską politykę wewnętrzną, która stała się obecnie pierwszoplanowym problemem Kremla.”²⁵

Co na to Rosja? Czy konsekwentnie, tak jak w epoce Putina jest od samego początku, będzie stawiać na współpracę z Europą Zachodnią, która jej się po prostu opłaca? Rosja potrzebuje europejskich rynków zbytu na surowce, broń ekonomiczna w postaci energetycznego uzależniania, a nawet szantażu, jest instrumentem wykorzystywanym do realizacji własnych interesów, czy to gospodarczych, czy politycznych. W zamian może liczyć na zachodnioeuropejskie, głównie niemieckie, inwestycje, wciąż jeszcze ograniczone, francuską broń i transfer wysokich technologii, których sama nie jest w stanie rozwinąć. Taka wymiana to również dobry interes dla Zachodu. Czy jednak rzeczywiście opłaca się biznes z Rosją? I czy naprawdę Rosjanie są tak „przyjaźnie” nastawieni do swych europejskich partnerów?

Być może Rosja, zaliczana do bloku BRIC, wraz z innymi „państwami wschodzącymi” przeciwstawi się Zachodowi? Jeden z analityków CERI pisze: „BRICS muszą być traktowane poważnie ponieważ ich centralna pozycja w światowym systemie będzie się wzmacniać w kolejnych dekadach. Do tego ich istnienie ma duże i jednocześnie sprzeczne implikacje. Po pierwsze potwierdzają, że globalizacja, daleka od zniweczenia tak cennej dla nich narodowej suwerenności, wzmocniła ich i przekształciła. Po drugie, pokazują, że wąsko rozumiana suwerenność nie może być źródłem zbiorowego projektu politycznego. BRICS dzielą podejście suwerenne,

²⁵ Mendras M., Vladimir Poutine reste un partenaire difficile, Les actualités du CERI, Date: 12/2011., ss. 1-4.

aby uniknąć dzielenia się suwerennością. Ich miejsce w systemie międzynarodowym powinno być zatem interpretowane w świetle tej radykalnej ambiwalencji.”²⁶. Z kolei Rosja to „najbardziej nietypowy aktor w klubie BRIC. To właściwie nie jest wschodząca potęga, lecz mówiąc ściśle, dawna superpotęga głodna odzyskania części politycznego statusu, który straciła w następstwie zimnej wojny. Z tego względu Rosja może wnieść do klubu kilka atutów. Jednym z nich jest dziedzictwo wielkiej światowej potęgi, zarówno carskiej, jak i komunistycznej. Jest to znaczące, ponieważ Rosji jest łatwiej niż innym globalnym graczom występować na światowej scenie, dostrzegać kluczowe sprawy, utrzymywać znaczący korpus dyplomatyczny i głosić swoje zdanie. Te zasoby jednak tracą swoje znaczenie w przypadku braku siły materialnej, jednak zawsze mija trochę czasu pomiędzy utratą władzy i jej formalnych atrybutów. W porównaniu do innych państw BRIC, Rosja stoi na ambiwalentnej, niemal dwuznacznej pozycji. BRIC tworzą koalicję pozwalającą Rosji zaistnieć w szerszej grupie podczas interakcji z Zachodem. To nie przypadek, że to właśnie Moskwa najbardziej chciała upolitycznić BRICS w czasie, gdy jej stosunki z Waszyngtonem pogorszyły się. W przeciwieństwie do pozostałych państw BRICS Rosja jest światową potęgą, niebędąc jednocześnie prawdziwym mocarstwem regionalnym i szuka możliwości zmniejszenia swojej izolacji przez tworzenie koalicji z innymi aktorami. Tak jak inni jednakże postrzega tę grupę jak środek do substytucji jej potęgi wszędzie tam, gdzie jej pozycja jest słaba. Z drugiej strony, bezpieczniej jest jednak nie dopuszczać innych do tych obszarów, w których samemu posiada się jakieś zasoby. Przykładowo, Moskwa wolałaby grupę G8 działającą niezależnie od G20, nawet jeżeli to nie małoby dłużej sensu. Jednocześnie chce ochronić swoją pozycję uprzywilejowanego partnera USA. Nie ma także interesu w poszerzeniu Rady Bezpieczeństwa ONZ. Mogłaby liczyć na to, że Brazylia bądź Indie zrównoważyłyby pozycję Zachodu lub nawet Chin, wobec których Moskwa pozostaje głęboko nieufna. Jednak takie kalkulacje zawsze są ryzykowne, gdyż trudno jest przewidywać zachowanie państw. Pewne jest to, że pozycja stałego członka Rady jest jednym z jej głównych atutów zaraz obok broni nuklearnej. Gospodarcza i demograficzna pozycja jest znacznie słabsza. Będąc państwem rentierskim opiera wizję swojej gospodarki na zasobach naturalnych i ma ograniczony interes w przestrzeganiu reguł handlowych

²⁶ Laïdi Z., *The BRICS Against the West?*, CERI STRATEGY PAPERS, N° 11 – Hors Série, Novembre 2011, s. 12.

mimo wejścia do WTO. Od strony demograficznej Rosja w ogóle nie pasuje do pozostałych krajów BRIC.”²⁷

Może więc raczej Rosja skieruje się ku Azji? Rozbudowa jej infrastruktury pozwoli skierować swoje zasoby w przeciwnym kierunku niż do tej pory. Rosja osiąga podwójny cel: zdobywa nowe rynki zbytu, co warto robić z punktu widzenia biznesu i pokazuje Europie, że nie zawaha się współpracować z Azją, jeżeli Stary Kontynent przestanie być uległym partnerem. W grę wchodzi oba Koree, Japonia, a także Chiny²⁸.

Podobnie zniuansowane zdanie na temat Rosji mają badacze z Centrum Tukidydesa. Federacja Rosyjska cieszy się większym zainteresowaniem ze strony badaczy Centre Thucydide niż Polska i mniejsze kraje Europy Środkowej i Wschodniej. Świadczy o tym liczba publikacji poświęconych Rosji na łamach *Annuaire français des relations internationales*.

Gospodarka rosyjska, mimo dziesięcioletniego wzrostu, ciągle jest niezwykle podatna na wszelkiego typu zawirowania, ponieważ jest oparta na słabych fundamentach. Zdaniem E. Brunat, integracja rosyjskiej gospodarki z gospodarką światową, czyli w dużej mierze proces jej modernizacji, jest związany z przemianami kulturowymi w tym kraju. Istnieją słabe strony na obszarze strukturalnym i instytucjonalnym: korupcja, inflacja, podatność systemu bankowego, brak konkurencji w niektórych działach gospodarki, słaba konkurencyjność, problemy z transportem. Rosja musi zmierzać ku gospodarce postindustrialnej, opartej na wiedzy. Powinna także „odświeżyć” swoją politykę zagraniczną, zwłaszcza w wymiarze regionalnym. Poprawie sytuacji ma sprzyjać współpraca z UE i wstąpienie do WTO²⁹.

Innym problemem Rosji jest jej poczucie bezpieczeństwa. Rosja w dalszym ciągu rywalizuje ze Stanami Zjednoczonymi, co było widać w trakcie konfliktu z Gruzją w 2008 roku. Z tej perspektywy Gruzja miałaby być jednym ze strategicznych obszarów działań „nowej zimnej wojny” pomiędzy Kremlem i Białym Domem. Regionalne wydarzenia są interpretowane w skali globalnej, zgodnie z „logiką bloków”, przeciwstawiającą rosyjską potęgę amerykańskiemu wpływom³⁰. „Pięciodniowa wojna”

²⁷ Laïdi Z., *The BRICS Against the West?*, CERI STRATEGY PAPERS, N° 11 – Hors Série, Novembre 2011, ss. 7-8.

²⁸ Dzhanaliev M., *Russie : regards vers l'Orient*, Les actualités du CERI, Date: 11/2011, ss. 1-4.

²⁹ Brunat E., *L'économie russe. Modernisation, crise et géo-économie*, AFRI 2010 – Volume XI, 14 août 2010.

³⁰ Jafalian A., *Caucase du Sud : vers une "nouvelle guerre froide" ?*, AFRI 2009, Volume X, 18 janvier 2010, ss. 1-10.

rosyjsko-gruzińska zmieniła sytuację strategiczną na Kaukazie Południowym. Rosyjska demonstracja siły wpłynęła na wszystkich aktorów regionalnych, również na Turcję, Iran i Unię Europejską. Zrodziła też wiele pytań: o przyszłość Gruzji, jedność zachodniej dyplomacji wobec Rosji, stabilność regionu. Sytuację komplikuje fakt, że zaognienie nastąpiło w momencie rozpoczęcia się globalnego kryzysu finansowego, który w równym stopniu dotknął Rosję, Unię Europejską i Stany Zjednoczone³¹. Kryzys gruziński ujawnił różne interesy Rosji i krajów zachodnich, ale także różnice w koncepcjach i postrzeganiu dziedziny bezpieczeństwa. Propozycje Rosji zmierzające do utworzenia nowego systemu bezpieczeństwa w przestrzeni euroatlantyckiej, w którym Rosja miałaby swoje równoprawne miejsce, spotkały się z uprzejmą reakcją i zainteresowaniem niektórych krajów. Koncepcja może wzbudzać także nieufność zachodnioeuropejskich partnerów Rosji, gdyż jej intencją mogłoby być wypunktowanie słabości obecnego systemu bezpieczeństwa euroatlantyckiego. Dwuznaczność rosyjskiej pozycji przejawia się z jednej strony w chęci uczestnictwa w podobnych strukturach, a z drugiej w woli zachowania swobody ruchu przynależnej wielkiej potędze. Z jednej strony jest motywacja do współpracy, a z drugiej tolerancja dla ewentualnego dystansu Federacji do UE, który przecież sama Rosja chciała przełamać po upadku ZSRR³². Konflikt gruziński z 2008 roku leży w centrum zainteresowań think tanku. Analiza, interpretacja i konsekwencje działań militarnych w czasie wojny rosyjsko-gruzińskiej jest obszernym efektem badań przeprowadzonych przez badaczy Centre Thucydide pod kierownictwem S. Sura³³.

W ujęciu Centrum Thucydidesa, dla problematyki rosyjskiej istotne jest nie tyle to, co dzieje się w samej Rosji, lecz na jej obrzeżach, zwłaszcza w krajach WNP i na Kaukazie. Jest to o tyle zrozumiałe, że think tank ten zajmuje się stosunkami międzynarodowymi w tradycyjnym tego słowa znaczeniu. Geopolityka czy choćby ujęcie interdyscyplinarne są obce badaczom Centrum. Nacisk kładziony jest na bilateralne i multilateralne relacje polityczne. Sprawy polityki wewnętrznej są ograniczone do niezbędnego minimum, pozwalającego na zrozumienie wewnętrznych fundamentów polityki zagranicznej. J. Wheatley pisze o koncepcjach obywatelstwa

³¹ Minassian G., *Caucase du Sud : l'heure des grandes manœuvres*, AFRI 2009, Volume X, 18 janvier 2010, ss. 1-9.

³² Facon I., *La crise géorgienne, un tournant dans les relations de sécurité Russie-Occident ?*, AFRI 2009, Volume X, 18 janvier 2010, ss. 1-17.

³³ *Analyse, interprétation et conséquences des événements militaires en Géorgie (août 2008)*, dir. Sur S., Cahier Thucydide n°9, 31 janvier 2012.

i narodowości na obszarze post sowieckim, zadając pytanie, dlaczego lojalność wobec narodu jako wspólnoty założonej na swoim terytorium nie zakorzeniła się w krajach byłego ZSRR? Dominuje tam pojęcie narodu oparte na kryterium etnicznym. Sposób, w jaki państwa traktują mniejszości narodowe zależy w dużym stopniu od koncepcji narodu, zmieniającej się w czasie oraz od rozumienia pojęcia obywatelstwa. Dlatego też w Gruzji stosunki między państwem (władzą) a mniejszościami narodowymi są silnie uwarunkowane przez sowieckie dziedzictwo. Biurokratyzacja poczucia narodowości i niedorozwój pojęcia obywatelstwa sprawiły, że stworzenie tożsamości obywatelskiej opartej na lojalności względem norm i współdzielonych wartości jest praktycznie niemożliwa w krajach powstałych po rozpadzie ZSRR³⁴.

W rok po „pomarańczowej rewolucji” otoczenie strategiczne Ukrainy znacząco się zmieniło. Ukraina L. Kuczmy zdawała się musieć wiecznie lawirować między Wschodem a Zachodem: partner NATO, bliski sojusznik Stanów Zjednoczonych, a jednak poddany wpływom rosyjskim. Dojście do władzy prozachodnich reformatorów ostatecznie pozwoliły Kijowowi otwarcie zażądać przyjęcia do NATO i UE. O ile ta opcja wydaje się usprawiedliwiona w długiej perspektywie, nagłość takiej reorientacji wspieranej przez USA i śledzonej uważnie przez Brukselę, miała negatywny skutek. Rosja, która nigdy nie widziała w „pomarańczowej rewolucji” niczego więcej poza amerykańską próbą „otoczenia” Federacji Rosyjskiej, zareagowała z największą brutalnością. W związku z tą sytuacją, w 2007 autorzy ocenili, że jest za wcześnie, by dokonywać bilansu ukraińskich przemian. Można było jednak stwierdzić, że zmalało bezpieczeństwo Ukrainy, a przyszłość politycznych reformatorów widać było w coraz ciemniejszych barwach³⁵. Było to trafne przewidywanie: Ukraina ma wciąż daleką drogę do UE i do NATO i wydaje się balansować (przynajmniej w deklaracjach politycznych) między Rosją a Unią Europejską. Z kolei polityczne niepokoje w obozie pomarańczowych, powrót do władzy sił niechętnych tej koalicji oraz polityczne rozgrywki na szczytach władzy, często wzbudzające wątpliwości co do przestrzegania standardów demokratycznych na Ukrainie niemal zaprzepaściły dorobek „pomarańczowej rewolucji”.

Rosja również poznała problemy wynikające z procesów globalizacji. Konflikt pomiędzy nowoczesnością a tradycją, konieczność szybkiego przystosowania

³⁴ Wheatley J., Le nationalisme « civique » et « ethnique » revisité. La conceptualisation de l'Etat, de la nation et du citoyen dans l'ex-Union soviétique, AFRI 2007, volume VIII, 20 mars 2008, ss. 159-179.

³⁵ Boburka T., Delory S., Quelles options pour l'Ukraine ? Révolution orange et nouvelles perspectives de sécurité, AFRI 2006, volume VII, 1er janvier 2007, ss. 203-215.

gospodarki i społeczeństwa do wymagań rynku, reakcja na dynamikę rozwoju w postaci nacjonalizmów i ekstremizmów dotyczą samej Federacji, lecz także jej „bliskiej zagranicy”. Przykładem niech będzie choćby wojna z terroryzmem, w którą zaangażowała się, nolens volens, także Rosja. Niezależnie od tego, czy to polityka Moskwy spowodowała działania ekstremistyczne (Czeczenia, Dubrowka, Biesłan i inne wydarzenia), czy też zrodziły się one niezależnie, a Rosja stała się ich ofiarą, te zjawiska pojawiły się w Rosji i u jej sąsiadów w XXI wieku. Długotrwały konflikt czeczeński J. Pasinetti nazwał „echem zderzenia cywilizacji”, używając Huntingtonowskiego pojęcia. Dziesięć lat wojny głęboko zmieniło samą naturę konfliktu. Pierwsza wojna czeczeńska „należy do klasycznego rejestru walk o wyzwolenie narodowe w ogólnym kontekście dekolonizacji w następstwie rozpadu Związku Radzieckiego”³⁶. Taktyka partyzancka zastosowana z wielkim powodzeniem przeciw będące w stanie rozkładu armii rosyjskiej i strategia politycznych, trwałych mediacji doprowadziły do czasowego zwycięstwa czeczeńskiego. Przechodzące poważny kryzys ekonomiczny i społeczny, czeczeńskie społeczeństwo zatimizowało się w czasie międzywojnia. Radykalne grupy wahabitów zanegowały zastany porządek oraz tradycyjną dla Czeczenii formę islamu. Islamiści chcieli utworzyć kaukaski kalifat, co paradoksalnie korespondowało z dążeniami rosyjskich władz, by pogłębić narodową tożsamość i zrealizować własny interes dzięki rodzącej się wrogości. W kolejnej wojnie Rosjanie unikali otwartych starć, wykorzystali podziały po stronie czeczeńskiej i doprowadzili do „czeczenizacji” konfliktu, czyli do częściowego zwycięstwa odniesionego rękami sprzymierzonych prorosyjskich Czeczenów i do przekazania części władzy w ręce czeczeńskie (zwłaszcza odpowiedzialności za bezpieczeństwo i porządek w Czeczenii). W następstwie 11 września Moskwa uznała problem Czeczenii za sprawę najwyższej wagi dla rosyjskiej geopolityki. Z kolei osłabieni Czeczeni sprzymierzyli się z najbardziej radykalnym islamem i zorganizowali serię samobójczych zamachów. Porzucając nadzieje niepodległościowe, zdecydowali się na wojnę cywilizacji³⁷.

³⁶ <http://www.afri-ct.org/Le-conflit-russo-tchetchene-echo>, dostęp: 12 stycznia 2013.

³⁷ Pasinetti J., *Le conflit russo-tchéchène, écho du 'choc des civilisations'*, AFRI 2006, volume VII, 1er janvier 2007, ss. 216-230.

6.3. Osłabiona potęga, silny partner

Oglądając na portalu Diploweb.com mapę obszaru przygranicznego między Federacją Rosyjską a Unią Europejską, zaczerpniętą z książki I. Facon na temat rosyjskiej potęgi³⁸, można odnieść wrażenie postrzegania Rosji jako państwa otoczonego nieustannymi i bardzo poważnymi zagrożeniami. Na zachodzie jej sąsiadami są członkowie NATO – Polska i państwa bałtyckie. Na Łotwie i w Estonii – a więc w byłych republikach radzieckich, obecnie stanowiących część Zachodu (Unii Europejskiej i NATO), 40% populacji posługuje się językiem rosyjskim (rosyjskojęzyczna mniejszość). Te kraje, wraz z Polską, to przyczółek tzw. Atlantycznej Europy Środkowej (Europe centrale atlantiste), złożonej z sygnatariuszy „Listu Ośmiu” oraz „Listu Wileńskiego”, w których wyrażono poparcie dla interwencji USA w Iraku w 2003. W regionie Morza Czarnego sąsiadem Rosja jest Ukraina oraz Gruzja. Ukraina to kraj WNP, który uważany jest za przyszłego członka NATO. Gruzja opuściła WNP w 2008 roku i również określa się ją jako przyszłego członka NATO. Sytuację w regionie komplikuje obecność obszarów separatystycznych – a więc zapalnych – w których Federacja Rosyjska jest uwikłana w spory polityczne lub zbrojne. Są to: Naddniestrze, Abchazja, Południowa Osetia, Górny Karabach. Od południa niebezpiecznie blisko, bo w pobliżu Kaukazu, leży Turcja – od dawna uczestnicząca w NATO; inne zagrożenie znajduje się w bliskości amerykańskich interwencji (Irak) lub w możliwości takiej interwencji (Syria, Iran). Od północnego zachodu Rosję zamyka natowska Norwegia oraz unijna Finlandia, a przez Bałtyk – Szwecja. Cała zachodnia flanką Federacji Rosyjskiej – od północy przez centrum aż na południe - jest zatem najeżona potencjalnymi niebezpieczeństwami (sojuszami wojskowymi, politycznymi i gospodarczymi, nieformalnymi układami proamerykańskimi, bliskimi sąsiadami „przyciąganymi” przez te struktury. Na tym obszarze Rosja zaangażowana jest w językowe i etniczne konflikty. Największy rywal – USA – dzięki obecności na Bliskim Wschodzie jest o krok od granic Rosji. „Energetyczna szachownica” układa się dla Rosji niekorzystnie. Istniejące gazociągi przebiegają przez Europę „atlantycką” oraz chwiejną Ukrainę. Stąd pomysł Nord Stream, bezpośredniego połączenia z Niemcami, a także South Stream, omijając „zarażone” przez NATO Ukrainę i Turcję

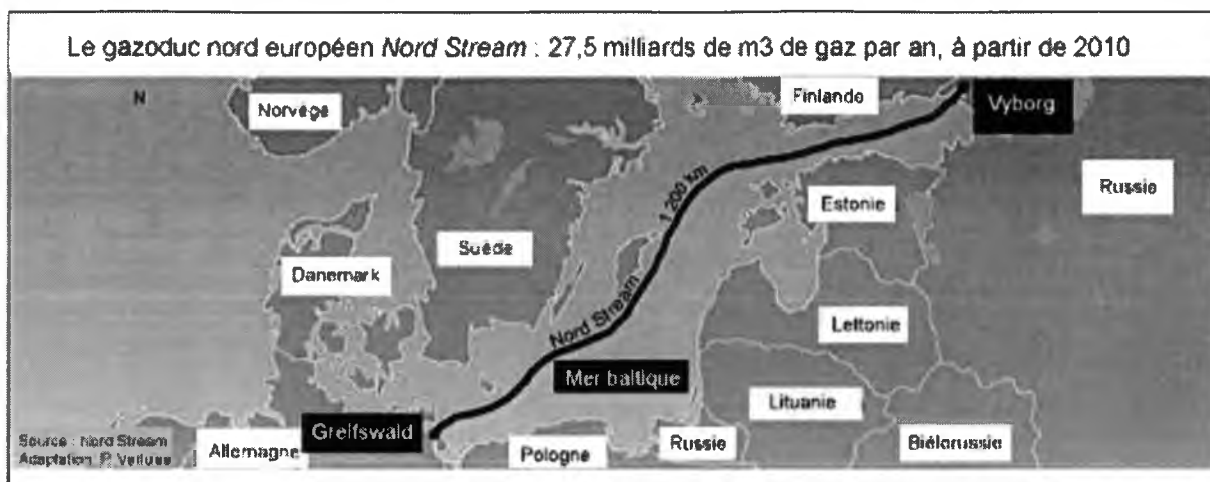
³⁸ Facon I., *Russie, les chemins de la puissance*, éditions Artège, Coll. Initiation à la géopolitique, 2010.

Rysunek 20. Zachodnia flanka Rosji. Źródło: <http://www.diploweb.com/IMG/jpg/flanc-occidental-russie.jpg>.

Jednak największe zagrożenie dla Rosji wcale nie pochodzi z zewnątrz. Koniunktura na surowce pozwoliła nadrobić straty spowodowane kryzysem pierwszej połowy lat 90. Jednak próby odwoływania się do chwalebnej przeszłości w Putinowskiej Rosji nie wystarczyły, by zbudować bezpieczne, stabilne państwo i uczynić je światową potęgą: sytuacja polityczna i ekonomiczna nie jest dobra, społeczeństwu zagraża zapaść demograficzna, wizerunek za granicą jest zły, a w gospodarce brakuje innowacji. Moskwa agresywnie żąda potwierdzenia jej mocarstwowego statusu, zdając sobie sprawę, jak wątle są fundamenty tego „mocarstwa”³⁹.

³⁹ Facon I., *Russie, les chemins de la puissance*, éditions Artège, Coli. Initiation à la géopolitique, 2010.

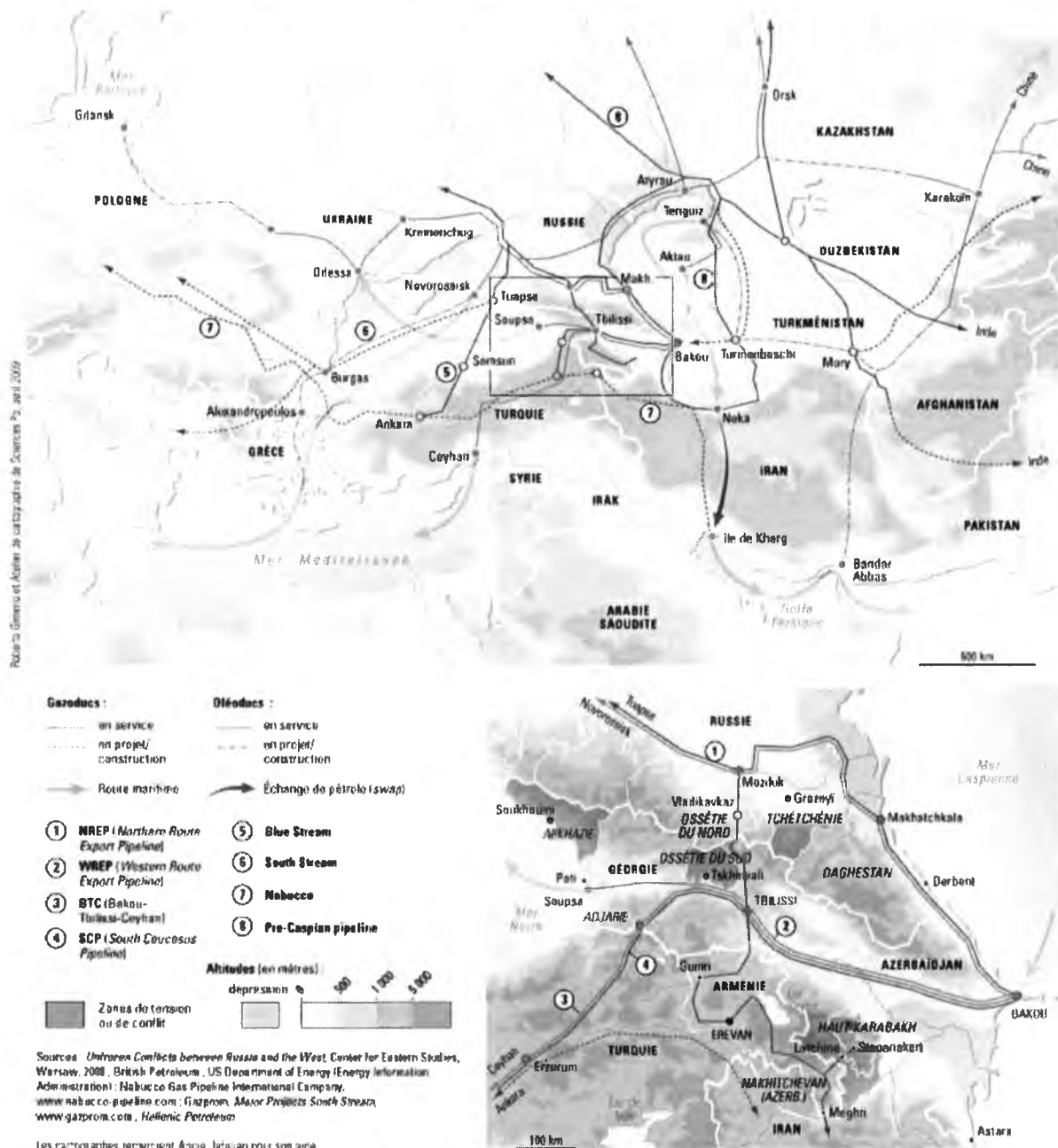

Rysunek 21. Gazociąg Nord Stream z francuskiej perspektywy. Źródło: <http://www.diploweb.com/Le-gazoduc-Nord-Stream-entre-la.html>.

W kwestiach relacji UE – Rosja problematyka mniejszych krajów nie istnieje. W opisie gazociągu Nord Stream nie ma ani słowa na temat tego, ile kontrowersji wzbudziła jego idea w relacjach Berlin-Warszawa-Moskwa, za to wymienia się możliwości techniczne przedsięwzięcia i ewentualne odgałęzienia: do Finlandii, Szwecji, Kaliningradu, Holandii, a nawet Zjednoczonego Królestwa. Całkowita długość gazociągu może sięgnąć 3000 km⁴⁰. Jedynym „polskim wątkiem” odnośnie rosyjskich surowców jest wykorzystanie materiałów Ośrodka Studiów Wschodnich w grafice przedstawiającej strategiczne położenie Kaukazu na drogach przesyłu surowców w Eurazji. Mapa przedstawia niedokończony projekt połączenia Odessa-Brody-Gdańsk.

⁴⁰ <http://www.diploweb.com/Le-gazoduc-Nord-Stream-entre-la.html>, dostęp: 23 grudnia 2012.

Le Caucase à la croisée des routes énergétiques Est-Ouest

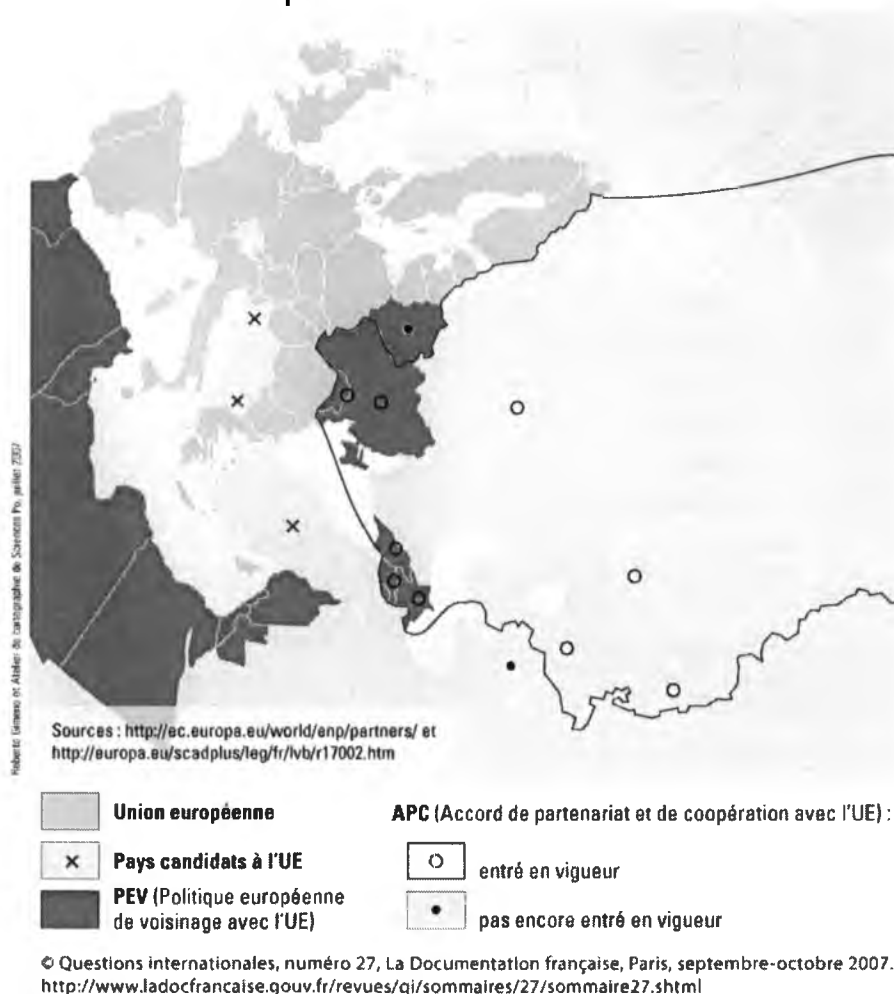
© *Questions internationales*, numéro 37, La Documentation française, Paris, mai-juin 2009.
<http://www.ladocfrancaise.gouv.fr/revues/qi/sommaires/37/sommaire37.shtml>

Rysunek 22. Kaukaz i jego znaczenie w dostawach surowców. Źródło:
<http://www.diploweb.com/IMG/jpg/qicarte37.jpg>

Portal przedstawia Federację Rosyjską jako państwo, które wydaje się być skazane na współpracę z Unią Europejską. Rosja – z własnego punktu widzenia – jest bowiem otoczona od zachodu i południa przez kraje, które są członkami UE, kandydują do UE lub są objęte europejską polityką sąsiedztwa i/lub porozumieniem o partnerstwie i współpracy z UE. „Przyczółki” UE wokół Rosji to Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Turcja, Gruzja, Armenia, Azerbejdżan, niektóre republiki Azji Środkowej. Interesujący

jest rzut mapy, niejako ukazujący otoczenie Rosji adekwatnie do położenia geograficznego Moskwy. Komentarz autorów jest następujący: „Piętnaście lat po rozpadzie ZSRR, który pozbawił Rosję zdobyczy terytorialnych gromadzonych przez trzy wieki, kraj ten chce znów być słyszany na arenie międzynarodowej. Osiem lat prezydentury Putina dogłębnie zmieniło Rosję, której gospodarka jest w pełnym rozkwicie, a sytuacja wewnętrzna odnalazła punkt równowagi. Jednakże kraj ten wciąż podnosi liczne kwestie, zwłaszcza w relacjach z Unią Europejską.”⁴¹ Poza ostatnim zdaniem, fragment ten wydaje się być mocno przesadzony. Ocena rządów Putina i kondycji państwa jest odległa od opinii innych badaczy Diplowebu. Wspólną cechą jest natomiast przyjęcie rosyjskiego punktu widzenia.

La Russie et l'Union européenne

Rysunek 23. UE widziana z Moskwy. Źródło: <http://www.diploweb.com/La-Russie-et-l-Union-europeenne.html>.

⁴¹ n° 27 de Questions internationales : La Russie (septembre-octobre 2007, p. 43

Na początku XXI wieku Federacja Rosyjska przyciągała badaczy tematem korupcji⁴². Korupcja to szczególna postać dziedzictwa postsowieckiego. W perspektywie „zmiany i ciągłości” (ruptures / continuités) jest ona tym, co łączy Rosję kapitalistyczną z Rosją komunistyczną. Nie powinno być złudzeń, że walka z korupcją to dla władz współczesnej Rosji coś więcej niż kolejny instrument walki politycznej z rywalami politycznymi. Jedynym znanym Rosjanom sposobem na walkę z korupcją jest stosowanie rozwiązań siłowych⁴³.

Kolejnym istotnym zagadnieniem jest ciągłość i zmiana w polityce bezpieczeństwa Rosji⁴⁴. Przekazanie władzy przez B. Jelcyna W. Putinowi wzbudziło dyskusję o roli tego kraju w europejskim (i światowym) systemie bezpieczeństwa. W owym czasie postrzegano Rosję jako kraj, który „wyciąga rękę” do Zachodu. Pojawiły się jednak pierwsze symptomy chęci odzyskania mocarstwowej pozycji mało wyrafinowanymi środkami. Celna uwaga dotyczy roli Federacji Rosyjskiej w Azji: choć obecna tam od wieków, jej próby odegrania jakiegokolwiek roli mają znaczenie drugoplanowe. Rosja jest bowiem zbyt pochłonięta problemami wewnętrznymi, by stać się azjatyckim mocarstwem⁴⁵.

Wydatną rolę w rosyjskiej transformacji pełnił Zachód, który wspierał Moskwę politycznym know-how, udzielał pomocy finansowej oraz transferował wiedzę i umiejętności czysto techniczne, naukowe i ekonomiczne. Bilans pomocy krajów zachodnich w latach 90. może być dwuznaczny⁴⁶. Warto zauważyć, że jeszcze w drugiej dekadzie XXI wieku Rosja jest przez te same środowiska francuskie uważana za kraj, któremu brakuje nowoczesnego rządu i wysokich technologii, co postrzegano jako argument za ścisłą współpracą Moskwy z Paryżem, Berlinem i Brukselą.

Międzynarodowa dyskusja wokół interwencji w Iraku (2003), określanej jako „anglosaska interwencja”, zbiegła się w czasie z pogłębieniem relacji francusko-rosyjskich. W długoterminowej perspektywie Rosja, niezależnie od formy rządów, była sojusznikiem Francji. Jednak w globalnej grze Moskwa liczyła się zawsze tylko z Waszyngtonem, a Francja mogła być co najwyżej instrumentem osłabiającym pozycję

⁴² <http://www.diploweb.com/La-corruption-en-Russie-par-Gilles.html>, dostęp: 7 stycznia 2012.

⁴³ Favarel-Garrigues G., *La corruption en Russie*, Ed. La documentation Française, PPS n° 833, 21 janvier 2000, série Russie,

⁴⁴ <http://www.diploweb.com/La-politique-de-securite-de-la.html>, dostęp: 7 stycznia 2012.

⁴⁵ *La politique de sécurité de la Russie. Entre continuité et rupture*, Yves Boyer et Isabelle Facon (dir.), Paris : Ellipses, 2000, s. 217.

⁴⁶ Massada, *Les dessous de l'aide technique occidentale à la Russie*, 1 juin 2001, <http://www.diploweb.com/Les-dessous-de-l-aide-technique.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

USA. Jest to poniekąd zgodne z postrzeganiem potencjału Francji przez samych Francuzów: francuscy analitycy używają terminu „średnia potęga światowa”, natomiast politycy mówią o konieczności zachowania pozycji „mocarstwa globalnego”⁴⁷. A. Viatteau zauważa, iż media francuskie odnotowały, że Putin buduje w Rosji kolejny „system carski”. Mimo tego dziennikarze są raczej zgodni, że kwestia praw człowieka nie powinna wpływać na relacje francusko-rosyjskie. Racja stanu ponad kontrowersjami – kwituje badaczka – a paradoksalnie francuska lewica i prawica wzajemnie wyrzucają sobie uległość i sentyment do Rosji. W debacie publicznej nie pojawia się kwestia zbrodni stalinowskich, problem Polski w relacjach z Rosją, słowa takie jak Katyń czy Pakt Ribbentrop-Mołotow. Nic dziwnego, skoro nawet francuskie podręczniki historii nie poświęcają temu miejsca. Francuzi mają kłopot ze zrozumieniem problematyki historii Europy Środkowej i Wschodniej, w tym historii ZSRR⁴⁸.

Diploweb.com porusza także problematykę systemu władzy (systemu politycznego) Federacji Rosyjskiej, która sprowadza się do relacji Kremla i „peryferiów”, którymi w przeważającej większości są prywatne przedsiębiorstwa⁴⁹. Niezaprzeczalny wpływ na władzę w Rosji posiadają służby specjalne oraz grupy mafijne, wzajemnie ze sobą powiązane. W „państwie oligarchicznym”, w systemie „kapitalizmu mafijnego”, posiadają one niebagatelne znaczenie dla procesów gospodarczych⁵⁰. Rewelacje ujawniane przez H. Blanc, slawistkę, politologa, członkinię CNRS i znawczynię Rosji wydają się być akceptowane przez P. Verluise’a⁵¹. Mimo tego Rosja powraca – dziedzic superpotęgi, pozbawiony wprawdzie „koperty” złożonej z „siostrzanych republik”, nie ukrywa swoich ambicji mocarstwowych opartych na potencjale ogromnego terytorium, zasobów ropy i gazu⁵². Diploweb.com nie unika więc prezentowania skrajnych, przeciwstawnych stanowisk. Jak choćby tego, że powszechnie gloryfikowane we Francji rosyjskie zasoby energetyczne są nie tylko szansą dla Europy, lecz i zagrożeniem. „Rosyjska gazokracja” może bowiem dyktować Unii Europejskiej kierunki polityki. Dlatego UE powinna zmniejszyć swoje uzależnienie

⁴⁷ Balcerowicz B., *Narodowe polityki i strategie bezpieczeństwa. Francja [w:] Bezpieczeństwo międzynarodowe*, praca zbiorowa pod red. R. Kuźniara, Wyd. Scholar, 2012.

⁴⁸ Viatteau A., *La République française entre les "tsars blancs", les "tsars rouges" et les "euro-tsars"*, le 12 avril 2003, Diploweb.com, <http://www.diploweb.com/La-Republique-francaise-entre-les.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁴⁹ Massada, *Le système du pouvoir en Russie*, Diploweb.com, le 15 avril 2003, <http://www.diploweb.com/Le-systeme-du-pouvoir-en-Russie.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁵⁰ Blanc H., *KGB Connexion. Le système Poutine*, Paris : Hors Commerce, mars 2004, ss. 71-91.

⁵¹ <http://www.diploweb.com/KGB-Connexion-Le-systeme-Poutine.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁵² <http://www.diploweb.com/La-Russie-A-Ciattoni-dir.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

od węglowodorów, zwiększyć efektywność energetyczną i „grać drużynowo” w celu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego. Poza tym, Rosja posiada przeszacowane zdolności produkcyjne w sektorze energetycznym. Rosyjska produkcja do 2020 roku będzie słabnąć. Mankamentem jest ograniczenie zdolności logistycznych (potencjał terytorialny jest zatem również słabością), niedostatek krajowych inwestycji, niechęć do inwestycji zagranicznych, psucie relacji z sąsiadami⁵³. Z punktu widzenia geopolityki Rosja to jednak potęga, jej gospodarka notuje wzrost, a Putin to silny przywódca walczący – choć niezbyt udanie – z korupcją i międzynarodową przestępczością⁵⁴.

Na przestrzeni lat 2000-2013 podobne tematy pojawiały się na łamach portalu P. Verluise’a dość często. Trwa dyskusja na temat wpływu struktur i ludzi służb specjalnych na administrację Federacji Rosyjskiej⁵⁵ czy znaczenia „kultury wojskowości” i patriotyzmu we współczesnym społeczeństwie rosyjskim⁵⁶. Zdaniem autorów, pozycja FSB w strukturach państwa to widoczna gołym okiem pozostałość czasów sowieckich, bardzo istotna dla „putinowskiego postkomunizmu”⁵⁷. Francuska analiza geopolityczna dotyczy wielu aspektów Rosji. Rola służb specjalnych, dziedzictwo ZSRR, kultura postsowiecka i sentyment do wojskowości to tylko niektóre z nich. R. Grajauskas analizuje pozycję Rosji w świetle strategii bezpieczeństwa narodowego. Po pierwsze, Rosja jest zaniepokojona amerykańskim unilateralizmem. Rozszerzenie NATO traktuje jako zamach na narodowe bezpieczeństwo. Po drugie, Rosja szuka możliwości wielostronnej współpracy w ramach WNP. Po trzecie, podkreśla znaczenie wielostronnych systemów bezpieczeństwa, jak na przykład Szanghajskiej Organizacji Współpracy. Następnie, jej strategia koresponduje z wzrastającą rolą ekonomii i energetyki w polityce międzynarodowej. I w końcu, ambicje mocarstwowe Rosji kierują się ku Arktyce, ze względu na jej strategiczne położenie i potencjał surowcowy⁵⁸.

Rosja w oczach autorów publikujących na Diploweb.com jest zatem silna i słaba zarazem. „Rosja nie będzie nigdy tak silna, jak chciałaby być, ale i nie będzie tak słaba,

⁵³ Perret Q., Whither Gazprom ? The EU and Russia’s gas, Diploweb.com, le 1er novembre 2007, <http://www.diploweb.com/Whither-Gazprom-The-EU-and-Russia.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁵⁴ Leguy C., Géopolitique. La Russie de Vladimir Poutine, Diploweb.com, le 14 novembre 2007, <http://www.diploweb.com/Geopolitique-La-Russie-de-Vladimir.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁵⁵ Raviot J.-R., Qui dirige la Russie ?, Lignes de Repères, 2007.

⁵⁶ Culture militaire et mobilisation patriotique dans la Russie d’aujourd’hui, A. Le Huérou, E. Sieca-Kozłowski (dir.), Paris : Karthala, 2008.

⁵⁷ Blanc H., Lesnik R., Les prédateurs du Kremlin (1917-2009), éd. Seuil, Paris 2009.

⁵⁸ Grajauskas R., Quoi de neuf dans la stratégie de sécurité nationale de la Russie en 2009 ?, Diploweb.com, le 29 juillet 2009, <http://www.diploweb.com/Quoi-de-neuf-dans-la-strategie-de.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

jak chcieliby tego inni” – słowa Bismarcka cytuje P. Conde pisząc o kryzysie w Rosji. Federacja Rosyjska odnotowała w pierwszych latach nowego stulecia bezprecedensowy okres boomu gospodarczego, głównie dzięki światowej koniunkturze na posiadane przez nią surowce. Eldorado pozwoliło Rosji spłacić swoje zadłużenie i osiągnąć poziom rezerw walutowych, który usytuował ją na trzecim miejscu na świecie, za Japonią i Chinami. Szybki rozwój zakwalifikował ten kraj do grona „gospodarek wschodzących” – BRIC. „Dekada czarnego złota” skończyła się jednak wraz z wojną gruzińską. Nastąpił kryzys finansowy i masowa ucieczka kapitału za granicę. Zawirowania odsłoniły słabości rosyjskiej gospodarki – przede wszystkim podatność na wewnętrzne i zewnętrzne fluktuacje w gospodarce i brak dywersyfikacji przemysłowej. Społeczeństwo ucierpiało jednakże bardziej niż władze i oligarchowie. Przepaść dzieląca władzę od obywateli od czasów ZSRR wcale się nie zmniejszyła. Rosja jest – według standardów zachodnich – krajem „mniej demokratycznym”, o zamkniętym systemie sprawowania władzy. Rosyjska dyplomacja kontynuuje jednak swoją strategię mocarstwową, oddziałując na „bliską zagranicę”: mimo kryzysu Moskwa inwestuje u sąsiadów miliony dolarów, tworząc coś w rodzaju rosyjskiego soft power⁵⁹.

Principaux indicateurs macroéconomiques 2006-2009

	2007	2008	Janvier-juin 2009
PIB, variation en %	8,1	5,6	-10,4
Production industrielle, variation, en %	6,3	2,1	-14,8
Investissements, variation, en %	21,1	9,8	-18,2
Solde du budget fédéral, en % du PIB	5,5	4,0	-4,0
Solde des comptes courants, en milliards de dollars	76,6	98,9	43,3
Taux de chômage, en % (définition de l'Organisation internationale du travail)	6,4	6,1	8,3
Cours moyen du baril de pétrole, qualité Oural, en dollars	69,5	95,1	51,0
Réserves internationales (or inclus), en milliards de dollars	478,8	427,1	410,5

Sources: Bank of Finland, World Bank, Central Bank of Russia.

Rysunek 24. Wskaźniki makroekonomiczne przeczą obrazowi Rosji jako dynamicznej gospodarki o światowym potencjale. Źródło: <http://www.diploweb.com/IMG/jpg/conderussie.jpg>.

Cechą charakterystyczną współczesnej Rosji jest także „religijny sentyment”: prawosławie przetrwało czasy „wojującego ateizmu”, a w czasach Jelcyna religijność stała się modnym trendem. Jednak bardziej niż kwestią ducha, prawosławie jest dla Rosjan sprawą etyki, kultury i tradycji. Miedwiedew i Putin, mimo osobistego zaangażowania, podkreślali raczej rozdział kościoła od państwa. Swego rodzaju

⁵⁹ Conde P., La crise en Russie, Diploweb.com, le 10 octobre 2009

„popularności” religii (i jej związków z historią i tożsamością) nie da się zaprzeczyć. Wydaje się jednak, że Rosjanie kierują się bardziej ku szeroko pojętemu „konserwatyzmowi społecznemu”, którego częścią jest prawosławie, niż ku samej praktyce religijnej⁶⁰.

Jako portal geopolityczny Diploweb.com prezentuje raczej podejście interdyscyplinarne niż czysto geopolityczne. Jednym z nielicznych wyjątków, jeżeli chodzi o problematykę rosyjską, jest zachwyt Y. Lacoste’a nad książką J.-S. Mongreniera. Autor ten pisze o znaczeniu „długiego trwania” i czynnika przestrzennego w kształtowaniu pozycji Rosji na świecie, krytykując jednocześnie klasyczną ideę Heartlandu, wymyśloną przez MacKindera, którą na całym świecie uznaje się (być może zbyt pochopnie) za fundamentalną dla geopolityki⁶¹. Z punktu widzenia historii niezwykle frapujące jest to, w jaki sposób Rosjanie potrafią pielęgnować wymyślane przez siebie mity i dbać o to, by żyły one w świadomości Europejczyków. Rosja posiada zdolność narzucania swoim zachodnioeuropejskim partnerom ram dyskusyjnych, koncepcji myślowych, w obrębie których mają miejsce stosunki rosyjsko-europejskie. Ludzie Zachodu są niezwykle „odporni” na doświadczenia związane z Rosją: łamanie prawa międzynarodowego, przemoc polityczną, niedotrzymywanie danego słowa. Wszystko to zostaje błyskawicznie zapomniane, do tego stopnia, że Francja sprzedaje Rosji broń, która być może w przyszłości posłuży rosyjskiej inwazji na kraje sąsiadujące⁶². Zaskakujące jest to spojrzenie historyka. Z jednej strony cechuje je realizm, podobnie jak spojrzenie geopolityczne; w przeciwieństwie do tych jednak, którzy uznają Rosję za mocarstwo, ponieważ „chce ona nim być i ma potencjał by nim być”, F. Thom widzi zagrożenia płynące z Rosji. To przede wszystkim agresywna postawa, instrumentalne traktowanie partnerów politycznych i zdolność takiego zwodzenia opinii publicznej na świecie, że Rosja dostaje to, czego chce, nie dając nic w zamian. Rosja prowadzi skuteczną politykę; Rosja ma ogromny potencjał; Rosja utrzymuje relacje z Zachodem – to wszystko prawda. Wynika to z pozycji geopolitycznej Rosji. Nie oznacza to jednak, że Moskwa jest automatycznie przyjazna, potrzebna Zachodowi i spolegliwa wobec zachodnich demokracji. Problem tkwi jednak nie w Rosji, lecz w jej niemal bezkrytycznym

⁶⁰ Ouvaroff N., *Russie : l’orthodoxie, une idéologie de substitution ?*, Diploweb.com, le 27 décembre 2009, <http://www.diploweb.com/Russie-l-orthodoxie-une-ideologie.html>, dostęp: 7 stycznia 2012.

⁶¹ Montgrenier J.-S., *La Russie menace-t-elle l’Occident ?*, Paris, Choiseul, novembre 2009.

⁶² Thom F., *Russie Europe : les risques du « redémarrage »*, Diploweb.com, le 2 février 2010, <http://www.diploweb.com/Russie-Europe-les-risques-du.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

postrzeganiu na Zachodzie. Opinia F. Thom jest bliska polskiej „polityce historycznej” wobec Rosji; jednak z powodu tego, że jest to koncepcja bardzo realistyczna – w przeciwieństwie do polskiego idealizmu – ma większą dla czytelnika siłę rażenia. Geopolityczna analiza problematyki rosyjskiej jest bardzo wnikliwa: F. Parmentier sięga nawet geopolityki, historii i kultury Kałmucji⁶³.

Portal interesuje się także, choć w mniejszym stopniu, bieżącymi wydarzeniami politycznymi. W 2010 roku poruszył temat pierwszej wizyty D. Miedwiediewa we Francji oraz zamachów w moskiewskim metrze. Obszerne studium poświęcono współpracy gospodarczej UE i Rosji; główna teza tego artykułu mówi, iż UE i Rosja wykorzystują wzajemne inwestycje jako manewry w grze strategicznej polegającej na poszerzanie obu stref wpływów. Rosja traktuje swoje inwestycje w UE jako zdobywanie przyczółka oraz źródła know-how. UE widzi w inwestycjach perspektywę zysku, jednak są one ograniczane przez liczne rosyjskie reglamentacje rynku⁶⁴. Równie obszerna publikacja została poświęcona wyjątkowości stosunków niemiecko-rosyjskich. Niegdyś napędzane przez osobisty potencjał przywódców, G. Schrödera i W. Putina, stanowią „strategiczny wymiar” w relacjach całej Unii Europejskiej z Federacją Rosyjską⁶⁵. Bez złudzeń jednak: rosyjska „broń energetyczna” używana jako środek nacisku dyplomatycznego, jest dowodem nie tyle siły, co słabości Moskwy. Ugodowa retoryka Miedwiediewa była zbyt słabym argumentem za tym, by zmienić wizerunek Rosji jako twardego, wręcz brutalnego partnera. Z drugiej strony, Rosja widzi w UE już nie partnera, a zagrożenie dla swoich wpływów w krajach europejskich: im bardziej UE naciska na demokratyzację i przestrzeganie prawa oraz koncentruje swoich członków wokół wspólnej polityki, tym mniej do powiedzenia mają Rosjanie⁶⁶.

Wraz z biegiem wydarzeń komentarze portalu są coraz bardziej wstrzemięźliwe wobec Rosji, a nawet mocno realistyczne. Wojna z Gruzją, kryzys finansowy, który dotknął także Rosję, dojście do władzy w Waszyngtonie liberalnego Obamy stanowiły przesłanki „resetu” w stosunkach Zachodu z Moskwą. Rosja była przedstawiana jako „delikatna potęga”, pełna potencjału i obietnic na przyszłość, dotknięta „zachodnim

⁶³ <http://www.diploweb.com/Voyage-au-pays-des-Kalmouks-par.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁶⁴ Gabouleaude L., Russie – Union européenne : quelles stratégies en matière d'investissements ?, Diploweb.com, le 3 mai 2010, <http://www.diploweb.com/Russie-Union-europeenne-queelles.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁶⁵ Korzetz C., Les relations germano-russes dans le cadre des relations UE-Russie, Diploweb.com, le 2 août 2010, <http://www.diploweb.com/Les-relations-germano-russes-dans.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁶⁶ Bayou C., Russie-Europe : un regard empreint de méfiance, Diploweb.com, le 15 octobre 2010, <http://www.diploweb.com/Russie-Europe-un-regard-empreint.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

prozelityzmem”, a mimo tego nieagresywna. W opinii J.-S. Mongreniera, dopiero wyrok w sprawie Chodorkowskiego (2010) odstąpił prawdziwe oblicze Rosji, którym jest „prawny nihilizm”. Taki stan rzeczy nie dotyczy jedynie polityki wewnętrznej, lecz także natury tego reżimu politycznego na planie międzynarodowym. Jak zróżnicowane jest postrzeganie Rosji na świecie świadczą wypowiedzi F. Filona (2009) i R. Gatesa (2010). Francuski premier powiedział: „Rosja jest dzisiaj demokracją”, natomiast Amerykanin: „Demokracja w Rosji jest w zaniku, jej rząd jest oligarchią kierowaną przez służby specjalne”⁶⁷. Niezaprzeczalnym elementem sowieckiego dziedzictwa jest FSB oraz poświęcenie rozwoju dla supremacji polityki państwa i jego geopolityki – podaje P. Verluise analizując podobieństwa i różnice w strategii ZSRR i Federacji Rosyjskiej wobec Unii Europejskiej. Zasadnicze znaczenie dla strategii rosyjskiej ma gospodarka. Autor bada ekspansję rosyjskich koncernów energetycznych w Europie Wschodniej, Środkowej i Zachodniej, gdzie jednym ze sposobów energetycznego uzależniania Unii od rosyjskich zasobów są – obok gazociągów i ropociągów – rosyjskie inwestycje kapitałowe⁶⁸. W tym świetle interesujące wydaje się być, przedstawiane przez innego autora, zbliżenie Rosja – NATO, które miało być zaspokojeniem potrzeb strategicznych obu stron oraz realizacją strategii win-win (zamiast, charakterystycznej dla Rosjan, strategii gracza w szachy). Dla Sojuszu była to okazja (raczej niewykorzystana) do zaczerpnięcia „nowego oddechu”⁶⁹. Czy dla Rosji porozumienie z NATO nie było raczej realizacją starej zasady: „Trzymaj swych przyjaciół blisko, lecz wrogów jeszcze bliżej”? Nie wiadomo, dokąd zmierza Rosja politycznie i gospodarczo: po dwudziestu latach od upadku ZSRR, chcąc przejść od punktu A (gospodarka centralnie sterowana) do punktu B (gospodarka rynkowa, model idealny) Rosja osiągnęła trudny do opisanego punkt C, znajdujący się na drodze od komunizmu ku nieznanej przyszłości⁷⁰.

Jedna rzecz wydaje się pewna w oczach autorów piszących dla geopolitycznego portalu P. Verluise’a: „bliska zagranica” ma dla Federacji Rosyjskiej szczególne znaczenie. Polityka rosyjska na obszarze WNP stanowi substytut „płaszcz” republik

⁶⁷ Mongrenier J.-S., *Le « nihilisme juridique » russe et la géopolitique Russie-Occident*, Diploweb.com, le 23 janvier 2011, <http://www.diploweb.com/Le-nihilisme-juridique-russe-et-la.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁶⁸ Verluise P., *URSS-Russie, 1991-2011 : quels héritages stratégiques à l'égard de l'Union européenne ?*, Diploweb.com, le 22 mai 2011, <http://www.diploweb.com/URSS-Russie-1991-2011-quels.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁶⁹ Yakovleff M., *Russie – OTAN : Un nouveau souffle ?*, le 18 juillet 2011, Diploweb.com, <http://www.diploweb.com/Russie-OTAN-Un-nouveau-souffle.html>, dostęp: 7 stycznia 2013.

⁷⁰ Paillard Ch.-A., *Les nouvelles guerres économiques*, éd. Ophrys, 2011.

radzieckich, z którego Rosja „została odarta” po 1991 roku. Postrzeganie ZSRR na Zachodzie, w tym we Francji, było obarczone rodzajem zaślepienia, sentymentu, zdaniem I. Alberti, współpracownicy A. Sołżenicyna⁷¹. Z drugiej strony, wątpliwości nie miała H. Carrière d’Encausse, pisząc o Wielkim Bracie (Le Grand frère) bratnich republik, który stworzył podporządkowane sobie „imperium od Bałtyku po Adriatyk”⁷², nazywane przez tą autorkę „bratobójczym imperium” i „imperum janczarów”⁷³. O trudnościach w badaniu historii ZSRR, a zwłaszcza zbrodni reżimu komunistycznego wobec Polaków, pisze A. Viatteau, mówiąc, że wraz z upadkiem ZSRR metodę sowietologiczną zastąpiły metody historyczne, tym bardziej, że miejsce sowietologów (naukowców badających Związek Sowiecki) zastąpili „transformatolodzy”⁷⁴, badacze politycznej zmiany, przejścia od systemu komunizmu radzieckiego do innych systemów⁷⁵. W momencie największego rozszerzenia Unii Europejskiej na Wschód padły pytania o to, jak bardzo na Wschód może przesunąć się granica UE. Z jednej strony chodziło o problem funkcjonalności i tożsamości Unii, z drugiej – o naruszenie „strefy wpływów” Federacji Rosyjskiej, wejście struktur europejskich na teren byłego ZSRR, czyli Wspólnoty Niepodległych Państw. Akcesja Litwy, Łotwy i Estonii nie stanowiła kłopotu: po pierwsze, nie były one członkami WNP, po drugie, były najbardziej prozachodnimi republikami radzieckimi, po trzecie, są to kraje o kulturze bałtyckiej, a nie słowiańskiej. O znaczeniu Ukrainy dla „nowej geopolityki europejskiej” mówi w wywiadzie z P. Verluise’em S. Wilkanowicz. Autor ten zdaje się wierzyć, że zbliżenie Ukrainy do Zachodu byłoby pozytywne w skutkach dla wszystkich trzech stron: UE, samej Ukrainy oraz Rosji⁷⁶. Ukraina „wydaje się grać ważną rolę geostrategiczną wokół Morza Czarnego” – pisze C. Leguy⁷⁷. F. Le Moal relacjonuje następstwa „pomarańczowej rewolucji” i niuanse ukraińskiej polityki, nie zapominając o udziale Polski i polskim przykładzie przemian – latach

⁷¹ Alberti I., *Souvenirs de la dissidence soviétique*, Diploweb.com, le 1er juillet 2000, <http://www.diploweb.com/Souvenirs-de-la-dissidence.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁷² Carrière d’Encausse H., *Le Grand frère. L’Union Soviétique et l’Europe soviétisée*, Flammarion, 1983, ss. 13-136.

⁷³ Carrière d’Encausse H., *Le Grand frère...*, ss. 137-325.

⁷⁴ Woryginał: *transitologues*, od „transition” – przemiana polityczna, transformacja ustrojowa.

⁷⁵ Viatteau A., *Le "déménagement" des archives communistes soviétiques*, Diploweb.com., le 1er mai 2001, <http://www.diploweb.com/Le-demenage-des-archives.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁷⁶ *Les relations entre l’Union européenne élargie, l’Ukraine et la Russie*, Par Stefan WILKANOWICZ*, le 1er novembre 2004, Entretien avec Pierre VERLUISE, <http://www.diploweb.com/Les-relations-entre-l-Union.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁷⁷ Leguy C., *L’Ukraine : entre Russie et Occident*, Diploweb.com, le 17 novembre 2005, <http://www.diploweb.com/L-Ukraine-entre-Russie-et-Occident.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

Solidarności⁷⁸. Ukraińców dzieli nie tylko polityka, ale i spór o tożsamość: rozdarcie na Ukrainę nacjonalistyczną i Ukrainę rosyjskojęzyczną potęguje rywalizacja trzech kościołów prawosławnych⁷⁹. Powrót Janukowycza do zwycięskiej gry nasunął pytania o koniec „kolorowych rewolucji” w krajach byłego ZSRR⁸⁰.

Białoruś – „ostatnia dyktatura w Europie” i jedyny kraj europejski, który nie mógł przystąpić do Rady Europy⁸¹ widziany jest w klasyczny sposób: rządzący żelazną ręką dyktator⁸², próby rozmiękczenia reżimu przez Unię Europejską oraz nerwowe reakcje Rosji „Ważna partia rozgrywa się na Białorusi, u granic Polski, Litwy i Rosji” – pisze P. Causse⁸³.

Oczy Diploweb.com kierują się na Mołdawię i Nadniestrze. Zainteresowanie tym rejonem tłumaczone jest pozostawaniem w kręgu romańskim: „Mołdawia może poszczycić się kilkoma szczególnymi cechami kulturowymi. To najbardziej wysunięty na wschód Europy kraj posługujący się językiem romańskim i jeden z prawosławnych (obok Rumunii, z którą łączy go język). Lider frankofonii w regionie – dwie trzecie licealistów uczy się francuskiego – kultywuje kulturę wina, która buduje renomę kraju. Podobnie jak Francja.”⁸⁴ Mołdawia jest „żywym streszczeniem” sytuacji w Europie Środkowej i Wschodniej: liczne słabości polityczne, społeczne i gospodarcze czynią to państwo niezwykle wrażliwym, a sytuację podatną na wstrząsy. Stolica – Chisinau – niegdyś znana była pod rosyjskim mianem Kiszyniów. Mołdawia jest pochodną ewolucji, którą przeszła po rozpadzie bloku wschodniego i swojej historii. Jest krajem słabo zaludnionym: na powierzchni podobnej obszarem do Belgii żyje niemal trzykrotnie mniej obywateli (około 4 miliony, tyle co w Chorwacji). Istnieje ryzyko zbrojnego konfliktu z Nadniestrzem. Powiększają się wpływy Unii Europejskiej, ale istotne jest też sąsiedztwo Ukrainy i bliskość Rosji. W przeciwieństwie do bliskiej

⁷⁸ Le Moal F., L'Ukraine, un pays à la recherche d'une place entre l'Europe et la Russie, Diploweb.com, le 7 juin 2008, <http://www.diploweb.com/L-Ukraine-un-pays-a-la-recherche-d.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁷⁹ Jabrun F. de, Les incertitudes de l'identité ukrainienne, Diploweb.com, le 24 décembre 2008, <http://www.diploweb.com/Les-incertitudes-de-l-identite.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁸⁰ Le Moal F., Ukraine : feu la Révolution Orange ?, Diploweb.com, le 14 juillet 2010, <http://www.diploweb.com/Ukraine-feu-la-Revolution-Orange.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁸¹ Leguy C., Géopolitique. La Biélorussie : dernière « dictature » d'Europe, Diploweb.com, le 1er juin 2006, <http://www.diploweb.com/Geopolitique-La-Bielorussie.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁸² Conde P., Belarus : une main de fer, Diploweb.com, le 13 février 2011, <http://www.diploweb.com/Belarus-une-main-de-fer.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁸³ Causse P., Biélorussie : Minsk défie, Moscou s'agace, Bruxelles s'invite, Diploweb.com le 8 décembre 2010, <http://www.diploweb.com/Bielorussie-Minsk-defie-Moscou-s.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁸⁴ Parmentier F., La Moldavie et la Transnistrie. Géopolitique du voisinage euro-russe, Diploweb.com, le 1er avril 2006, <http://www.diploweb.com/La-Moldavie-et-la-Transnistrie.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

nowoczesnej Europie Mołdawii, „Naddniestrze jest secesjonistą, ze stacjonującą tam rosyjską XIV Armią, znane jest przede wszystkim ze świata przestępczego i potencjału destabilizowania reszty kraju. O ile Mołdawia należy do „bliskiej zagranicy” Rosji, to UE jest mimo wszystko coraz bardziej obecna w regionie wraz ze swą europejską polityką sąsiedztwa”⁸⁵. Takie postrzeganie regionu – choć podkreślające „frankocentryzm” - jest raczej pozbawione sympatii do Rosji: Europa kończy się na Dniestrze, Rosja gotowa jest interweniować zbrojnie na obszarze „bliskiej zagranicy”, a polityka UE przeciwstawiona jest oddziaływaniom rosyjskim. Mołdawia posiada znaczenie geopolityczne ze względu na swoje położenie: wciśnięta między Rumunię a Ukrainę, usytuowana pomiędzy Bałkanami a kontynentalnymi równinami, niedaleko Dunaju, Odessy, Karpat i Morza Czarnego, stanowiła dla Rosji przyczółek pozwalający kontrolować Dunaj i jego cieśniny w XIX wieku. Wiek później była przedmiotem rywalizacji pomiędzy Rumunią i Rosją. Rozszerzenie UE o Rumunię urozmaiciło sprawę: Rumunia mogłaby być dla Mołdawii tym, czym Polska dla Ukrainy, czyli adwokatem wobec krajów członkowskich UE⁸⁶. Mołdawia nie jest jednak całkowicie prozachodnia, ale i zwycięstwo prorosyjskich komunistów nie sprawiło, że stała się prorosyjska i antyzachodnia. Ten najbiedniejszy kraj Europy, „kraj w czasie transformacji”, utrzymuje zniuansowane stosunki z UE, Rumunią, Ukrainą i Rosją⁸⁷. Tarcia nad Dniestrem są niepokojące dla Unii: punkt zapalny znajduje się zaledwie 70 km od rumuńskiej granicy, która od 2007 roku jest granicą UE. Pokojowe i multilateralne rozwiązanie tego konfliktu mogłoby przyczynić się do powstania „eurorosyjskiej” przestrzeni bezpieczeństwa⁸⁸. F. Parmentier pisze także o naddniestrzańskim, inspirowanym przez Rosję ruchu Proryv⁸⁹.

Obszar zainteresowania think tanku to także pogranicze Azji: Armenia, Turkmenistan, Azja Centralna. Tadżykistan, Kaukaz Południowy, Gruzja⁹⁰. Kaukaz Południowy analizowany jest w kontekście wpływów USA, będących dla Rosji potencjalnym zagrożeniem, a już na pewno zaburzeniem pewnego ładu geopolitycznego

⁸⁵ Tamże.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ Leguy C., Géopolitique. La Moldavie : un Etat en transition, Diploweb.com, le 19 décembre 2006, <http://www.diploweb.com/Geopolitique-La-Moldavie-un-Etat.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁸⁸ Parmentier F., La Transnistrie, un Etat de facto à la frontière de l'UE, Diploweb.com, le 1er janvier 2007, <http://www.diploweb.com/La-Transnistrie-un-Etat-de-facto-a.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁸⁹ Parmentier F., Transnistrie. Le cas de Proryv en perspective, Diploweb.com, le 1er avril 2008, <http://www.diploweb.com/Transnistrie-Le-cas-de-Proryv-en.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁹⁰ Thomann P.-E., Russia-Georgia : the multipolar world's first war, Diploweb.com, le 10 octobre 2008, <http://www.diploweb.com/Russia-Georgia-the-multipolar.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

na tym obszarze⁹¹. „Bliska zagranica” Rosji na terenach rozciągających się od Kaukazu do Azji Centralnej to w ujęciu przeważającej większości autorów publikujących na Diploweb.com obszar rywalizacji Rosji, zazdrośnie strzegącej postsowieckiej strefy wpływów, Unii Europejskiej, która dopiero od niedługo czasu interesuje się tym regionem oraz USA, które zawsze są aktywne wszędzie tam, gdzie można zaznaczyć ogólnoswiatową dominację i jednocześnie pozyskać źródła surowców energetycznych. Tematyka kaukaska podejmowana jest także w ośrodku IRIS⁹².

Zdaniem analityków z ośrodka IRIS nieco wyolbrzymionym problemem Rosji jest demograficzna zapaść. W 1913 roku carska Rosja liczyła 10% ludności świata. W momencie upadku ZSRR było to już tylko 5%, choć w XX wieku, mimo wojen i totalitaryzmu liczba ludności zwiększyła się. Spis powszechny z 2009 roku wykazał, że liczba mieszkańców Rosji sięga 143 milionów. Prognozy demograficzne mówią, że w ciągu czterech kolejnych dekad populacja tego kraju spadnie do 100 milionów, a według niektórych – do nawet 70 milionów. Wydają się one być jednak przesadzone, gdyż w ostatnich latach statystyki polepszyły się⁹³. Potencjał ludnościowy jest jednym z czynników wpływających na polityczną pozycję kraju na arenie międzynarodowej, rozwój gospodarczy i konkurencyjność dla światowej gospodarki oraz na potencjał kulturowy kraju (eksport soft power, popularyzację języka, literatury i szeroko pojętej kultury). W wypadku tak potężnego załamania można mówić nawet o katastrofie demograficznej. Jej konsekwencje mogą być następujące:

- kres ambicji mocarstwowych Rosji ze względu na zbyt mały potencjał ludnościowy
- zrównanie liczby ludności największego kraju na świecie (pod względem powierzchni) do poziomu najludniejszych w Europie Niemiec i położonej na granicy Europy i Azji Turcji (w przyszłości być może członka UE)
- niezdolność do utrzymania władzy na tak szerokim terytorium za pomocą tak niewielkiej liczby ludności (armia, gospodarka)
- zwiększenie zagrożenia konfliktami etnicznymi i narodowościowymi na terenach graniczących z azjatyckimi sąsiadami

⁹¹ Vardanyan L., USA au Sud Caucase : Arménie, Azerbaïdjan, Géorgie, Diploweb.com, le 7 septembre 2012, <http://www.diploweb.com/USA-au-Sud-Caucase-Armenie.html>, dostęp: 8 stycznia 2013.

⁹² Thual F., La crise de Haute-Karabakh : une citadelle assiégée ?, IRIS / PUF, 2003.

⁹³ Latsa A., DECLIN DEMOGRAPHIQUE RUSSE : LA SOLUTION SERA DANS LA CROISSANCE, OBSERVATOIRE STRATÉGIQUE ET ÉCONOMIQUE DE L'ESPACE POST-SOVIÉTIQUE, wrzesień 2011, IRIS, s. 1.

- niepowstrzymane oddziaływanie ze strony najludniejszego kraju na świecie – Chin
- zapaść gospodarcza
- niezdolność do eksploatacji bogactw naturalnych, a w rezultacie – marginalizacja znaczenia politycznego i gospodarczego na świecie.

Sytuację demograficzną Rosji może polepszyć imigracja. Sprzyja jej wielokulturowość i wielowyznaniowość Rosji. Zdaniem autora, imigranci mogą być przyjmowani w Rosji z otwartymi ramionami. Czy nie jest to jednak obraz zbyt bezkrytyczny w świetle niektórych doniesień medialnych o rasizmie, ksenofobii i przestępczości wobec przyjezdnych? Wprawdzie autor argumentuje, że „potężny cios” takim zjawiskom zadały decyzje W. Putina w 2008 roku i surowe kary dla agresorów, jednak skuteczność działań władz państwa może być przeszacowana. Po 2008 roku przemoc wobec imigrantów wciąż była na porządku dziennym, a deklaracje rządzących wydawały się raczej motywowane propagandą i chęcią uspokojenia nastrojów, niż wolą rzeczywistego rozwiązania problemu. Z pewnością obce „ręce do pracy” są Rosjanom potrzebne, by zniwelować skutki niekorzystnych trendów demograficznych. Imigracji i reintegracji społeczeństwa mają sprzyjać zagraniczne inwestycje (głównie niemieckie, Francja jest w tyle) oraz transfer nowoczesnych technologii⁹⁴.

Długofalowe skutki światowych zawirowań ekonomicznych wobec rosyjskiej gospodarki są trudne do określenia. Krach finansowy 2008 porównywany jest czasem do niewypłacalności kraju w 1998. Dekada pomiędzy tymi wydarzeniami wystarczyła, by Rosja przeżyła lata bezprecedensowego wzrostu, zgromadzenia potężnych rezerw walutowych i doszłusowania do grona „krajów wschodzących” BRIC, o których mówiło się, że do 2030 roku przegonią UE i USA pod względem wielkości gospodarek⁹⁵.

W ujęciu politycznym Rosja odzyskała rezon po upadku ZSRR i „straconej dekadzie” lat 90. Dzięki korzystnym trendom gospodarczym nastąpiła „reanimacja” państwa. Taka huśtawka nastrojów społecznych i powrót do myślenia o silnym

⁹⁴ Latsa A., DECLIN DEMOGRAPHIQUE RUSSE : LA SOLUTION SERA DANS LA CROISSANCE, OBSERVATOIRE STRATÉGIQUE ET ÉCONOMIQUE DE L'ESPACE POST-SOVIÉTIQUE, wrzesień 2011, IRIS, ss. 8-13.

⁹⁵ Delcour L., La crise économique, quel impact en Russie ?, ACTUALITÉS DE LA RUSSIE ET DE LA CEI, n°13 - février 2009, IRIS, ss. 1-2.

państwie, silnej gospodarce i silnej władzy to fundamenty dzisiejszej sytuacji w Rosji⁹⁶. P. Migault, à propos inauguracji trzeciej kadencji prezydenckiej W. Putina pisze, że jest ona okazją dla „prasy zachodniej” do „czepiania się” Putina i określania go wieloma obrazowymi inwektywami. Jego zdaniem, Putin nie zasłużył na taką prasę: jest twardym i bezwzględny, ale skutecznym politykiem wierzącym w rację stanu. Pierwszym „mocnym” przywódcą po latach słabości był J. Primakow, dyplomata. Putin, oficer wywiadu, został wykształcony w tym samym kierunku „myślenia o państwie za wszelką cenę”. W dodatku przyszło mu objąć rządy w czasach załamania gospodarczego i wojny w Czeczenii (a następnie wojny z terroryzmem). Dla Putina nie ma alternatywy: opozycja składa się ze stalinistów (Ziuganow), oligarchów (Prochorow), czy marzącego o podziale Polski do spółki z Niemcami Żyrinowski. Putin ma przed sobą podobne wyzwania, jakie mieli carowie (m.in. industrializację kraju). Ma szansę dokonać czegoś tam, gdzie Piotr Wielki, Katarzyna II, Witt, Stołypin i marksiści zawiedli. Ingerencja państwa w gospodarkę? To nie wada, lecz zaleta. Kontrola rządu nad przemysłem osiągnęła taki poziom, jaki miała we Francji czy w Japonii w latach największego rozkwitu. I takiego sukcesu autor chciałby Putinowi życzyć⁹⁷.

*

Analizując treści zawarte na stronach internetowych badanych think tanków, ich publikacje naukowe i analityczne, a także wypowiedzi badaczy, można dojść do wniosku, że bardzo realistyczne poglądy względem Rosji prezentuje Diploweb.com. W najbardziej fundamentalnych sprawach: przynależności Rosji do Europy oraz znaczenia Federacji Rosyjskiej dla Unii Europejskiej dominuje ostrożność, która zbieżna jest z polskim punktem widzenia na powyższe kwestie. P. Verluise zauważa, że mało osób we Francji i w Europie Zachodniej zdaje sobie sprawę, iż to car ustalił granicę między kontynentem azjatyckim i europejskim na Uralu, aby podkreślić europejskość Rosji. Wielu uważa za oczywiste, że Europa sięga aż po Ural, nie znając genezy (i dyskusyjności) tego poglądu. Rozstrzygnięcie tego, czy Rosja to kraj

⁹⁶ Migault P., POUTINE III. VERS UNE TRANSITION RÉUSSIE ? Quelques pistes d'analyse et de prospective à travers « La Transition russe, vingt ans après », sous la direction de Jacques Sapir, OBSERVATOIRE STRATÉGIQUE ET ÉCONOMIQUE DE L'ESPACE POST-SOVIÉTIQUE, IRIS, 4 maja 2012, s. 3.

⁹⁷ Migault P., POUTINE III. VERS UNE TRANSITION RÉUSSIE ? Quelques pistes d'analyse et de prospective à travers « La Transition russe, vingt ans après », sous la direction de Jacques Sapir, OBSERVATOIRE STRATÉGIQUE ET ÉCONOMIQUE DE L'ESPACE POST-SOVIÉTIQUE, IRIS, 4 maja 2012, ss. 1-8.

europejski, czy azjatycki, dotyczy dwóch płaszczyzn: geograficznej i kulturowej. Łatwiej Rosjanom używać argumentu geograficznego, gdyż pod względem kultury politycznej („autorytarnych skłonności”) bliżej im do Azji. Również rola Rosji jako dostarczyciela surowców nie jest jednoznaczna: energia pełni funkcję politycznej broni dla Moskwy, a bilans handlowy jest dla Unii niekorzystny, co dowodzi jej słabości w tym względzie⁹⁸.

Inni badacze również spoglądają na Rosję z pewnym dystansem. Konstruuje to ze stereotypowym pojmowaniem francuskiej myśli politycznej jako nastawionej niemal bezkrytycznie prorosyjsko. Francuskie idee, przynajmniej te prezentowane w think tankach, są bardziej dwuznaczne i posiadają większy stopień złożoności, niż się potocznie wydaje. Szczegółowe poglądy na problematykę rosyjską są raczej warunkowane przez indywidualne podejście niż przez perspektywę danego ośrodka. W publikacjach przejawia się temat mocarstwowości Rosji – rozumianej jako odzyskanie pozycji, do której dąży Moskwa, mając do tego pełne prawo. Poza ambicjami politycznymi, o statusie tego państwa decyduje jego rozciągłość terytorialna, siła militarna i posiadane zasoby naturalne. Akceptacja rosyjskich dążeń wynika prawdopodobnie z bliskiej Francuzom idei „wielkości” (vide: *la grandeur de la France* de Gaulle’a) oraz z preferowania multcentrycznego ładu światowego (równoważenie pozycji USA). Częstym tematem jest też tzw. „putinizm” – czyli „sterowana demokracja” w czasach ciężących ku autorytaryzmowi rządów tandemu Putin-Miedwiediew. System ten bywa skrajnie oceniany we francuskich instytucjach.

Dwuznacznie postrzegany jest stan rosyjskiej gospodarki, poziom oraz kierunek rozwoju społecznego i gospodarczego, a także zdolność do współpracy międzynarodowej, na przykład w ramach ugrupowania BRICS. Realistycznie podchodzą do spraw rosyjskich IFRI i FRS. Surową opinię wygłaszają badacze z CERI. Dwoisty obraz wyłania się z publikacji IRIS i Diploweb. Rosja bywa nazywana krajem słabości i paradoksów, jednakże mimo wszystkich słabych stron wciąż jest silnym państwem, zatem powinna być traktowana jak silny partner.

⁹⁸ Wywiad własny autora z P. Verluisem, 19 marca 2013.

Rozdział VII. Francuskie think tanki wobec EŚW – próba syntezy

7.1. Porównanie działalności think tanków quasi-rządowych, akademickich i pozarządowych

Do tej pory nie ustalono jednoznacznie, co jest think tankiem, a co nim nie jest. Istnieje wiele definicji wskazujących na pewne aspekty działania ośrodków analitycznych i badawczych. Decydującą rolę w zakwalifikowaniu danej organizacji do grona „laboratoriów myśli” odgrywa praktyczny wymiar jej działalności, polegającej na opracowywaniu i udostępnianiu ekspertyz. Od firmy doradczej think tank różni się tym, że może działać non profit i koncentruje się na zagadnieniach o znaczeniu politycznym. Istnieją wszakże instytuty będące de facto firmami consultingowymi w dziedzinie polityki, jak amerykański STRATFOR i francuski IRIS. W odróżnieniu od uniwersytetu i inicjatyw czysto akademickich think tank nie ogranicza się do metodologii naukowej, sięgając także po analitykę, prognostykę, udostępnianie „suchych” informacji o bieżących wydarzeniach, a nawet publicystykę. Jego „target” nie jest ograniczony do naukowców i studentów: think tank służy w większym stopniu decydentom, politykom, biznesowi i społeczeństwu. Jedynie nieliczne think tanki prowadzą działalność edukacyjną. Think tanki są także czymś innym niż partie i inicjatywy polityczne. Większość z nich publicznie deklaruje niezależność i neutralność (inaczej niż think tanki o partyjnej afiliacji). Ich celem nie jest zdobycie władzy ani reprezentowanie społeczeństwa, choć stanowią pomost między politykami a społeczeństwem. Think tank dąży do wywarcia wpływu na władzę, w czym podobny jest do grupy nacisku (lobby). Nie jest to jednak jedyny sens jego istnienia, ponadto w odróżnieniu od większości grup nacisku think tanki zazwyczaj głoszą działanie w interesie ogółu. O wiele łatwiej zatem stwierdzić, czym think tank nie jest, niż czym rzeczywiście jest.

Zagadnienie roli ośrodków analitycznych i badawczych oraz ich znaczenia dla polityki, społeczeństwa i nauki również jest dyskusyjne. W źródłach wskazuje się na ambiwalentny skutek działalności „fabryk myśli”. Z całą pewnością wzbogacają one debatę publiczną, popularyzują kwestie o znaczeniu politycznym oraz naukę i wiedzę o naukach społecznych, udostępniają zasoby wiedzy i informacji zarówno podmiotom bezpośrednio zainteresowanym, jak i szerokiemu społeczeństwu. Ich naczelna funkcja –

ekspertów, „doradców Księcia” – wydaje się mieć charakter pozytywny, lecz jest trudno mierzalna i stwarza pole do nadużyć. Rzeczywisty wpływ na proces decyzyjny, a także inspirowanie decydentów i innych aktorów życia publicznego są trudne do potwierdzenia, gdyż analizy i ekspertyzy opracowywane na zamówienie rządu czy podmiotu prywatnego są poufne. Można polegać jedynie na deklaracjach think tanków w tym zakresie. Tylko w nielicznych przypadkach – najczęściej w polityce wewnętrznej – opinia publiczna dowiaduje się, że rozwiązanie problemu wymyślono w think tanku. W polityce międzynarodowej takie przykłady oddziaływań znane są ze Stanów Zjednoczonych. W literaturze sygnalizuje się także negatywne aspekty działalności „laboratoriów myśli”. Deklarowana niezależność jest trudna do udowodnienia, gdyż think tank w pełni nie zależny to tylko typ idealny. W rzeczywistości każda organizacja jest w jakimś stopniu zależna finansowo, organizacyjnie, personalnie bądź ideologicznie od sponsorów, rządu lub innych podmiotów. Ekspert określający się mianem „niezależnego” ma możliwość manipulacji odbiorcą jego „produktu”. Wartość tego „produktu” czasami bywa negowana: charakter działalności think tanku i konieczność nastawienia się na odbiorców (stronę popytową) sprawiają, że efekt prac instytutu musi być aktualny (zgodnie z bieżącymi wydarzeniami), wytworzony jak najszybciej i mieć krótką, treściwą, przystępną formę. Generuje to ryzyko uproszczenia problemu. Ponadto ośrodki myśli nie zajmują się tylko badaniami, lecz także analityką, której wartość naukowa jest kwestionowana. Można więc zarzucić im nienaukowość, niestosowanie metodologii nauk, brak fachowości (możliwość opublikowania treści opracowanej przez osobę bez stopnia naukowego lub bez doświadczenia w danej dziedzinie).

Działalność think tanków wzbudza kontrowersje: propagują wiedzę i stanowią pomost między teorią a praktyką polityczną, z drugiej jednak strony mogą stanowić narzędzie wpływu (manipulacji) i mimo deklarowanej transparentności oraz ugruntowanego statusu organizacyjno-prawnego kulisy ich funkcjonowania pozostają nieznane szerokiej opinii publicznej. Nie określono jednoznacznie wpływu instytutów na politykę międzynarodową: występują przykłady bezpośredniego oddziaływania, jednak większość źródeł zgadza się jedynie co do pewnych przejawów pośredniego znaczenia dla polityki.

Nie zmienia to faktu, że zapoczątkowany ponad wiek temu trend ciągle wzrasta: think tanków jest na świecie coraz więcej, spektrum ich działalności poszerza się, a ich popularność ciągle rośnie. Z pewnością wpływ na to mają procesy globalizacyjne, rosnąca złożoność rzeczywistości politycznej, wzrastające zasoby wiedzy i informacji

otaczające jednostkę ludzką oraz żywiłowy rozwój internetu, który jest podstawowym medium komunikacji ośrodków analitycznych i badawczych, a zarazem źródłem informacji o nich - co najmniej tak samo wartościowym, jak tradycyjne publikacje papierowe.

Think tanki uważane są w literaturze naukowej za podmioty wzbogacające dorobek nauki o stosunkach międzynarodowych na równi z ośrodkami akademickimi i wartościowe źródło informacji o stosunkach międzynarodowych¹. Ta sama uwaga dotyczy innych dziedzin nauki interesujących się sprawami międzynarodowymi, na przykład geopolityki, bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Think tanki powiększają zbiór idei dotyczących stosunków międzynarodowych. Mogą posiadać wpływ na kreowanie i prowadzenie polityki zagranicznej, oddziaływać na proces decyzyjny na tym obszarze, dostarczać rozwiązania problemów, ekspertyzy, analizy i inne treści politykom, urzędnikom, korporacjom oraz pozostałym podmiotom i uczestnikom stosunków międzynarodowych. Mogą służyć jako nieformalny kanał dyplomatyczny, kreować wizerunek państwa, jego polityki i obywateli. Forma i treść aktywności think tanków pozwala na zaliczenie jej do grona czynników kształtujących stosunki międzynarodowe. Niektórzy zaliczają organizacje pozarządowe i podobne organizmy do uczestników stosunków międzynarodowych. Biorąc pod uwagę międzynarodowy zasięg oddziaływania „laboratoriów myśli”² i ich postać międzynarodowej organizacji pozarządowej, możnaby mówić nawet o zaliczeniu ich do podmiotów stosunków międzynarodowych. Na gruncie teoretycznym zatem znaczenie think tanków dla stosunków międzynarodowych jest bardzo duże.

W praktyce badane francuskie „fabryki myśli” oddziałują na stosunki międzynarodowe w kontekście Europy Środkowej i Wschodniej w równie zróżnicowane sposoby. Należą do nich:

- dostarczanie opracowań, analiz, ekspertyz decydentom, ministerstwom, agencjom rządowym, agendum wojskowym, administracji państwowej, przedsiębiorstwom państwowym, a więc podmiotom kreującym i wdrażającym politykę wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej;
- dostarczanie opracowań, analiz, ekspertyz organizacjom międzynarodowym i instytucjom europejskim, a więc oddziaływanie na międzynarodowe

¹ Musiał S., *Ewolucja i stan francuskiej nauki...*, ss. 98-100; Kazanecki W., *Francuskie instytuty badawcze...*, s. 23.

² Na przykład francuskie IFRI oraz Instytut Tomasza More’a mają siedziby w Paryżu i Brukseli, a amerykańska fundacja Carnegiego w Waszyngtonie, Pekinie, Bejrucie, Moskwie i Brukseli.

otoczenie państw EŚW i władze Unii Europejskiej, do której należy część krajów EŚW, inne są w trakcie integracji, a pozostałe stanowią przedmiot unijnej polityki wschodniej;

- dostarczanie opracowań, analiz, ekspertyz pozostałym podmiotom: organizacjom pozarządowym, przedsiębiorstwom, potencjalnie również firmom współpracującym z regionem EŚW lub inwestującym na tym obszarze albo zainteresowanym takimi działaniami.
- udostępnianie treści szerokiej opinii publicznej, nie tylko we Francji, ale i w całym świecie frankofońskim³, co ma wpływ na kształtowanie wizerunku krajów EŚW i całego regionu w oczach społeczeństwa francuskiego (w tym tak zwanej elity intelektualnej); rozpowszechnianie wiedzy i informacji o polityce tych państw, sytuacji społeczno-gospodarczej, historii i geopolityce;
- prowadzenie „dyplomacji intelektualnej” poprzez współpracę z think tankami zagranicznymi, w tym z obszaru Europy Środkowej i Wschodniej oraz kontakty z intelektualistami, naukowcami, dyplomatami oraz praktykami polityki w ramach konferencji, seminariów, spotkań, wywiadów;
- prowadzenie „dyplomacji gospodarczej” w ramach kontaktów z osobami odpowiedzialnymi za stosunki handlowe oraz z podmiotami tych stosunków z Francji i zagranicy;
- utrzymywanie bliskich związków ze środowiskami akademickimi (a w przypadku CERI i Centre Thucydide – bezpośrednia zależność), które z kolei mają we Francji opinię głównych dostawców rozwiązań i analiz dla sektora rządowego⁴, a także prowadzą własną „dyplomację intelektualną”, np. poprzez międzynarodowe projekty badawcze, wymiany studenckie i naukowe etc.;
- publikacje znanych periodyków o charakterze naukowym, np. *Annuaire Française des Relations Internationales*, które cieszą się międzynarodowym uznaniem w środowisku znawców stosunków międzynarodowych;

³ Batho J., *Le Français, la Francophonie et les autres*, „Politique étrangère”, printemps 2001, s. 169 – 183, http://www.ifri.org/files/PE_01_1_Batho.pdf, dostęp: 28 stycznia 2013.

⁴ Smoczyński W., *Oni wymyślają przyszłość*, Przekrój, 21 września 2006, http://demoseuropa.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=770%3Aprzekroj-21-wrzenia-2006-&catid=111%3A2006media&Itemid=139&lang=pl, dostęp: 27 stycznia 2013.

wzbogacanie dorobku nauki o spostrzeżenia dotyczące Europy Środkowej i Wschodniej;

- prowadzenie cykli studiów na poziomie licencjatu, magisterium i doktoratu, studiów podyplomowych, kursów językowych, szkoleń i wykładów, zarówno w ramach kształcenia uniwersyteckiego, jak i poza nim; w zakresie problematyki Europy Środkowej i Wschodniej ten rodzaj działalności jest jednak bardzo ograniczony.

Znaczenie francuskich think tanków dla problematyki środkowo- i wschodnioeuropejskiej w stosunkach międzynarodowych sprowadza się do trzech obszarów. Pierwszym z nich jest kształtowanie wizerunku regionu i państw EŚW w oczach frankofońskiej opinii publicznej, decydentów, intelektualistów, przedsiębiorców i urzędników. Po drugie, francuskie „laboratoria myśli” oddziałują na politykę Francji i Unii Europejskiej wobec Europy Środkowej i Wschodniej, wpływają na stosunki dyplomatyczne, kulturalne, handlowe oraz wykorzystują osobiste relacje w kręgu elit politycznych, intelektualnych i biznesowych. W końcu, ośrodki analityczne i badawcze przyczyniają się do rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych i innych dyscyplin, zwiększają zasoby dostępnej wiedzy i informacji oraz stanowią wartościowe źródło informacji o francuskim postrzeganiu Europy Środkowej i Wschodniej.

Think tanki akademickie, związane z władzą publiczną oraz pozarządowe korzystają z wymienionych środków w różnym stopniu. Najszerzy zakres oddziaływania na podmioty kreujące i wdrażające politykę zdają się mieć ośrodki znajdujące się na orbicie wpływów władzy publicznej: IFRI oraz FRS. Znaczącym źródłem finansowania IFRI są subwencje państwowe; stowarzyszenie działa na podstawie wieloletniej umowy z państwem francuskim, wykonując m. in. zlecenia dla władz publicznych. Osoba założyciela i dotychczasowego szefa think tanku – Thierry’ego de Montbriala – również świadczy o silnych związkach z kręgami rządowymi. De Montbrial założył, rozwinął i przewodniczył CAP – rządowemu ośrodkowi analitycznemu związanemu z MSZ, po czym w porozumieniu z władzami utworzył IFRI. FRS przejęło funkcje Fondation pour les Études de Défense i Centre de Recherches et d’Études sur les Stratégies et les Technologies (związane z sektorem obrony i publicznymi uczelniami politechnicznymi). W zarządzie fundacji zasiadają przedstawiciele francuskiego MSZ, MON, MSW, MEN i Ministerstwa Badań Naukowych oraz reprezentanci francuskich koncernów zbrojeniowych. Głównym celem funkcjonowania tych think tanków jest

wsparcie administracji państwowej w zakresie analiz, ekspertyz, podejmowania decyzji. Realizują one także projekty dla organizacji międzynarodowych i instytucji europejskich. Ważnym elementem działań jest także „dyplomacja intelektualna”, a w przypadku FRS – związanego z największymi francuskimi koncernami – można też mówić o potencjalnej „dyplomacji gospodarczej”. Ponieważ gros publikacji (choć nie materiałów realizowanych na zamówienie wspomnianych instytucji władzy) jest udostępniana darmowo w internecie, quasi-rządowe ośrodki analityczne i badawcze mają wpływ na kształtowanie wizerunku Europy Środkowej i Wschodniej w oczach opinii publicznej.

Nieco inne są priorytety think tanków o afiliacji akademickiej. CERI jest związane z paryskim Instytutem Nauk Politycznych, mającym opinię najlepszej uczelni politologicznej kraju i zaliczanym do grona elitarnych Grandes Écoles. Think tank ten jest owocem projektu badawczego prowadzonego przez tą uczelnię przy udziale Narodowego Centrum Badań Naukowych. Poza podległością administracyjną strukturze uczelnianej, CERI nie różni się od klasycznych think tanków: posiada kadrę badaczy, wydaje publikacje, organizuje konferencje. Podejście tego think tanku jest multidyscyplinarne, spore znaczenie wydaje się mieć nurt geograficzny w stosunkach międzynarodowych. W ramach CERI jeden z działów zajmuje się kartografią i geografią, zaliczaną tam do zakresu zainteresowań nauk politycznych. Z kolei Centrum Tukidydesa podlega Uniwersytetowi Panthéon-Assas (Paris 2) i jest wydawcą prestiżowego periodyku *Annuaire Françaises des Relations Internationales*. Podejście badawcze Centrum prezentuje nurt interdyscyplinarny w stosunkach międzynarodowych, wielu badaczy to specjaliści prawa międzynarodowego. Think tanki akademickie pełnią funkcję ekspercką wobec świata francuskiej polityki, choć są to relacje niesformalizowane. Ich poglądy na temat Europy Środkowej i Wschodniej trafiają do środowiska naukowego i uniwersyteckiego, wzbogacając stan wiedzy i nauki o stosunkach międzynarodowych. Rezultaty badań w sporej części są udostępniane w internecie, podobnie jak periodyki naukowe, toteż instytuty te mają możliwość oddziaływania na szerokie rzesze odbiorców. Międzynarodowe kontakty środowiska naukowego przyczyniają się do rozwoju relacji intelektualnych. Nie do przecenienia jest działalność akademicka i kształcenie przyszłych elit intelektualnych oraz kadr dla świata polityki, administracji i gospodarki.

Spśród think tanków pozarządowych autor wybrał dwa znaczące przykłady. IRIS jako think tank zorganizowany na podobieństwo przedsiębiorstwa. Nie jest organizacją

non-profit, lecz zorientowany jest na osiąganie zysku. Jest to organizacja, która sama na siebie zarabia, a efekty swoich działań komercjalizuje na rynku idei. Kierują nią znana postać: Pascale Boniface. IRIS koncentruje się na badaniu stosunków międzynarodowych, gospodarki i społeczeństw. Ekspertyzy dostarcza głównie podmiotom nie związanym z rządem, przede wszystkim przedsiębiorstwom. Dostęp do publikacji jest ograniczony zasadami komercyjnymi, w związku z czym zasięg oddziaływania ogranicza się do podmiotów i osób szczególnie zainteresowanych daną problematyką. IRIS posiada dużą renomę wśród think tanków oraz rozbudowany serwis internetowy udostępniający również treści niekomercyjne. Think tank prowadzi zaawansowaną działalność edukacyjną i szkoleniową, która jednak w świetle dostępnych informacji poświęca niewiele uwagi problematyce Europy Środkowej i Wschodniej.

Przeciwieństwem IRIS jest środowisko badaczy i intelektualistów skupione wokół Pierre'a Verluise'a (jednego z badaczy IRIS), Centrum Geopolitycznego i wokół jego niezależnego portalu Diploweb.com. Jest to własna inicjatywa tego naukowca, oparta na stowarzyszeniu Centrum Geopolityczne, które jest organizacją non-profit i wyniki swej działalności udostępnia nieodpłatnie szerokiej publiczności. Diploweb.com prezentuje podejście badawcze związane z geopolityką, rozumianą jednak jako multidyscyplinarne badanie stosunków międzynarodowych. Odróżnia się tym od myślicieli związanych z periodykiem Hérodote i środowiskiem Instytutu Choiseul, preferujących bardziej klasyczne rozumienie geopolityki. Cechą charakterystyczną portalu jest popularyzowanie wiedzy w społeczeństwie na zasadach non profit. Udostępniane publikacje są bardzo wnikliwe i dotyczą wielu zróżnicowanych zagadnień w obrębie danej problematyki. Mocną stroną Diploweb.com jest publikowanie tekstów znanych intelektualistów, ekspertów i praktyków polityki z całej Europy. Ten kapitał ludzki obok bogatych zasobów portalu przesądza o jego sile oddziaływania.

7.2. Podejścia badawcze think tanków akademickich, quasi-rządowych i pozarządowych

Think tanki zaczęły powstawać we Francji relatywnie późno w porównaniu do świata anglosaskiego i biorąc pod uwagę rozwój francuskiej nauki o stosunkach

międzynarodowych i geopolityki. „Anglosaski wynalazek” zawędrował do Francji dopiero w drugiej połowie XX wieku, wiele dekad po stworzeniu pierwszych think tanków w USA i Wielkiej Brytanii. Jest to o tyle dziwne, że Francja miała już wtedy wieloletnią tradycję w istnieniu różnego typu kół dyskusyjnych, stowarzyszeń i innych form zinstytucjonalizowanej debaty politycznej. Pierwszą inicjatywą o charakterze ośrodka analitycznego i badawczego był akademicki CERI (1952). Inny think tank akademicki – Centre Thucyde – powstał dopiero w 1992 roku. Następne w kolejności były organizmy prorządowe, z których najsłynniejszy – IFRI – powstał dzięki wykorzystaniu doświadczeń jego twórcy, które ten nabył w rządowych komórkach analitycznych w latach 70. XX wieku. Dopiero potem zrodziły się instytuty określające się mianem pozarządowych, ale jednocześnie powstawały też kolejne inicjatywy związane z władzą publiczną i uniwersytetami. Z tego względu nie można mówić o bezwzględnym pierwszeństwie któregoś z typów: think tanków związanych z rządem, akademickich czy pozarządowych. Wydaje się jednak, że „fabryki myśli” związane w jakiś sposób z administracją publiczną (i z uniwersytetami) ujrzały światło dzienne wcześniej. Wysyp think tanków niezależnych to trend, który pojawił się dopiero w latach 90. XX wieku. Wygląda więc na to, że think tanki mające „oficjalną” legitymację postrzegane są jako bardziej naturalne zjawisko w francuskiej ekspertyzie politycznej, mimo tego że oficjalnie przedstawiają się jako niezależne. Think tanki pozarządowe natomiast to inicjatywy dość niedawne, które choć przeżywają dynamiczny rozwój, to jeszcze nie zdomowały się we Francji w takim stopniu jak w USA. Jest to adekwatne do opinii, że monopol na francuskim rynku idei powinny mieć te organizmy, które łatwo powiązać z jakimś środowiskiem: państwem, rządem, partiami politycznymi, środowiskami intelektualistów i publicystów. W przeciwieństwie do krajów anglosaskich niezależne i prywatne inicjatywy nie cieszą się wystarczającym zaufaniem. Nie ma zresztą na nie wielkiego zapotrzebowania, gdyż do tej pory „outsourcing idei” nie miał we Francji miejsca. Być może powszechna opinia o pogarszającej się sytuacji Francji na arenie międzynarodowej i wewnętrznym kryzysie (również reprezentacji politycznej) wzbudzi popyt na nowe idee i nowe rozwiązania.

Działalność think tanków opiera się na analityce, badaniach, wydawaniu publikacji naukowych i materiałów analitycznych, organizowaniu spotkań i edukacji. Interesujące jest miejsce problematyki związanej z Europą Środkową i Wschodnią. Zazwyczaj ośrodki prezentują swoje zainteresowania w postaci pewnej struktury, która obejmuje

podział geograficzny (kontynenty, regiony, ugrupowania polityczne), problemowy (integracja europejska, polityka europejska, rozszerzenie UE, bezpieczeństwo, obronność itp.) lub geograficzno-problemowy (część zagadnień pogrupowana wg kryterium geograficznego, część wg problematyki). Struktura działalności think tanków różni się nieco w przypadku think tanków akademickich. Koncentrują się one bardziej na działalności badawczej niż analitycznej. Z tego względu wyżej wymieniona struktura zainteresowań jest zminimalizowana. Wyróżnia się tam prowadzone projekty badawcze oraz cykle wydawnicze. Aktualna tematyka – związana z bieżącymi wydarzeniami politycznymi – poruszana jest ad hoc w niektórych publikacjach naukowych lub artykułach o innym charakterze. Głównym źródłem informacji o poglądach think tanków akademickich są periodyki. Działalność o charakterze spotkań, konferencji i seminariów w każdym think tanku, niezależnie od afiliacji, ma drugoplanowy charakter.

Think tanki akademickie nie mają monopolu na działalność edukacyjną. Pozarządowy, komercyjny IRIS również prowadzi takie projekty. Wydaje się jednak, że w ramach tych inicjatyw to think tanki akademickie w większym stopniu zainteresują się problematyką EŚW niż IRIS.

Trudno jest wskazać cechy łączące think tanki w obrębie kryterium afiliacji, łatwo natomiast podkreślić pewne różnice, które pokazują, że kryterium afiliacji nie przekłada się na warstwę merytoryczną. Jest to dowód na wielkie zróżnicowanie stosunku do badanego obszaru w działalności poszczególnych think tanków. Można podkreślić następujące cechy działań think tanków quasi-rządowych, ich struktury i zainteresowań oraz podejść badawczych:

- Tym, co łączy oba think tanki quasi-rządowe, jest nastawienie badawcze, które opiera się na klasycznym rozumieniu stosunków międzynarodowych. Oba ośrodki w swoich deklaracjach nie wspominają o podejściu interdyscyplinarnym czy o geopolityce, choć te terminy można napotkać w ich niektórych artykułach.
- IFRI prezentuje więcej treści na temat Europy Środkowej i Wschodniej niż inny think tank quasi-rządowy – FRS. Wynika to z tego, że FRS ogranicza się do specjalności związanej z kwestiami bezpieczeństwa, obronności, wojskowości etc. Siłą rzeczy mniej informacji na temat badanej problematyki można znaleźć w FRS niż w IFRI. FRS wyróżnia Eurazję wraz z Rosją obok Azji, poza tym prezentuje podział problemowy. Jego publikacje dotyczą

głównie Rosji, reszta regionu EŚW jest obecna w znikomym stopniu. IFRI prezentuje mieszaną strukturę badań – problemowe i geograficzne ujęcie. Widoczny jest dział bałkański, dział Rosji i Wspólnoty Niepodległych Państw, dział poświęcony Europie Środkowej, w tym Polsce. Spośród badanych think tanków IFRI – obok inicjatywy Centrum Geopolitycznego - poświęca najwięcej uwagi Europie Środkowej i Wschodniej.

Wśród think tanków akademickich dostrzegalne są następujące cechy:

- Zmarginalizowanie analityki, co przekłada się na zminimalizowanie prezentacji struktury zainteresowań według kryterium geograficznego lub problemowego. W związku z tym nie można określić miejsca Europy Środkowej i Wschodniej w ich działalności w takim stopniu, jak w think tankach quasi-rządowych i pozarządowych.
- Oba ośrodki mocno promują interdyscyplinarne podejście do stosunków międzynarodowych, co w praktyce przejawia się w obecnością kartografii i geografii w treściach udostępnianych w CERi oraz wpływem środowiska prawniczego w Centrum Tukidydesa.
- CERi wykazuje zainteresowanie regionem EŚW od początku lat 90. XX wieku. Badanemu obszarowi poświęcono inicjatywy pt. „Obserwatorium Rosja” oraz „Dialog czeski”. Brak kryterium geograficznego, dominuje struktura problemowa badań i projekty ad hoc. EŚW nie zajmuje wiele miejsca w aktywności tego ośrodka.
- Centrum Tukidydesa nominalnie zdradza bardzo słabe zainteresowanie EŚW. Nie jest to typowy think tank, gdyż nie prezentuje planu swoich działań i aktywności. Niewielka liczba projektów badawczych, nieco więcej konferencji, edukacja akademicka oraz publikacje – tych ostatnich jest dość sporo, wśród nich AFRI. W praktyce więcej informacji o EŚW można odnaleźć właśnie w publikacjach, świadczących o dość bogatym dorobku Centrum. Z obszaru EŚW najczęściej pisze się o Rosji i o stosunkach Francja – EŚW oraz UE – Rosja. W AFRI jest najwięcej tekstów o problematyce związanej z polityką wschodnią.

Think tanki pozarządowe charakteryzują następujące punkty:

- Bardzo szeroka działalność (w przypadku IRIS) i bardzo szeroka tematyka publikacji (Diploweb). Być może wynika to z większej swobody w ustalaniu

priorytetów w przypadku tych organizmów. Think tanki akademickie i quasi-rządowe są w jakimś stopniu zależne w tym zakresie od podmiotów nadrzędnych i finansujących ich działalność.

- Komercyjny charakter IRIS, skutkujący ograniczeniem dostępu do publikacji i innych treści; silny nacisk na zysk przejawiający się w wielu inicjatywach edukacyjnych. Niewielkie zainteresowanie obszarem EŚW. Deklarowane nastawienia na badanie stosunków międzynarodowych.
- Centrum Geopolityczne i portal Diploweb.com to jedyny pozarządowy ośrodek działający non profit. Znakomita większość publikacji udostępniana jest darmowo. Charakteryzują się one wielkim zróżnicowaniem tematycznym. Autorzy tekstów rekrutują się nie tylko spośród badaczy spraw międzynarodowych, lecz także intelektualistów, publicystów, dziennikarzy, polityków etc.
- Spore zainteresowanie obszarem EŚW widoczne jest w wyróżnieniu obszaru Rosji i WNP oraz krajów kandydackich do UE w strukturze badań. Zainteresowanie wynika ze specjalności dyrektora inicjatywy, P. Verluise'a, który koncentruje się na skutkach rozszerzenia UE na Wschód.
- Diploweb.com udostępnia największą, obok IFRI, liczbę publikacji na temat Europy Środkowej i Wschodniej oraz największą ilość materiałów na temat Polski, które odnaleźć można w dziale poświęconym krajom członkowskim UE.
- Środowisko skupione wokół Centrum Geopolitycznego deklaruje zainteresowanie geopolityką rozumianą jako interdyscyplinarne podejście do badania stosunków międzynarodowych.

7.3. Podobieństwa i różnice w poglądach na EŚW

Jednym z pierwszych pytań, jakie pojawia się przy analizie stosunku francuskich instytutów analitycznych i badawczych do Europy Środkowej i Wschodniej jest kwestia tego, czym jest Europa, jakie są jej granice, jakie państwa uznaje się za europejskie, jaka jest różnica pomiędzy granicami geograficznymi, kulturowymi i politycznymi. Jednym z najczęściej spotykanych terminów na określenie krajów EŚW jest akronim

PECO, oznaczający kraje Europy Środkowej i Wschodniej w najszerszym znaczeniu. Obejmuje on słowiańskie kraje byłego bloku wschodniego z Węgrami i Rumunią, a więc także Bałkany oraz leżące w geograficznej Europie republiki powstałe po rozpadzie ZSRR. W niektórych źródłach do PECO zaliczana jest Rosja. W innych, chociaż uznawana za część Europy, nie należy do grona PECO, stanowiąc osobne ugrupowanie wraz z krajami WNP⁵. Czasami wyróżnia się kraje / państwa bałtyckie. Kraje z EŚW, które są członkami Unii, określa się mianem „nowych krajów członkowskich”⁶. Kandydaci z tego obszaru to albo *pays candidats*, albo – ze względu na położenie geograficzne – kraje bałkańskie, Bałkany lub Bałkany Zachodnie⁷. Dominuje pogląd, że Rosja jest częścią Europy, zgodnie z aktualną doktryną francuskiej polityki i dziedzictwem de Gaulle’a. W niektórych opracowaniach podkreśla się jedynie ambiwalentną pozycję tego kraju ze względu na rozciągłość geograficzną. Kulturowo jednak Rosja należy do Europy, podobnie jak leżące w Europie kraje WNP. Określenia stosowane do opisu Europy Środkowej i Wschodniej nie zależą od afiliacji think tanku. Trudno też wskazać, aby dany ośrodek stosował konsekwencję w nazewnictwie. Używane terminy zależą od jednostkowego przypadku, kontekstu, w jakim pojawiają się w publikacjach i od badaczy, którzy czasami stosują je odmiennie w tym samym instytucie badawczym.

Granic Europy politycznej nie ogranicza się do granic Europy geograficznej, zresztą bardzo rzadko wspominanych. Przeważa opinia, że Europa rozciąga się nie tylko po Ural, ale nawet po Władywostok, obejmując swym zasięgiem całe terytorium Rosji. W publikacjach CERi z serii *Tableau de Bord*, dotyczących PECO pojawiło się ostatnio zróżnicowanie na Europę Środkową i Wschodnią oraz Eurazję. Pierwsze określenie dotyczy – jak wspomniano wyżej – szerokiego rozumienia regionu, ale już bez Rosji, która kilka lat temu w ramach tej publikacji była zaliczana do PECO. Obecnie Rosja i WNP stanowią Eurazję, ale w dalszym ciągu kulturową, a w przyszłości – zdaniem autorów – zapewne i polityczną Europę. W opinii CERi wyróżnienie Eurazji jest dowodem uznania dla wzrastającego znaczenia tego obszaru. Nie ma jednak metodologicznego uzasadnienia dla użycia tego terminu. Nie uzasadniono go ani geograficznie, ani politycznie. Użycie go jest o tyle nielogiczne, że Eurazja wraz z PECO oraz – w domyśle – z całą Europą Zachodnią miałaby stanowić całą Europę.

⁵ CEI - Communauté des États indépendants.

⁶ Akronim NEM – Nouveaux États Membres.

⁷ Les Balkanes Occidentaux.

Oto cechy szczególne podejść poszczególnych think tanków:

- Zdaniem IRIS, Bałkany to „brakujący element układanki”, z której składa się Europa. W poszerzaniu politycznych granic Europy konieczna jest konsekwencja. Badacze IRIS używają akronimu PECO.
- Według IFRI nie można dzielić Europy na pół. Rada Europy określiła, że Rosja i Turcja też są europejskie; Bałkany w UE to oczywistość, następnie do Unii powinny wejść Białoruś, Mołdawia i Ukraina, gdyż mają europejski charakter. Problemem może być Rosja (ze względu na czynniki takie jak geografia i mocarstwowość). Think tank używa skrótu PECO. Kraje kulturowo europejskie mogą poważnie stanąć przed szansą członkostwa (nawet sąsiedzi Rosji z obszaru tzw. bliskiej zagranicy), jednak pomysły wstąpienia Rosji do UE, głoszone w samej Unii czy w Rosji, są raczej *political fiction*⁸.
- W opinii portalu Diploweb, badany obszar konstytuują i opisują takie terminy jak NEM, PECO (bez Rosji, z Bałkanami). Prawidłowo byłoby mówić, zdaniem P. Verluise’a, o Europie Bałtyckiej, Środkowej i Wschodniej (to najszersze i najlepsze określenie), czyli *Europe balte, centrale et orientale*. Na opisanie Litwy, Łotwy i Estonii portal używa określenia państw bałtyckich: *Etats baltes*. Spotykane są też inne określenia pozostałych autorów.

FRS i Centrum Tukidydesa nie przywiązują uwagi do kwestii definicji, terminów, granic Europy ani sensowności jej rozszerzenia. Ogółem rzecz biorąc, proces poszerzenia Unii jest oczywistością, z którą się nie polemizuje w żadnym z badanych ośrodków. Każdy think tank generalnie akceptuje europejskość Rosji i konieczność współpracy z tym krajem, chociaż ze względu na specyfikę Federacji raczej nie zostanie ona członkiem UE, lecz będzie współpracować w ramach specjalnych mechanizmów. Żaden z think tanków nie sugeruje, że Rosja leży w Azji lub że jest to kraj azjatycki. Czasami zwraca się uwagę, że jest to kraj o pewnej specyfice, a niektórzy badacze wyrażają pogląd, że europejskość tego kraju jest dyskusyjna. Poglądy na granice Europy nie są zależne od afiliacji think tanków. Panuje zgoda co do ogólnych założeń, a poszczególni badacze różnią się jedynie w kwestiach szczegółowych.

⁸ Lefebvre M., *Union européenne : la fédération d’Etats-nations entre préférences nationales, jeux de puissance et coopération institutionnelle*, Université Panthéon-Assas, thèse de doctorat sous la direction de Serge Sur, Paris, février 2012, ss. 52-61.

Oдноśnie procesu integracji europejskiej, jego oceny i przyszłości następujące punkty są charakterystyczne:

- Dość wczesne zainteresowanie EŚW pojawiło się ze strony IRIS, treścią wczesnych publikacji tego think tanku była analiza ryzyka niesionego przez rozszerzenie 2004, dalsze losy procesu integracji nie podlegają dyskusji – zdaniem badaczy IRIS jest to akceptowalne i nieuniknione ryzyko.
- W opinii IFRI obawy przed przyjęciem krajów postkomunistycznych były przesadzone, projekt rozszerzenia się powiódł. Bałkany sprawiają trudności, ale należy to pokonać. Kraje WNP też chcą zostać przyjęte do UE – pytanie brzmi, co na to powie Rosja. Rozszerzenie niesie za sobą trzy kategorie wyzwań: konieczność konwergencji gospodarczej, ustalenie granic Europy i utworzenie silnej politycznie Europy, być może niezależnie od Europy poszerzonej w sensie terytorialnym (a więc Europa „dwóch prędkości”)⁹.
- Środowisko P. Verluise’a zadaje pytanie: „Rozszerzać, ale dokąd?”. Europa ma pewne granice i jest wewnętrznie podzielona, natomiast integracja jest szansą na przezwycięzenie podziałów. Zwracają uwagę bogate, szczegółowe publikacje o historii, kulturze, gospodarce oraz mulitdyscyplinarne podejście.
- Think tanki prowadzą debatę opartą na konkretnych problemach. Poruszane kwestie to: kogo przyjąć, kiedy, na jakich warunkach, jakie problemy stoją na przeszkodzie i jak je rozwiązać. Opisują także drogę do członkostwa, dylematy integracyjne Unii i kandydatów. Nie prezentują natomiast całościowych wizji rozszerzonej Europy, jej roli na świecie, charakteru potęgi, szans i sposobów na pokonanie kryzysów i zagrożeń¹⁰.

Również w przypadku dyskusji o poszerzeniu zjednoczonej Europy francuskie ośrodki analityczne i badawcze są jednogłośne. Jest to proces, którego nie można zahamować. Poszerzenie Europy oznacza jej wzmocnienie. Również tutaj nie ma głębokich różnic pomiędzy poglądami think tanków akademickich, quasi-rządowych i rządowych. Tematyką tą zajmują się przede wszystkim IFRI, IRIS i portal Centrum Geopolitycznego. CERI monitoruje aktualną sytuację polityczną, społeczną

⁹ Lefebvre M., *Union européenne : la fédération d’Etats-nations entre préférences nationales, jeux de puissance et coopération institutionnelle*, Université Panthéon-Assas, thèse de doctorat sous la direction de Serge Sur, Paris, février 2012, ss. 52-61.

¹⁰ Por. Sepkowski A., *Wizje i projekty unifikacji Europy w pierwszych dekadach XXI wieku [w:] Unia Europejska i Polska wobec dylematów integracyjnych na początku XXI wieku*, red. Stolarczyk M., Toruń 2006.

i gospodarczą w krajach, które weszły do UE oraz w tych, które jeszcze są poza nią. FRS i Centrum Tukidydesa przywiązują mniejszą uwagę do problematyki rozszerzenia.

Afiliacja nie ma znaczenia również przy ocenie sytuacji społeczno-gospodarczej w Europie Środkowej i Wschodniej, w szczególności w nowych krajach członkowskich, chociaż pomiędzy poszczególnymi think tankami, bez względu na ich powiązania, zarysowują się różnice:

- CERI prezentuje najbardziej pozytywną ocenę nowych krajów unijnych. Wskazuje na takie elementy jak: odporność na kryzys finansowy, relatywnie dobra kondycja finansowa, dobre wskaźniki makroekonomiczne. Kondycja gospodarki nowej Europy jest stosunkowo dobra, a nawet lepsza w pewnych aspektach niż na Zachodzie i w strefie euro. Mocną stroną jest solidny system bankowy. Trudności wynikają z powiązania ich gospodarek z Zachodem. Niepokoi fakt, że kraje będące poza UE zostają w tyle. Główną aktywnością CERI względem EŚW jest coroczne monitorowanie sytuacji w regionie. Publikacje think tanku cechuje umiarkowany optymizm.
- Think tank IRIS wydał raczej negatywną ocenę. Teksty IRIS cechuje wskazanie słabych i silnych stron nowych krajów unijnych. Dynamika rozwoju jest szybka, gdyż z niskiego pułapu łatwiej nadganiać różnice w poziomie rozwoju. Jednak nowi członkowie UE to nie wzmocnienie Wspólnoty; w najlepszym wypadku państwa te nie będą osłabieniem i ciężarem dla Unii. Kraje EŚW to także trakcyjne rynki dla inwestycji, ale ich poziom jest zróżnicowany w różnych krajach. Ważny czynnik to demografia i jej wyzwania: starzenie się społeczeństwa i ujemny przyrost naturalny.
- Najbardziej pesymistyczny obraz Europy Środkowej i Wschodniej rysuje Diploweb: EŚW dzieli przepaść do Zachodu, największe problemy korupcja i demografia, a kraje Wschodu cechuje niskie HDI.
- Ocena poziomu rozwoju cywilizacyjnego jest o tyle istotna, że stanowi jeden z elementów badań stosunków międzynarodowych. Think tanki (szczególnie IRIS i portal Diploweb Centrum Geopolitycznego) wielkim upodobaniem darzą wszelkie zestawienia danych społeczno-ekonomicznych w postaci tabel, map, rankingów, odzwierciedlających sytuację panującą w Europie Środkowej i Wschodniej. Ma to wpływ na kształtowanie wizerunku EŚW

w procesie postrzegania regionu przez badane podmioty. Zastosowanie tym podobnych metod i technik badań stosunków międzynarodowych służy celom poznawczym i decyzyjnym¹¹.

W kontekście relacji Zachodu ze Wschodem najczęściej do powiedzenia ma Cetrum Tukidydesa. Wskazuje ono na niewykorzystany potencjał w stosunkach Francja EŚW oraz dziedzictwo de Gaulle'a we francuskiej polityce zagranicznej i jego znaczenie. W polityce wschodniej Francji również występują „fazy prezydenckie”. Do tej pory polityka Francji wobec EŚW była dość niefortunna, jest wszakże pewna nadzieja na poprawę, wynikająca ze zmiany władzy we Francji. Stosunki Paryża i nowej Europy rzutują na relacje UE – Rosja oraz politykę wschodnią Unii, co do której nie ma pełnej zgody. Podstawą relacji z EŚW według FRS są kwestie bezpieczeństwa, które bardzo istotne są w kwestiach Bałkanów, Polski (tarcza antyrakietowa) oraz Rosji.

Ciekawą tendencją rysuje się w ocenie Polski. Think tanki związane z administracją państwową (quasi-rządowy IFRI oraz akademickie CERI i Centrum Tukidydesa) prezentują bardzo optymistyczny obraz Polski. Wskazują one na wielki skok cywilizacyjny, udaną transformację i integrację z Europą, pozytywne zmiany społeczno-gospodarcze i polityczne. Wskazują, że Polska prowadzi bardzo odpowiedzialną i zrównoważoną politykę, utrzymując więzi z Brukselą i Waszyngtonem i czynnie uczestnicząc w europejskiej debacie. Sukcesem Polski jest inicjatywa kształtująca politykę wschodnią UE. Polska gospodarka jest w bardzo dobrej kondycji, a Warszawa to silny gracz w UE.

Odmienne zdanie mają pozarządowe think tanki oraz FRS. IRIS prezentuje dwuznaczny obraz Polski, wskazując nie tylko na silne, ale i na słabe strony. Znaczenie Polski wynika przede wszystkim z jej potencjału ludnościowego, choć występują niekorzystne trendy demograficzne. Pod względem ekonomicznym ważny są zasoby taniej siły roboczej oraz miejsce na zagraniczne inwestycje. Społeczeństwo polskie jest bardzo tradycyjne i przywiązuje dużą wagę do kultury i historii. Czynniki geopolityczne i geostrategiczne w dużym stopniu kształtują pozycję Polski na arenie międzynarodowej. Polacy są podzieleni na orientację nowoczesną, liberalną, prozachodnią oraz część konserwatywną, religijną i prośłowiańską. Sympatia do krajów słowiańskich występuje obok antypatii i obaw w stosunku do Rosji. Polska szuka

¹¹ Sułek M., *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004, ss. 41-68.

pomocy za Atlantykiem i próbuje prowadzić niezależną, asertywną politykę wschodnią. Mimo tego istnieje potencjał do współpracy z Francją, na przykład w ramach Trójkąta Weimarskiego i Unii Europejskiej.

Jeszcze bardziej realistyczne spojrzenie prezentuje Diploweb.com. Polsce nie sprzyja geopolityka ani trudna historia. Wydaje się, że Polacy zbyt dużą wagę przywiązują do swoich dziejów. Dlatego też w Europie postrzegani są przez pryzmat polityki historycznej, która na przykład we Francji nie cieszy się popularnością. Z drugiej strony jednak, w historii Europy i relacji Wschód-Zachód jest wiele nierozwiązanych spraw, które psują wzajemne relacje. Próba ignorowania tych problemów przez Paryż wcale nie przyczynia się do polepszenia stosunków. W niektórych przypadkach Polacy mają uzasadnione prawo do podnoszenia swoich argumentów. Problem polega jednak na tym, że w polityce decydującą rolę odgrywają realia geopolityczne i stosunki gospodarcze, a nie historia i idealistyczne postrzeganie rzeczywistości.

Badacze francuscy są raczej zgodni co do oceny sytuacji wewnętrznej w Rosji. Nikt nie neguje, że kraj ten posiada liczne słabości polityczne (na przykład naruszanie standardów demokratycznych, niewydolność administracji państwowej), społeczne (ubóstwo, zagrożenie katastrofą demograficzną) czy gospodarcze (uzależnienie od dochodów czerpanych z eksportu surowców energetycznych, niski poziom innowacyjności, „luka technologiczna”). Są to fakty, z którymi trudno polemizować. Zdania zaczynają się różnić, kiedy przychodzi do wyciągania wniosków. Spora część badaczy uważa, że wewnętrzne problemy Rosji są rzeczywistym lub co najmniej potencjalnym zagrożeniem dla jej dążeń mocarstwowych. Ich zdaniem Rosja nie zajmie jednej z dominujących pozycji w globalnym układzie sił bez przeprowadzenia reform i zniwelowania niebezpieczeństwa, jakie płynie z tych słabych punktów. Nawet jeżeli obecnie Rosja należy do klubu najsilniejszych państw na świecie, pieczołowicie kultywując mit mocarstwowy mający swoje źródła w rosyjskiej (radzieckiej) historii, to ze względu na wspomniane słabości jej pozycja może być w niedalekiej perspektywie zagrożona. Świat XXI generuje taki stopień niepewności, że Rosja może ulec globalnym perturbacjom. Federacja ma także sąsiada, którego się obawia: ciągle rosnące w siłę i już od niej silniejsze, lecz tak samo nieprzewidywalne Chiny. Niektóre głosy wskazują jednak, że Rosja to „wytrawny gracz, który dotrzymuje kroku superpotędze – Stanom Zjednoczonym – mając w ręku niewiele atutów”. Ta silna wola ułatwia Rosji utrzymywanie mocarstwowej pozycji. Twarde i skuteczne rządy Putina prowadzą Rosję przez wzburzone wody zglobalizowanej gospodarki. Skoro zatem

Federacja Rosyjska – po wszystkich trudnościach, jakie przeszła po rozpadzie ZSRR – jest państwem, którego zdanie się liczy na arenie międzynarodowej, to jej pozycja będzie się umacniać. Szczegółowe poglądy poszczególnych think tanków można streścić następująco:

- IFRI głosi, że rosyjski system – „putinizm” – jest dla Rosji naturalny i się sprawdza. Rosja ma słabości wewnętrzne, które mogą stać się poważnym zagrożeniem. Federacja umiejętnie stosuje strategię „dziel i rządź” w skali globalnej. Posiada mało atutów, ale skutecznie je rozgrywa. Rosja to także kraj wielu paradoksów. Traktowanie USA jako głównego rywala jest w pewnym stopniu nawiązaniem do zimnej wojny i mocarstwowej przeszłości. To dlatego Rosję często określa się jako „czarny charakter” w polityce międzynarodowej.
- FRS podkreśla rosyjski mesjanizm – który paradoksalnie zbliża ją do innego mesjanistycznego państwa – USA. Podobnie jak Francja ma wielką potrzebę demonstrowania swojej pozycji i jest bardzo wrażliwa na jakikolwiek brak niezależności. Federację cechuje słabe poczucie bezpieczeństwa, często demonstrowana potrzeba zbrojeń, próba do powrotu „mocarstwa w starym stylu” . Oba związane z rządem think tanki podchodzą do Rosji z pewnym dystansem.
- CERI natomiast ostrzega, że wcale nie jest pewne, czy Rosja nie wybierze Azji jako kierunku swojego głównego zainteresowania i przyszłego partnera. Obecność Rosji w gronie państw BRICS jest nienaturalna, a pozostałe kraje tego klubu traktowane są przez nią instrumentalnie. Rosja wcale się nie rozwija, wbrew stwarzanym pozorom i opiniom niektórych zachodnich ekspertów. Najpoważniejsze pytania o gospodarkę wciąż pozostają bez odpowiedzi. W rzeczywistości Rosja jest biednym krajem, który narusza prawa człowieka i nie spełnia demokratycznych standardów. Jednak nie jest to pretekstem do izolowania czy wrogiego traktowania Moskwy, ponieważ jedynym skutecznym sposobem postępowania z Rosją jest dwutorowość (strategia „dobrego i złego policjanta”).
- Centrum Tukidydesa podobnie jak CERI wskazuje na słabości Federacji Rosyjskiej. Gospodarka Rosji jest słaba, a Rosja nie ma poczucia bezpieczeństwa. Tzw. bliska zagranica jest bardzo wrażliwym obszarem

o dużym znaczeniu dla bezpieczeństwa kraju. Oba think tanki akademickie wskazują na dwoistość pozycji Rosji, słabe i mocne strony.

- Diplweb opisuje Rosję jako osłabione mocarstwo, które jest zarazem silnym partnerem i dlatego nie można go zignorować. Portal prezentuje bardzo bogate ujęcie Rosji i podejmuje wiele interesujących wątków. Również tutaj wskazuje się, że obszar poradziecki jest bardzo istotny dla Rosji. Konkluzją jest stwierdzenie, że z Rosją trzeba się liczyć
- IRIS – w ujęciu tego ośrodka demografia jest nieco przesadzonym problemem, a rosyjska gospodarka pod rządami Putina rozkwita. Jest to najmniej krytyczne podejście do Federacji Rosyjskiej.

W publikacjach francuskich think tanków nie dyskutuje się na temat tego, że Rosja to wybitny, najważniejszy, strategiczny partner dla Francji i Unii Europejskiej, być może dlatego, że taki pogląd uznawany jest za oczywisty. Dominuje jednakże realistyczne postrzeganie Rosji. Rosja próbuje odzyskać utracony status mocarstwa lub jest już mocarstwem, ale jest zagrożona ze wszystkich stron i pozbawiona poczucia bezpieczeństwa. USA to jej największy rywal (pozostałość po zimnej wojnie). Rosja preferuje porządek multcentryczny i dlatego gra z różnymi krajami w zależności od potrzeb. Jej słabością jest demografia, jednak jest to czynnik demonizowany i może zostać zniwelowany. Często podkreślane jest znaczenie Federacji Rosyjskiej w kontekście posiadanych przez nią zasobów naturalnych, co jest zgodne z poglądami spotykanymi w literaturze, np. Müller uważa, że Rosja to „superpotęga energetyczna” – ponieważ azjatyccy giganci napędzają popyt na surowce, a Azja Środkowa zyskuje na znaczeniu¹².

Zainteresowanie Rosją, Polską czy całym regionem EŚW jest silniejsze w tych ośrodkach, które mogą pochwalić się badaczami pochodzącymi z Europy Środkowej i Wschodniej. Tak jest w przypadku IFRI (T. Kastueva-Jean) czy Diplweb (A.Viatteau). Jest to prawdopodobnie cecha charakterystyczna francuskiej nauki: najwybitniejszą specjalistką od spraw rosyjskich, zwłaszcza Rosji czasów sowieckich, jest pochodząca z Gruzji, a wywodząca się z rodziny rosyjskich emigrantów, H. Carrère d'Encausse¹³.

¹² Muller-Kraenner S., Bezpieczeństwo energetyczne : nowy pomiar świata, Szczecin 2009, ss. 49-94. Por. Kuciński K., Energia w czasach kryzysu, Warszawa 2006.

¹³ Autorka m.in.: Carrère d'Encausse H., La Russie entre deux mondes, Fayard 2010; Carrère d'Encausse H., L'Empire d'Eurasie : Une histoire de l'Empire russe de 1552 à nos jours, 2008.

Nawet think tanki, które w deklaracjach nie wspominają o geopolityce, używają tego terminu w publikacjach. Z powodu skojarzeń z ideami utożsamianymi z niemieckim ekspansjonizmem, przez długi czas geopolityka była na świecie odsunięta na boczny tor. Nieco inaczej było we Francji¹⁴. Jednak również tam geopolityka „jako określona dziedzina wiedzy długo pozostawała tematem tabu”¹⁵. Termin ten zyskiwał na popularności wraz z zaostrzaniem się konfliktów międzynarodowych i był używany w kontekście politycznego realizmu i dbałości o żywotne interesy państwa. Coraz powszechniejsze stosowanie pojęcia i wrastająca atrakcyjność geopolityki mogą sugerować coraz bardziej realistyczne postrzeganie stosunków międzynarodowych przez społeczeństwa, badaczy i polityków. Jak podaje J. Mondry: „Nie można geopolityki lekceważyć, lecz równocześnie nie można jej demonizować.”¹⁶. Think tanki dostarczają empirycznej wiedzy na temat stosunków międzynarodowych, a ich działania nosi ślady wpływu różnych nurtów naukowych. Podkreślana jest interdyscyplinarność. Cechą charakterystyczną ich perspektywy jest skoncentrowanie na praktycznej analizie w dużo większym stopniu, niż na rozważaniach teoretycznych.

*

Wydaje się, że think tanki o afiliacji państwowej (quasi-państwowej) i akademickiej powstawały we Francji jako pierwsze i cieszyły się większym uznaniem niż instytuty pozarządowe. Wynika to z francuskiej kultury politycznej. Ich działalność różni się rozłożeniem akcentów: organizmy akademickie (CERI, Centrum Tukidydesa) koncentrują się na aktywności badawczej, głównym zadaniem IRFI, IRIS i FRS jest tworzenie ekspertyz i analiz na zamówienie podmiotów publicznych i prywatnych, natomiast misją środowiska Diploweb jest popularyzacja wiedzy. Poglądy poszczególnych ośrodków są zniuansowane; nawet w obrębie danego instytutu badacze różnią się w postrzeganiu badanej problematyki. Można jednak wskazać dominujące przekonania: dalsze rozszerzanie UE na Wschód nie podlega dyskusji, kraje WNP i Rosja powinny zbliżyć się do UE (albo do niej wejść), lecz nie wiadomo, na jakich zasadach, Rosja i część krajów WNP to kraje europejskie, Europa obejmuje terytorium całej Rosji, integracja tak pojętej Europy jest procesem koniecznym i korzystnym. Wskazuje się na silne i słabe strony nowych krajów unijnych oraz krajów

¹⁴ Moczulski L., op. cit.

¹⁵ Mondry J., *Powrót geopolityki : Ameryka, Europa i Azja w XXI wieku*, Warszawa 2010, s. 193.

¹⁶ Tamże, ss. 191-197.

kandydackich, chociaż wnioski płynące z takich zestawień nie są oczywiste ani jednoznaczne, przykładowo CERI ocenia rozwój EŚW bardzo pozytywnie, z kolei IFRI i Diploweb podkreślają dystans do Zachodu, którego nie da się zniwelować w krótkim czasie.

Weryfikując sytuację polityczną Polski, to nastawienie jest zgoła odmienne: IFRI i CERI wyrażają pochwały wobec Polski i jej potencjału na arenie międzynarodowej, Diploweb wyraża największe zrozumienie dla niuansów i fundamentów polskiej polityki wschodniej i „polityki historycznej”, z kolei IRIS i FRS zajmują pozycję bardziej sceptyczną. Afiliacja think tanku raczej nie tłumaczy ich stanowiska. Trzeba za to podkreślić, że wszystkie instytuty prezentują racjonalne opinie. Dostrzegają zarówno problemy do rozwiązania, jak i pewien potencjał w polskiej gospodarce, w społeczeństwie oraz w polityce zagranicznej.

Zależność think tanków od władz publicznych, ośrodków uniwersyteckich czy ich status organizacji pozarządowej nie stanowi kryterium, które jednoznacznie pozwoliłoby na klasyfikację ich poglądów na Federację Rosyjską. Wydaje się, że głębszy wgląd w problematykę Europy Środkowej i Wschodniej prezentują te instytuty, które korzystają z badaczy pochodzących ze Wschodu. Rolę odgrywa także specjalizacja osób zarządzających danym think tankiem (przypadek Diploweb). Spojrzenie na Rosję oparte jest na realistycznych przesłankach, dostrzega się nie tylko potencjał Rosji, lecz także jej słabości i mankamenty w polityce wewnętrznej i zagranicznej. Gdy przychodzi do wyciągnięcia wniosków z tych przesłanek, zdania wśród badaczy są podzielone. Niektórzy twierdzą, że mimo trudności Federacja ugruntuje swą mocarstwową pozycję, inni uważają, że oparcie gospodarki na surowcach, a polityki na autorytaryzmie i retoryce sowieckiej nie pomoże w tych zamierzeniach. Dominuje przeświadczenie o ważnej pozycji tego kraju i konieczności „przyciągania” go do Zachodu, jednak zazwyczaj brakuje wyjaśnienia dla tej koncepcji.

Zakończenie

W niniejszej pracy autor odpowiedział na pytanie w jaki sposób postrzegana jest Europa Środkowa i Wschodnia po 2004 roku z punktu widzenia głównych francuskich ośrodków analitycznych i badawczych.

W pierwszym rozdziale poruszono kwestie nazewnictwa, typologii oraz organizacji i funkcjonowania think tanków. Pokróćce opisano genezę i rozwój tego typu instytucji na świecie.

Termin think tank pochodzi z języka angielskiego. Zarówno we Francji, jak i w Polsce, usiłowano wymyślić i spopularyzować rdzenne określenia, takie jak fabryka myśli, fabryka idei, laboratorium myśli, laboratorium idei, zbiornik myśli, zbiornik idei i inne. Nie do końca była to próba skuteczna: termin angielski wciąż jest najpopularniejszy. Polscy jak i zagraniczni autorzy proponują wiele zróżnicowanych definicji think tanku, nierzadko przeczęcych sobie wzajemnie i zazwyczaj bardzo rozbudowanych. Odchodząc od tych kontrowersji oraz nie chcąc zajmować dogmatycznego stanowiska, odmawiając niektórym organizmom statusu think tanku, autor dysertacji przyjął ogólną definicję mówiącą, że think tank to organizacja, której zasadniczym celem jest działalność badawcza, analityczna i doradcza w zakresie polityki międzynarodowej lub wewnętrznej.

Do fundamentalnych cech think tanku zaliczyć można: bycie organizacją (mniej lub bardziej sformalizowaną, a nawet nieformalną grupą), działalność naukowo-ekspercka, działalność o charakterze biznesowym (pozyskiwanie prywatnych lub publicznych środków na funkcjonowanie, sprzedaż publikacji, analiz, usług doradczych etc.), działalność o charakterze medialnym (komunikacja z odbiorcami oraz opinią publiczną, zwłaszcza za pomocą internetu), wpływ na świat polityki i na opinię publiczną. Think tanki posiadają afiliacje: z władzą publiczną, z uniwersytetami, z agendami państwowymi lub wojskiem, ze światem biznesu. Niektóre oficjalnie pozostają niezależne organizacyjnie, jako stowarzyszenia non-profit albo organizmy funkcjonujące na wzór przedsiębiorstwa (samofinansujące się). Pełna niezależność w praktyce nie występuje: w rzeczywistości każdy taki ośrodek jest w jakimś stopniu zależny bądź organizacyjnie, bądź finansowo, personalnie czy ideologicznie. Przyjmuje się, że fenomen think tanków jest charakterystyczny dla rozwiniętych państw demokracji

liberalnej, działają one jednak również w krajach autorytarnych, a „dojrzałość” demokracji nie koreluje z liczbą think tanków. Wpływ think tanków na szeroko pojętą demokrację nie jest jednoznaczny: wbrew powszechnej opinii istnieją pewne zagrożenia płynące z funkcjonowania „laboratoriów idei”. Najszybciej środowisko ośrodków analitycznych i doradczych rozwinęło się w USA. Kraj ten pod tym względem dominuje do tej pory. Swoją siedzibę posiada tam najwięcej czołowych think tanków, które dysponują największymi na świecie budżetami i w powszechnej opinii panującej wśród specjalistów tej tematyki posiadają największy wpływ na politykę. Najczęściej spotykanymi typami są think tanki uniwersyteckie, think tanki opracowujące analizy na zlecenie podmiotów prywatnych lub publicznych oraz advocacy think tanks pełniące funkcję eksperckiego zaplecza partii politycznych.

W drugim rozdziale opisano, czym charakteryzuje się działalność francuskich think tanków oraz jaka jest ich rola dla debaty publicznej, polityki zagranicznej państwa, rozwoju myśli politycznej i dorobku nauk politycznych (w szczególności nauki o stosunkach międzynarodowych).

We Francji think tanki koncentrujące się na sprawach międzynarodowych powstały relatywnie późno - początki przypadają na lata 50. i 60. XX wieku, a rozkwit na lata 90. Do czołowych organizmów tego typu należą: CERI, IFRI, IRIS, Centre Thucydide, FRS. Interesującym zjawiskiem, ze względu na mniej sformalizowaną organizację i duży nacisk na promocję w internecie oraz gromadzenie opinii uznanych intelektualistów jest portal Diploweb.com, należący do stowarzyszenia Centre Géopolitique. Poziom rozwoju francuskich think tanków jest krytycznie oceniany przez francuskie środowiska opiniotwórcze. Również raport Uniwersytetu Pensylwania pokazuje niezbyt mocną pozycję francuskich „fabryk myśli” w odniesieniu do politycznego i naukowego poziomu rozwoju tego kraju i do roli, jaką chciałby odgrywać na świecie. Najczęściej pojawiające się zarzuty to relatywnie niewielki budżet, zamknięcie na zagraniczne idee, niezdolność do konkurencji z ośrodkami brytyjskimi, niemieckimi i amerykańskimi.

Francuskie instytuty badawcze przyczyniły się jednak do rozwoju francuskiej myśli w zakresie stosunków międzynarodowych i nauki o stosunkach międzynarodowych. Z drugiej strony, ich słabe strony korespondują ze słabościami francuskiej nauki o stosunkach międzynarodowych. Jednym z takich mankamentów jest niedojrzałość w sensie instytucjonalnym oraz niezdolność do zbudowania solidnej teorii stosunków międzynarodowych mimo obecności wielu zróżnicowanych nurtów. Pewnym

wyjątkiem jest (wg cytowanego już S. Musiała) francuska myśl geopolityczna, która jest relatywnie dobrze rozwinięta, co widać na przykładzie działalności środowisk związanych z P. Verluisem (omówione w pracy Centre Géopolitique), Y. Lacostem (Institut de Géopolitique), P. Lorot (Institut Choiseul). W skali światowej Francuzi posiadają na tym polu bogate doświadczenia. Również w innych ośrodkach, nie odwołujących się do tego podejścia, termin „geopolityka” jest często używany, z kolei P. Boniface z charakteryzowanego w niniejszej pracy think tanku IRIS jest geopolitykiem.

Francuska myśl dotycząca stosunków międzynarodowych obejmuje wiele różnych podejść, które wzajemnie się przenikają. Niejednokrotnie teoretyczny charakter perspektywy francuskich think tanków jest trudny do sklasyfikowania. We francuskiej nauce o stosunkach międzynarodowych dominuje nurt prawniczy, *nota bene* chronologicznie pierwszy wśród tamtejszych „szkół”. S. Sur to z wykształcenia prawnik, a wiele publikacji Centre Thucydide traktuje o prawnych i instytucjonalnych aspektach stosunków międzynarodowych. Centrum powołuje się na przykład historyka Tukidydesa i w swojej misji wspomina o geopolityce. Powiązania instytucjonalne think tanku oraz charakter publikacji wskazują jednak na bardziej ogólne podejście interdyscyplinarne. Jest ono *signum specificum* tak francuskiej nauki o stosunkach międzynarodowych, jak i francuskich think tanków. S. Musiał wymienia nurt politologiczny – o mocno interdyscyplinarnym nastawieniu – jako jeden z najmłodszych trendów we francuskich stosunkach międzynarodowych. Przedstawicielami tej perspektywy są według niego m.in. P. Boniface oraz T. de Montbrial, a kluczowymi elementami – uznanie podstawowej roli państwa i posługiwanie się kategorią potęgi (*puissance*). Pozostałe nurty to nurt socjologiczny, słabo obecny, nurt ekonomiczny (geoekonomia), bardzo bogaty w liczne odgałęzienia nurt geograficzny, leżący u podstaw interpretacji geopolitycznej, oraz nurt historyczny.

Przeprowadzając przyporządkowanie think tanków do poszczególnych nurtów na podstawie analizy treści materiałów udostępnianych przez badane think tanki, dochodzi się do odmiennych rezultatów. IFRI i FRS – a więc think tanki państwowe – należałoby uznać za reprezentujące klasyczne rozumienie stosunków międzynarodowych, przy czym FRS kładzie nacisk na problematykę bezpieczeństwa. CERJ, będąc podmiotem związanym ze środowiskiem akademickim, głosi podejście interdyscyplinarne w badaniu sfery międzynarodowej, a w praktyce bardzo istotną rolę w jego badaniach odgrywa geografia i kartografia. Centrum Tukidydesa, jak już

wspomniano, prezentuje perspektywę prawniczą z mocnym akcentem interdyscyplinarnym. IRIS P. Boniface'a plasowałby się pomiędzy stosunkami międzynarodowymi a geostrategią, z akcentem położonym na sferę ekonomii. Diplweb P. Verluise'a to już podejście geopolityczne (duża rola geografii i historii) z uwzględnieniem interdyscyplinarności.

Powyższą ocenę znacząco utrudnia dominacja empiryzmu metodologicznego zarówno w nauce francuskiej, jak i w ośrodkach analitycznych i badawczych. W przypadku think tanków takie nastawienie jest zrozumiałe: są one powołane do badania praktycznej sfery polityki w dużo większym stopniu niż do rozważań teoretycznych. Na podstawie publikacji dotyczących rzeczywistości politycznej trudniej dojść do oczywistych wniosków niż mając do dyspozycji teksty teoretyczne. Dodatkowym utrudnieniem jest przenikanie się poszczególnych podejść, wszechobecna interdyscyplinarność, popularność haseł takich jak: geopolityka, geostrategia, geoeconomia, strategia, bezpieczeństwo, kwestie międzynarodowe, używanych bez ich bliższego sprecyzowania. W końcu niezwykle szerokie spektrum zainteresowań większości ośrodków i otwartość na tematy bardzo odległe od polityki (jak sport czy turystyka) zaciemnia obraz tego zjawiska.

Drugim istotnym aspektem funkcjonowania think tanków, oprócz ich wkładu w rozwój nauki i myśli społecznej, jest oddziaływanie na sfery polityki i społeczeństwa. Francuskie think tanki istnieją w świadomości obserwatorów tego środowiska na całym świecie. Świadczy o tym wyliczanie francuskich „laboratoriów myśli” w ogólnoswiatowych zestawieniach. CERI, IRIS oraz IFRI zostały sklasyfikowane w rankingach raportu McGanna. Ośrodki analityczne i badawcze spoza Francji niejednokrotnie wymieniają francuskie podmioty o tym charakterze jako instytucje partnerskie.

Wzorcowe pod względem kreowania rozwiązań stosowanych następnie w polityce międzynarodowej są think tanki amerykańskie. Ich francuskim odpowiednikiem dość daleko do tego wzorca, po pierwsze ze względu na pewne zaległości rozwojowe, a po drugie spowodu kultury politycznej we Francji. Różni się ona od anglosaskiej filozofii uprawiania polityki, która dopuszcza naturalny udział podmiotów pozarządowych w procesach decyzyjnych. Francja ogranicza się do idei i rad generowanych przez kręgi intelektualistów, nieformalne grupy oraz zaplecze uniwersyteckie. Należy jednak założyć, że organizacyjne powiązania francuskich think tanków z administracją państwową, dużymi koncernami z udziałem państwa i z ośrodkami akademickimi

są przesłanką wpływu na politykę. Podobnie jak powiązania personalne, przejawiające się w wymianie ekspertów między tymi środowiskami, czy sięganie po opinie znanych intelektualistów (w roli nieetatowych badaczy ad hoc), mogą one stanowić *sui generis* kanał wpływu na decydentów, dostosowany do francuskiej specyfiki politycznej.

W trzecim rozdziale zreferowano, jakie miejsce zajmuje EŚW w sferze zainteresowań badawczych i analitycznych tych ośrodków oraz jak wygląda praktyka działania francuskich think tanków. Zasadniczym źródłem informacji na ten temat są szeroko pojęte publikacje: periodyki naukowe, artykuły naukowe, biuletyny analityczne, opracowania będące efektem projektów badawczych, analizy, informacje, publikacje książkowe. Liderzy i najbardziej znani pracownicy think tanków wydają książki również poza głównym nurtem działalności think tanków. Posiadają oni swoje strony internetowe, stanowiące interesujące źródło wiedzy na temat ich poglądów. Działalność konferencyjna, seminaria, spotkania z francuskimi i zagranicznymi politykami, naukowcami i intelektualistami (dyplomacja intelektualna) wiele mówią o kierunkach aktywności think tanków, podobnie jak wywiady prasowe, radiowe i telewizyjne z reprezentantami tych ośrodków. Ciekawym źródłem w trakcie pisania tej pracy okazały się być wywiady przeprowadzone przez autora z badaczami z IRIS, IFRI i Diploweb.

Ośrodki analityczne i badawcze dokonują klasyfikacji obszarów zainteresowań według kryterium geograficznego oraz problemowego. Przeważa zastosowanie kryterium geograficznego, które wyróżnia najczęściej zagadnienia związane z Europą, w szczególności Unią Europejską, Bliskim i Dalekim Wschodem, obszarem euroatlantyckim. Region Europy Środkowej i Wschodniej jest analizowany z perspektywy uwzględniającej fakt członkostwa niektórych krajów z tego rejonu w Unii Europejskiej i kandydatury innych państw z tego kierunku geograficznego. EŚW badana jest także wtedy, gdy w grę wchodzi Rosja i Wspólnota Niepodległych Państw – a więc organizmy leżące w części na obszarze Europy Wschodniej. Zatem dwie kategorie geograficzne najczęściej grupują tematy związane z EŚW: Unia Europejska i kandydaci do UE oraz Rosja wraz z WNP. Kategoryzacja badań według kryterium problemowe jest bardzo zróżnicowana i zazwyczaj pełni funkcję posiłkową względem kategorii geograficznych. Odnośnie Europy Środkowej i Wschodniej są to przykładowo następujące zagadnienia: instytucje UE, rozszerzenia UE, relacje Rosja-UE, relacje Rosja-WNP, problematyka energetyczna.

Problematyka środkowo- i wschodnioeuropejska w porównaniu do innych obszarów zainteresowań jest relatywnie słabiej eksponowana, co przejawia się w relatywnie mniejszej ilości publikacji, mniejszej aktywności pozawydawniczej oraz niewielkiej liczbie badaczy wyspecjalizowanych w tym przedmiocie. Z drugiej strony, dysproporcja nie jest tak znacząca, jak wskazywałoby na to nieduże znaczenie przypisywane temu regionowi w priorytetach francuskiej polityki zagranicznej. Badane ośrodki dostarczają wystarczającą dla badacza ilość informacji. Największym zainteresowaniem na obszarze EŚW cieszy się Rosja. Rosji i WNP poświęca się wyraźnie więcej uwagi niż nowym członkom UE czy bałkańskim kandydatom do akcesji.

W kolejnych rozdziałach znalazła się odpowiedź na pytanie jak definiowany jest obszar EŚW i jego poszczególne części i czy różnicuje się podejście do poszczególnych państw regionu. Autor odpowiedział też na pytanie, jak postrzega się obszar EŚW, a w szczególności Polskę i Rosję w publikacjach ośrodków analitycznych i badawczych. W czwartym rozdziale omówiono poglądy think tanków na integrację europejską, zwłaszcza ocenę dotychczasowych rozszerzeń i sens kolejnych akcesji. Dotychczasowy bilans procesu ocenia się różnie, każdorazowo jednak pojawiają się elementy pozytywne: szansa na konwergencję społeczną i gospodarczą nowych państw, ostateczne przekreślenie podziałów zimnowojennych, rozszerzenie oddziaływania dorobku zjednoczonej Europy i inne. Niewątpliwie minusy to osłabienie UE w czasach kryzysu przez „ubogich krewnych”, brak perspektyw na demograficzne wzmocnienie Europy przez nowe kraje, skomplikowanie procesu decyzyjnego i konflikty interesów. Panuje zgoda co do konieczności kolejnych rozszerzeń. Różnie ocenia się poziom gotowości kandydatów i potencjalne granice zjednoczonej Europy „w wersji maksymalnej”. Różnice poglądów między francuskimi think tankami panują także w ich stosunku do przemian społeczno-gospodarczych. Wymienia się mocne i słabe strony krajów regionu, każdorazowo jednak akcent kładziony w inny sposób. Badacze zgadzają się co do pozytywnego charakteru ewolucji stosunków Francji z państwami EŚW od upadku muru berlińskiego po prezydenturę Hollande’a. Niejednoznacznie określa się jednak potencjał wzajemnych relacji i możliwości wykorzystania go. Najczęściej wskazuje się na Rosję jako strategicznego partnera, z którym współpraca nie tylko jest opłacalna, ale i jest konieczna dla Francji.

W rozdziale piątym przedstawiono stosunek think tanków do tematyki związanej z Polską. Większość badaczy doceniła postęp dokonany w czasie transformacji i udane, choć nie pozbawione przeszkód, wykonanie planów związanych z integracją z UE

i NATO. Pozytywnie oceniono też osiągnięcia gospodarcze od czasów akcesji do UE. IRFI mówi wręcz o nowej sile w regionie i o utartym już pojęciu „zielonej wyspy”. Charakterystyka Polski na łamach publikacji pozostałych think tanków jest bardziej zrównoważona i pełna realizmu. Wnikliwej analizy dostarczyli intelektualiści związani z portalem Diploweb, sięgając do uwarunkowań historycznych i geopolitycznych. Na uwagę zasługują teksty związane z relacjami polsko-rosyjskimi. Tego typu empatia – choć nie pozbawiona krytyki wobec emocjonalnej postawy Polski na forum międzynarodowym – należy we Francji do rzadkości. Postrzeganie polskiej problematyki może wynikać ze pewnej bezradności i niewiedzy na tematy środkowo- i wschodnioeuropejskie, które są dość złożone i odległe; stąd tendencja do wygłaszania prostych, wręcz stereotypowych opinii („ubodzy krewni” czy „zielona wyspa”). Z drugiej strony, mając w pamięci liczne faux pas popełniane przez francuskie rządy względem Polski, badacze mogą czuć się w obowiązku nieco „podwyższyć” ocenę Polski, aby w dyplomatyczny sposób dystansować się od poglądów, mogących być odebrane jako niesprawiedliwe czy nieprzychylne.

Rozdział szósty omawia sposób, w jaki francuskie think tanki postrzegają problematykę rosyjską. Główne tematy to realna bądź potencjalna mocarstwowość Rosji, jej podstawy i znaczenie, system rządów z elementami autorytaryzmu, fundamenty gospodarki oparte na surowcach i zagrożenia z tym związane, działalność na arenie międzynarodowej (stosunki z Francją, USA, krajami BRICS), silne i słabe strony. Badacze zadają liczne pytania, na które odpowiadają w bardzo zróżnicowany sposób. Nie można stwierdzić, że francuskie think tanki prezentują bezkrytycznie prorosyjski punkt widzenia, jednak przyjmują one optykę charakterystyczną dla francuskiej perspektywy. Rosji przypisuje się specjalny status i obdarza sporym zainteresowaniem badawczym. Współpraca z Rosją i jej zbliżenie do Zachodu jest traktowane jako oczywistość i ma leżeć w interesie całego kontynentu. Idea ta oparta jest na trzech argumentach: Rosja to dostarczyciel energii, jest to kraj europejski, jest to byłe mocarstwo, które chce odzyskać należną mu pozycję. Nie sposób odnaleźć w źródłach udostępnianych przez think tanki głębszego uzasadnienia dla takiego rozumowania. Jest ono dość kuriozalne, tym bardziej że niektórzy badacze wskazują, iż uzależnienie od rosyjskich surowców jest objawem słabości Unii, europejskość Rosji jest dalece dyskusyjna, podobnie zresztą jak zagadnienie rosyjskiej mocarstwowości. Paradoksalnie, wiele postaci z francuskich think tanków punktuje słabości Rosji i krytykuje zarówno pewne przejawy polityki wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Opinie

forsujące koncepcję zbliżenia Rosji do Europy Zachodniej nie są poparte wskazaniem korzyści, jakie Europa miałaby przez to osiągnąć. Takie spojrzenie wydaje się wynikać z pewnego „prorosyjskiego” paradygmatu obecnego w francuskich stosunkach międzynarodowych i posiada ono charakter aksjomatu. Z drugiej strony, omawiając problematykę rosyjską, większość badaczy wykazuje realistyczny punkt widzenia.

Rozdział siódmy to próba syntezy poglądów francuskich think tanków na Europę Środkową i Wschodnią z uwzględnieniem kryterium afiliacji. Wydaje się, że większą renomę i legitymację posiadają ośrodki związane z państwem bądź z uczelniami. Odmienne kładzione są akcenty w działalności: think tanki akademickie koncentrują się na badaniach, pozostałe na bieżących analizach i dostarczaniu ekspertyz. W perspektywie postrzegania EŚW think tanki francuskie nie prezentują rzecz jasna identycznych opinii, lecz odmienne zdania wynikają raczej z indywidualnego nastawienia poszczególnych badaczy, niż z narzuconej „linii programowej” czy zależności organizacyjnej, personalnej czy finansowej danego instytutu. Z pewnością obecność badaczy pochodzących z Europy Środkowej i Wschodniej skutkuje nieco większym zainteresowaniem tą problematyką, podobnie jak specjalizacja czołowych badaczy, która też ma znaczenie. Można wskazać pewne ogólne tendencje w publikacjach, wspólne dla większości ośrodków. Różnice występują najczęściej w odniesieniu do szczegółowych zagadnień i wynikają raczej z indywidualnych poglądów badaczy i analityków. Panuje konsensus co nieuchronności procesu dalszego rozszerzania Unii Europejskiej. Integracja całego kontynentu, wraz z Rosją, postrzegana jest jako zjawisko pozytywne. Dzięki akcesji nowe kraje członkowskie mogły dokonać częściowej konwergencji społecznej i ekonomicznej. Wzrosła ich rola polityczna. Wskazuje się na ich słabe strony, aczkolwiek wizerunek Polski jest raczej pozytywny. Liczne słabości posiada też Rosja (gospodarka, polityka wewnątrz, demografia), lecz akceptuje się jej dążenia mocarstwowe i uznaje jej status ważnego partnera Europy i Francji.

W świetle pracy należy przyjąć, że teza: „Europa Środkowa i Wschodnia stanowi przedmiot zróżnicowanego zainteresowania francuskich ośrodków analitycznych i badawczych” została potwierdzona. Argumentów za tym dostarczają rozdziały trzeci i kolejne, ukazujące zróżnicowaną strukturę badawczą i zniuansowane, nierzadko bardzo rozbieżne poglądy.

Hipoteza robocza: „Region EŚW, kraje tego regionu oraz związana z nim problematyka stanowią w różnym stopniu przedmiot działalności badawczej

i analitycznej francuskich think tanków rządowych, pozarządowych i akademickich.” również została potwierdzona. Think tanki z różną intensywnością zajmują się tematyką EŚW i poszczególnymi jej elementami, inaczej traktują ją w swojej działalności, a także mają zróżnicowane poglądy na ten temat. Należy wszakże zauważyć, że nie da się każdorazowo wskazać różnic i podobieństw pomiędzy think tankami rządowymi, pozarządowymi i akademickimi, gdyż zróżnicowanie nie przebiega równolegle z przyjętą typologią, lecz bardzo często dotyczy każdego think tanku z osobna.

Hipoteza mówiąca, że nazewnictwo regionu, jego jednorodność i granice są różnie określane przez poszczególne ośrodki analityczne i badawcze; w sposób odmienny wyliczają one państwa w obrębie EŚW i poszczególnych subregionów znalazła jedynie częściowe potwierdzenie. Istnieją pewne różnice w tym aspekcie, jednak dotyczą one indywidualnego podejścia badaczy, a nie jednego punktu widzenia przyjętego przez dany think tank. Podejście prezentowane w obrębie jednego think tanku może zmieniać się z biegiem czasu.

Hipoteza: „Think tanki francuskie wyróżniają na obszarze EŚW kilka ugrupowań państw (m.in.: nowe kraje członkowskie, kraje Wspólnoty Niepodległych Państw, państwa bałkańskie), co ma odzwierciedlenie w strukturze badań i w publikacjach tych ośrodków.” została potwierdzona. Wskazano, jakie ugrupowania wyróżniają instytuty i jaki to ma wpływ na struktury badawcze i publikacje.

Potwierdzono także hipotezę mówiącą, że największe znaczenie na badanym obszarze przypisuje się Federacji Rosyjskiej, co wynika z domującego we francuskiej nauce o stosunkach międzynarodowych paradygmatu. We wszystkich think tankach Rosji poświęca się więcej uwagi niż innym krajom regionu. Ponadto niezależnie od ocen sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej Rosji przypisuje się jej istotne znaczenie, podczas gdy reszta regionu traktowana jest drugoplanowo. Taki stan rzeczy nie został wystarczająco uzasadniony empirycznie przez badane think tanki, tak więc jego źródeł należałoby szukać w fundamentach teoretycznych.

Hipoteza: „Dominująca problematyka związana z regionem jest w różny sposób podejmowana przez think tanki rządowe, pozarządowe i akademickie” znalazła jedynie częściowe potwierdzenie. Występują bowiem pewne cechy wspólne dla tych typów, jak i różnice. Jak już jednak wspomniano, zróżnicowanie w obrębie każdego typu jest zbyt duże, aby stwierdzić, że podział według kryterium afiliacji przekłada się na identyczny podział w aspektach merytorycznych.

ŹRÓDŁA

WYDAWNICTWA ZWARTE

1. Anczewski I., Francja wobec zachodnioeuropejskiej integracji politycznej, Warszawa 1989
2. Anczewski I., Francuska wizja Europy. Ogólnoeuropejska konfederacja: implikacje dla Polski, Warszawa 1990
3. Anczewski I., Miazgowski W., Popiński R., Francja, Wielka Brytania, kraje nordyckie wobec Europy Wschodniej, Warszawa 1987
4. Anczewski I., Polityka zagraniczna Francji. Wybrane kierunki, Warszawa 1989
5. Anczewski I., Współpraca Francja-RFN : implikacje dla Europy i Polski, Warszawa 1990
6. Balcerowicz B., Narodowe polityki i strategie bezpieczeństwa. Francja [w:] Bezpieczeństwo międzynarodowe, praca zbiorowa pod red. R. Kuźniara, Wyd. Scholar, 2012
7. Baszkiewicz J., Francja. Historia państw świata w XX wieku, 1997
8. Baszkiewicz J., Francja nowożytna: szkice z historii wieków XVII-XX, 2002
9. Baszkiewicz J., Francja w Europie, Ossolineum 2006
10. Baszkiewicz J., Historia Francji, 2008
11. Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian : zagrożenia, koncepcje, instytucje, Kuźniar R., Lachowski Z. (red.) Warszawa 2003
12. Bezpieczeństwo międzynarodowe : teoria i praktyka, Żukrowska K., Grącik M. (red.), Warszawa 2006
13. Bezpieczeństwo państw Europy, Koncepcje i problemy lat dziewięćdziesiątych, Łomiński B. (red.), Katowice 1997.
14. Bezpieczeństwo XXI wieku. Asymetryczny świat, red. Liedel K., Difin, Warszawa 2011.
15. Bielecki R., Francja : anatomia władzy, Warszawa 1980
16. Blanc H., KGB Connexion. Le système Poutine, Paris : Hors Commerce, mars 2004
17. Blanc H., Lesnik R., Les prédateurs du Kremlin (1917-2009), éd. Seuil, Paris 2009.
18. Bodio M., Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000-2008, Warszawa 2009
19. Bodio M., Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską, Warszawa 2005.
20. Boniface P., Atlas wojen XX wieku : konflikty współczesne i w przyszłości / Pascal Boniface [& IRIS] ; tł. [z ang.] Agata i Zdzisław Dominik. - Warszawa : "Bellona", cop. 2001.
21. Boniface P., La France est-elle encore une grande puissance?, Paris 1998
22. Bozo F., La politique étrangère de la France depuis 1945, Paris 1997
23. Bryła J., Czynniki kształtujące stosunki międzynarodowe [w:] Stosunki międzynarodowe, Mojsiewicz Cz., Molendowski W. (red.), Wrocław 2004.
24. Carrère d'Encausse H., La Russie entre deux mondes, Fayard 2010

25. Carrère d'Encausse H., L'Empire d'Eurasie : Une histoire de l'Empire russe de 1552 à nos jours, 2008
26. Carrière d'Encausse H., Le Grand frère. L'Union Soviétique et l'Europe soviétisée, Flammarion, 1983
27. Cassar S., La Pologne : géopolitique du phénix de l'Europe, éditions Artège, Coll. Initiation à la géopolitique, 2010.
28. Charillon F., La France peut-elle encore agir sur le monde ?, Paris, 2010
29. Ciupiński A., Podstawowe elementy współczesnej strategii Francji, Warszawa 1997.
30. Cogan C., French Negotiating Behavior: Dealing with La Grande Nation, Washington 2003
31. Conflits et sécurité dans l'espace mer Noire : L'Union européenne, les riverains et les autres, red. Baptiste Chatré, Stéphane Delory, Editions Panthéon Assas 2010
32. Culture militaire et mobilisation patriotique dans la Russie d'aujourd'hui, A. Le Huérou, E. Sieca-Kozłowski (dir.), Paris : Karthala, 2008
33. Czaputowicz J., Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja, Warszawa 2007
34. Cziomer E., Polityka zagraniczna Niemiec : kontynuacja i zmiana po zjednoczeniu ze szczególnym uwzględnieniem polityki europejskiej i transatlantyckiej, Warszawa 2005
35. Cziomer E., Zyblikiewicz L., Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych, Warszawa 2007
36. Delcour L., Shaping the Post-Soviet Space? EU Policies and Approaches to Region-Building, Ashgate 2011
37. Dellecker A., Gomart T., Russian Energy Security and Foreign Policy, Routledge 2011
38. Dictionnaire de géopolitique / sous la dir. de Yves Lacoste. - Paris : Flammarion, 1994.
39. Dictionnaire de géopolitique et de géoéconomie, Gauchon P. (red.), Presses Universitaires de France, 2011.
40. Dictionnaire des relations internationales / Vincent Barrailler [et al.] ; sous la dir. de Pascal Boniface. - Paris : Hatier, 1996.
41. Domański R., Geografia ekonomiczna: ujęcie dynamiczne, Warszawa 2005
42. Duby G., Mandrou R., Historia kultury francuskiej, Warszawa 1965
43. Dumont G.-F., Verluise P., Atlas de l'Union européenne élargie, www.diploweb.com et www.iris-france.org. 2008
44. Duroselle J.-B., Europa - historia narodów; [przekł.: Piotr Wrzosek et al.]. - Wyd. 2 popr. i uzup. - Warszawa : Horyzont - Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, cop. 2002.
45. Duroselle J.-B., Tout empire périra : théorie des relations internationales. - Paris : A. Colin, 1992.
46. Dwernicki Ch., Géopolitique de la Pologne, Paris, Éditions Complexe, 2000.
47. Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych, Parzymies S. (red.), Warszawa 2009
48. Facon I., Russie, les chemins de la puissance, éditions Artège, Coll. Initiation à la géopolitique, 2010

49. Favarel-Garrigues G., *La corruption en Russie*, Ed. La documentation Française, PPS n° 833, 21 janvier 2000, série Russie,
50. Fean D., *Les relations avec la Russie [w :] L'Union Européenne et le Monde en 2020 : visions prospectives franco-allemandes*, L-M Clouet and A Marchetti (eds.), Ifri/ZEI, 2011
51. *Francja i Niemcy - siły napędowe europejskiej integracji*, Olszewski L., (red.), Wrocław 2006
52. Friedman G., *Następne 100 Lat. Prognoza na XXI Wiek*, Warszawa 2009
53. *Geoekonomia*, red. Halizak E., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
54. *Geografia ekonomiczna*, Kuciński K. (red.), Kraków 2009
55. *Geografia gospodarcza świata*, Fierla I. (red.), PWE, Warszawa 2005
56. Gomart T., *Russian Civil-Military Relations. Putin's Legacy*, Carnegie Endowment, Washington, 2008
57. Gołaś K., *Ewolucja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Główne kierunki, trendy, uwarunkowania.*[w:] *Doświadczenia transformacji politycznej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. Zięba M., Barański M., Kubas S., Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2011.
58. Gołosz K., *Zagraniczna polityka kulturalna V Republiki (1958-1974)*, Katowice 1982
59. Gourdin P., *Géopolitiques, manuel pratique*, Choiseul, Paris 2010
60. Hall A., *Francja i wielcy Francuzi*, Warszawa 2007
61. Helnarska K. J., *Polityka Francji wobec Europy Środkowej po Zimnej Wojnie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002
62. Hudzikowski M., *Kapitał społeczny w polityce. Ruch Autonomii Śląska [w:] Kapitał społeczny i polityka w procesie transformacji ustrojowej Europy Środkowej i Wschodniej*, red. Barański M., Katowice 2012
63. Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2004
64. *L'insurrection de Varsovie, la bataille de l'été 1944*, Viatteau A. (dir.), Paris, éd. Presses universitaires de Paris Sorbonne, 2003
65. Kaczmarek T. K., *Kto kieruje globalizacją? Think tanki – kuźnie nowych idei*, Difin, Warszawa 2011
66. Kagan R., *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009
67. Kastoueva-Jean T., *Russie. Après la crise : la modernisation piétine*, Ramses 2011, Ifri/Dunod, 2010
68. Kazana M., Halamski A., *Współpraca polityczna i wojskowa w ramach Trójkąta Weimarskiego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 1997
69. Kazana M., *Stanowisko Francji wobec problemów bezpieczeństwa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 1996
70. Kazanecki W., *Współczesna francuska myśl geopolityczna: główne tendencje i ich reprezentanci*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012
71. Kessler M.-C., *La politique étrangère de la France. Acteurs et processus*, Paris 1999.
72. Kisielewski T. A., *Schyłek Rosji?*, Wydawnictwo Rebis, Poznań 2007

73. Kompetencje dla rozwoju. Głos polskich think tanków, red. Szomburg J., Wolność i Solidarność nr 37, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011.
74. Kołakowska A., Szeptycki A., Stosunki polsko-francuskie po rozszerzeniu Unii Europejskiej: pragmatyczna współpraca, strategiczne różnice, (w:) Lena Kolarska-Bobińska, Mateusz Fałkowski (red.), Polska – Niemcy – Francja. Wzajemne postrzeganie po rozszerzeniu UE, Warszawa 2008
75. Koszel B., Francja i Niemcy w procesie integracji Polski ze Wspólnotami Europejskimi/Unią Europejską (1989 - 2002), Poznań 2003
76. Koszel B., Trójkąt Weimarski. Geneza. Działalność. Perspektywy współpracy, Poznań 2006.
77. Kryzys 2008 a pozycja międzynarodowa Zachodu, red. Kuźniar R., Wyd. Scholar, Warszawa 2011
78. Księżopolski K. M., Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw : metody i środki przeciwdziałania, Warszawa 2004
79. Kuciński K., Energia w czasach kryzysu, Warszawa 2006
80. Kukułka J., Historia stosunków międzynarodowych 1945 -2000, wyd. V, Warszawa 2007
81. Kukułka J., Teoria stosunków międzynarodowych, Warszawa 2000
82. Kukułka J., Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych, Warszawa 2004
83. Kuźniar R., Doktryna wschodnia w polityce zagranicznej Francji (1958-1981), Warszawa 1981
84. Kuźniar R., Polityka i siła : studia strategiczne : zarys problematyki, Warszawa 2006
85. Lacoste Y., Géopolitique, Larousse 2009
86. Lacoste Y., Geopolityka Śródziemnomorza; przekład Radosław Stryjewski. - Warszawa : Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2010.
87. La France et l'OTAN 1949-1996, red. Bozo F., Mélandri P., Vałsse M., Paris 1996
88. Lakomy M., Główne problemy w stosunkach polsko-rosyjskich na początku XXI wieku, [w:] Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku, red. M. Stolarczyk, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011
89. Lakomy M., Rola Sojuszu Północnoatlantyckiego w polityce zagranicznej Francji N. Sarkozy'ego, [w:] Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wyzwania i zagrożenia XXI wieku, red. P. Olszewski, T. Kapuśniak, W. Lizak, Radom 2009
90. Lakomy M., Stany Zjednoczone w polityce zagranicznej Francji w okresie pozimnowojennym, praca doktorska, Katowice 2010
91. La Serre F. de, Lequesne Ch., Rupnik J., L'Union européenne : ouverture à l'Est ? - Paris : Presses universitaires de France, 1994.
92. Laruelle M., Peyrouse S., L'Asie Centrale à l'aune de la mondialisation - Une approche géoéconomique, Armand Colin, 2010.
93. Lefebvre M., Union européenne : la fédération d'Etats-nations entre préférences nationales, jeux de puissance et coopération institutionnelle, Université Panthéon-Assas, thèse de doctorat sous la direction de Serge Sur, Paris, février 2012, ss. 52-61.
94. Le nouveaux visages de l'Europe élargie, red. Nadège Ragaru et Didier Billion, IRIS / PUF, 2003.
95. Leonard M., Popescu N., Rachunek sił w stosunkach UE – Rosja, Londyn – Warszawa 2008.

96. Lequesne Ch., *La France dans la nouvelle Europe. Assumer le changement d'échelle*, Coll. Nouveaux débats, Paris : Presses de Sciences Po, 2008
97. *Les Politiques étrangères : ruptures et continuités*, Charillon F. (dir.), La Documentation française, 2001.
98. *Les Relations internationales*, red. Charillon F., La Documentation française, Paris, 2006
99. Liedel K., Piasecka P., Aleksandrowicz T., *Bezpieczeństwo w XXI w. Asymetryczny świat*, Warszawa 2011
100. Lorot P., *La conquête de l'Est - Les atouts de la France dans le nouvel ordre européen* (avec Georges Ayache), Calmann-Lévy, 1991
101. Lorot P., *Les nouvelles frontières de l'Europe* (direction de l'ouvrage), Economica, 1993
102. Lorot P., *Les pays baltes, "Que-sais-je ?"*, P.U.F. 1991. 2e éd.
103. Lorot P., *Le réveil balte*, collection "Pluriel-intervention", Hachette, 1991
104. Macała J., *Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji*, [w:] *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Lach Z., Wendt J., Instytut Geopolityki, Częstochowa 2010.
105. *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Malendowski W., Mojsiewicz Cz. (red.), Poznań 1996
106. Moczulski L., *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2010
107. Molendowski E., Polan W., *Dyplomacja gospodarcza. Rola i znaczenie w polityce zagranicznej państwa*, 2007
108. Mondry J., *Powrót geopolityki : Ameryka, Europa i Azja w XXI wieku*, Warszawa 2010
109. Montbrial T. de, *Działanie i system świata*,; przeł. Andrzej Szeptycki. - Warszawa : Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2011.
110. Montbrial T. de, *La science économique, ou, La stratégie des rapports de l'homme vis-à-vis des ressources rares : méthodes et modèles*. - Paris : Presses Universitaires de France, 1988.
111. Montbrial T. de, *Pamięć naszych czasów*; przeł. Róża Elżbieta Najder i Tomasz Orłowski. - Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
112. Montgrenier J.-S., *La Russie menace-t-elle l'Occident ?*, Paris, Choiseul, novembre 2009
113. Muller-Kraenner S., *Bezpieczeństwo energetyczne : nowy pomiar świata*, Szczecin 2009
114. Nazet M., Favry O., Favry R., *Europe et Russie, un passé pour quel futur ?*, préface de Michel Rocard, Coll. Géopolitique des continents (Direction : A. Nonjon), Ellipses, 2012
115. Paillard Ch.-A., *Les nouvelles guerres économiques*, éd. Ophrys, 2011
116. Parzymies S., *Czynnik wojskowy w polityce zagranicznej Francji 1958 – 1982*, Warszawa 1984
117. Parzymies S., *Francja (w:) idem (red.), Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Zachodu*, Warszawa 1994
118. Parzymies S., *Francja: mocarstwo zanikające*, (w:) A. D. Rotfeld (red.), *Dokąd zmierza świat*, Warszawa 2008
119. Parzymies S., *Przyjaźń z rozsądku. Francja i Niemcy w nowej Europie*, Warszawa 1994
120. Pietraś M., Piórko K., *Podmioty transnarodowe [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. Pietraś M., Wyd. UMCS, Lublin 2007

121. La politique de sécurité de la Russie. Entre continuité et rupture, Yves Boyer et Isabelle Facon (dir.), Paris : Ellipses, 2000,
122. Politique étrangère : nouveaux regards, Charillon F. (dir.), Presses de Sciences-Po, Paris, 2002.
123. Popławska E., Instytucja prezydenta w systemie politycznym V Republiki Francuskiej, Warszawa 1995
124. Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku : wizje - koncepcje – paradygmaty, Kuźniar R. (red.), Warszawa 2005
125. Quelles valeurs pour l'Union Européenne, red. P. Boniface, IRIS / PUF, 2004.
126. Raviot J.-R., Qui dirige la Russie ?, Lignes de Repères, 2007.
127. Roubinski Y., Moscou et Ankara. Murailles ou passerelles entre l'Europe et l'Asie?, Cahiers & conférences 2, 2002.
128. Roumanie, vingt ans après : la "révolution revisitée", red. Durandin C., Hoedts G., Diploweb.com, 2010.
129. Saint-Étienne Ch., Potęga albo śmierć. Europa wobec imperium amerykańskiego, Dialog 2004
130. Sapir J., Russie : une sortie rapide de la crise. Problèmes persistants et options de politique économique [w:] Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 2), Jean-Pierre Pagé (dir.), Etude N°172, 12/2010
131. Sepkowski A., Wizje i projekty unifikacji Europy w pierwszych dekadach XXI wieku [w:] Unia Europejska i Polska wobec dylematów integracyjnych na początku XXI wieku, red. Stolarczyk M., Toruń 2006.
132. Sienkiewicz B., Jak to się robi? Radykalny poradnik analityczny [w:] Okręt Koszykowa, praca zbiorowa, Wydawnictwo Naukowe PWN i Warszawski Ośrodek Studiów Wschodnich, 2007
133. Soutou G. H., L'alliance incertaine. Les rapports politico-stratégiques franco-allemands 1954-1996, Paris 1996
134. Stefanowicz J., Polityka bezpieczeństwa Francji u progu XXI wieku [w:] Bezpieczeństwo państw Europy, Koncepcje i problemy lat dziewięćdziesiątych, Łomiński B. (red.), Katowice 1997
135. Stefanowicz J., Od Kapeta do Mitteranda, PWN, Warszawa 1996
136. Stettner-Stefańska B., Francja po polsku, Warszawa 2008
137. Stomma L., Z owsa ryż : po co nam Francja, Warszawa 2003
138. Stolarczyk M., Główne problemy w stosunkach polsko-niemieckich na początku XXI wieku [w:] Problemy polityki zagranicznej Polski i stosunków międzynarodowych na początku XXI wieku. Wybrane aspekty, red. Stolarczyk M., Wydawnictwo UŚ, Katowice 2008.
139. Stolarczyk M., Wzrost kontrowersji w stosunkach transatlantyckich i ich implikacje dla bezpieczeństwa europejskiego [w:] Bezpieczeństwo Polski i bezpieczeństwo europejskie na początku XXI wieku. Wybrane aspekty, red. Stolarczyk M., Wydawnictwo UŚ, Katowice 2004
140. Stosunki międzynarodowe, Mojsiewicz Cz., Molendowski W. (red.), Wrocław 2004.
141. Stosunki międzynarodowe : geneza, struktura, dynamika, Halizak E., Kuźniar R. (red.), Warszawa 2006
142. Stosunki międzynarodowe w XXI wieku, Halizak E. (red.), Warszawa 2006

143. Sulowski S., Uwarunkowania i główne kierunki polityki zagranicznej RFN, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2002
144. Sułek M., Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych, Warszawa 2004
145. Sułek M., Prognozowanie i symulacje międzynarodowe, Warszawa 2010
146. Sur S., Le système politique de la Ve République. - 4e éd. mise à jour. - Paris : Presses Universitaires de France, 1991.
147. Sur S., Stosunki międzynarodowe, Warszawa 2012, Dialog
148. Szeptycki A., Francja czy Europa. Dziedzictwo de Gaulle'a w polityce zagranicznej V Republiki, Warszawa 2005
149. Szeptycki A., Francja - odzyskać należne miejsce w Europie, (w:) L. Jesień (red.), Zmiana i kontynuacja. Polityka europejska wybranych państw UE, Warszawa 2008
150. Thual F., La crise de Haute-Karabakh : une citadelle assiégée ?, IRIS / PUF, 2003.
151. Tomczak A., Polska - Francja : dziesięć wieków związków politycznych, kulturalnych i gospodarczych, Warszawa 1987
152. L'Union Européenne face aux crises: quelles réponses?, red. Boniface P., Sueur P., Armand Colin, 2011.
153. Verluise P., 20 ans après la chute de mur. L'Europe recomposée, Edition Choiseul, 2009
154. Verluise P., Arménie, la fracture : le séisme du 7 décembre 1998. Préface de Gérard Chaliand. Paris : Stock, 1989. 228 p. Publié en anglais : Armenia in crisis : the 1988 earthquake. Detroit (Michigan) : Wayne State University Press, 1995.
155. Verluise P., Fondamentaux de l'Union européenne, Démographie, économie, géopolitique. Une étude précise de fondamentaux de la puissance, Ellipses, 2008
156. Verluise P., Géopolitique de l'Europe, éditions Sedes, 2009
157. Verluise P., Géopolitique de l'Europe : l'Union européenne élargie a-t-elle les moyens de la puissance ? Paris : Ellipses, 2005
158. Verluise P., Géopolitique des frontières européennes. Elargir, jusqu'où ? Illustré de 20 cartes en couleur, éd. Argos, diffusion Puf, 2013, 192 p. ISBN : 9 782366 140064
159. Verluise, P. Le nouvel emprunt russe. Préface de Pierre GALLOIS. Paris : Odilon Média, 1996
160. Vernet D., La Russie de Vladimir Poutine. L'héritier du despotisme oriental se tourne vers l'Occident, Série transatlantique. Notes de l'Ifri 45, Paris, 2002
161. Viatteau A., 1944 - Varsovie insurgée, éd. Complexe, Bruxelles, 1984
162. Viatteau A., Katyn, l'Armée polonaise assassinée, éd. Complexe, Bruxelles, 1982
163. Warchała M., Polska – Francja. Wzajemny wizerunek i jego zmiany [w:] Lena Kolarska-Bobińska, Mateusz Fałkowski (red.), Polska – Niemcy – Francja. Wzajemne postrzeganie po rozszerzeniu UE, Warszawa 2008
164. Wiltol De Wenden C., compte rendu, BONIFACE, Pascal. La France est-elle encore une grande puissance ? Paris, Presses de Sciences Po, 1998, 128 p, Études internationales, vol. 30, n° 3, 1999
165. Włodkowska A., Mocarstwowość w polityce zagranicznej państw, (w:) red. Zięba R., Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa, Toruń 2007

166. Współczesna gospodarka światowa : główne centra gospodarcze, Mucha-Leszko B. (red.), Lublin 2005
167. Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa, Zięba R. (red.), Warszawa 2007
168. Zbieranek P., Polski model organizacji typu think tank, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011
169. Zięba R., Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych, Warszawa 2003
170. Ziętara W., Think tanks. Na przykładzie USA i Polski, Wyd. UMCS, Lublin 2010
171. Żelazny W., Mniejszości narodowe we Francji : etniczność, etnopolityka, etnosocjologia, Tyczyn 2000

ARTYKUŁY

1. Alberti I., Souvenirs de la dissidence soviétique, Diploweb.com, le 1er juillet 2000
2. Analyse, interprétation et conséquences des événements militaires en Géorgie (août 2008), dir. Sur S., Cahier Thucydide n°9, 31 janvier 2012.
3. Astarita C., Liverani T., La politique étrangère de Nicolas Sarkozy., Rupture ou continuité?, Compte rendu de la conférence, Maison de l'Europe, 13 avril 2010, IRIS.
4. Bafoil F., La question agricole en Pologne : le défi de l'intégration européenne, Les Etudes du CERI N° 74 - avril 2001
5. Batho J., Le Français, la Francophonie et les autres, „Politique étrangère”, printemps 2001, s. 169 – 183, http://www.ifri.org/files/PE_01_1_Batho.pdf
6. Bayou C., Russie-Europe : un regard empreint de méfiance, Diploweb.com, le 15 octobre 2010
7. Bingen D., Les relations germano-polonaises: bilan et perspectives, Note du CERFA no. 12, IFRI, mai 2004
8. Boburka T., Delory S., Quelles options pour l'Ukraine ? Révolution orange et nouvelles perspectives de sécurité, AFRI 2006, volume VII, 1er janvier 2007
9. Boniface P., Berlin, Paris, Varsovie et le Triangle de Weimar, 26 września 2011, http://www.iris-france.org/informez-vous/blog_pascal_boniface_article.php?numero=107
10. Boodts A., L'économie serbe dans un contexte régional, communautaire et international, Europe du Sud-Est n°3, décembre 2010
11. Boodts A., Serbie: cap 2014 ?, Les actuelles de l'Ifri, Europe du Sud-Est, janvier 2010
12. Brunat E., L'économie russe. Modernisation, crise et géo-économie, AFRI 2010 – Volume XI, 14 août 2010
13. Caello D. P., L'Union européenne et la fin de la guerre froide, Cahier N°: 10 - CERI 1994
14. Canapa M.-P., Des Etats pluriethniques dans l'ex-Yougoslavie ? Etat du citoyen (gradjanska drzava) ou Etat du membre de la nation (nacionalna drzava)?, Cahier N°: 7 - CERI 1994
15. Capelle-Pogacean A., Hybris et incertitude dans la Hongrie de Viktor Orbán, Les analyses du CERI, 1 stycznia 2011

16. Causse P., Biélorussie : Minsk défie, Moscou s'agace, Bruxelles s'invite, Diploweb.com le 8 décembre 2010
17. Chatré B., Le contexte du rapprochement UE-Russie, Centre Thucydide, 24 mars 2010, <http://www.afri-ct.org/Le-contexte-du-rapprochement-UE>, dostęp: 24 stycznia 2013.
18. Chenu G.-M., Balkans occidentaux : espace géopolitique convoité, le 9 décembre 2012, <http://www.diploweb.com/Balkans-occidentaux-espace.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.
19. Chenu G.-M., Les Balkans Occidentaux et l'intégration européenne, Diploweb.com, le 10 janvier 2009
20. Conde P., Belarus : une main de fer, Diploweb.com, le 13 février 2011
21. Conde P., La crise en Russie, Diploweb.com, le 10 octobre 2009
22. Courtois G., Les think tanks, des idées en l'air, Le Monde, 7 stycznia 2012
23. Daubenton A., L'Europe et l'ex-URSS: les paradoxes d'une reconfiguration, RAMSES 2007 - L'Europe et le monde, Paris, Dunod, septembre 2006
24. David D., Russie. L'après-Poutine est-il possible?, RAMSES 2009, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, septembre 2008
25. David D., Russie. Russia is Back ? Succès et apories d'un retour diplomatique, RAMSES 2011. Un monde post-américain?, Paris, Ifri/Dunod, 2010
26. Delcour L., La crise économique, quel impact en Russie ?, ACTUALITÉS DE LA RUSSIE ET DE LA CEI, n°13 - février 2009, IRIS, ss. 1-2
27. Delcour L., Les points de crispation de la politique étrangère russe, IRIS 2008
28. Denisty L., La République de Pologne dans l'UE en 2008, Compte-rendu du Mardi de l'Ifri à Bruxelles du 18 mars 2008, http://www.ifri.org/?page=detail-contribution&id=5102&id_provenance=98
29. Dębski S., La politique de la Pologne envers la Russie : tentatives et perspectives, Diploweb.com, le 1er mai 2008
30. Dumoulin A., La question de la défense antimissiles en Europe, AFRI, ss. 537-552, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/34_Dumoulin_Antimiss.pdf, dostęp: 12 stycznia 2013
31. Durandin C., Roumanie 2012, le bel été des Camarades, Diploweb.com, le 5 août 2012, <http://www.diploweb.com/Roumanie-2012-le-bel-ete-des.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.
32. Dzhanaliev M., Russie : regards vers l'Orient, Les actualités du CERI, Date: 11/2011, ss. 1-4
33. Euro-2012: historia kandydatury polsko-ukraińskiej, PAP, Wirtualna Polska, 16 kwietnia 2007.
34. Facon I., La crise géorgienne, un tournant dans les relations de sécurité Russie-Occident ?, AFRI 2009, Volume X, 18 janvier 2010
35. Facon I., Moscou, Washington, Paris, l'ENA. Hors les murs, octobre 2012, no. 425
36. Facon I., La politique étrangère sous 'Poutine III' : quels choix de partenariats pour la Russie ? Notes de la FRS nr 4/12, 11 maja 2012
37. Facon I., La présence militaire russe à l'étranger : aujourd'hui, demain, Les cahiers de Mars, no. 206, décembre 2010
38. Facon I., Russie en Asie. Une Russie insuffisamment asiatique, le 8 juin 2012. Wersja html artykułu dostępna pod adresem <http://www.diploweb.com/Russie-en-Asie-Une-Russie.html>, dostęp z 30 października 2012.

39. Fean D., Voisinage UE/Russie, RAMSES 2012. Les Etats submergés?, Paris, Dunod, 2011.
40. Fitoussi J.P., Laurent É., L'empire de la règle: l'intégration européenne en mal de démocratie, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.
41. Forss S., Russian Military Thinking and Threat Perception: A Finnish View, Strategy Papers N°: 5 - 11/2009
42. Foucher M., Frontières de l'Union européenne, RAMSES 2008, Paris, Dunod, septembre 2007.
43. Gabouleaude L., Russie – Union européenne : quelles stratégies en matière d'investissements ?, Diploweb.com, le 3 mai 2010
44. Gazier A., Les pouvoirs locaux dans les régions russes du Centre-Terres noires. Transition ou opposition ?, Cahier N°: 5 - CERI 1994
45. Gomart T., L'Europe dans la politique étrangère russe : nécessaire, mais plus suffisante, IFRI, Russie.Nei.Visions, n°50, mai 2010
46. Gomart T., La politique russe de la France : fin de cycle ?, Politique Etrangère, 1/2007
47. Gomart T., Russie. Retour vers 2008, RAMSES 2005 - Les faces cachées de la mondialisation, Paris, Dunod, septembre 2004.
48. Gomart T., Russie: trop plein d'énergies ou d'inerties? RAMSES 2006 - 60 ans après la guerre, un monde en recomposition,, Paris, Dunod, septembre 2005.
49. Gomart T., Russie. Vladimir Poutine aux commandes, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.
50. Grajauskas R., Quoi de neuf dans la stratégie de sécurité nationale de la Russie en 2009 ?, Diploweb.com, le 29 juillet 2009.
51. Gricourt S., Kosovo : deux ans après la déclaration d'indépendance, Europe du Sud-Est n°2, juillet 2010.
52. Gruselle B., Le Meur P., Technology transfers and the Arms Trade Treaty - Issues and Perspectives, Recherches e & Documents, n°02/2012, marzec 2003.
53. Gruselle B., Tertrais B., Esterle A., Cyber dissuasion, Recherches & Documents, n°03/2012, marzec 2012.
54. Grzymiski J., Myślący Czołg, czyli jak pracuje się w think-tanku?, <http://employerbrandingclub.com/myslacy-czolg-czyli-jak-pracuje-sie-w-think-tanku.html>, dostęp z 4 listopada 2012.
55. Guisnel J., Les think tanks français massacrés dans un classement américain, LePoint.fr, Publié le 21/05/2009
56. Halbach U., Vladimir Putin's Eurasian Union. A New Integration Project for the CIS Region?, SWP Comments, n° 1, janvier 2012
57. Harbo F., Moldova: A Status Quo of EU Institutional Relations, Europe du Sud-Est n°1, avril 2010
58. Hatto R., Tomescu O., The EU and the Wider Black Sea Region: Challenges and Policy Options, Garnet Policy Brief No. 5 – Janvier 2008
59. Hoffmann S., La France dans le monde 1979-2000, „Politique étrangère”, lato 2000, nr 2
60. Huyghe F.B., Qu'est-ce qu'un think tank?, <http://www.huyghe.fr>, 23 sierpnia 2012

61. Huyghe F.B., Think tanks et influence: Pouvoir des idées et idées du pouvoir, <http://www.huyghe.fr>, 20 lipca 2009.
62. Jabrun F. de, Les incertitudes de l'identité ukrainienne, Diploweb.com, le 24 décembre 2008
63. Jacob A., Les pays baltes. Un voyage découverte, Diploweb.com., le 24 février 2010, <http://www.diploweb.com/Les-pays-baltes-Un-voyage.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.
64. Jafalian A., Caucase du Sud : vers une "nouvelle guerre froide" ?, AFRI 2009, Volume X, 18 janvier 2010
65. Jehin O., Cohésion européenne, RAMSES 2012. Les Etats submergés?, Paris, Dunod, 2011
66. Kaca E., Soloch K., Any Chance for Inclusive Intergovernmentalism? The Prospects for a Franco-Polish Partnership in the European Union, Policy Paper no. 43, PISM, FRS, september 2012
67. Kastoueva-Jean T., Russie. Après la crise : la modernisation piétine, RAMSES 2011. Un monde post-américain?, Paris, Ifri/Dunod, 2010
68. Kazana M., Stosunki dwustronne Polska – Francja. Trójkąt Weimarski, Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2002, Warszawa 2002.
69. Kazana M., Stosunki dwustronne Polski – Francja, Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2003, Warszawa 2003.
70. Kazana M., Stosunki dwustronne. Stosunki Polski z Francją, Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2006, Warszawa 2006.
71. Kazana M., Stosunki z Francją. Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2000, Warszawa 2000.
72. Kazana M., Stosunki z Francją. Trójkąt Weimarski. Frankofonia. Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1999, Warszawa 1999
73. Kazana M., L'Union europeenne a la veille de son elargissement. Regards croises de Pologne et de France. „Actes du colloque. Mouvement Europeen – France. La Lettre des Europeens n°12, decembre 2001, Paris 2001
74. Kazanecki W., Geopolityka krytyczna – skuteczna metoda wyjaśniania w XXI wieku?, [w:] Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania, red. nauk. Z. Lach, J. Wendt, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2010, s. 93-107. Wersja ON-LINE geopolityka.net
75. Kazanecki W., Narodziny geopolityki we Francji, „Geopolityka. Biuletyn Naukowo Analityczny Instytutu Geopolityki”, Nr 2(3)/2009, Rok II, ss. 63-71.
76. Kazanecki W., Geopolityka we Francji. Przypadek szkoły Hérodote, „Racja Stanu. Studia i materiały”, Półrocznik nr 1 (5) 2009. Wrocław 2009, ss. 199-217.
77. Kazanecki W., Kształtowanie się narodu we francuskiej myśli geopolitycznej – zarys zagadnienia, [w:] Europa narodów, pod red. G. Tokarza, Wrocław 2008, s. 67-77.
78. Kazanecki W., Wiek XXI a metody analizy przestrzeni międzynarodowej: geopolityka czy geoeconomia? [w:] Z badań nad geografą polityczną i gospodarczą, pod red. T. Dębowskiego i M. Sienkiewicza, Wrocław 2008, s. 11-32.
79. Kazanecki W., Europa Środkowa we współczesnej francuskiej myśli geopolitycznej, „Racja Stanu. Studia i materiały”, Nr 2 (2) 2007, Wrocław 2007, s. 185-200.
80. Kazanecki W., Generał Pierre-Marie Gallois i jego wizja geopolityczna, „Racja Stanu. Studia i materiały”, Nr 1 (1) 2007, Wrocław 2007, s. 229-244.
81. Kazanecki W., Francuskie instytuty badawcze zajmujące się tematyką stosunków międzynarodowych i geopolityką – przypadek Instytutu Choiseul, „Zeszyty Naukowe Koła

82. Korzetz C., Les relations germano-russes dans le cadre des relations UE-Russie, Diploweb.com, le 2 août 2010
83. Kubiak J., Paryż zerka na Europę Wschodnią, "Nowa Europa Wschodnia" 2009, nr 2
84. Kucera J., China vs. Russia in Central Asia, eurasianet.org, 1 listopada 2010, <http://www.eurasianet.org/node/62277>, dostęp: 18 czerwca 2012
85. Kuchins A. C., Russia Drifts Eastward?, Global Forecast 2012, CSIS, 16 avril 2012
86. Kuchins A. C., Zevelev I. A., Russian Foreign Policy: Continuity in Change, The Washington Quarterly, hiver 2012
87. Kulesa L., La perspective polonaise, Points de vue, Fondation pour la Recherche Stratégique, 12 kwietnia 2007,
88. Laïdi Z., The BRICS Against the West?, CERI STRATEGY PAPERS, N° 11 – Hors Série, Novembre 2011
89. Lakomy M., Polityka zagraniczna w systemie politycznym V Republiki, [w:] Studia Politicae Universitatis Silesiensis, Katowice 2010, T. VI.
90. Latsa A., DECLIN DEMOGRAPHIQUE RUSSE : LA SOLUTION SERA DANS LA CROISSANCE, OBSERVATOIRE STRATÉGIQUE ET ÉCONOMIQUE DE L'ESPACE POST-SOVIÉTIQUE, wrzesień 2011, IRIS
91. Lefebvre M., Quel avenir pour l'Union européenne?, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.
92. Leguy C., Géopolitique. La Biélorussie : dernière « dictature » d'Europe, Diploweb.com, le 1er juin 2006
93. Leguy C., Géopolitique. La Moldavie : un Etat en transition, Diploweb.com, le 19 décembre 2006
94. Leguy C., Géopolitique. La Roumanie au seuil de l'Union européenne, Diploweb.com, le 9 mai 2005
95. Leguy C., Géopolitique. La Russie de Vladimir Poutine, Diploweb.com, le 14 novembre 2007
96. Leguy C., L'Ukraine : entre Russie et Occident, Diploweb.com, le 17 novembre 2005
97. Le Moal F., Ukraine : feu la Révolution Orange ?, Diploweb.com, le 14 juillet 2010
98. Le Moal F., L'Ukraine, un pays à la recherche d'une place entre l'Europe et la Russie, Diploweb.com, le 7 juin 2008
99. Lepesant G., Géographies de la crise en Europe centrale, Les études du CERI, Etude N°: 159, Date: 2009-12-01, ss. 2-52.
100. Le Tordu G., Mossé E., Union européenne / Élargissement. L'état des lieux, RAMSES 2005 - Les faces cachées de la mondialisation, Paris, Dunod, septembre 2004.
101. Longhurst K., All Change? Polish Foreign and Security Policy after the Elections, Politique étrangère, 1:2008
102. Longhurst K., Au-delà de l'élargissement, Union européenne : de nouveaux voisins à l'Est, RAMSES 2010, Paris, Dunod, septembre 2009
103. Lorot P., Les pays baltes et l'élargissement de l'Union européenne, AFRI 2003, volume IV, 1er janvier 2004

104. Loukianov F., *Chronique Un monde changeant*, par Fiodor Loukianov, rédacteur en chef de la revue *Rossiiia v global'noï politike* [La Russie dans la politique globale], RIA Novosti.
105. Łada A., *La présidence polonaise du Conseil de l'Union européenne. Preuve de maturité par temps de crise*, Analyse de CFA 2, Centre franco-autrichienne, IFRI, mars 2012
106. Massada, *Les dessous de l'aide technique occidentale à la Russie*, 1 juin 2001, Diploweb.com
107. Massada, *Le système du pouvoir en Russie*, Diploweb.com, le 15 avril 2003
108. Masson H., *EADS - BAE Systems. Défis, contraintes et opportunités d'un rapprochement*, Note no. 9/12, FRS, 8 października 2012
109. Meister S., *An Alienated Partnership. German-Russian Relations after Putin's Return*, FIIA Briefing Paper, n° 105, 10 mai 2012
110. Mendras M., *Vladimir Poutine reste un partenaire difficile*, Les actualités du CERI, Date: 12/2011
111. Migault P., *POUTINE III. VERS UNE TRANSITION RÉUSSIE ? Quelques pistes d'analyse et de prospective à travers « La Transition russe, vingt ans après »*, sous la direction de Jacques Sapir, *OBSERVATOIRE STRATÉGIQUE ET ÉCONOMIQUE DE L'ESPACE POST-SOVIÉTIQUE*, IRIS, 4 maja 2012
112. Mierzwa, M., *Think tanki*, Infos, Biuro Analiz Sejmowych, 26 maja 2011.
113. Minassian G., *Caucase du Sud : l'heure des grandes manœuvres*, AFRI 2009, Volume X, 18 janvier 2010.
114. Mink G., *Pologne. À la recherche d'un rang de puissance internationale*, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.
115. Mitrofanova O., *Les conséquences de la « révolution Orange » sur la politique extérieure de l'Ukraine*, Centre Thucydide, 20 stycznia 2006, <http://www.afri-ct.org/Les-consequences-de-la-revolution>, dostęp: 24 stycznia 2013
116. Mitrofanova O., *Les péripéties du dialogue franco-ukrainien*, Centre Thucydide, 15 mai 2009, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/Les_peripeties_du_dialogue_franco-ukrainien-_O._Mitrofanova-2.pdf, dostęp: 24 stycznia 2013.
117. Mongrenier J.-S., *Le « nihilisme juridique » russe et la géopolitique Russie-Occident*, Diploweb.com, le 23 janvier 2011
118. Montribrial T. de, *O roli „laboratoriów idei”, czyli think tank we współczesnym świecie*, *Stosunki Międzynarodowe - International Relations*, nr 1 (t. 45) 2012.
119. Musiał S., *Ewolucja i stan francuskiej nauki o stosunkach międzynarodowych*, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, nr 3-4 (t. 28/2003)
120. *New era as South Africa joins BRICS*, southafrica.info, 11 kwietnia 2011, <http://www.southafrica.info/global/brics/brics-080411.htm>, dostęp: 18 czerwca 2012
121. Nies S., *Après l'Allemagne, la Pologne refuse aussi l'ultralibéralisme*, *La lettre d'information de l'IRIS* no. 147, 26 października 2005.
122. Nocetti J., *Le Kremlin à La Mecque : le pèlerinage saoudien de la diplomatie russe*, *Russie.Nei.Visions*, n° 52, juin 2010
123. Orlov V. A., *US-Russia Dialogue on Nuclear Nonproliferation and Arms Control: What it Means for Europe and the World*, *Strategy Papers* N°: 4 - 09/2009
124. Osica O., *Postgeopolityka*, *Przegląd Polityczny* nr 115/116, 2012.

- 125.Ouvaroff N., Russie : l'orthodoxie, une idéologie de substitution ?, Diploweb.com, le 27 décembre 2009
- 126.Pagé J.-P., Pologne. Les raisons du „miracle” polonais [w:] Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 1), Jean-Pierre Pagé (dir.), Etude N°171, 12/2010
- 127.Parceau X., De l'intervention au Kosovo en 1999 à l'intervention en Irak de 2003, Global Understanding Series, 12 czerwca 2006.
- 128.Parmentier F., La Moldavie et la Transnistrie. Géopolitique du voisinage euro-russe, Diploweb.com, le 1er avril 2006
- 129.Parmentier F., Transnistrie. Le cas de Proryv en perspective, Diploweb.com, le 1er avril 2008
- 130.Parmentier F., La Transnistrie, un Etat de facto à la frontière de l'UE, Diploweb.com, le 1er janvier 2007
- 131.Parzymies S., Dlaczego Francja wraca do NATO?, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations”, 2008, nr 3 – 4 (t. 38)
- 132.Parzymies S., Dyplomacja Francji: współdziałanie w trójkącie decyzyjnym Elysée - Matignon - Quai d'Orsay, "Polski Przegląd Dyplomatyczny", 2007, nr 6 (40)
- 133.Przymies S., La France et l'Europe Centrale, Annuaire Français de Relations Internationales Volume X, 2009
- 134.Parzymies S., Francja wobec rozszerzenia Unii Europejskiej, „Sprawy Międzynarodowe”, 1998, nr 2
- 135.Parzymies S., François Hollande. Nowy architekt polityki zagranicznej Francji, Sprawy Międzynarodowe, nr 2 / 2012
- 136.Parzymies S., Francuska prezydencja w Unii Europejskiej, "Sprawy Międzynarodowe", styczeń - marzec 2009, nr 1
- 137.Parzymies S., Francuskie i holenderskie „Nie” dla traktatu konstytucyjnego spóźnionym protestem przeciwko rozszerzeniu Unii Europejskiej, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2005, nr 3 – 4 (t. 32)
- 138.Parzymies S., Perceptions extérieures de la politique étrangère de la France - Le cas de la Pologne, AFRI 2000, volume I.
- 139.Parzymies S., Stosunki francusko-rosyjskie w nowej Europie, „Polityka wschodnia” 1995, nr 1-2
- 140.Parzymies., S., Le Triangle de Weimar a-t-il encore une raison d'être dans une Europe en voie d'unification?, AFRI 2010, Volume XI, 15 novembre 2010.
- 141.Pasinetti J., Le conflit russo-tchéchène, écho du 'choc des civilisations', AFRI 2006, volume VII, 1er janvier 2007
- 142.Pawlak S., LE PROBLÈME DES MINORITÉS DANS L'EUROPE POST-COMMUNISTE, ss. 107-122, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/08_Pawlak.pdf, dostęp: 12 stycznia 2013.
- 143.Pellenec M., Pour comprendre les mouvements géopolitiques, La Croix, décembre 2011, <http://www.diploweb.com/Presenter-le-site-geopolitique.html>,
- 144.Perret Q., Whither Gazprom ? The EU and Russia's gas, Diploweb.com, le 1er novembre 2007
- 145.Perrot O., Au nord du Kosovo, exercices de souveraineté, Diploweb.com, le 12 octobre 2011, <http://www.diploweb.com/Au-nord-du-Kosovo-exercices-de.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.
- 146.Perottino M., L'élargissement vu de la République tchèque ; constances et inconstances de l'interprétation d'une nécessité, AFRI 2003, volume IV, 1er janvier 2004

147. Poutine à Paris: partenariat économique franco-russe et navire Mistral, Le Point, 10 czerwca 2010, http://www.lepoint.fr/societe/poutine-a-paris-partenariat-economique-franco-russe-et-navire-mistral-10-06-2010-465538_23.php, dostęp: 18 czerwca 2012
148. Prokofieva L., "Pauvreté et inégalités en Russie", CERISCOPE Pauvreté, 2012, [en ligne], consulté le 12/01/2013, URL : <http://ceriscope.sciences-po.fr/pauvrete/content/part5/la-pauvrete-et-l-inegalite-en-russie>
149. Putin Again. Implications for Russia and the West, par Philip Hanson, James Nixey, Lilia Shevtsova, Andrew Wood, Chatham House Report, février 2012
150. Racz A., Good Cop or Bad Cop? Russian Foreign Policy in the New Putin Era, Analysis, Transatlantic Academy, 25 janvier 2012
151. Ragaru N., L'Albanie et son l'environnement régional, IRIS 2003
152. Ragaru N., Démocratie et représentation politique en Bulgarie, Cahier N°: 19 - CERI 1998
153. Ragaru N., La démocratisation des Balkans, IRIS 2003
154. Ragaru N., L'environnement régional de la Macédoine, IRIS 2001
155. Ragaru N., Nation et communautarisation : l'ancrage local des partis politiques en Albanie, Bosnie-Herzégovine, Croatie, Macédoine et Serbie-Monténégro, IRIS 2006
156. Ragaru N., Perspectives sécuritaires de la Macédoine, IRIS 2004
157. Ragaru N., "Souriez ! Tout va mal" La Bulgarie de Bojko Borisov au lendemain des élections d'octobre 2011, Les analyses du CERI, 1 stycznia 2012
158. Raimond J.-B., Jean-Paul II, un pape au coeur de l'histoire, 1979-2005, Annuaire Français de Relations Internationales, AFRI 2006, volume VII, Editions Bruylant, Bruxelles
159. RAMSES 2007 - L'Europe et le monde, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, septembre 2006
160. RAMSES 2008, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, septembre 2007
161. RAMSES 2009, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, septembre 2008
162. RAMSES 2011. Un monde post-américain?, red. de Montbrial T., Moreau Defarges P., Paris, Dunod, 2010
163. Regamey A., Les femmes snipers de Tchétchénie : interprétation d'une légende de guerre, Qdr N° - 35 - 03/2011.
164. Richard D., La professionnalisation de l'armée polonaise, IRIS, 6 grudnia 2012, http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/2010-12-06-professionnalisation-armee-polonaise.pdf.
165. Riedel M., Comment étudier les think tanks ? Le choix d'apprendre, Think no. 1, Observatoire français des think tanks, październik 2006, s. 4.
166. La Russie et un monde qui change, par Vladimir Poutine, Moskovskie Novosti, 27 février 2012, traduction en anglais sur Johnson's Russia List
167. Saunier E., France-Allemagne-Pologne: une entente pour l'Europe, Conférence-débat autour de Gesine Schwan et de Daniel Vernet, organisée par le Comité d'études des relations franco-allemandes (Cerfa) de l'Institut français des relations internationales (IFRI) à Paris, le 8 novembre 2004. <http://www.ifri.org/files/Cerfa/CompterenduSchwanVernet.pdf>, dostęp: 13 stycznia 2013
168. De la Serre F., La France et l'élargissement à l'est de l'Union Européenne, AFRI 2004

169. Skowrońska K., Elections parlementaires du 9 octobre 2011 quelles perspectives pour la Pologne ?, Les actualités du CERI, 09/2011
170. Smoczyński W., Myśl i rządzą. Raport o think tankach, Polityka, 8 października 2009
171. Smoczyński W., Oni wymyślają przyszłość, Przekrój, 21 września 2006, http://demos.europa.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=770%3Aprzekroj-21-wrzenia-2006-&catid=111%3A2006media&Itemid=139&lang=pl, dostęp: 27 stycznia 2013
172. Soare S., Les perspectives d'intégration européenne de la Roumanie, AFRI 2003, volume IV, 1er janvier 2004
173. Soloch K., Pologne. Une nation sortie du tragique, RAMSES 2011, Paris, Dunod, 2010
174. Spasskiy N., The Island of Russia. Can Russia Become a Superpower Again – and Does It Really Need It?, globalaffairs.ru, 22 czerwca 2011, <http://eng.globalaffairs.ru/number/The-Island-of-Russia-15237>, dostęp: 18 czerwca 2012
175. Stark H., Serbie – Kosovo. Entre nationalisme et ouverture sur l'Europe, RAMSES 2005 - Les faces cachées de la mondialisation, Paris, Dunod, septembre 2004.
176. Stark H., Serbie-Monténégro. Crises, violences et perspectives d'éclatement, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde, Paris, Dunod, septembre 2003.
177. Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005, Raport OSW i CSM, Ośrodek Studiów Wschodnich, Centrum Stosunków Międzynarodowych Warszawa 2006.
178. Sur S., Les Balkans et l'Europe, Questions internationales n° 23, 1er janvier 2007, <http://www.afri-ct.org/Les-Balkans-et-l-Europe>, dostęp: 12 stycznia 2013.
179. Sur S., Le Caucase : un espace de convoitises, Questions Internationales numéro 37, 1 maja 2009.
180. Sur S., Etats-Unis / Russie : La paille et la poutre, Centre Thucyde, 11 février 2009, ss. 1-3, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/La_paille_et_la_poutre_-_Serge_SUR.pdf, dostęp: 24 stycznia 2013
181. Sur S., La Russie, Questions internationales n° 27, 1 września 2007.
182. Suremain P. de, Verluise P., Euro 2012 : Pologne-Ukraine-Russie, les clés du match, le 13 juin 2012, wersja html: <http://www.diploweb.com/Euro-2012-Pologne-Ukraine-Russie.html>.
183. Symonides J., L'évolution de la réponse normative de l'OSCE à la question des minorités. Des droits collectifs aux droits individuels, ss. 181-199, http://www.afri-ct.org/IMG/pdf/12_Symonides.pdf, dostęp: 12 stycznia 2013.
184. Szeptycki A., Adamski Ł., Perspektywy rozwoju stosunków francusko-niemieckich, „Biuletyn” [Polski Instytut Spraw Międzynarodowych], 24 maja 2007 r., nr 23 (437), http://www.pism.pl/biuletyny/files/20070524_437.pdf
185. Szeptycki A., Czynniki morskie w polityce bezpieczeństwa Francji, „Przegląd morski”, marzec 2004 (rok LXIX), zeszyt 3, s. 19 – 32, <http://www.mw.mil.pl/zasoby/prasa/przegląd/pobierz/2004.03.pdf>
186. Szeptycki A., Ewolucja stanowisk Francji i Polski wobec Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, Stosunki Międzynarodowe – International Relations, nr 3-4 (t.42/2010)
187. Szeptycki A., „Lekcje z historii” : francuscy przywódcy wobec powojennych Niemiec, „Sprawy Międzynarodowe” 2001, nr 4
188. Szeptycki A., Monarchia republikańska – refleksje o stylu rządów gen. de Gaulle'a, cz. I, „Przegląd Powszechny”, październik 2002, nr 10 (974), s. 35 – 51, cz. II, tamże, listopad 2002, nr 11 (975), s. 180 – 193

189. Szeptycki A., Philip H. Gordon, Sophie Meunier *Le Nouveau Défi français. La France face à la mondialisation*, Paris, Éditions Odile Jacob, 2002, 242 s., „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2003, nr 1 – 2 (t. 27), s. 253 – 259 (recenzja)
190. *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 1)*, Jean-Pierre Pagé (dir.), Etude N°171, 12/2010
191. *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale 2010 (volume 2)*, Jean-Pierre Pagé (dir.), Etude N°172, 12/2010
192. *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale et d'Eurasie 2012 (Volume 1 : Europe centrale et orientale)*, Jean-Pierre Pagé (dir.), Les études du CERI, Etude N°: 191, Date : 2012-12-01
193. *Tableau de bord des pays d'Europe centrale et orientale et d'Eurasie 2011 (Volume 1)*, Auteur(s) : Jean-Pierre Pagé, Les études du CERI, Etude N°: 181, Date : 2011-12-01
194. Tertais B., *Pakistan's nuclear programme: a net assessment*, Recherches & Documents, n°04/2012, FRS, 13 czerwca 2012
195. Thom F., *Russie Europe : les risques du « redémarrage »*, Diploweb.com, le 2 février 2010
196. Thomann P.-E., *Russia-Georgia : the multipolar world's first war*, Diploweb.com, le 10 octobre 2008
197. De Tinguy A., *A l'est, du nouveau. Les élections 2011-2012 en Russie à l'heure du « printemps russe »*, Les dossiers du CERI, luty 2012
198. De Tinguy A., *Quelles relations entretenir avec la Russie ?*, Les actualités du CERI, Date: 07/2012
199. Trameau V., *OTAN/UE : Hongrie, quel bilan?*, le 26 mai 2010, <http://www.diploweb.com/OTAN-Union-europeenne-Hongrie-quel.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.
200. Tulmets E., *Les „nouveaux” états membres et la politique européenne de voisinage*, Annuaire Français de Relations Internationales Volume X, 2009
201. Urjewicz Ch., *Géorgie. Une rupture spectaculaire*, RAMSES 2005 - Les faces cachées de la mondialisation, Paris, Dunod, septembre 2004.
202. Urrutia O., *La France des think tanks*, LesEchos.fr, 18 lipca 2011
203. Wheatley J., *Le nationalisme « civique » et « ethnique » revisité. La conceptualisation de l'Etat, de la nation et du citoyen dans l'ex-Union soviétique*, AFRI 2007, volume VIII, 20 mars 2008
204. Withol de Wenden C., *L'Union européenne face aux migrations*, Ramses 2004 - Les grandes tendances du monde., Paris, Dunod, septembre 2003.
205. Vardanyan L., *USA au Sud Caucase : Arménie, Azerbaïdjan, Géorgie*, Diploweb.com, le 7 septembre 2012
206. Verluise P., *La France dans la nouvelle Europe. Assumer le changement d'échelle*, Diploweb.com, le 22 mars 2009
207. Verluise P., *La Hongrie d'Orban*, Diploweb.com, le 1er mai 2011, <http://www.diploweb.com/La-Hongrie-d-Orban.html>, dostęp: 25 stycznia 2013.
208. Verluise P., *Nouveaux pays membres : quelles caractéristiques économiques?*, ACTUALITÉS EUROPÉENNES, n°19 5 mars 2008.
209. Verluise P., *PECO : quels investissements directs étrangers?*, ACTUALITÉS EUROPÉENNES, n°21, 14 mai 2008

210. Verluise P., UE-27 : La corruption reste un défi, Diploweb.com, 18 kwietnia 2012
211. Verluise P., UE-Hongrie V. Orban : vers la rupture ?, Diploweb.com, le 2 décembre 2012, <http://www.diploweb.com/UE-Hongrie-V-Orban-vers-la-rupture.html>, dostęp: 25 stycznia 2013
212. Verluise P., URSS-Russie, 1991-2011 : quels héritages stratégiques à l'égard de l'Union européenne ? , Diploweb.com, le 22 mai 2011
213. Viatteau A., Le "déménagement" des archives communistes soviétiques, Diploweb.com., le 1er mai 2001
214. Viatteau A., Et si l'Europe avait écouté Jozef Pilsudski?, Diploweb.com, kwiecień 2005
215. Viatteau A., Histoire de la Pologne, Diploweb.com, marzec 2004
216. Viatteau A., Le pacte Ribbentrop-Molotov, l'agression soviétique contre la Pologne le 17 septembre 1939 et sa négation russe en 1999. L'état des connaissances scientifiques en 2000, Diploweb.com, 2000
217. Viatteau A., Le Pape Jean Paul II, le pacifisme et la guerre, la non-violence et le combat, Diploweb.com, grudzień 2003
218. Viatteau A., La République française entre les "tsars blancs", les "tsars rouges" et les "euro-tsars", le 12 avril 2003, Diploweb.com.
219. Viatteau A., Vue de Pologne, l'Europe sur l'axe Paris-Berlin-Varsovie-Moscou, Diploweb.com, le 13 avril 2010, <http://www.diploweb.com/Vue-de-Pologne-l-Europe-sur-l-axe.html>, dostęp 25 stycznia 2013.
220. Vukadinovic R., La fin de la Yougoslavie et l'instabilité balkanique, Cahier N°: 4 - CERI 1992
221. Yakovleff M., Russie – OTAN : Un nouveau souffle ?, le 18 juillet 2011, Diploweb.com
222. Żelazny W., Świat frankofoński, „Przegląd Zachodni” 2000, nr 1

WYDAWNICTWA CIĄGŁE

Analyses du CERI

Année stratégique (IRIS)

Annuaire Français des Relations Internationales (CT)

Cahiers Thucydide (CT)

Ceriscope (CERI)

CERI Strategy Papers

Critique internationale (CERI)

Dossiers du CERI

Enjeux stratégiques (IRIS)

Études du CERI

Europe du Sud-Est (IFRI)

Europe. Visions (IFRI)
Hérodote (IG)
Notes de la FRS
Points de vue (FRS)
Politique étrangère (IFRI)
Population et Avenir
Questions internationales
Questions de recherche (CERI)
RAMSES (IFRI)
Recherches & Documents (FRS)
Revue internationale et stratégique (IRIS)
Rocznik Strategiczny
Russie.Nei.Reports (IFRI)
Russie.Nei.Visions (IFRI)
Sprawy Międzynarodowe
Stosunki Międzynarodowe – International Relations
Think

DOKUMENTY I MATERIAŁY AUDIOWIZUALNE

Camus J.-Y., Populisme de prospérité en Suisse, populisme d'ajustement en Pologne, *Le Monde*, wywiad z Anne Rodier et Marion Van Renterghem, 24 octobre 2007.

Charte de la Francophonie, Hanoi, le 15 novembre 1997, http://agence.francophonie.org/doc/txt-reference/charte_franco.pdf

De la Bulgarie et de quelques grandes questions européennes, Entretien avec M. Etienne de Poncins, Ambassadeur de France en Bulgarie, *Diploweb.com*, le 3 octobre 2010, <http://www.diploweb.com/De-la-Bulgarie-et-de-quelques.html>, dostęp: 25 stycznia 2013

Dossier spécial « La Russie en Asie », coordonné par Isabelle Facon pour la revue *Monde chinois*, Editions Choiseul, n° 28, Hiver 2011-2012

Dubien A., Mendras M., Chatin M.F., Géopolitique de la Russie de Poutine-Medvedev, une émission de *Radio France Internationale : Géopolitique*, le débat, diffusée le 9 octobre 2011, sous le titre "La Russie".

Euro 2012 : le match Pologne-Ukraine-Russie, GÉOPOLITIQUE DES FRONTIÈRES DE L'UNION EUROPÉENNE, P. de Suremain w rozmowie z P. Verluise, *ACTUALITÉS EUROPÉENNES*, n°52 juin 2012.

Géopolitique de l'Eurasie : le point du vue du démographe, Par Jean-Claude CHESNAIS, le 1er avril 2003, Entretien avec Pierre Verluise

Global Go To Think Tanks Report 2011, Final United Nations University Edition, red. McGann J.G., University of Pennsylvania, 18 stycznia 2012

L'héritage mental du soviétisme, Par Richard BACKIS*, le 1er juin 2003, Entretien avec Pierre VERLUISE

L'intégration de la Roumanie à l'Union européenne, Par Catherine DURANDIN, le 15 avril 2003, Entretien avec Pierre VERLUISE

The World Factbook 2011, wersja elektroniczna, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>

Jarosz Z. (opr.), Konstytucja V Republiki Francuskiej, Warszawa 1997

Le nouveau monde, les nouveaux défis et les changements dans la diplomatie russe, discussion d'experts internationaux sur l'impact de l'investiture de Vladimir Poutine sur la politique étrangère, RIA Novosti, 4 mai 2012

Rapport d'activité 2011, IFRI

La Pologne dans son environnement géopolitique, par le Professeur Jacek Woźniakowski, Entretien avec Pierre Verluise, wrzesień 2004.

La Pologne, un singulier pays membre, Par le colonel Jean-Sébastien Tavernier, entretien avec Pierre Verluise, marzec 2007

Les relations entre l'Union européenne élargie, l'Ukraine et la Russie, Par Stefan WILKANOWICZ*, le 1er novembre 2004, Entretien avec Pierre VERLUISE

Les think tanks ont gagné en savoir-faire, wywiad z Sélimem Allilim, leJDD.fr, 13 sierpnia 2012.

Wywiad własny autora z E. Mossé, 4 października 2012.

Wywiad własny autora z G. Perio, 11 października 2012.

Wywiad własny autora z P. Verluise'm, 19 marca 2013.

INTERNET

Francuskie ośrodki analityczne i badawcze

Académie Diplomatique Internationale (ADI), <http://www.academiediplomatique.org>

Centre d'Études Prospectives et d'Informations Internationales (CEPII), <http://www.cepii.fr>

Centre d'études de relations internationales (CERI), <http://www.ceri-sciences-po.org>

Centre Thucydide (CT), <http://www.afri-ct.org>

Diploweb.com: La Revue géopolitique, <http://www.diploweb.com>

Fondation pour la recherche stratégique (FRS), <http://www.frstrategie.org>

Futuribles, <http://www.futuribles.com>

Institut français de géopolitique, <http://www.geopolitique.net>

Institut français des relations internationales (IFRI), <http://www.ifri.org/index.php>,

Institut de relations internationales et stratégiques (IRIS), <http://www.iris-france.org>

Institut Choiseul, <http://www.choiseul.info/>

Institut Thomas More, <http://www.institut-thomas-more.org/>

Notre Europe, <http://www.notre-europe.eu>

Pozostale źródła on-line

L'Association des Internationalistes, <http://www.association-des-internationalistes.org/>

blog Pascala Boniface'a, http://www.iris-france.org/informez-vous/blog_pascal_boniface.php

blog P. Verluise'a, <http://geopolitologue.blogspot.com>

strona François-Bernard Huyghe'a, <http://www.huyghe.fr>

strona Serge'a Sura, <http://www.sergesur.com>

katalog think tanków Foreign Policy Research Institute, <http://thinktanks.fpri.org/>

Global Think Tank Directory, <http://www.gotothinktank.com/directory/>

Oficjalne strony państw i organizacji

Administracja rządowa Republiki Francuskiej, <http://www.gouvernement.fr/>

Agence pour le développement international des entreprises, <http://www.ubifrance.fr>

Agence France-Presse, <http://www.afp.com/>

Agencja Invest in France <http://www.invest-in-france.org>

Alliance Française, <http://www.alliancefr.org>

Ambasada Francuska w Rosji, <http://www.ambafrance-ru.org/>

Archiwum dyplomatyczne Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Europejskich Republiki Francuskiej,
<http://www.doc.diplomatie.gouv.fr/pacte/>

Bank Światowy, www.worldbank.org

Baza dokumentacji Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Europejskich Republiki Francuskiej,
<http://basedoc.diplomatie.gouv.fr/>

Campus France, <http://www.campusfrance.org>

Agence nationale de la recherche, <http://www.agence-nationale-recherche.fr>

Centre d'analyse stratégique, <http://www.strategie.gouv.fr>

Centre national d'études spatiales, <http://www.cnes.fr>

CNRS - Centre national de la recherche scientifique, <http://www.cnrs.fr>

Commissariat à l'énergie atomique et aux énergies alternatives, <http://www cea.fr>

Commission générale de terminologie et de néologie, <http://franceterme.culture.fr>

Conseil d'analyse économique, <http://www.cae.gouv.fr>

Dassault Aviation, <http://www.dassault-aviation.com>

Délégation générale à la langue française et aux langues de France (DGLFLF),
<http://www.dglf.culture.gouv.fr/>

Délégation aux Affaires Stratégiques, http://www.defense.gouv.fr/das/la-delegation/node_73904/la-das-et-la-defense

Direction générale de l'armement, <http://www.defense.gouv.fr/dga>

Direction de l'information légale et administrative (DILA), <http://www.dila.premier-ministre.gouv.fr/>

EADS, <http://www.eads.com>

École de guerre, <http://www.ecoledeguerre.defense.gouv.fr/>

Égide, <http://www.egide.asso.fr>

Francuskie Izby Handlowo-Przemysłowe, <http://www.cci.fr>

Instytut Francuski, <http://www.institutfrancais.com/>

Institute d'Études Politiques Paris, <http://www.sciencespo.fr/>

Institut des hautes études de défense nationale, <http://www.ihedn.fr/>

Institut national de la santé et de la recherche médicale, <http://www.inserm.fr>

Międzynarodowy Fundusz Walutowy, www.imf.org

Ministère de l'Économie, des Finances et de l'Industrie, <http://www.economie.gouv.fr/>

Ministère des Affaires étrangères, <http://www.diplomatie.gouv.fr>

Ministère de la Culture et de la Communication, <http://www.culturecommunication.gouv.fr>

Ministère de la Défense, <http://www.defense.gouv.fr>

Ministère de l'Éducation nationale, de la Jeunesse et de la Vie associative, <http://www.education.gouv.fr/>

Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/>

Ministère de l'Intérieur, <http://www.interieur.gouv.fr/>

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rosji, www.mid.ru,

Narodowy Instytut Statystyki i Badań Ekonomicznych (Francja), <http://www.insee.fr>

NATO <http://www.nato.int/>

Observatoire Français des Think Tanks, <http://www.oftt.eu>

ODAS, <http://www.odas.fr>

Office National d'Etudes et de Recherches Aéronautiques, <http://www.onera.fr>

Organisation internationale de la Francophonie, <http://www.francophonie.org/>

Persee (baza francuskich publikacji naukowych), <http://www.persee.fr>

Portal o tematyce europejskiej, <http://www.touteurope.eu>

Portal Unii Europejskiej, <http://europa.eu>

Prawodawstwo Republiki Francuskiej, <http://www.legifrance.gouv.fr/>

Prezydencja Republiki Francuskiej, <http://www.elysee.fr>, oraz jej zasoby medialne, <http://www.elysee.fr/elyseetheque/>

SAFRAN, <http://www.safran-group.com>

Senat (Francja), <http://www.senat.fr/>

Strona francuskiej prezydencji UE 2008, <http://www.ue2008.fr/>

Sieć informacji o polityce europejskiej <http://www.euractiv.fr> (i jej centra regionalne)

Szkoła Zarządzania w Grenoble, <http://www.grenoble-em.com>.

Université Panthéon-Assas (Paris 2, <http://www.u-paris2.fr>

Université Paris 8, <http://www.univ-paris8.fr>

zasoby kultury europejskiej – projekt Europeana, <http://www.europeana.eu/>

Zgromadzenie Narodowe (Francja), <http://www.assemblee-nationale.fr/>

Wydawnictwo naukowe <http://www.cairn.info/>

Wydawnictwo <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/>

Wikipedia, <http://wikipedia.org/>

sfera mediów francuskich: prasa (m.in. Le Monde, Le Figaro, Le Monde Diplomatique, Nouvel Observateur), telewizja (m.in. TF1, France 24, TV5 Monde), radio (m.in. France Info, France Inter).

Międzynarodowe ośrodki i projekty badawcze

Académie Suisse de Géopolitique, <http://www.realites-geopolitiques.com>

American Enterprise Institute for Public Policy Research (AEI), <http://www.aei.org>

British Association for Soviet, Slavonic and East European Studies, <http://www.basees.org.uk>

Brookings Institution, <http://www.brookings.edu>

Carnegie Moscow Centre, <http://www.carnegie.ru>

Carnegie Endowment for International Peace, <http://carnegieendowment.org>

Cato Institute, <http://www.cato.org>

Center for Security Studies, <http://www.css.ethz.ch>

Centre for European Reform, <http://www.cer.org.uk>

Centrum im. Adama Smitha, <http://www.smith.org.pl>

Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, <http://www.case-research.eu>

Centrum Europejskie Natolin, <http://www.natolin.edu.pl>

Centrum Stosunków Międzynarodowych, <http://www.csm.org.pl>

Chatham House, The Royal Institute of International Affairs, <http://www.chathamhouse.org.uk>

China Institutes for Contemporary International Relations, <http://www.cicir.ac.cn>

Council on Foreign Relations, <http://www.cfr.org>

DemosEUROPA – Centrum Strategii Europejskiej, <http://www.demoseuropa.eu>

Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik, <https://dgap.org>

European Council on Foreign Relations (ECFR), <http://www.ecfr.eu>

European Union Institute for Security Studies (EUISS), www.iss.europa.eu

Fabians Society, www.fabians.org.uk

Foreign Policy Research Institute, <http://www.fpri.org>

Fundacja Batorego, <http://www.batory.org.pl>

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, <http://www.hfhr.pl>

Heritage Foundation, <http://www.heritage.org>

Hoover Institution, <http://www.hoover.org>

Ideas on Europe, <http://ideasoneurope.eu>

Institute for Central Asian and Caucasian Studies, www.ca-c.org

Institute for Security and Development Policy, <http://www.isdp.eu>

Institute of World Economy and International Relations, <http://www.imemo.ru>

Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, <http://www.ibngr.edu.pl>

Instytut Kościuszki, <http://ik.org.pl>

Instytut Obywatelski, <http://www.instytutobywatelski.pl>

Instytut Sobieskiego, <http://www.sobieski.org.pl>

Instytut Spraw Publicznych, <http://www.isp.org.pl>

Instytut Studiów Strategicznych, www.iss.krakow.pl

International Crisis Group, <http://www.crisisgroup.org>

International Institute for Strategic Studies, London, www.iiss.org

The International Relations and Security Network (ISN), <http://www.isn.ethz.ch>

Journal of Contemporary European Research, <http://www.jcer.net>

The Netherlands Institute of International Relations Clingendael, <http://www.clingendael.nl>

Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), <http://www.nupi.no>

Ośrodek Studiów Wschodnich, <http://www.osw.waw.pl>

Peace Research Institute Oslo (PRIO), <http://www.prio.no>

Polski Insytut Spraw Międzynarodowych, <http://www.pism.pl>

RAND Corporation, <http://www.rand.org/>

The Standing Group on International Relations, <http://www.sgir.eu>

Stiftung Wissenschaft und Politik, <http://www.swp-berlin.org>

Stockholm International Peace Research Institute, www.sipri.org

University Association for Contemporary European Studies, <http://www.uaces.org>

Ústav mezinárodních vztahů, <http://www.iir.cz>

QUESTIONNAIRE DE RECHERCHE

Madame,

Dans le cadre de mes recherches, je souhaiterais recueillir des informations sur l'image de l'Europe Centrale et Orientale aux yeux des think tanks et chercheurs français.

Je me permets de vous soumettre ce questionnaire.

Il est à remplir informatiquement et à retourner aux coordonnées suivantes :
mhudzikowski@us.edu.pl

Merci.

QUESTIONS :

1. En tant qu'une spécialiste en macro-économie, qu'est-ce que vous pensez du rôle des pays-membres de l'Europe Centrale et Orientale (par exemple Pologne, Slovaquie, Hongrie) dans l'UE pendant la crise financière d'aujourd'hui ? Seront-ils un renforcement ou un affaiblissement pour l'économie européenne ?

Réponse :

La Slovaquie et surtout la Pologne ont exercé une influence positive sur l'économie d'Europe Centrale, car ces pays ont connu soit une faible récession suivie d'une reprise (Slovaquie) soit aucune récession et la poursuite d'une croissance élevée (3,5% par an sur la période 2009/2012 (Pologne). Cette situation s'explique pour ces deux pays, par une industrie compétitive et, dans le cas de la Pologne, par une agriculture renouée et devenue également compétitive. De plus, la Pologne a « profité » de sa non appartenance à la zone Euro pour mener une politique monétaire (dépréciation du Zloty) et budgétaire expansionniste. Par contre, la Hongrie cumule à la fois récession et inflation. Paradoxe de l'histoire : au début des années 90, la Pologne était dans une mauvaise situation alors que le « bon élève » était la Hongrie : la situation s'est complètement renversée aujourd'hui.

2. La France est l'un des plus grands partenaires commerciaux de la Pologne. Quelle est l'importance de la Pologne pour la France ?

Réponse : Je vous conseille de vous adresser au service de la mission économique et financière de l'ambassade de France à Varsovie, où l'on acceptera certainement de vous fournir des informations sur ce point.

3. Des entreprises polonaises, ont-elles une chance d'entrer plus fortement sur le marché français qui est plutôt méfiant à l'égard d'Europe Centrale et Orientale ?

Réponse : Dans le contexte actuel de crise économique, de fermeture d'usines, etc...la « méfiance » est très forte. Mais l'image de la Pologne est bonne. Tout dépend des secteurs exportateurs où la Pologne pourrait bénéficier d'une bonne compétitivité, en termes de prix et de qualité (agro-alimentaire ? textiles ? ameublement ?..)

4. Quel image possède l'Europe Centrale et Orientale (surtout la Pologne) aux yeux des Français (économie, politique, société) ?

Réponse : Tout dépend de quels « Français » il s'agit : si vous interviewez des Français au hasard dans la rue, un certain nombre ne saura pas quels sont exactement les pays d'Europe centrale orientale qui sont membres de l'U.E. et auront peut être une image négative des « peco » : « ils nous coutent cher, ils prennent nos emplois, etc » Par contre, les milieux des affaires et la classe politique sont bien au fait de ce qui marche, ou pas, dans les pays de la région (incidemment, avant même son élection à la Présidence, François Hollande a fait une mission en Pologne le 8 mars dernier) Disons que l'« image » des pays du groupe de Visegrad est bonne, que celle de la Roumanie et de la Bulgarie est moins bonne.

5. Quelles sont, d'après vous, les perspectives de la coopération politique franco-polonaise ?

Réponse : de nombreuses coopérations (militaires, culturelles, économiques) existent déjà, dans le cadre du « triangle de Weimar » : Allemagne / France / Pologne et au niveau bilatéral. Sur ces questions, je vous conseille d'appeler de ma part mon collègue de l'IFRI, Hans Stark, au 00 33 1 40 61 60 47

Eliane Mossé

QUESTIONNAIRE DE RECHERCHE

Madame,

Dans le cadre de mes recherches, je souhaiterais recueillir des informations sur l'image de l'Europe Centrale et Orientale aux yeux des think tanks et chercheurs français.

Je me permets de vous soumettre ce questionnaire.

Il est à remplir informatiquement et à retourner aux coordonnées suivantes :
mhudzikowski@us.edu.pl

Merci.

QUESTIONS :

1. Vous êtes spécialiste des Balkans. En ce qui concerne la dénomination, les Balkans, font-ils d'après vous une partie d'Europe Centrale et Orientale ou c'est plutôt l'Europe de Sud ?

C'est une question difficile ! Selon le découpage du campus de Sciences-Po où j'enseigne, les Balkans feraient partie de l'Europe Centrale et Orientale. En revanche, je pense que les Balkans sont positionnés à un carrefour entre Orient et Occident, entre Sud et Nord, entre Est et Ouest, ballotés entre différentes influences et que c'est bien là, une de leurs grandes problématiques. La dénomination des Balkans serait donc à géographie variable selon le contexte et les époques.

2. Qu'est-ce que vous pensez du rôle futur des Balkans dans l'UE (par exemple l'adhésion de la Croatie)? Seront-ils un renforcement ou un affaiblissement pour l'UE?

Sans aucun doute, l'intégration européenne des Balkans est une force pour l'UE. Maintenir ces pays, qui ne représentent d'ailleurs que peu de population à l'échelle de l'UE, en dehors de frontières de l'UE n'a aucun sens. L'intégration européenne des Balkans a un sens culturel, historique, économique et géo-politique pour les 27.

3. Qu'est-ce que vous pensez du rôle des pays-membres de l'Europe Centrale et Orientale (par exemple Pologne, Slovaquie, Hongrie) dans l'UE ? Sont-ils un renforcement ou un affaiblissement pour l'UE?

Ces pays-là ne font pas partie de ma zone de recherche, je donnerais donc une opinion de novice. Selon moi, l'intégration des pays d'Europe Centrale et Orientale a été une chance extraordinaire pour l'UE. L'interaction entre ces pays et les autres ne pouvaient être qu'une source d'enrichissement réciproque mais à force de souligner plus les points de désaccord ou de frictions, chacun est peut-être passé à côté de cette occasion historique d'un plus grand renforcement de l'idée européenne.

Quel image possède l'Europe Centrale et Orientale (surtout la Pologne) aux yeux des Français (économie, politique, société) ?

Là encore, je ne suis pas experte sur ce sujet, cependant, je dirai que l'opinion des Français sur la Pologne est restée figée sur les années de communisme. Globalement, il y a une réelle méconnaissance du pays et de ses habitants depuis la chute du mur.

4. L'Europe Centrale et Orientale (sans Russie, généralement nouveaux pays-membres de l'UE), quelle est l'importance de la région dans les recherches et analyses des think tanks français ? Est-ce un sujet populaire et attrayant pour les experts ?

Oui, ces pays déclenchent un intérêt pour les experts, plus que les Balkans qui sont les parents pauvres de la recherche française avec trop peu de spécialistes et encore moins de thinks tank travaillant sur le sujet.

QUESTIONNAIRE DE RECHERCHE

Madame, Monsieur,

Dans le cadre de mes recherches, je souhaiterais recueillir des informations sur l'image de l'Europe Centrale et Orientale aux yeux des think tanks et chercheurs français.

Je me permets de vous soumettre ce questionnaire.

Il est à remplir informatiquement et à retourner aux coordonnées suivantes :
mhudzikowski@us.edu.pl

Merci.

Réponses de Pierre Verluise

QUESTIONS :

1. La Russie est un pays européen ou asiatique ?

Comme vous le savez, c'est le tsar qui a fait fixer la limite géographique de l'Europe à l'Oural pour que la Russie soit d'Europe. Et cette manoeuvre est un succès puisque le plus grand nombre considère aujourd'hui, du moins en France, que l'Europe s'étend jusqu'à l'Oural, sans connaître l'origine de cette représentation.

En fait, la Russie est à la fois d'Europe et d'Asie, ne serait-ce que par son étendue et sa culture politique. Les penchants pour l'autoritarisme la rapprochent plus de l'Asie que de l'Europe, y compris à l'Ouest de l'Oural, c'est à dire à Moscou. Il est donc plus facile d'agir sur les représentations géopolitiques que sur la culture politique.

2. Quel est le rôle de la Russie en Europe ?

De fait la Russie est le premier pourvoyeur d'hydrocarbures de l'Union européenne, y compris de nombreux anciens pays satellites qui pourtant s'en méfient mais n'ont peut-être pas toujours le choix.

La Russie vit dans la hantise de tomber dans l'oubli, ambitionne de redevenir une puissance et souhaite bénéficier de la richesse de l'Union européenne. Cette dernière lui remplit d'ailleurs régulièrement les caisses puisque la balance commerciale UE-Russie est systématiquement déficitaire pour l'UE et bénéficiaire pour la Russie. La Russie utilise l'énergie comme outil de puissance pour redevenir un acteur respecté sinon respectable. Et l'Union européenne fait preuve de beaucoup de faiblesses à son égard.

3. Qu'est-ce que vous pensez du rôle futur des PECO dans l'UE ? Seront-ils un renforcement ou un affaiblissement pour l'UE ?

Nous approchons du 10e anniversaire de l'adhésion des PECO à l'UE. Ils doivent maintenant prendre confiance en eux, et leur croissance économique peut les y aider. Sous l'angle économique, cependant, leur adhésion s'est traduite par un appauvrissement relatif de l'UE, dont le PIB par habitant en SPA s'est abaissé de 11 points de pourcentage par le passage de 15 à 27. Ceci posé, le processus de convergence se poursuit pour les trois quart des nouveaux pays membres en dépit de la crise. Sous l'angle démographique, les nouveaux pays membres ont accentué une difficulté qui existait déjà : le vieillissement de l'UE, à cause d'une faible fécondité. La crise économique a coupé les ailes des bonnes intentions de l'UE en matière de politique de population. Le vieillissement est un défi pour construire une économie compétitive. Sous l'angle géostratégique, les élargissements se sont traduits par une augmentation du nombre des pays membres de l'OTAN... ce qui a conduit la France à revenir dans le commandement militaire intégré de l'OTAN, en avril 2009, rompant avec la posture de 1966. La crise commencée en 2008 vient réduire les chances de l'Europe de la défense. La France et la Pologne ont ici une carte à jouer.

4. Quel image possède l'Europe Centrale et Orientale (surtout la Pologne) aux yeux des chercheurs français ?

La Pologne – comme la France – bénéficie d'une image forte, appuyée sur une histoire millénaire, une ambition géopolitique et parfois une prétention politique mal perçues. Dans un cas comme dans l'autre, cela peut générer des effets contreproductifs. Il faut prendre confiance en soi, construire ses analyses de façon argumentée et non émotionnelle, comprendre les processus de la décision. C'est ce que la France de N. Sarkozy n'a pas su faire pour l'Union Méditerranéenne, devenue l'Union pour la Méditerranée après castration allemande. C'est ce que la Pologne a su faire avec le partenariat oriental de l'UE. La Pologne bénéficie globalement d'une image positive aux yeux des chercheurs français. Il lui appartient de la capitaliser en étant adroite.